

Heerlijk- eden

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Heemstede-Bennebroek

26e jaargang No. 99 Februari 1999

Bestuur:

Mr. F.Th.J. Harm, voorzitter
Adriaan Pauwlaan 7,
2101 AH HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 07 40

A. Koopman, penningmeester
Haya van Somerenpad 6
2104 TL HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 26 58

P.L. van Daalen, secretaris
Valkenburgerlaan 11,
2103 AK HEEMSTEDE
tel. 023 - 529 32 91

J.L.P.M. Krol, archivaris
Johannes Verhulstlaan 26,
2121 XT HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 29 77

Mevr. M. A. van der Eem-
Wildschut, ledenadministratie
Eemlaan 18
2105 XA HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 96 09

Mevr. drs. A. Meddens-
van Borselen
Jan van Galenlaan 1
2121 XG Bennebroek
tel. 023 - 584 50 44

Redactie:
H. Krol
C. Peper (eindredactie)

Redactie-adres: Meerweg 6
2103 VC Heemstede

Het lidmaatschap wordt jaarlijks automatisch verlengd, behoudens schriftelijke opzegging via de ledenadministratie **vóór 1 november**

Contributie minimaal *f.* 20,-

Giro 27.35.06 t.n.v. de Penningmeester v.d. Vereniging Oud-Heemstede
Bennebroek te Heemstede.

Foto voorzijde: Portret van Catharina I door Carel de Moor, 1717

Inhoud	pag.
Redactioneel	2
Groen loopt als een Rode Draad door het Jaarprogramma	5
De Premieavond	7
Het Premieglas	10
Afscheid	11
Nog een afscheid	12
De nieuwe naam van het Kwartaalblad	13
Monumentale tuinvaas bij NS-station vernield	15
Historisch Museum zoekt gastvrouwen/gastheren	16
Conflict over omstreden Degas bijgelegd	17
Toen en nu; I Hoek Provinciënlaan/Raadhuisstraat	18
Recente uitgaven betreffende Heemstede en Bennebroek	20
Armenzorg in Bennebroek III	32
In gesprek met een molenaar....	40
Serie over Historische Orgels: Deel 2: R.K. Sint Bavokerk Deel 3: Een verdwenen juweeltje uit de Gereformeerde Kerk aan de Camplaan	50
Het verblijf van tsaar Peter de Grote en tsarina Catharina I in Heemstede	61
Nieuwe leden	68
Een oude gedenksteen	68

Redactioneel

In het 52ste levensjaar van de V.O.H.B. starten we de 26ste jaargang van ons verenigingsblad met een nieuwe naam. Uit ongeveer 15 ingezonden namen is door het bestuur gekozen voor: "Heerlijkheden" ("Heerlijk Heden") met als ondertitel: "Kwartaalblad van de Vereniging Oud Heemstede-Bennebroek". Winnaar van de prijsvraag is de heer Paul van Daalen geworden, die tevens een nieuw ontwerp voor de omslag maakte en in een bijdrage beknopt uitleg geeft. Na eerder tijdens de jaarvergadering in mei van de heer A.J.Olthaar, hebben we tijdens de premieavond afscheid genomen van nog twee gewaardeerde bestuursleden, mevrouw L. 't Hooft-van der Linden en de heer Kees de Raadt. Een verslag hiervan evenals van de boeiende lezing door dr.S.Groenveld is in deze aflevering opgenomen.

De laatste maanden van 1998 zijn trouwens gekenmerkt door velerlei activiteiten. We waren met een kraam vertegenwoordigd op de druk bezochte Genealogische Beurs evenals op de Antiquairebeurs, beide in Haarlem. Een afvaardiging van het bestuur heeft op 7 september een kennismakingsgesprek gevoerd met wethouder G.J.Hardesmeets, die Cultuur in portefeuille heeft. Diverse onderwerpen kwamen hierbij ter sprake, in het bijzonder de Structuurschets Gemeentelijk Monumentenbeleid en de rol van de Commissie Karakterbehoud bij het ontwerp van een (nieuwe) inventarisatie van beeldbepalende of in (architectuur)historisch opzicht belangwekkende gebouwen/objecten als basis voor een gemeentelijke monumentenlijst.

Op 23 november ontving de vereniging ten behoeve van haar archief uit handen van voorzitter G.Blok van de Woongroep 'Wel-licht' een steen met de inscriptie: *'de eerste steen gelegd door Henri Beer. Oud 7 jaar, december 1916'*. Deze is door de sloper van 'Centrum III' gered, op welke plaats aan de Herenweg een appartementencomplex in aanbouw is.

Op initiatief van de historische vereniging Haerlem wordt een nauwere samenwerking in de regio nagestreefd, waarbij tevens 'Oud Zandvoort' en 'Ons Bloemendaal' zijn betrokken, gezamenlijk met ongeveer 5.000 leden en donateurs.

Op 26 november 1998 overleed op 81-jarige leeftijd de heer A.J.Kramer, die bij verschillende gelegenheden zijn medewerking heeft verleend, o.a. in 1982 bij de uitgave van een boek over 'de Hartekamp'. In het artikel 'Nieuwsbladen van Heemstede', in nummer

Vorige zomer bezocht Pfarrer Hans L. Vierhauer uit Bornheim (Duitsland) tijdens een rondreis langs (vroegere) Cisterciënserkloosters ook Heemstede op zoek naar 'Porta Coeli' (De Hemelpoort), tegenwoordig Hageveld. Bij gelegenheid van Kerstmis 1998 zond de hij VOHB een afbeelding van de vroegere Bernardietenabdij in Hocht (nabij Luik), België.

74 van ons tijdschrift is zijn lange journalistieke loopbaan beschreven. Wij herdenken deze markante Heemstedenaar met groot respect. Het jubileumjaar 1997 was voor de VOHB zeer succesvol, echter met één grote tegenvaller: de uitgaven overtroffen ruimschoots de inkomsten. Het is mede daarom dat we thans met genoegen kunnen berichten dat onze vereniging op de valreep van 1998 uit de nalatenschap van een overleden Bennebroekse een legaat van f 5.000,- heeft ontvangen.

Van VOHB'r Marcel Bulte verscheen eind 1998 een monumentale uitgave van ruim 400 pagina's en rijk geïllustreerd: 'Van oude nijverheid tot nieuwe zakelijkheid: geschiedenis van de belangrijkste ondernemingen die zich in Haarlem vestigden'. Van harte aanbevolen omdat hierin ook met betrekking tot Heemstede en Bennebroek interessante gegevens zijn te vinden.

In dit nummer staan o.a. vervolgbijdragen over de Armeenzorg in Bennebroek en Historische Orgels te Heemstede. Henk Rietbroek, student geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam, sprak met de heer H.H.Höcker, telg uit een bekend molenaarsgeslacht. De weerslag van dit gesprek vindt u in dit nummer. Nieuw is de rubriek: 'Toen en Nu', waarin mede via foto's aandacht wordt geschonken aan veranderingen in het dorpsgezicht. Keizer Napoleon Bonaparte passeerde ooit Heemstede en Bennebroek. Tsaar Alexander I sprak historische woorden in Bennebroek en is ontvangen in 'Zuiderhout'. Sjah Nasreddin van Perzië gebruikte 20 juni 1889 op Heemsteeds grondgebied een déjeuner in aanwezigheid van burgemeester Dölleman. Na zijn vlucht naar Nederland is de Duitse ex-keizer Wilhelm II 103 keer op de Hartekamp te gast geweest. In deze aflevering het verhaal van tsarina Catharina I die gedurende de zomermaanden van 1717 in een Heemstedse buitenplaats logeerde, terwijl ook tsaar Peter de Grote op 5 augustus van dat jaar alhier één dag en één nacht verbleef.

We wensen u veel leesplezier en berichten dat kopij voor het volgende - **honderdste!** - nummer graag vòòr 1 april aanstaande wordt ingewacht.

Hans Krol

Groen loopt als een rode draad door het jaarprogramma

1999 staat in het teken van de ons omringende natuur die door mensenhanden gevormd is. Hierbij denken we bijvoorbeeld aan de prachtige aangelegde tuinen van buitenplaatsen, parken, kerkhoven enz.

Gaarne nodigen wij u uit voor een **lezing op 4 maart** door de bekende op historie gespecialiseerde landschapsarchitecte Lucia Albers (*). Een diapresentatie wordt gehouden in de bovenzaal van de Heemstedse Bibliotheek, Julianaplein 1 te Heemstede. Aanvang 20.00 uur. Zaal open 19.30 uur. Ingang via Dreefzijde.

Ter toelichting: in historische landgoederen komt veel natuur voor. Daarom worden ze vaak natuurgebieden genoemd. Maar deze natuurgebieden zijn ontstaan op basis van aanleg en stijlprincipes die in de 17de, 18de en 19de eeuw golden. Binnen de gemeenten Heemstede en Bennebroek bevinden zich 18 landgoederen, of wat daarvan resteert. Lucia Albers, gespecialiseerd in onderzoek en herstel van historische parken in Nederland, wil u van deze stijlprincipes voorbeelden laten zien: Berkenrode, Groenendaal en Meer en Berg, Huis te Manpad, Huis te Bennebroek, Vogelenzang en andere Kennemer landgoederen zullen besproken worden aan de hand van dia's. Geschiedenis kan men niet maken, men kan hoogstens trachten wat ervan over is zorgvuldig te bewaren of te herstellen. Methoden van beheer en restauratie komen gelijktijdig aan de orde. Daarbij is de restauratie van Beeckestijn bij Velsen wel een heel uitzonderlijk voorbeeld.

17 april: rondleiding door de tentoonstelling "AARDSE PARADIJZEN II; de tuin in de Nederlandse kunst, 1770 tot 2000". In de Vleeshal, Grote Markt 16 te Haarlem.

Deze tentoonstelling is een vervolg op de zeer succesvolle expositie "Aardse Paradijzen I". In "Aardse Paradijzen II" geven ongeveer 150 geselecteerde kunstwerken een veelzijdig beeld van de tuin als inspiratiebron voor Nederlandse kunstenaars in de laat 18e, maar vooral in de 19e en 20e eeuw.

Wij hebben voor twee keer 20 personen een rondleiding geregeld: zaterdag **17 april om 11.00 uur**. De rondleiding duurt een uur. U kunt zich opgeven bij:

Frans Harm: tel. 023 5280740

Marisca van der Eem: tel. 023 5289609

Deelname is op volgorde van aanmelding. Toegang met museumjaar-
kaart gratis, voor groepen f 5,00. Er geldt een toeslag van f 3,00 per
persoon voor de rondleiding.

Na afloop kunt u deelnemen aan een rondleiding door één van de
hofjes in de omgeving. Deze deelname is gratis. Ook hiervoor moet u
zich aanmelden bij bovengenoemde adressen.

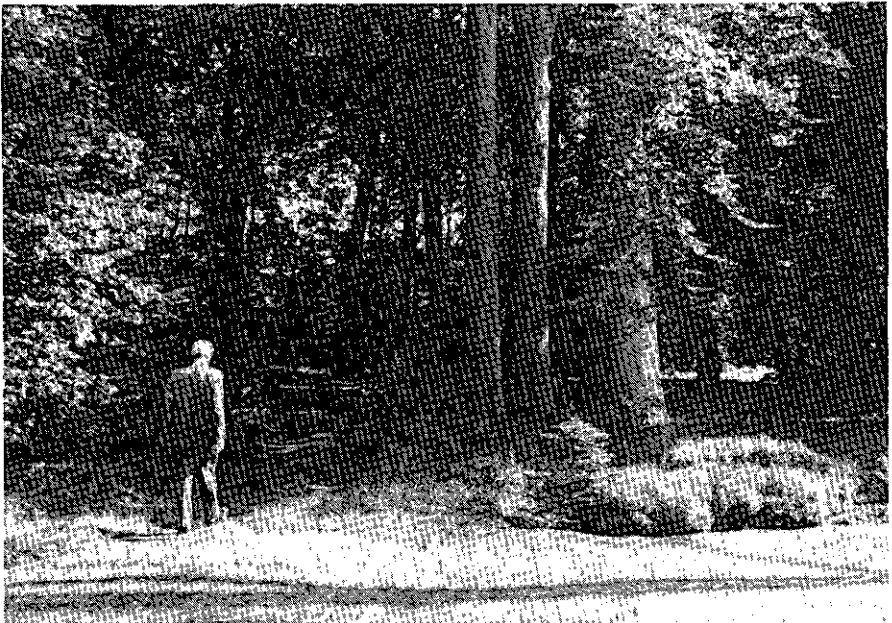
Over de volgende activiteiten ontvangt u meer informatie in de komen-
de 'Heerlijkheden'.

20 mei: jaarvergadering met lezing

28 augustus of 4 september: grote excursie

11 september: Open Monumentendag

18 november: premieavond met lezing.

Een kijkje in het Bennebroekerbos

Wij hopen u op vele van de evenementen te mogen ontmoeten. Ook buiten ons om kunt u zelfstandig op pad gaan in de omgeving rond het jaarthema. Het I.V.N. (Instituut voor Natuurbeschermings Educatie) organiseert een **rondleiding op Meerenberg**, voormalig landgoed van PZ op **zondag 18 april**. Vertrek 14.00 uur vanaf Museum Meerenberg. Te bereiken via de hoofdingang van het ziekenhuisterrein (borden volgen), Brederodelaan 10, Bloemendaal. Duur: 2 uur.

De rondleiding staat in het teken van de bouwplannen en de pogingen om de bijzondere waarden van het terrein (natuur, landschap, cultuurhistorie) te behouden. Tevens is er een bezoek aan het niet vrij toegankelijke natuurgebied Het Sleutelbos.

De toegang is gratis. Informatie: Eric van Bakel, tel. 023 5393507.

De evenementencommissie

(*) Mevrouw dr.L.H.Albers heeft een onderzoeksbureau, Albers Adviezen te Utrecht, en is onder meer auteur van:

"Apollo's lustoord, tuin en overplaats van de Hartekamp", in: Het landgoed de Hartekamp te Heemstede. Vereniging Oud-Heemstede-Bennebroek, 1982".

"Landgoederen van Zuid-Kennemerland", 1984.

"Mag er een koe in de tuin of liever een hert", artikel in het thenummer 'Landgoederen', Noordhollands Landschap, september 1998.

De Premieavond

Op 19 november 1998 vond de laatste ledenbijeenkomst plaats van de Vereniging Oud Heemstede-Bennebroek, in de Burgerzaal van het Heemstedse Raadhuis. Het was er weer druk. Deze zaal blijkt steeds goed bezette avonden op te leveren!

Nadat verscheidene stoelen toegevoegd waren en iedereen gezeten was, heeft voorzitter Harm de bijeenkomst geopend met een deel dat gold als formele Ledenvergadering.

In dit deel werd aangekondigd dat Lenie 't Hooft en Kees de Raadt stopten als leden van het VOHB Bestuur. Van de afwezige Kees de Raadt werd eerst een brief aan de leden voorgelezen, waarin hij de

prettige tijd als bestuurslid memoreerde. 13 jaar, waarin hij zelfs tot het schrijven van historische werken kwam, onder meer een boek over de geschiedenis van de Kerklaan, dat goed ontvangen werd.

Naast tevredenheid bracht de brief ook de dank over aan de leden voor het gestelde vertrouwen en aan het bestuur voor de samenwerking. Als penningmeester heeft Hr. de Raadt een belangrijke rol in het bestuur gespeeld en steeds op ontspannen wijze op de Jaarvergadering de financiële stand van zaken van de Vereniging toegelicht.

Ook Mw. 't Hooft keek vanachter de kathedraal terug op leerzame en zeer plezierige jaren in het bestuur. Door het huis dat de familie betrokken na aankomst in Heemstede werd historische belangstelling gewekt. Daarna ging het via rondleidingen in de Oude Kerk al snel harder met de activiteiten. U heeft aan Lenie als bestuurslid vele goed georganiseerde evenementen te danken, rondleidingen, tentoonstellingen, wandelingen en bustochten. En daar zit altijd meer aan vast dan U denkt. Lenie is nu bijna elke dag actief en zelfs student in het vak dat ze op school verfoeide: Geschiedenis. Ze is het bestuur heel dankbaar voor de 11 jaar lang genoten samenwerking en in haar dankwoord stimuleert ze en passant de aanwezige niet-leden om zich maar snel op te geven.

Dan presenteert zich de kandidaat voor de functie van penningmeester in het bestuur: De heer Alexander Koopman. Hij is hoofd afdeling Financiën en Automatisering bij de Volksuniversiteit in Haarlem en heeft bijna zijn hele leven in Heemstede doorgebracht. Hij toont zich een enthousiaste kandidaat en de vergadering heeft er dan ook geen enkele moeite mee, bij acclamatie haar instemming te betuigen met zijn benoeming. Daarmee werd de ledenvergadering afgesloten en begon de eigenlijke Premieavond.

Dr. S. Groenveld, buitengewoon hoogleraar Geschiedenis en Cultuur van de Republiek de Verenigde Nederlanden aan de Universiteit van Leiden, hield deze avond de lezing. Uiteraard betrof het de tijd die uitmondde in de Vrede van Munster. Mochten de leden al denken dat ze in het afgelopen jaar al veel over 1648 en Adriaen Pauw geleerd hadden, ze kregen in deze lezing nog een enorme aanvulling op die kennis. Prof. Groenveld wist de politieke verhoudingen in de 80-jarige oorlog, de toestand in de 17 gewesten van Nederland, de verdeeldheid van Duitsland en de afbrokkelende macht van Spanje op glasheldere

wijze voor de aanwezigen uiteen te zetten. Alle betrokken hoofdrolspelers kwamen aan bod, alsook de pracht en praal van hun entourage, de reisperikelen en de onderhandelingen, formeel en in de "wandelgangen". Uiteraard werd door de leden met enige tevredenheid aangehoord welk een belangrijke rol Adriaen Pauw in de Nederlandse delegatie en in de onderhandelingen speelde en hoezeer dat op "Europees" niveau plaatsvond. Pauw wist terdege hoe de Fransen en Spanjaarden, de Duitsers en Zweden tegenover elkaar stonden en hoe Nederland zich daartussen zou kunnen handhaven.

Na het lange applaus en de dankwoorden van de voorzitter kon de heer Krol aan de spreker als eerste de Jaarpremie 1998 uitreiken: Een wijnglas met de naam van Adriaen Pauw en het VOHB logo erop gegraveerd. Naast de vele boeken en kaarten leek deze Premie een aardige verrassing, had het bestuur gedacht. Dat klopte meer dan verwacht: na de vergadering "vlogen" de glazen weg. Sommige aanwezigen kochten er zelfs 6 tegelijk.

Voor wie er bij was - een zeer geslaagde avond en een kans om aan de glas-actie mee te doen.

Voor wie er niet was - dit verslag en de suggestie om bij de volgende gelegenheid er bij te zijn.

We schuiven die extra stoelen immers graag aan ..

P.L. van Daalen

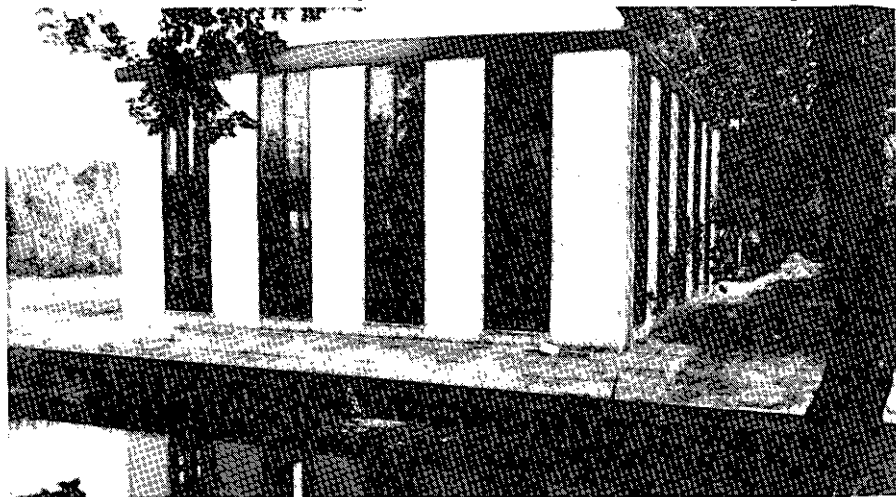

Het premieglass

Het afgelopen jaar stond de jaarpremie van de Vereniging Oud Heemstede-Bennebroek in het teken van de herdenking van de Vrede van Munster. Zoals wij in het novemбернаummer van ons kwartaalblad al aankondigden zou dit gebeuren in de vorm van een wijnglas met een desbetreffend opschrift.

Deze boodschap is in onverwacht goede aarde gevallen, want binnen twee weken was onze voorraad volledig uitverkocht! Een leuke ervaring voor het bestuur, dat een goed idee gehad bleek te hebben, maar natuurlijk erg jammer voor de leden die zich geen glas konden aanschaffen.

Wij hebben ons ampel beraden over de bestelling van een tweede serie glazen. Het bleek echter, dat die - vanwege grote seizoensdrukke bij de leverancier - pas eind januari zouden kunnen worden geleverd. Wij moesten daardoor rekening houden met een inmiddels teruglopend

Behoud dankzij groot onderhoud. In 1997 kwam de restauratie gereed van een voormalige bollenschuur aan de Kadijk te Heemstede. Dankzij dit 'groot-onderhoud' wordt de bollenschuur voor het nageslacht bewaard. Er is opgemerkt dat de glasroeden (spijlen) in de ramen en luiken zijn verdwenen. Niettemin een geweldig initiatief om dit monument van de bloembollencultuur op te knappen en te behouden. (foto: V.C. Klep).

animo bij de potentiële kopers van zo'n glas. Daardoor zouden wij de kans lopen op een voorraad lastig te slijten glazen. Wij hebben daarom uiteindelijk besloten geen tweede ronde te houden, hoezeer dit ons spijt voor de leden die we hebben moeten teleurstellen.

Wij willen hierbij benadrukken, dat ook wij het betreuren dat deze actie zó en niet anders gelopen is en hopen van deze ervaring te hebben geleerd voor de toekomst.

Zowel van de videoband 'Wandeling door Heemstede en Bennebroek' als van het jubileumboek 'Vijftig jaar van oud naar nieuw 1947-1997' zijn nog restantexemplaren beschikbaar. Enkel voor leden van de VOHB bieden we beide uitgaven met reductie aan. De video voor f 15,- en het boek f 20,- óf beide uitgaven gezamenlijk voor slechts dertig gulden.

Het bestuur

Afscheid

Helaas was ik op 19 november 1998 verhinderd om op de premieavond aanwezig te zijn en officieel als penningmeester af te treden. Een aftreden dat nogal onverwachts kwam want een jaar geleden bij het jubileum kon ik nog niet vermoeden dat ik nu afscheid van u zou nemen en Heemstede zou omwisselen voor 's-Gravenhage. Bijna 13 jaar heb ik mij met veel plezier bestuurlijk ingezet voor de vereniging. Vooral omdat ik mij bewust ben van het belang van een vereniging als de VOHB. Want wij zijn (zoals vaak gedacht wordt) niet tegen vooruitgang of voor verstarring maar wij willen begrip opbrengen voor de mooie dingen uit verleden én heden en ze bewaren voor de komende generaties van Heemstede en Bennebroek. Het scholenproject tijdens het jubileumjaar was daar een goed voorbeeld van. Naast het penningmeesterschap ben ik ook met veel genoegen zowel actief als passief betrokken geweest bij de Nieuwsbrief, publicaties, excursies, Open Monumentendagen en lezingen. Langs deze weg wil ik daarom iedereen danken met wie ik heb samengewerkt in het bijzonder mijn medebestuurders en natuurlijk alle leden van de kascommissies. Ik ben verheugd dat het bestuur er op korte termijn in geslaagd is de vacature die door mijn vertrek was ontstaan op te vullen en ik kan Alexander Koopman van harte aanbevelen als een capabele opvolger.

De voorzitter neemt afscheid van Lenie 't Hooft; de secretaris kijkt instemmend toe (foto:G.J.Schuitemaker).

Ten slotte: in de laatste aflevering heeft u kunnen lezen dat de leden van de VOHB verspreid zijn over de hele wereld: van Australië tot Canada. Hiermede vergeleken ligt Den Haag op loopafstand van Heemstede en Bennebroek zodat ik toch betrekkelijk dichtbij de ontwikkelingen van de vereniging kan blijven volgen.

Kees de Raadt

Nog een afscheid

Op de Jaarpremie avond van de VOHB heb ik als bestuurslid afscheid genomen. Het onderwerp was de "Vrede van Munster" en de rol van Adriaan Pauw daarin. Mijn eerste kennismaking met de vereniging ontstond in het Adriaan Pauwjaar in 1985. Na 11 jaar bestuurslidmaat-

schap lijkt de cirkel rond en is het een mooi moment om daarmee te stoppen. Het organiseren van alle activiteiten voor u, als leden, heb ik als zeer plezierig ervaren. Mijn kennis voor de geschiedenis van mijn omgeving is behoorlijk groter geworden en ik hoop dat dat bij u ook zo is. Hoe meer je te weten komt des te meer wordt je interesse gewekt en wil je daar verder mee. Binnenkort zal ik geschiedenis gaan studeren, wellicht zal ik ooit nog eens voor u staan, met mijn eigen verhaal over een historisch onderwerp. Ik wil u danken voor het gestelde vertrouwen, mijn mede-bestuursleden wil ik danken voor de plezierige samenwerking en tot ziens bij alle activiteiten van de vereniging.

Lenie 't Hooft-van der Linden

De nieuwe naam van het Kwartaalblad

Uitgedaagd door de Nieuwsbrief heb ik me met verscheidene andere leden begin 1998 in de strijd geworpen om een nieuwe naam voor ons blad te bedenken. De naam van zo'n blad moet zo mogelijk weerspiegelen waar de vereniging voor staat, dienen als een soort vaandel en daarmee zich onderscheiden van allerlei andere uitgaven.

Wat bijzonder is aan onze twee gemeenten is toch dat ze beide een Heerlijkheid zijn geweest. Zelfs Berkenrode was naar ik meen ook een Heerlijkheid, hoewel ik niet denk dat onze leden in die wijk nog zullen zeggen "Ik voel me een Berkenroder." Blijft over Heemstede en Bennebroek.

Vandaar mijn idee om "Heerlijkheden" als nieuwe naam voor te stellen voor ons blad. Dit wijst op de smakelijke inhoud en geeft tevens het bijzondere historische karakter van de twee plaatsen aan.

Verder kan de titel op twee regels geschreven worden om hem wat in te korten. En dan ineens staat er ook Heerlijk Heden en daarin komt tot uitdrukking dat het ook nu goed toeven is in Heemstede en Bennebroek.

Ik kreeg in april te horen dat mijn keus gewonnen had. Een half jaar later (inmiddels lid van het Bestuur) werd mij gevraagd, ook de rest van

het bladomslag wat op te knappen. Het resultaat heeft U in handen. Het logo is naar boven verhuisd, de naam van de VOHB naar beneden en daarbij werd onze standaard ondertitel toegevoegd omtrent ons oprichtingsjaar.

Het handhaven van het silhouet leek een goed idee. Maar ik heb een poging gedaan, dit wat meer naar de werkelijkheid te modelleren. Vergelijkt U maar met een vorig nummer.

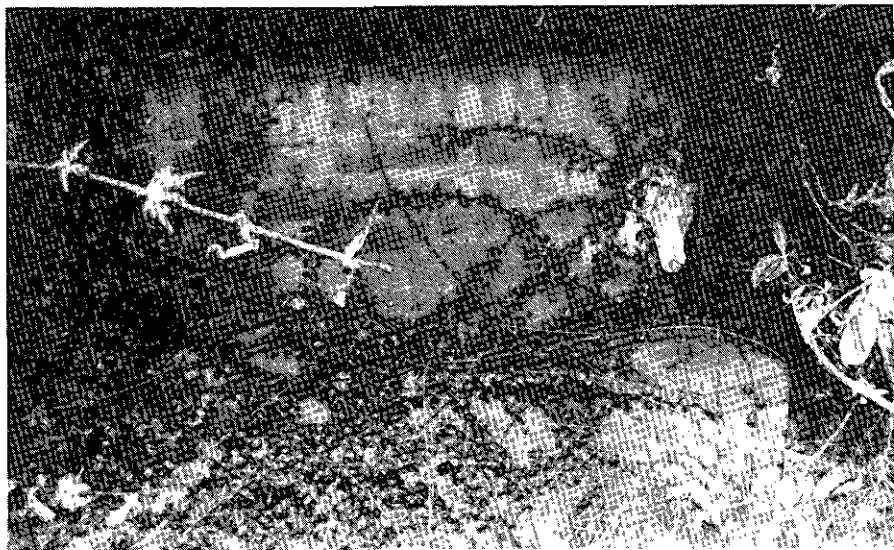
Nu is het een aanzicht van de Heerlijkheden vanuit het Oosten, maar met veel "artistieke vrijheden".

Van links naar rechts: St. Lucia, de Bennebroeker Hervormde kerk, wat huizen, de Maria Hemelvaartkerk, de Oude Kerk, met precies erachter in dezelfde contour het Raadhuis (vandaar die twee schoorsteentjes), de St. Bavo, de Watertoren en Hageveld. Tenslotte uiteraard veel bomen.

Van tijd tot tijd zal de kleurstelling wijzigen, zo ook van het achtergrondkader met de gloedvolle kleurschakering (met dank aan Microsoft).

Hopelijk kunt U wennen aan al die vernieuwingen tegelijk! Ik heb eens een slokje genomen uit de fles geestrijk vocht die ik met de Prijsvraag verdiende en toen zag het er best aardig uit.

P.L. van Daalen

Graf van twee paarden op het voormalige landgoed van de familie Rhodius (foto: V.C.Klep).

Monumentale tuinvaas bij NS-station vernield

(foto:F.Belt)

In het VOHB-premieboekje: 'Kleine en verborgen monumenten in Heemstede en Bennebroek' (1991) is in de rubriek *Ornamenten* een foto opgenomen van de imposante tuinvaas die eerder heeft gestaan in de tuin van het raadhuis, vervolgens aan de Heemstedse zijde van het NS-station en tot voor kort aan de andere zijde op het Roemer Visscherplein. Het beeldhouwwerk lijkt op een kelk en is voorzien van sierwerk met vogels. Op het deksel is een fazant aangebracht. Het is vermoedelijk een werk van de beeldhouwer Willem Coenraad Brouwer (1877-1933), die in het eerste decennium van deze eeuw talrijke (terracotta-)tuinvazen vervaardigde, welke zijn geplaatst in o.a. Gouda, Den Haag, Nijmegen en Almen. Op 20 oktober 1998 ontdekte VOHB-lid mr.R.Everard dat de opbouw van de tuinvaas in stukken op de grond lag en de kop van de fazant was afgebroken. Het geruïneerde

kunstwerk is door de gemeente weggehaald en voorlopig opgeslagen. Of restauratie mogelijk is blijft vooralsnog een open vraag.

*De fazant nog in volle glorie, maar al eens bij de nek gerestaureerd)
(foto: V.C.Klep).*

Historisch Museum zoekt gastvrouwen/gastheren

Het Historisch Museum Zuid-Kennemerland, gelegen aan het Groot Heiligland 47, is op zoek naar vrijwilligers die als gastvrouw of gastheer de bezoekers (circa 15.000 per jaar) willen ontvangen en informeren.

Het Historisch Museum geeft een overzicht van belangrijke gebeurtenissen uit de geschiedenis van Haarlem en omstreken. Beschikt u over wat vrije tijd, dan zal het Historisch Museum graag een beroep op u doen om 1 of 2 keer per maand gedurende een hele of halve middag te komen helpen.

Heeft u belangstelling? Neem dan tussen 17.00 en 19.00 uur contact op met mw.J.J.Berends, telefoon (023) 5364452.

Conflict over omstreden Degas bijgelegd

Een ruzie over een door nazi's van Nederlanders in beslag genomen schilderij is in augustus 1998 bijgelegd. Het werk van Edgar Degas gaat naar het 'Art Institute' in Chicago. Het Nederlandse echtpaar Gutmann, bewoners van Bosbeek in Heemstede, stuurde het schilderij, *Landschap met Schoorstenen*, in 1939 samen met andere werken naar Parijs om het in veiligheid te brengen voor de nazi's. Het joodse echtpaar kwam om in concentratiekampen; hun twee kinderen slaagden er na de oorlog niet in het doek op te sporen. Zij vermoedden dat het in handen was gekomen van de nazi's. Elf jaar geleden dook het werk op bij de schatrijke industrieel en kunstverzamelaar Daniel Searle in Chicago. Hij was niet op de hoogte van de herkomst. Na langdurige onderhandelingen draagt Searle de helft van het eigendom over aan de nabestaanden van de Gutmanns, waarvan twee kleinzonen onder de naam Goodman in de Verenigde Staten woonachtig zijn. Het museum betaalt de familie na taxatie van het werk de helft van de waarde. De verzamelaar wil zijn aandeel schenken. De overeenkomst heeft een door Gutmann aangespannen rechtszaak overbodig gemaakt. *(Uit een UP-persbericht van 13-8-1998).*

Toen en nu

Een nieuwe rubriek wil aandacht geven aan veranderingen in het dorpsaanzien. Het gaat om locaties die een ingrijpende verandering ondergaan. Ook zal aandacht gegeven worden aan bestaande situaties met een terugblik naar het verleden. Dan zal blijken dat sommige locaties nauwelijks of helemaal niet meer te herkennen zijn. De rubriek Toen en Nu zal grotendeels uit afbeeldingen bestaan. Mocht een onderwerp aanleiding geven tot commentaar of aanvulling dan ontvangt de redactie deze graag.

Hoek Provinciënlaan/Raadhuisstraat

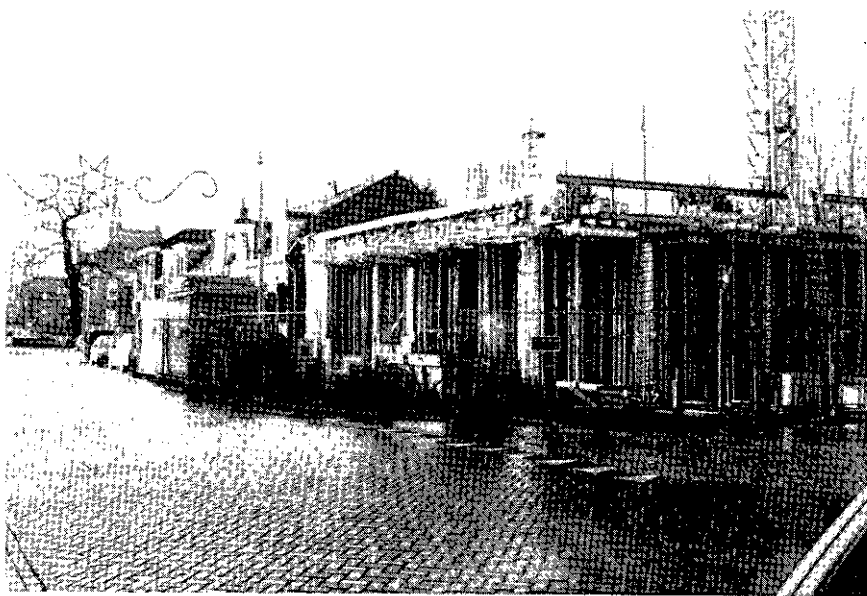
Raadhuisstraat, hoek Provinciënlaan, met op de achtergrond "De Burghave". (1993) (foto: Gemeentearchief-Heemstede).

Het vertrouwde aanzien van Wassery 't Raadhuis (Van der Weiden) is inmiddels verdwenen en zal plaats maken voor een appartementencomplex. De aangrenzende bebouwing heeft nog een dorps aanzien. Tot aan de aanbouw van de nieuwe vleugel van het Raadhuis. Het aanzien van de overzijde van de straat werd destijds bepaald door arbeidershuisjes, die plaats maakten voor de huidige bebouwing. Met de bouw van het appartementencomplex krijgt de zuidzijde van de Raadhuisstraat een geheel ander gezicht.

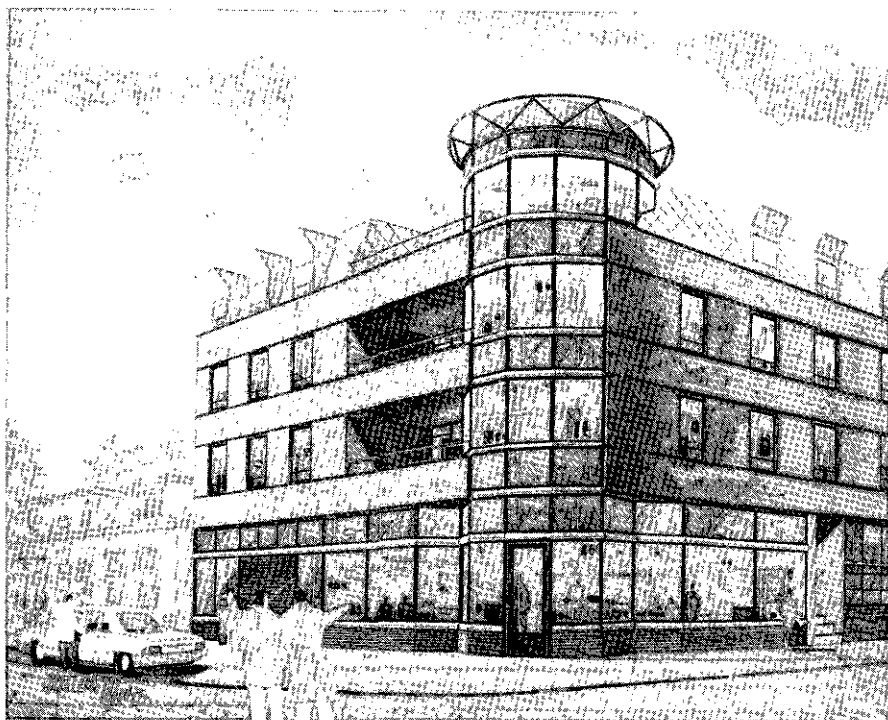
C.Peper

Afbraak van voormalige wasserij Van der Weiden in juli 1998 (foto: Gemeentearchief-Heemstede).

Bouw van appartementencomplex "Raadstede", inclusief bedrijfsruimte, parkeerterrein en 'belvédère', januari 1999.

Ontwerp door HM Architecten in Amsterdam.

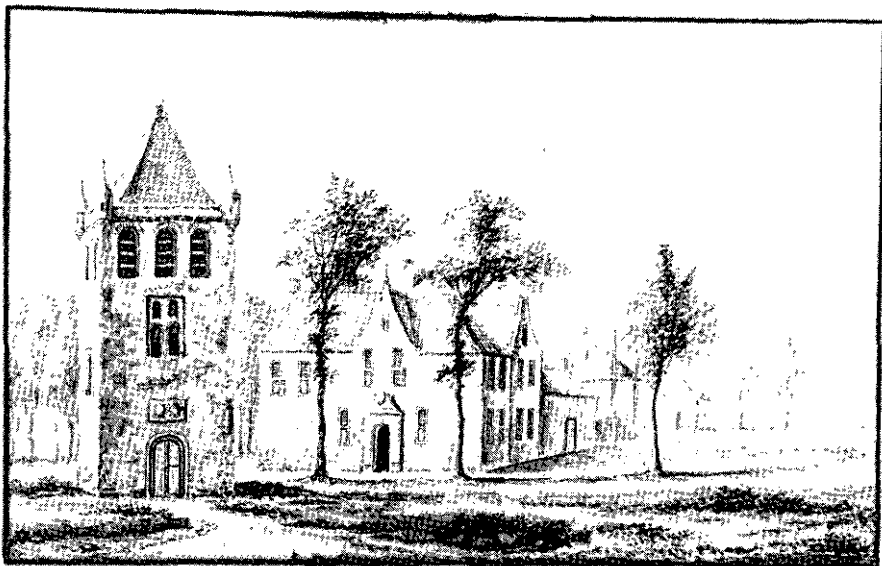
Recente uitgaven betreffende Heemstede en bennebroek

A. HISTORIE

Open monumentendag 1998. Thema: de zorg voor historische bouwmaterialen. VOHB, 1998.

Brochure met informatie over Berkenrode en de Sint Bavokerk, samengesteld door mevrouw Marisca van der Eem-Wildschut. Verder een bijdrage van Michel Bakker en Olga van der Klooster (1). Handelt over gebruikte materialen voor het kerkgebouw, zoals metaal, natuursteen en natuursteenimitatie. Ook zaken als dakbedekking, het metsel-

werk, het gieten van beelden in brons en gips, het vergulden van beelden en ornamenten en de kleurige glasdecoraties komen aan de orde. De gebrandschilderde glas-in-loodramen zijn op 15 november 1944 voor een groot deel door een door de Duitse Weermacht tot ontploffing gebrachte blindganger verwoest en na de oorlog vernieuwd door de glazenier Han Bijvoet.

De Ridderhofstad Holy, omstreek 1700.

Structuurschets gemeentelijk monumentenbeleid; aanzet voor een gemeentelijk monumentenbeleid. Heemstede, juli 1998.

Bevat hoofdstukken over o.a. het monumentenbeleid van het rijk, het provinciaal monumentenbeleid en de ontwikkeling van een gemeentelijke visie. Heemstede telt bijna 70 rijksmonumenten, gebouwen en losse objecten zoals tuinbeelden en toegangshekken. In het kader van de jongste monumenten (circa 1850 tot 1940) worden er negen aan toegevoegd: het raadhuis, het voormalige gebouw van Bloembollencultuur aan de Leidsevaarteweg, Hageveld, Mariënheuvel, drie huizen en twee bollenschuren.

De commissie Karakterbehoud van de VOHB onderzoekt momenteel welke andere objecten met cultuurhistorische waarden voor het ontwerp van een gemeentelijke monumentenlijst in aanmerking komen.

A.M.ten Cate. Heemstede: alwaar dichterlijke inspiratie ontsproot. Huis te Manpad. In: Heemschut, juni 1998, pp.35-7. Populair geschreven artikel met nadruk op de familie Van Lennep, die van 1767 tot 1954 eigenaar was van dit buiten. Tegenwoordig zijn zowel huis als tuin opgenomen in het rijksmonumentenregister. Om behoud veilig te stellen heeft (wijlen) mr.J.Visser na aankoop het buiten in een stichting ondergebracht.

Het inrijhek op de oorspronkelijke plaats aan de Holyweg met geslachtswapen van Holy (vgl.Heemstede).

Matthijs A.Struijs. De Heemstede; een nieuw 'heem' in een oud gebied. Geschiedenis van de heerlijkheid en de stadswijk Holy in Vlaardingen. Vlaardingen, Woningstichting Samenwerking Vlaardingen, oktober 1996.

Op 26 augustus 1989 is door zo'n 50 VOHB-leden een bezoek gebracht aan Holy en zijn we in het Stadhuis van Vlaardingen ontvangen door burgemeester Van Lier. In Holy ofwel Hoylede, thans een stadswijk van Vlaardingen waar o.a. het Holy-ziekenhuis staat, ligt feitelijk de oorsprong van Heemstede's ambachtsheren. Zekere Reinier van Hoylede is de vermoedelijke oudovergrootvader van de ons bekende heer Gerrit van Heemstede, die op 7 september 1346 door keizerin Margarethe begiftigd werd met de volle rechtspraak over het gebied tussen de uiterste grachten van het Huis te Heemstede. In de oudst bewaarde acte, aanwezig in het Heerlijkheidsarchief (Raadhuis-Heemstede) wordt melding gemaakt van een niet met naam genoemde voorvader die ten tijde van graaf Floris V (tussen 1266 en 24 juni 1296) met huis en ambacht van Heemstede is beleend alsmede met 45 morgen land in het ambacht De Lier (2). Aan de allereerste Heren van Heemstede en hun voorgeslacht Holy wijdde ik twee bijdragen in VOHB-Nieuwsbrief, nr.74 (1992) en 75 (1993). Eén persoon, genaamd Allart van Heemstede, vermeld door de 17e eeuwse genealogen Wouter van Gouthoeven (1636) en Simon van Leeuwen (1685), kon daarbij niet als historische persoon worden geplaatst. Dankzij het recent verschenen boekje 'de Heemstede' kan de puzzel althans voor een klein deel worden opgelost. Deze *Allart van Heemstede*, waarschijnlijk zoon van Diederik van Hoylede, is een broer van Reynier van Hoylede, welke door Floris V mogelijk omstreeks 1284 met Heemstede is beleend en zich sindsdien Reinier van Heemstede noemde. Vrijwel het enige met zekerheid bekend is, dat deze eerste Heemstede'se ambachtsheer vóór april 1304 het tijdelijke voor het eeuwige heeft verwisseld. Citaat uit voornoemde publicatie; *"Dat de oudste bezitters van de Heerlijkheid Holy zulke nauwe banden hadden met de Heerlijkheid Heemstede, was niet de eerste reden om als naam voor het wooncomplex "De Heemstede" te kiezen. De heren van Heemstede hebben niet alleen Vlaardingen verlaten, maar verlieten ook hun oude familienaam om zich "Van Heemstede" te gaan noemen. Geen reden dus voor een vernoeming. Toch is de naam van een Van Heemstede uitgangspunt geworden voor de naamgeving van het complex. Een jongere zoon van Diederik van Hoylede, genaamd Allart van Heemstede, erfde na het overlijden van zijn vader namelijk de Heerlijkheid Holy. Zijn naam was dus wel de aanleiding tot de naamgeving, maar door toevoeging van het lidwoord "de" komt de nadruk te liggen op de feitelijke betekenis van het woord "Heemstede". Een "heem" was namelijk een*

besloten erf rondom een boerenwoning, terwijl de boerenwoning zélf "Stee" of "Stede" werd genoemd. Samen dus "Heemstede". In ruimere zin wordt "Heem" ook uitgelegd als "Woonplaats" en "Vaderland". In elk geval "een eigen plek voor de mens en daar is "De Heemstede" uiteindelijk voor bedoeld.

In de tijd dat Allart van Heemstede de Heerlijkheid Holy erfde was dit voor het grootste deel een vrij, allodiaal, eigen goed, met vier eigen leenlanden, die de Heren van Holy zelf als leen uitgaven. Het is niet bekend of Holy vóór de vererving op Allart al dan niet leenroerig was en aan wie dat dan was. Maar gezien de ontwikkeling van de lenen moet er wel een leenheer zijn geweest en dat zal ongetwijfeld iemand uit het grafelijke huis van Holland zijn geweest. Wellicht dat de vader van Allart, Diederick van Hoylede, Holy, al in eigendom had verworven als beloning voor een aan de leenheer bewezen dienst. Hoe het zij: Allart van Heemstede bezat Holy als een vrij eigen goed en was niet leenplichtig".(blz. 16-17). In de nieuwe wijk Holy zijn 26 kunstobjecten geplaatst: beelden, wandschilderingen en keramische reliëfs.

Evenals ten aanzien van het voormalige slot te Heemstede bestaan in Vlaardingen voorzichtige plannen de fundamenten van het in 1965 opgegraven en weer bedekte kasteel in Holy, van het type woontoren, boven het maaiveld op te metselen.

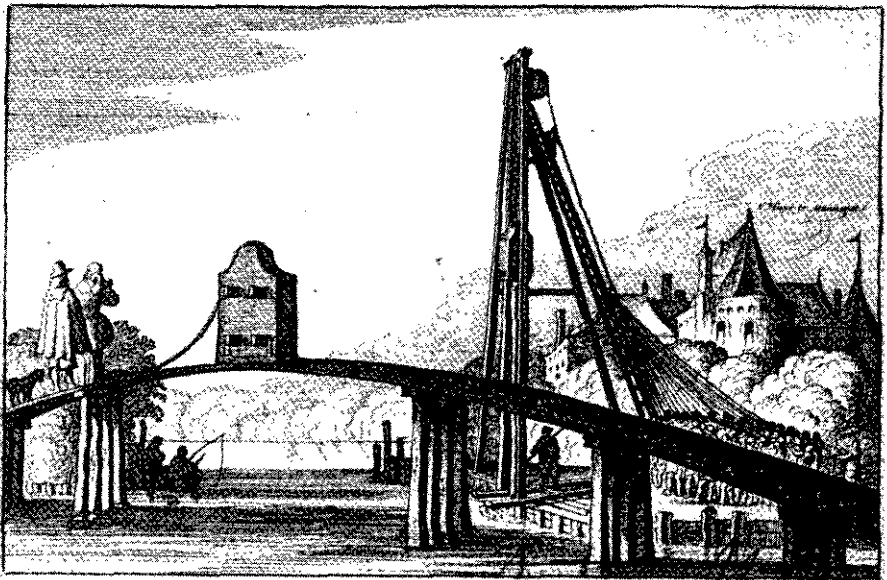
BSM 75 jaar. Onder redactie van Ad de Vlieger. Bennebroek, BSM, 1998. Historie van de sportvereniging BMS = Blijft Steeds Moedig, in 1923 opgericht als een voetbalclub met 40 leden. Vandaag de dag een bloeiende vereniging met meer dan 300 leden en afdelingen voor handbal, softbal, honkbal en biljarten. Een gebonden uitgave met een voorwoord van voorzitter de heer Karel Zwetsloot. Met veel foto's van elftallen.

B. LITERATUUR EN POËZIE

The album amicorum of Jacob Heybloq. Zwolle, Waanders, 1998.

Facsimile-uitgave + begeleidend boek met inleiding, transcripties, toelichtingen en noten, geredigeerd door Kees Thomassen en J.A.Gruys. De Koninklijke Bibliotheek bezit meer dan 450 alba amicorum ('vriendenboeken'). Eén van de meest bijzondere is die van Jacob Heybloq (1623-1690), in leven rector van de Latijnse School in Amsterdam. Hij was tevens een verdienstelijk poëet. Zijn gelegenheidsgedichten wer-

den bijeengebracht in de verzamelbundel 'Farrago Latino-Belgica of Mengelmoes van Latijnsche en Duitsche gedichten (...)' (1662). De geleerde dichter was gedurende zeven jaar, van 1680-1687, eigenaar van de Hartekamp en vertoefde voordien regelmatig op de naburige buitenplaats het Manpad van zijn schoonvader Hendrik van de Kamp. Op 1 november 1650 trouwde Jacob Heyblocq met Maria de Lange, tegelijk met Maria's stiefvader Hendrik Zegersz. van de Kamp en diens (tweede) echtgenote Hester du Pire. Beider huwelijksfeest is met 56 voornamelijk uit Amsterdam afkomstige gasten (inclusief aanhang mogelijk 100 personen) gevierd op het Manpad. De arts en vrijetijdsdichter Job van Meek'ren maakte een lofdicht, dat onder de titel: 'Heygeschreeuw (...)' is gepubliceerd. Op de titelgravure zien we een symbolische voorstelling van het Huis te Manpad als kasteel afgebeeld, een brug, heistelling etc. Dezelfde gravure is op pagina 207 opgenomen in voornoemde dichtbundel alsmede in het Liber Amicorum (3).

Fantasieschets van 'T Huys te Manpad uit album amicorum Jacob Heyblock.

Waar blijft de tijd? Een bloemlezing van verhalen en gedichten uit de cursus 'Van toen naar nu' februari-maart-april 1998. Heemstede, Casca, 1998. Samengesteld door docent creatief schrijven

ven Gerard Beentjes met werk van 14 cursisten.

Verborgten dichters in Heemstede. Deel 15. Heemstede, Gemeentelijke Openbare Bibliotheek, 1998. Bevat gebundelde inzendingen van 44 amateurdichters.

Ter gelegenheid van de vijftiende Poëzieavond verscheen de dichtbundel **Gedichten en gedachten van Ab Normaal en anderen.** Haarlem, Enter, 1998.

C. BEELDDE KUNST EN MUZIEK

Zes visies op een beeldenpark 20 september - 18 oktober 1998. Heemstede, Het Oude Slot, 1998. Gratis verspreide uitgave. Veelkleurige brochure over de ontwerpen van zes uitgenodigde beeldend kunstenaars en landschapsarchitecten vooruitlopend op de mogelijke ontwikkeling van een permanente beeldentuin. Eén van hen, John Körmeling, stelt voor het in de Franse Tijd gesloopte Huis te Heemstede te herbouwen door de ontwerpers die het Huis ten Bosch in het Japanse Nagasaki hebben nagebouwd. Hij ziet het nieuwe Huis als een perfecte pendant van het kasteelachtige Cruquiusgemaal-bouwwerk.

In oktober 1998 presenteerde het dames- en herenkoror van de Heemsteedse Sint Bavokerk een CD **'Dertig jaar Bavoklanken'**. Onder leiding van dirigente Ria Smit zijn door het gemengde koor kerkelijke lieden op plaat opgenomen van componisten als Saint-Saëns, Schubert en Fauré. De orgelbegeleiding is van Joop van Goozen en Dick Koomans.

Jurriaan Andriessen. Portret van Hedwig; 54 composities voor piano. De graficus en musicus, destijds woonachtig in de Koediefsaan, overleed op slechts 40-jarige leeftijd in 1991.

Na de in 1987 uitgekomen LP verscheen in 1992 een CD en thans een heruitgave onder de titel **'Hedwig's Portrait'** (Oreade Music). Tevens publicatie van de bladmuziek in boekuitgave door uitgeverij Moebiprint in Heerhugowaard.

D. GRAFIEK

Pieter Wetselaar & Het Beschreven Blad. Uitgave bij de expositie ter gelegenheid van de 75ste verjaardag van Pieter Wetselaar (geboren in 1923, woonachtig te Bennebroek) in Teylers Museum te Haarlem. Met een inleiding over de ontwerper en tekenaar, die van

1948 tot 1984 werkzaam was bij de Haarlemse drukkersfirma Johan Enschedé en Zonen. Met een inleiding door Ab van der Steur. Beperkte oplage van 100 exemplaren met 9 vignetten vervaardigd voor

(leden van) het grafisch en bibliofiel genootschap "Het Beschreven Blad".

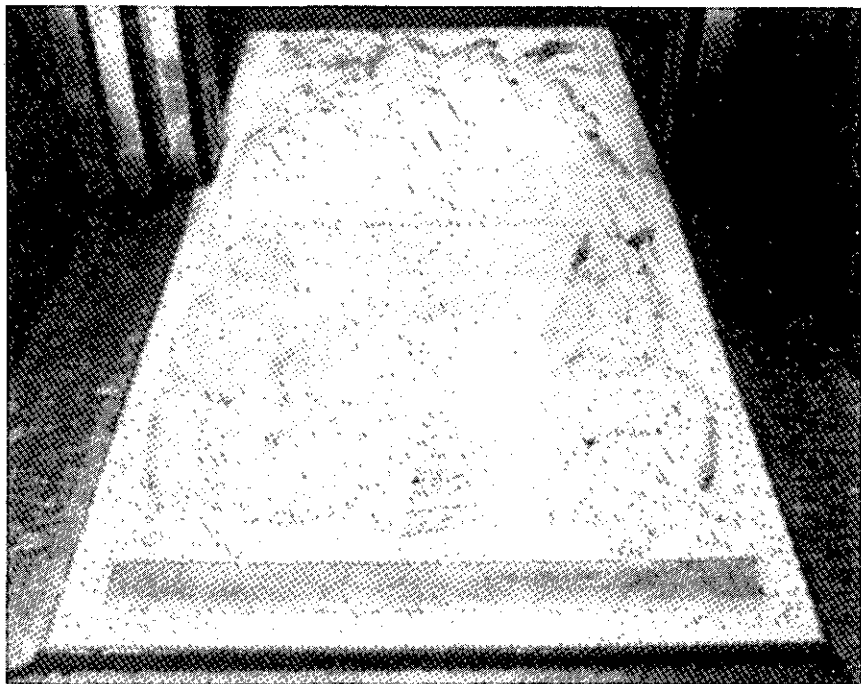
De Heemstedenaar **F.H.van Emmerik** was van 1920 tot in de jaren vijftig politieagent te Heemstede. In zijn vrije tijd maakte hij linoleumsnedes en houtgravures met vrijwel uitsluitend Heemstedse taferelen. Zo illustreerde hij een gedenkboek van Meer en Bosch (1932) met 13 afbeeldingen. Sommige afbeeldingen zijn op kwetsbaar rijstpapier afgedrukt. Geliefde motieven golden de Molen van Höcker en het Bullenhofje, waar vroeger het dienstpersoneel van Bosbeek woonde. In 1928 verscheen in een oplage van 25 exemplaren 'Plekjes uit Heemstede' met 10 houtsneden van o.a. de Blekersvaart, de Vredesbrug, R.K.kerk Berkenrode, het pittoreske huisje van Holdorp aan de Asterkade (4) en boerderij Molenwerfslaan. Drie van deze prenten zijn thans als wenskaart heruitgegeven door de Rotaryclub Heemstede. De Belvédère, Oude Kerk en toegangspoort naar het Oude Slot. De opbrengst komt ten goede aan de vorming en begeleiding van muziekgroepen van bewoners op instituut de Hartekamp.

E. BIOGRAFIEËN

D.A.J.M.Schulte 1943-1998. Herdenkingsuitgave met toespraken in herinnering aan de heer Schulte, directeur van de Hartekamp, die op 25 augustus 1998 na een ernstige ziekte overleed.

Amstel Mare; tijdschrift van de Vereniging Historisch Amstelveen wijdt in nummer 1 (jaargang 9), maart 1998, een bijdrage aan '**’jhr.W.H.D.Quarles van Ufford; een sportieve burgemeester’**'. Met bijdragen van Maureen van Munster en drs.Annabelle Meddens. De heer Quarles van Ufford was van 1971 tot 1978 burgemeester van Heemstede en vervolgens tot 1984 van Amstelveen. In dat jaar werd hij benoemd tot directeur van het Kabinet van de Koningin in Den Haag. Op 1 april 1991 ging hij vervroegd met pensioen om zich bezig te houden met beheer en restauratie van het familiegoed Gunterstein in Breukelen. De *derde* Ridderhofstad Gunterstein neemt al meer dan 300 jaar een prominente plaats in aan de Vecht. Nadat het tweede Gunterstein door de Fransen was verwoest is het huidige barokclassisistische Huis in 1680-1681 gebouwd in opdracht van Magdalena Poulle. Na haar overlijden in 1699 werd haar broer Benjamin Poulle (1646-1711), sinds 1690 heer van Berkenrode, de nieuwe eigenaar. Van Benjamin Poulle, van beroep handelaar op de Levant, hangt een portret op Gunterstein. In 1997 verscheen het boekje '**De restauratie van de gobelinzaal Gunterstein**' met onder meer een

bijdrage van W.H.D.Quarles van Ufford, voorzitter van de Stichting Ridderhofstad Gunterstein en sinds het eind van de 14 eeuw de 37ste Heer.

De wit marmere grafzerk van de heer en mevrouw Van der Stel-de Haese in de grote kerk in het centrum van Lisse.

Annabi Postma. Roofbaron of Landsvader? Die Verhaal van Vergelegen en Willem Adriaan van der Stel. Somers-Wes (Zuid-Afrika), Annabi Uitgewers, 1995. Willem Adriaan van der Stel was sinds Jan van Riebeeck (1652) de negende gouverneur van Kaap de Goede Hoop in Zuid Afrika en voordien van 1686 tot 1697 eigenaar van de buitenplaats 'Duin en Vaart' in de ambachtsheerlijkheid Berkenrode. Hij verbouwde hier Zuidafrikaanse gewassen, die door zijn vader Simon van der Stel naar Heemstede zijn verzonden (9).

Jeroen Brouwers. De wereld van Godfried Bomans. Amsterdam enz., Atlas, 1998. Eerdere uitgave verscheen in 1982. In dit boek is een 'nawoord 1998: Bomans tweede leven' opgenomen.

Connie Palmen. I.M. Amsterdam, Prometheus, 1998. Een roman,

maar eigenlijk een persoonlijke 'In Memoriam' biografie, gewijd aan haar leven met Ischa Meijer. Op de bladzijden 145 en 201-206 komt Heemstede ter sprake, waar in de Herman Heijermanslaan de ouders van Ischa woonden, beiden overleden in 1993.

F. GENEALOGIE EN HERALDIEK

Doopboek Gereformeerde Gemeente Heemstede 1771-1811.

c. Werkgroep Genealogisch Computergebruik Kennemerland (NGV), afdeling Kennemerland. 1997. Deel 4. Gegevens uit het R.A.-Noord-Holland in Haarlem. Bevat namenregister. Voorkomende geslachten: Arps, Van den Berg, Dolleman, Geerling, Groos, Hageman, Hooreman, Van der Horst, Van Keulen, Korthals, Van Leeuwen, Peschar, van Thiel, Topvoort, Van der Vliet, De Vries, Wildering en Wolbers.

Huwelijken Burgerlijke Stand Heemstede 1873-1882. 1997. Deel 2. Met o.a. telgen uit de families Van Bakel, Beelen, Van den Berg, Bos, Van Deursen, Van der Eem, Geeve, Hagen, Hendriks, Hendrikse, Van der Horst, Jansen, Kramer, Leuven, Van der Linden, Luiten, Peperkoorn, Prins, Van der Putten, Schabbing, Smit, Van Tongeren, Van der Veldt, Willemse.

Huwelijken Burgerlijke Stand Heemstede 1883-1892. 1997. Deel 3. Bevat namen Van der Aar, Van Bakel, Van den Berg, Boot, Bos, Van Excel, Van Lennep, Van der Linden, Luiten, Van der Putten, Visser, Van der Vossen, Van der Weiden, Wildschut.

Huwelijken Gerecht Bennebroek (9 augustus 1793 - 20 januari 1811). Boek 10. Met namenregister.

Metterwoon in Kennemerland. Uitgave van de Afdeling Kennemerland van de Nederlandse Genealogische Vereniging. Haarlem, oktober 1998. 338 blz. Dit boek is verschenen bij het 50-jarig bestaan van deze vereniging. Een waardevolle uitgave met drie inleidende artikelen over met name de herkomst van de bewoners uit Zuid-Kennemerland. In Heemstede kwamen de meeste blekers-knechten en -meiden in de 17e en 18e eeuw uit de streek tussen Eindhoven en Weert (de Peel) en verder uit de Kempen, de Meierij, Westfalen, Overijssel en de Zaanstreek. Bijdragen zijn ingezonden door 43 leden, waaronder 5 uit Heemstede en 1 uit Bennebroek. De genealogieën gaan niet verder terug dan hooguit 7 tot 10 generaties. Vóór circa 1650 blijkt vrijwel iedereen van elders uit het land afkomstig.

Wat Heemstede betreft zijn de gepubliceerde stamreeksen van de

volgende families van belang: Adriaanse, Vester, Heems, Van Leuven, Van der Schoot, Uitendaal en Willemse. Mede dankzij een persoonsnamenindex is sprake van een onmisbaar naslagwerk voor genealogisch onderzoek in onze contreien.

Marc van Alphen. Aanvullende bronnen voor onderzoek naar het varend marinepersoneel (circa 1600-1850). In: Jaarboek Centraal Bureau voor Genealogie, 1998. Deel 52. De enige vermelde persoon in Heemstede geboren betreft Simon Theodorus van Thiel, een zoon van dominee Simon van Thiel die tussen 1761 en 1794 bijna 33 jaar in Heemstede heeft gestaan.

In hetzelfde jaarboek wordt op pagina 258 een afbeelding en beschrijving gegeven van de geslachten **Crommelin** en **Van Wickevoort Crommelin**. Een tak van laatstgenoemde familie was van 1809 tot 1939 ambachtsheer van Berkenrode.

Tot besluit. Zoals de heer J.A.Bomans eerder in ons blad schreef over de Heemstedse Zouaven (nummers 39 en 40, 1984), publiceerde de heer P.J.Bussen een lezenswaardig boekje:

'Zouaven van Heiloo, 'Verdedigers van Rome''. Een uitgave van onze zustervereniging 'Oud Heiloo' (1998). Belangstellenden kunnen zolang de voorraad strekt deze publicatie voor slechts f 5,- verkrijgen bij de auteur, werkzaam bij de afdeling Interne Zaken (archief) op het Raadhuis van de gemeente Heemstede.

Noten

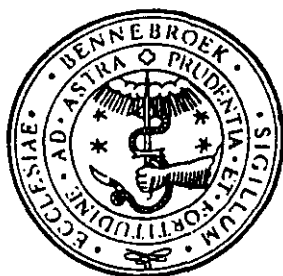
- (1) Van beide auteurs verscheen in 1998 de publicatie "'t Costelyck Ambacht; monumenten als spiegels van vakmanschap". Een uitgave van het Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg in Amsterdam. Hierin worden 31 monumenten in de hoofdstad beschreven. Het rijk geïllustreerde boekje wordt besloten met een lijst van bouwkundige termen en begrippen.
- (2) Zie ook: J.G.Kruisheer. De oorkonden en de kanselarij van de graven van Holland tot 1299. Deel II, nummer 921, pagina 396.
- (3) In de periode 1645 tot 1678 bevat het unieke boek 162 bladen van in zijn tijd beroemde dichters, geleerden en kunstschilders. Bijdragen van o.a. Jacob Cats, Joost van den Vondel, Anna Maria van Schurman, Jacobus Revius, G.J.Vossius, D.Heinsius, Barlaeus, Constantijn Huygens en uit Haarlem de dichter Franciscus Snellinx (1627-1669). Verder tekeningen van grote kunstenaars als Rembrandt, Flinck, Van der Neer, van der Helst en uit de Spaarnestad Jan de Bray.
- (4) Dit huisje moest in 1971 wijken voor serviceflat 'De Rozenburgh'.
- (5) Zie ook het boekje van M.Verkaik. 'Een grafzerk in Lisse; de geschiedenis van Willem Adriaan van der Stel'. Bennebroek, 1993.

Hans Krol

Armenzorg in Bennebroek Deel 3

De halve collecte

We komen nog even terug op de afspraken, die de ambachtsheren van Heemstede en Bennebroek in 1656 maakten over de halve armencollecte in de Gereformeerde (Hervormde) kerk van Bennebroek (zie eerste artikel). Het heeft tot in de Franse tijd, eind 18e eeuw, geduurd voordat er enige beweging in de situatie kwam. Tot en met 1797 heeft de diaconie van de kerk van Bennebroek die halve collecte getrouw aan Heemstede afgedragen. Na dat jaar vond men het in Bennebroek tijd worden om te proberen van die verplichting af te komen. Om te beginnen stopte men zonder commentaar de afdracht. Op vragen en opmerkingen van de kerk in Heemstede werd niet of ontwijkend gereageerd. In die eerste jaren, dat de Fransen het in ons land voor het zeggen hadden, gebeurde er zoveel, werden er zoveel regels en gebruiken gewijzigd of afgeschaft, dat men in Bennebroek goede hoop had op annulering of wijziging van het al zo lang geleden gesloten "herenaccoord". Belangrijk daarbij was de vraag wat er zou overblijven van het "Regt der Heerlijkheden", dat wil zeggen van de zeggenschap van de ambachtsheren. Mogelijk zou dat recht zodanig worden ingeperkt of afgeschaft, dat de overeenkomst van 1656 automatisch zou gaan vervallen. Dit laatste bleek niet het geval.

Kerkzegels van de Hervormde Gemeenten Heemstede en Bennebroek.

Eerst in 1807 werd een oplossing, een minnelijke schikking, bereikt. De ambachtshere van Bennebroek, dat was toen Gerrit Nutges, en de

ambachtsvrouw van Heemstede, Johanna Maria Dutry, kwamen toen overeen, dat de overeenkomst van 1656 als vervallen zou kunnen worden beschouwd indien de kerk van Bennebroek een bedrag ineens van f 600 (voor de niet betaalde halve collecte over de periode 1797 - 1806) aan Heemstede zou betalen en voorts zou overdragen f 3.000 2½% schuldbrieven NWS (als afkoop van de plicht tot toekomstige afdrachten). En zo gebeurde het. Zowaar geen goedkope schikking voor de diaconie van de kerk in Bennebroek. De band tussen de diaconieën van de beide dorpen was daardoor wel definitief verbroken.

Uit bewaard gebleven financiële overzichten van de diaconie van Bennebroek blijkt, dat de afdracht van de halve collecte wel steeds "zuinig" was berekend. Men nam alleen de ene gebruikelijke collecte in de normale zondagse kerkdienst in aanmerking. Andere meer bijzondere collecten, collecten in avondmaalsdiensten en bidstonden, opbrengsten uit armenbussen en natuurlijk ook losse giften liet men bij de berekening van het aan Heemstede verschuldigde bedrag buiten beschouwing. Het bedrag van de afdrachten aan de Heemstedse diaconie werd zodoende een beetje in toom gehouden. Of in Heemstede de afdrachten uit Bennebroek vanwege het grotere aantal armen op de grens met Haarlem steed nodig gebleven waren (een belangrijk argument voor de in 1656 gemaakte afspraken) is niet bekend.

Financiële middelen

In de archieven van de ambachtsheerlijkheid Bennebroek en van de Gereformeerde kerk aldaar vinden we weinig documenten over de diaconie in de eerste jaren van de zelfstandigheid van het dorp. Het is daarom niet duidelijk of bij de afsplitsing van Heemstede een deel van de in eerdere jaren aan de diaconieën toegekomen kerkelijke goederen, zo daarvan in Heemstede sprake was, naar Bennebroek is overgekomen. Het ziet er naar uit, dat de diaconie van Bennebroek in 1656 met een lege kas is begonnen. Een aantal jaren later, toen de inkomsten gingen stijgen, onder andere door bijzondere collecten, door armenbussen aan de kerk en op het kerkhof en door giften, gingen er overschotten ontstaan. De diaconie kreeg daardoor gelegenheid tot fondsvorming, tot opbouw van enig vermogen. Men deed dit door in te schrijven op de 2½ % leningen NWS en door andere rentegevende beleggingen. In het bijzonder na ontvangst van enkele grote legaten uit erfenissen, b.v. f 1.000 van Anna Christina Sohier de

Vermandois, klein-dochter van Adriaan Pauw Jr., kon men daartoe over gaan. De inkomsten van de diaconie verruimden als gevolg daarvan belangrijk. Men kon daardoor de kerkelijke armen op een minder zuinige wijze hulp en bijstand bieden.

Gerard Pauw en zijn familie op schilderij van Daniël Mijtens uit 1654.

Ook de beide armenschalen kwamen langzaam aan ruimer in de geldmiddelen. De collecte met de open schaal door het dorp was ten eerste een regelmatige inkomstenbron. Voorts kwamen er ook voor de schalen zo nu en dan belangrijke giften binnen. En dan de collectebussen (de bossen) in het dorp, in de cafe's en in het Regthuis. De inzameling van geld en goederen voor de armen in het dorp leefde. Er was een goed besef, dat er voor de armen gezorgd moest worden. Als bijzondere inkomsten voor de schalen vonden we: geld uit een wedenschap, opgelegde boeten, afkoop benoeming tot schaalvader e.a. En dan was er de impost op sommige goederen (turf en brood) en de opbrengst van de verkoop door de Schout van bepaalde, bv. in beslag genomen goederen. Ook dat gaf weer inkomsten voor de schalen. Door al die inkomsten was de financiële positie van de schalen in de eerste helft van de 18e eeuw goed geworden. De renteopbrengsten uit de beleggingen waren zelfs hoger dan de opbrengst uit de periodieke

schaal-collecten langs de deur. Omdat het met de financiën van het dorp zelf in die jaren minder rooskleurig gesteld was leende de Gereformeerde schaal zelfs geld aan schout en schepenen. In 1730 werd, in overleg met de ambachtsvrouw, het gehele op dat moment beschikbare saldo van de schaal tijdelijk aan het dorp te leen verstrekt. Het ging daarbij om een bedrag van f 891.14.02. In de loop van de daarop volgende jaren vond terugbetaling, met rente, plaats.

Bijdragen uit de schaal

De uitgaven, de verstrekkingen in geld, waren aanvankelijk heel gering. Een paar voorbeelden uit 1684: aan een arme jongen gegeven f -.2.-; aan arme luiden f -.3.-; mutsen en strikken voor Geurtje, idem schort, kousen en hemden f 2.18.08. Geurtje was een soort maatschappelijk werkster. In een finacieel overzicht van begin 1700 lezen we: "voor een arme kraamvrouw, met haar man en twee kinderen hier geherbergt f 11.04.-". In later jaren vergde het onderbrengen van enkele wezen en volwassenen buiten het dorp belangrijk grotere bedragen. Ook kostgeld voor wezen, die in het dorp konden blijven, ging oplopen. Samen met de diaconie van de Gereformeerde kerk en de R.K. statie Vogelenzang, waarmee goed werd samengewerkt, konden de armen in het dorp in het algemeen gesproken goed verzorgd worden.

Medische verzorging

Een deel van de lasten, die door de kerken en de armenshaken werden gedragen vloeide voort uit ziekte of hield daarmee verband. Kon een vader uit een gezin niet werken, dan was er veelal geen arbeidsinkomen. Daarbij kwamen dan nog de kosten van de geneeskundige behandeling en de medicijnen. Uit de voorhanden archiefstukken blijkt niet, dat zich in Bennebroek echte epidemieën hebben voorgedaan. Wel vielen er begin 18e eeuw enkele slachtoffers door de cholera, die toen Holland teisterde. De ziektekosten bleven daardoor in Bennebroek beperkt. Was het nodig dat een zieke in een zieken(gast)huis moest worden verpleegd en/of specialistische hulp (in Haarlem) nodig was, dan liepen de kosten soms snel op.

De eerste aantekening, die we over medische verzorging in Bennebroek vonden, is uit 1677. Ambachtsheer Adriaan Pauw Jr. gaf in dat jaar toestemming aan Cornelis Arisz. Avenhorn, meester chirurgijn, een (medische) winkel aan de Reek te openen. Er zijn aanwijzingen,

dat er voordien ook al een dergelijke winkel was. Volgens de acte van consent moest Avenhorn zijn diensten aan de ingezetenen van Bennebroek aanbieden en zich daarbij "goed" gedragen. In 1681 werd aan Cornelis Harscamp toegestaan een chirurgijnswinkel te openen. Het

Bovenzijde van de zilveren armenschaal van Bennebroek (1746). Rond het gemeentewapen van Bennebroek zijn de woorden "Gedenkt den armen" gegraveerd.

staat er niet bij, maar hij zal toen de winkel van Avenhorn hebben overgenomen. Jaren later treffen we Hendrik Rijm aan als chirurgijn van het dorp. Hij schreef in 1743 aan ambachtsheer Willem de Bruin, dat hij wegens het overlijden van zijn vrouw in behoeftige omstandig-

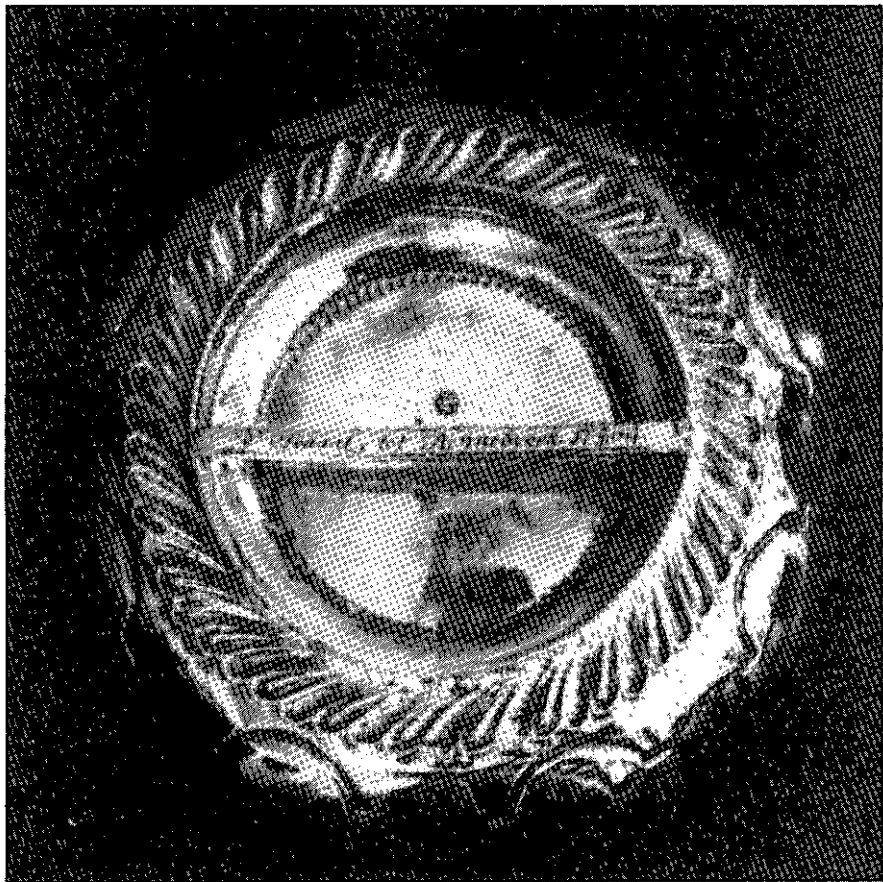
heden was komen te verkeren. Zonder hulp zou hij zijn vijf kinderen niet langer kunnen onderhouden en opvoeden. Hij vroeg om een jaarlijks tractement. In sommige andere dorpen was dit practicabel, zo schreef hij. De ambachtsheer pleegde "breed overleg". In het rapport, dat daarover werd uitgebracht, lezen we het volgende voorstel: gezamenlijk zal f 70 per jaar aan hem worden betaald; te weten f 15 van het dorp, f 15 van de kerk, f 20 van de (Gereformeerde) schaal en f 20 van de diaconie van de kerk. Er waren aan deze toezegging wel enkele voorwaarden verbonden. Rijm moest arme mensen in het dorp voortaan gratis behandelen. Alleen medicijnkosten mocht hij in rekening brengen. Rijm ging gaarne accoord; hij toonde zich verheugd met de aangeboden regeling. Chirurgijn Rijm kan door deze afspraken als de eerste echte gemeentearts van Bennebroek worden beschouwd.

Op 11 juni 1773 benoemde Johannes Nutges, die toen de ambachtsheer was, Hendrik van Beuningen tot chirurgijn. Behalve de chirurgijn was er toen in het dorp ook een vroedvrouw werkzaam. Zij had een jaarcontract. Voor sommige van haar werkzaamheden klopte zij voor een bijdrage aan bij de kerken of bij een van de armenschalen. In 1816 werd Matthijs Koning als nieuwe chirurgijn aangesteld. Hij was door de artsen Bernard, medisch dokter, en van de Wissel, stads heel- en vroedmeester, bevoegd verklaard tot de "beoefening van de wetenschappen, welker kennis bij een plattelandsheelmester gevorderd wordt". We zien daarin, dat een chirurgijn als plattelandsarts, als dorpsdokter, een trapje lager stond dan een arts in de stad.

Armenzorg centraliseren?

We zijn inmiddels in de 19e eeuw aangeland. De Franse tijd van rond de eeuwwisseling had veel beroering gegeven. Ook de armenzorg kreeg nadrukkelijk de aandacht. In de "Staatsregeling voor het Bataafse volk" van 27 maart 1798 lezen we: "De maatschappij, bedoelende in alles de welvaart van alle haare leden, verschaft arbeid aan de nijveren, onderstand aan de onvermogenden..." De overheid wilde zich dus nadrukkelijk met de armenzorg gaan bezig houden. Enkele jaren later deed Koning Lodewijk Napoleon in Nederland een poging de armenzorg, die landelijk gezien nogal inefficiënt werkte, en nog altijd in hoofdzaak berustte op liefdadigheid van particulieren en kerkelijke organisaties, naar Frans voorbeeld te centraliseren. Hij nam een aantal maatregelen om daartoe te komen. Veel succes had hij daarmee echter niet. Er kwamen wel enkele nuttige regels tot stand.

Zo mocht geen uitkering meer worden gedaan aan mensen die niet wilden werken. Bedelarij, die zich steeds meer ging voordoen, werd strafbaar gesteld, enz. Tot echte centralisatie van de armenzorg kwam het echter niet. De verdere plannen en voorgenomen maatregelen

De zilveren armenschaal van Bennebroek. Op de beugel aan de onderzijde lezen we "Schaal tot Bennebroek 17 3/8 64".

ketsten vooral af op de in Nederland heersende individualistische opvattingen en op het gebrek aan medewerking van degenen, die de kerkelijke armenzorg beheersten. Men wenste geen inmenging van de Staat. Liefdadigheid zag men als een Christelijke opdracht, die in het bijzonder aan de kerken was voorbehouden.

In Bennebroek veranderde er in die periode dan ook bijna niets. De beide armenschalen bleven werken als voorheen. De diaconie van de Gereformeerde kerk veranderde ook niet van opvatting, d.w.z. voor de arme lidmaten van de kerk wilde men vanuit de kerk blijven zorgen. Evenzo de Katholieke kerk, die door de komst van de Fransen gelijke rechten en vrijheid had verkregen. Doordat de Bennebroekse katholieken nog onder Vogelenzang bleven ressorteren, was er in Bennebroek (nog) geen kerkelijk armbestuur. De verzorging van de katholieke armen was dus in belangrijke mate nog een zaak van de katholieke schaalvaders.

Wat op valt is, dat het van 1795 af in Bennebroek niet meer vanzelfsprekend is, dat de benoeming van de schaalvaders een zaak van alleen de ambachtsheer is. Weliswaar ging het ook tot dat jaar voor de ambachtsheer om een keuze uit twee genomineerden, maar het was in de praktijk vooral een "onderonsje". Van 1795 af kregen de inwoners van het dorp wat meer inspraak. In 1796 bv. hielden na een middag-godsdienst in de kerk de stemgerechtigde mansleden een verkiezing voor een "kiezer" en voor de nominatie van de Gereformeerde schaalvaders. Het ging er dus om, dat iemand (de kiezer) moest worden aangewezen, die uit de genomineerden een keuze mocht maken. Aangewezen werd de ambachtsheer; niet het gemeentebestuur (schout en schepenen), zoals elders wel voor kwam. In Bennebroek veranderde er dus eigenlijk niets.

Ontwikkelingen in de 19e en 20e eeuw

In de zeventiende en achttiende eeuw, waarover we hiervoor vooral schreven, kwam er dus weinig verandering in de gang van zaken. De armenzorg bleef vooral een zaak van de kerken en van particuliere initiatieven en instellingen. In Bennebroek dus de kerken en de arm- of schaalmeesters. In de negentiende eeuw kwam er meer invloed en toezicht van de overheid. De patriottische beweging had al voor 1795 ideeën geopperd om de armenzorg in zekere mate uit de kerkelijke en particuliere sfeer te halen. In de roerige jaren van de Franse tijd (1795 - 1813) werd geprobeerd deze ideeën nader uit te werken. Tot echt structurele oplossingen kwam het echter niet. Het in 1816 tot stand gekomen Algemeen reglement van de Hervormde kerk bepaalde onder andere, dat de burgerlijke overheid inzage mocht hebben van de boeken van de kerkelijke armbesturen en van de particuliere instellingen, dus ook van de armenschalen. Hier en daar verzette men zich

tegen deze overheidsinmenging. In de Bennebroekse archieven vinden we in die jaren jaarlijkse opgaven van aantallen bedeeden en van uitkerigen van geld en goederen door zowel de kerken als de schaalvaarders. Van verzet tegen het verstrekken van informatie aan de overheid blijkt in Bennebroek dus niets. De in die tijd getroffen overheidsmaatregelen tonen aan, dat er landelijk steeds meer aandacht kwam voor de positie van de armen en voor de wijze waarop voor hen werd gezorgd.

M. Verkaik (slot volgt)

‘Het interview’

In gesprek met een molenaar.....

De heer H. H. Höcker werd in 1912 te Heemstede geboren als oudste van zes kinderen (allemaal jongens) in het molenaarsgezin van vader en moeder Höcker. Op zijn vijftiende verliet hij voor enige tijd het ouderlijk huis aan de molen om in Wageningen aan de vakschool ‘Maalderij en Bakkerij’ de opleiding voor molenaar te gaan volgen. Op zijn zestiende keerde hij met het diploma op zak in de molen terug en daar begon zijn arbeidsintensief leven. Precies vijftig jaren heeft hij er zijn beste krachten aan gewijd.

Al in het jaar 1535 is er sprake van een korenmolen in Heemstede, maar die viel ten offer aan het beleg van Haarlem in 1573. Sindsdien was er geen korenmolen meer in Heemstede tot Cornelis Pieterszoon van der Kade, molenaar te Rijnsaterwoude in 1650 aanbood een nieuwe koren- en grut(=gort)molen aan de Glip te bouwen. Cornelis was echter niet kapitaalkrchtig genoeg om het bedrijf geheel zelf te financieren, zodat hij geld moest lenen van de heer van Heemstede. Bovendien moest hij elk jaar *f* 6 aan deze heer offeren voor het zogenaamde windrecht. Het gebruik van de wind die over de heerlijkheid Heemstede woei kwam alleen toe aan de heer van de heerlijkheid. Cornelis moest steeds opnieuw geld lenen en verkocht in 1669 de molen voor *f* 3200.

Voortdurend zien we daarna de molen van eigenaar verwisselen vanwege te zware hypotheeklasten. Dat het bedrijf echter wel floreer-

de blijkt uit de koopsom van f 10.010,50 die de koper Cornelis Breek in 1744 betaalde, maar ook hem zien we weer steeds geld lenen. Op 24 maart 1760 ontvangt hij toestemming van de heer van Heemstede om de oude molen door een nieuwe van steen te vervangen; hij vestigt er dan een hypotheek van f 12.000 op.

In 1869 is de molen het bezit van de familie Höcker. De stenen romp van de molen staat er nog altijd.....

U begon met het werk op de molen toen u zestien was; waren de wieken van de molen toen nog in gebruik?

In het begin van de dertiger jaren draaiden de wieken nog; in 1936 moesten ze worden verwijderd; er was er eentje door het aangrenzende woonhuis geslagen, dus het werd te gevaarlijk. De wieken raakten verteerd.

Vlak voor W.O.I was echter een meelfabriek aangrenzend aan de molen gebouwd en toen werd er, als er geen wind was, eerst met een stoommachine gewerkt die met steenkool werd gestookt in het ketelhuis en een paar jaar later werd er elektrisch gemalen.

De molen was vanaf 1869 in bezit van uw grootvader; hoeveel mensen werkten er toen?

Mijn grootvader had eerst 3 werklieden in dienst, maar in 1906 werkten er 7 mensen en in mijn tijd waren dat er altijd 10 à 12. Het was een groot complex geworden.

Wat had u voor taak in het begin?

Eerst deed ik kleine voorkomende werkzaamheden, zoals meelzakken wassen in de Ringvaart. De eerste jaren mocht ik nog niet met mijn vader mee naar de beurs in Amsterdam en ook nog niet naar de klanten. Later kreeg ik langzamerhand de gehele inkoop als taak. Zo raakte ik er van lieverlee ingegroeid.

U was de oudste zoon; had u nadat uw vader eruit stapte de leiding?

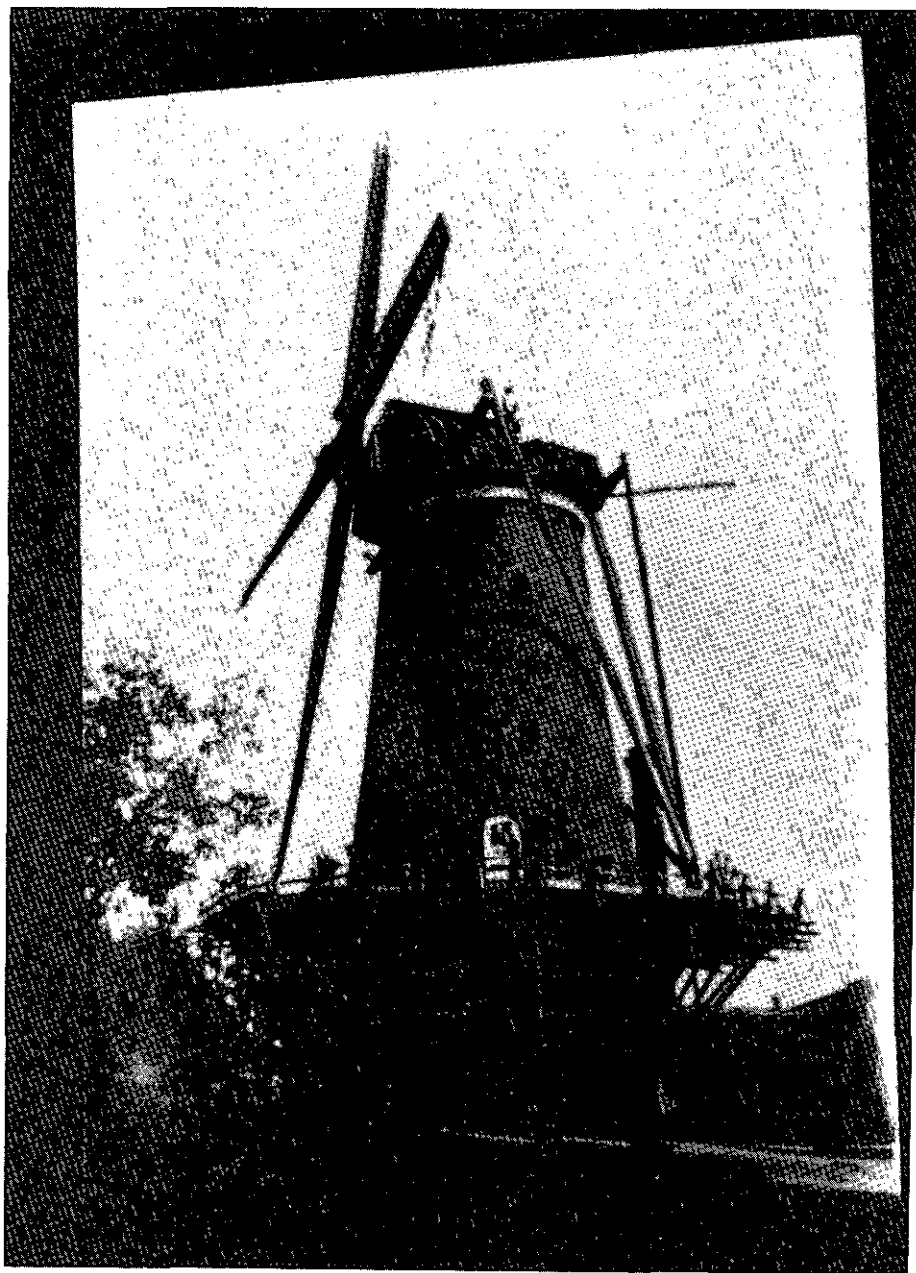
Nee, de taken waren gelijkwaardig verdeeld. We waren met z'n vieren als derde generatie. Er werkten nog twee broers van mij en een neef. Ik kreeg zoals ik zei de gehele inkoop, een broer beheerde de maalderij, de andere broer had het beheer over het depôt in Amsterdam, de opslagplaats; de neef beheerde transportzaken. Het overige personeel kwam uit de directe en wijdere omgeving.

Stonden die op de loonlijst?

Ja. Iedere zaterdagmiddag om 1 uur werd het loon uitbetaald - je had toen weekloon - , de mensen kregen loonzakjes. Toen mijn vader er nog werkte schonk hij bij dat loonzakje ook altijd een borrel. Dat was echt uniek hoor; dat gebeurde nergens anders. Daar werd één tinnen kroesje voor gebruikt. Jan gaf het door aan Piet en Piet aan Klaas enz.

Hoe lagen de lonen voor de oorlog in uw bedrijf, in de dertiger jaren?

De chef-molenaar had met een 55-urige werkweek f 18 in de week; de anderen f 16 à f 17. Zelf had ik in 1939, toen ik trouwde, f 23 in de week, dus meer dan de chef-molenaar omdat het een eigen bedrijf was. Onze branche had toen al bepaalde C.A.O.'s. Bij ons bleven ze heel lang werken omdat ze meer verdienden dan elders en er was eigenlijk nooit iemand ziek. In de landbouw - bij de bollenboer aan de overkant - verdienden ze in die periode ca. f 12 + vrij aardappelen eten.

In 1936 is de molen ontwiekt.

Wat verdiende een winkelbediende in die periode?
Ca. f 14 in de week.

Hoe lag toen de huur voor een arbeidershuisje?
f 3 in de week.

Deelde u ook in de winst van uw familiebedrijf?
In de crisisjaren werd helemaal niet over winst gesproken; 't was alleen maar zaak dat de boel bleef draaien. De bakkers, die elkaar het licht in de ogen niet gunden, voerden broodoorlogen.

Waarom waren die broodoorlogen?
De mensen hadden in die crisisjaren geen geld. Het stikte van de werkelozen en er was niet eens steun, alleen zogenaamde armoebestrijding, waarmee ik bedoel dat ze soms bij de gemeente of bij de kerk konden aankloppen. Omdat de mensen toch moesten eten kreeg je bij de bakkers die concurrentieslag.

Hoeveel kostte een brood in de crisisjaren?
De prijs van een brood was toen 5 à 6 cent. Voor 100 kg. tarwe betaalde je f 6 à f 7. Toen ik in 1977 stopte met werken betaalde je voor dat gewicht aan tarwe f 40 à f 50.

Had uw bedrijf te lijden van de crisis- en de aansluitende oorlogsjaren?

Ons werk ging door, ook in de oorlog. Wij hadden altijd brood op de plank. Wie appelen vaart die appelen eet, zeggen ze wel eens en dat gold ook voor de boeren.

Vanaf september 1939 kreeg het publiek broodbonnen (ook melk- en vleesbonnen). Op je stamkaart kon je iedere maand bonkaarten halen bij de gemeente; de mensen werden op rantsoen gesteld. Er kwamen wel schoolkinderen - van alle gezindten - uit Bennebroek en Heemstede bij ons thuis voordat ze naar school gingen en dan kreeg ieder een sneetje brood mee (zonder beleg). De bakker, die een eindje verderop woonde, kreeg van ons gratis meel en bakte er elke dag een paar broden van die mijn moeder dan sneed voor de schoolkinderen. Het gevoel van eenheid was in die tijd groot onder de mensen.

De hoeveelheid graan die wij van de boeren kochten ging op zeker moment ook op rantsoen en de boeren moesten die hoeveelheden weer verantwoorden bij de A.I.D. ('k weet niet meer wat die letters

betekenden), een contrôledienst. Regelmatig kwamen die controleurs ook bij ons, natuurlijk ook met de bedoeling om voor zichzelf een zakje meel mee naar huis te kunnen nemen. Zelf ben ik ook wel eens aangehouden met een zakje meel achter op de fiets: 'Meneer, wat hebt u daar?' 'Dat is speksteenpoeder voor de billetjes van de kleintjes, tegen schraalheid'. De controleur liet me door.

Op welke manier werd het graan ingekocht?

Mijn vader ging de boer op, zoals ze dat noemden, graanmonsters trekken. Later nam ik die taak over. Er waren diverse soorten graan. De beste tarwe kwam uit Zeeland en later uit de IJpolder. In Rotterdam en Hoofddorp waren graanbeurzen, en natuurlijk in Amsterdam op het Damrak. Mijn vader ging met paard en wagen naar Hoofddorp en met de trein naar Amsterdam.

Werd het graan per opbod verkocht?

Nee, gewoon handjeclap en je moest kijken of de partij schoon was. Je had slordige boeren en je had nette boeren. Bij slordige boeren zat er soms meer stro in de partij dan graan. Dat stro moest er natuurlijk worden uitgehaald maar dat drukte dan ook weer de prijs.

Hoe arriveerde het graan bij uw bedrijf?

Voor de oorlog werd bijvoorbeeld het graan uit Zeeland per beurtvaartschipper via de beurs in Rotterdam, waar het gekeurd werd op kwaliteit, door de Ringvaart bij Hoofddorp naar Heemstede getransporteerd. Mijn grootvader (de eerste generatie) heeft vlak voor W.O.I de Höckervaart laten graven; die vaart loopt vanaf de Ringvaart naar het bedrijf en bestaat nog steeds. Het graan werd dan uit het schip opgetakeld of opgedraaid zoals wij dat noemden.

Dat was over uw leveranciers en hoe kwamen uw klanten aan het meel?

We hadden diverse meelhandelaren die het meel bij ons kwamen halen bijvoorbeeld vanuit Hillegom en Heemskerk en zelfs vanuit Brabant en Friesland, maar bij de bakkerijen in de direkte omgeving bezorgden we het meel. Voor de bezorging waren we eind jaren twintig al begonnen met gemotoriseerd vervoer.

Eerst gebeurde dat met een oude Otler met kettingaandrijving. Later reden we drie Fordjes van 2 ton laadvermogen, met baaltjes van 50 kg (tegenwoordig zijn alle baaltjes 25 kg.).

Moest u met die baaltjes sjouwen?

Als het moest kwamen ze op een 'luienrek' en dan konden ze worden 'geluid', dat is omhooggehesen, maar wij hadden onder anderen ook een klant, een bakker, in de Schoolsteeg in Haarlem en in een dergelijke nauwe steeg moest je met zo'n baal van 50 kg. op je nek 100 meter sjouwen en dan nog de trap op naar boven. In november en december was de drukke periode, de speculaas- en bankettijd. Dan draaiden we 's nachts door en ook zondags.

Hoe waren doorgaans uw werktijden?

Normaal werkten we van 7 tot 7.

Aten de mensen vroeger alleen witbrood, alleen bruinbrood of allebei?

Heel vroeger was het alleen bruinbrood; witbrood was luxe en was toen ook veel duurder. Na W.O.II werd gemengd gebruik steeds populairder en nu komen de prijzen voor wit en bruin zo'n beetje op hetzelfde neer.

Voor W.O.II bestonden er in uw branche al bepaalde C.A.O.'s vertelde u. Wat hield zo'n C.A.O. toen in?

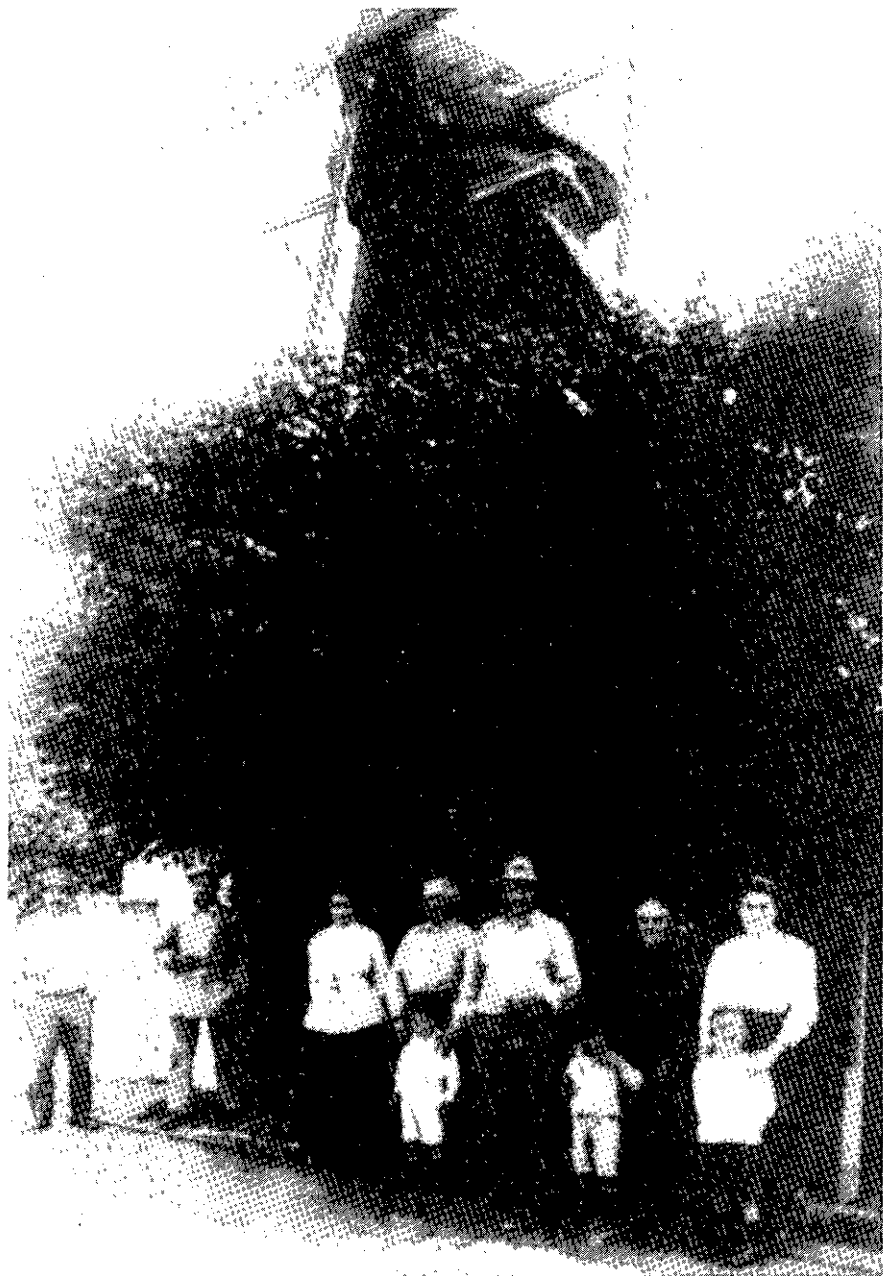
Er waren toen een achttal van dergelijke bedrijven hier in de lande. Die hadden een vereniging opgericht. Er werd op vergaderingen over de beloningen gepraat en die werden ter plaatse vastgesteld. Je was niet meer elkaars concurrent en je kon niet bij elkaar het personeel weghalen.

Had zo'n vereniging ook de functie om de meelprijzen stabiel te houden?

Ja, dat kwam er ook bij.

Kunt u iets over de oorlogstijd vertellen?

Ja, nog een anekdote, een verhaal apart. In de hongerwinter reed de stoomtram Haarlem/Leiden vice versa. Er werd bij ons voor de deur, dus op de grens Heemstede/Bennebroek een speciale halte gecreëerd en waarom? Mensen kwamen uit de stad Haarlem met zakjes graan, gaven die bij ons af om te ruilen voor meel. Het stuk van de molen tot Leiden en terug zat er dan geen mens in de tram. De mensen stonden bij onze halte te wachten met hun meel tot de tram uit Leiden arriveerde en reden dan weer naar Haarlem.

3 generaties Höcker op foto uit circa 1918. Vierde van links de grondlegger van het bedrijf in 1869 Hendrik Herman, die tevens gemeenteraadslid was.

Vroeg u ook geld voor het ruilen van het graan tegen meel?

Ja, de maler moest worden betaald; we vroegen 5 cent de kilo voor het malen.

Bent u ook verplicht geweest om brood aan de Duitsers te leveren?

Nee, dat hebben wij niet gedaan. Alleen er kwam af en toe een Duitse grootmajoor, die in het naburige nonnenklooster 'Bosbeek' was gelegerd, bij ons in het bedrijf om te vragen of hij Weiszmehl mee kon krijgen in ruil voor een fles cognac. Het toeval wilde dat deze grootmajoor dezelfde achternaam had als de onze: Höcker. Wij weigerden dat niet.

Hoe kwamen particulieren aan graan?

Ze gingen met de fiets langs de boeren in de Haarlemmermeerpolder. Er werd dan bijvoorbeeld graan geruild tegen lakens of zo.

De meeste mensen bakten thuis brood. Men had eigen oventjes, emaille kool- of houtfornuizen. Aan de ene kant van het fornuis werd gestookt, de andere kant werd zodoende verhit en was bakruimte.

En hoe ging het nu verder met het bedrijf na W.O.II?

Zodra de bevrijding kwam en de Duitsers waren afgemarcheerd, hebben we om te beginnen alle buurtbewoners op een baaltje meel getraceerd.

Tot aan de jaren vijftig is de leverantie nog gereguleerd geweest met contrôlediensten. Langzamerhand schaften de productschappen het bonkaartensysteem af.

Is het bedrijf nog uitgebreid na de oorlog?

In de jaren vijftig gingen we in overleg met de gemeente voor uitbreidingsplannen. De gemeente had echter iets anders bedacht; ze gingen flats bouwen achter de fabriek. Het duurde niet lang of de bewoners van die flats gingen klagen over stofoverlast in hun huizen. Wij werden verplicht om ramen en deuren in de fabriek dicht te houden met de gemeentelijke mededeling: 'Voordat we drie jaar verder zijn is de fabriek verdwenen'. Twintig jaar touwtrekken bij de gemeente en ineens, in de zeventiger jaren, mochten we wél uitbreiden. Toen moest de hele fabriek worden gemoderniseerd en dat was financieel niet haalbaar.

Er waren intussen walsen aangebracht.

Wat zijn walsen?

Vroeger werd er met stenen gemalen in die zin dat je een onderste steen had, 'de ligger' en over de 'ligger' liep de bovenste steen 'de loper'. In de 'loper' zat een opening en daar viel het graan in. Daarna kreeg je de walsen. Die stonden in een kast. Er draaiden twee schijven tegen elkaar in, één horizontaal en één verticaal en daartussen viel het graan.

Wanneer is de fabriek definitief dicht gegaan?

Eind jaren tachtig. Tot dan toe werd er nog geproduceerd.

Was het bedrijf op dat moment nog van de familie?

Het was nog familiebezit, maar doordat we niet meer konden uitbreiden moest het van de hand worden gedaan. Ik was in 1977 met pensioen gegaan en toen eind jaren tachtig de fabriek dicht ging moest het toenmalige personeel naar ander werk gaan omzien.

De stenen romp van de molen en de buitenmuren van de fabriek staan er nog altijd.....

Inderdaad, het is verhuurd aan diverse kunstenaars.

Henk Rietbroek

Serie over Historische Orgels:

Heemstede R.K. Sint Bavokerk

De eerste kerken

De voorgangers van de Heemsteedse St.Bavokerk stonden op de hoek van de huidige Herenweg en de Meijerslaan in de voormalige Heerlijkheid Berkenrode die voorts begrensd werd door de Leidse-vaart en de Zandvoortselaan. Het landgoed Berkenrode, daterend uit de XIIIe eeuw, waarvan slechts het fraaie land-en koetshuis resten is boeiend beschreven in de monografie *De Geschiedenis van de Heerlijkheid Berkenrode* door G.van Duinen, uitgegeven in 1957 bij de Vereniging Oud-Heemstede - Bennebroek.

Hoofdstuk VIII is gewijd is aan de geschiedenis van de RK kerken, en vermeldt dat de eerste kerk - gebouwd aan het einde van de XVIIe eeuw - "een zeer laag en bedompen gebouw", uit hout was opgetrokken en dreigde in te storten. De architect H.H.Dansdorp ¹ ontwierp op dezelfde plaats een eenbeukig stenen kerkje waarvan in 1817 de eerste steen werd gelegd.

Het eerste orgel

In dit kerkje werd een klein orgel - een zgn. kabinetorgel met 7 registers - ingebruik genomen, vervaardigd door Pieter Teeves, meesterknecht bij de bekende Amsterdamse orgelmaker Johannes Strümpfler. Door de geringe capaciteit bleek dit orgeltje, zelfs na uitbreiding, op den duur niet te voldoen. Het had één klavier en -waarschijnlijk- onderstaande dispositie:

Viol di gambe	8'	Holpijp	8'
Bourdon	8'	Quint	3'
Fluit	4'	Mixtuur	III
Vox humana	8'	(Bourdon	16' na uitbreiding ?)

Het tweede orgel

Aan de eveneens uit Amsterdam afkomstige orgelmaker Leonard van den Brink (1761-1831) werd opdracht verleend tot de bouw van een nieuw orgel. Het kabinetorgel ² werd door hem ingenomen en in mindering op de aankoop prijs gebracht. Van den Brink heeft een

Engelenkoppen nog zonder restauratie-“make up”.

groot aantal instrumenten van goede kwaliteit afgeleverd, waarvan er enkele nog in originele staat bewaard zijn gebleven waaronder het orgel dat in deze aflevering beschreven wordt. Uit het Parochieboek:

“Het orgel is vervaardigd in 1833 en betaald hoofdzakelijk uit de opbrengst der zitplaatsen op het koor en der inkomsten en boetes van de koristen”.

De dispositie van het nieuwe orgel luidt:

<i>Manuaal I (Hoofdwerk)</i>		<i>Manuaal II (Onderpositief)</i>	
Bourdon, bas+disc.	16'	Bourdon	8' bas+disc.
Prestant	8'	Fiool d'gamba	8'
Holpijp	8'	Prestant	4'
Octaaf	4'	Fluit dous	4'
Fluit	4'	Gemshoorn	2'
Quintfluit	3'	Sesquialter	II disc.
Octaaf	2'		
Mixtuur	1' II-III		
Cornet, discant	4' IV		
Trompet	8' bas+disc.(vanaf ±1880)		
Manuaalomvang	C - f''		
Pedaal	C - g aangehangen aan hoofdwerk		
Manuaalkoppel	gedeeld in bas en discant		

De orgelkas

Het pijpen-aanzicht is traditioneel driedelig; een halfronde middentoren geflankeerd door gedeelde tussenvelden en twee spitse hoektorens. De middentoren gesierd met een gestileerde lier, de beide hoektorens door siervazen. Een bijzonderheid is het fraaie en merkwaardige soffiet dat onder het basement over de volle breedte van de bovenkas loopt: vier witte, mooi gesneden gevleugelde engelenkopjes (als bij het koor-orgel van de Oude Kerk te Amsterdam) met daaronder een bande-rolle waarop in gouden letters het tijdvers:

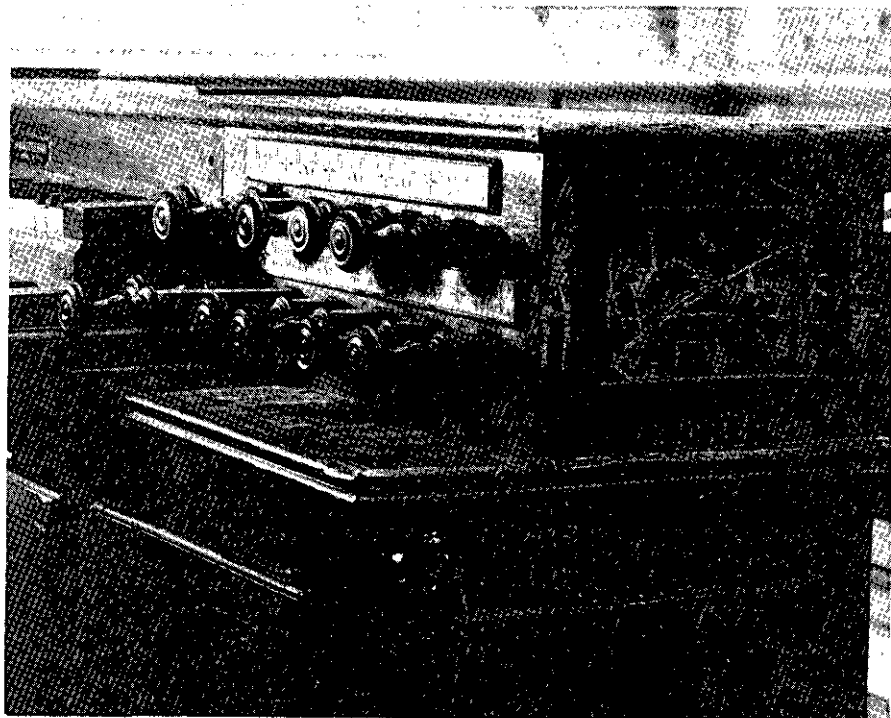
LaVDate eUm eXVltantes CantlbVs aC organls
 Looft Hem juichend met gezangen en orgels

waarvan de hoofdletters Romeinse cijfers zijn die, bij elkaar opgeteld, het jaartal 1833 opleveren, het jaar waarin het orgel gereed kwam. Voorts trekken het houtsnijwerk van de vleugelstukken en de blinde-ring boven en aan de voet van het pijpwerk de aandacht. Ronduit schitterend werkt de combinatie van de kleuren rood, goud, grijs en het ondefinieerbare blauw van het pijpwerk.

In 1837 werd de kerk vergroot waarbij het orgel gedemonteerd en op een andere plaats in de kerk herbouwd werd. Om het geluidsvolume,

dat aan de krappe kant bleek te zijn, te vergroten werd daarom een aantal pijpen opgeschoven.

In 1854 plaatste Matthias van den Brink, die zijn vader in 1833 was opgevolgd, een vrijstaande speeltafel zodat de organist, die in de oude situatie met de rug naar het altaar zat thans het liturgisch gebeuren met zicht op het altaar kon volgen. Achteraf bleek deze vrijstaande speeltafel de eerste in een lange reeks te worden zodat we bij deze opstelling, althans in Nederland, van een unicum mogen spreken.

De danig verwaarloosde speeltafel, circa 1960, met "graffiti" van de koorjongens.

De huidige kerk

Inmiddels bleek ook de vergrote kerk van Berkenrode te klein geworden en werden plannen gemaakt voor een nieuw Godshuis. Daartoe

werd de architect J. Margry³ uitgenodigd de nieuwe kerk te ontwerpen. Het werd een bouwwerk in neo-gotische stijl en kwam gereed in de jaren 1878 -'79. En al kwam deze kerk dan niet 'op' Berkenrode te staan, men bleef spreken van de parochie Berkenrode.

De kerk maakt, mede door het riante voorplein - vroeger gesierd door een Heilig Hart- beeld met uitgestrekte armen - een imposante indruk. Helaas zijn tijdens een restauratie de vier pinakels welke de klokkenverdieping bekroonden wegens geldgebrek niet herplaatst.

Het orgel werd door de Amsterdamse orgelmaker J.J. Adema op de westelijke koorgalerij geplaatst en bij die gelegenheid uitgebreid met een nieuw trompetregister met Frans klankkarakter (door het zangkoor van de kerk bijeengespaard.) Uit het parochieboek:

“Onder de Heilige Mis deed zich voor het eerst het orgel horen hetwelk uit de oude kerk was overgebracht en door de vrij-gevigheid van de Heeren zangers van een nieuw register voorzien, thans de volheid des geluids veel beter kon ontvouwen dan zulks in de oude Kerk het geval was”.

Het instrument onderging in de loop der jaren slechts enkele geringe wijzigingen en raakte na een kleine restauratie in 1952 steeds meer in verval. Doordat noch de koordirigent(en) noch de organist(en) voldoende druk op het Kerkbestuur uitoefenden en het Kerkbestuur zelf er geen geld aan wilden spenderen werd een electronisch orgel aangeschaft dat tot aan de grondige restauratie van 1972 dienst heeft gedaan.

Die grondige restauratie ging overigens niet van een leien dakje; zowel restauratie- als nieuwbouwplannen. wisselden elkaar gedurende vele jaren af.

Op verzoek van het Kerkbestuur stelden drs. J.J. van der Harst, lid vd Katholieke Klokken- en Orgel Raad, samen met schrijver dezes in december 1961 een rapport op over de situatie waarin het orgel verkeerde en welke maatregelen genomen dienden te worden om het electronisch 'orgel' zo spoedig mogelijk het zwijgen op te leggen. De conclusie luidde: vervang het huidige orgel dat oorspronkelijk voor een veel kleinere kerk is gebouwd door een geheel nieuw instrument dat de veel grotere ruimte wèl aan kan. Het bestaande orgel zou, evenals dit bij het eerste orgel gebeurde door de orgelbouwer in mindering op de prijs kunen worden gebracht of aan een kleinere kerk verkocht kunnen worden.⁴

Het orgel waar de rapporteurs op doelden zou een copie moeten worden van het koororgel dat door de Utrechtse orgelmaker van Vulpen voor de Eusebiuskerk in Arnhem werd gebouwd en dat voor de Heemsteedse St. Bavo qua klankkwaliteit en volume ideaal zou zijn. Het voltallige Kerkbestuur was na een bezoek aan genoemde kerk zeer enthousiast en leek de kosten van rond de Fl.45.0000,- geen onoverkomelijke belemmering te vinden.

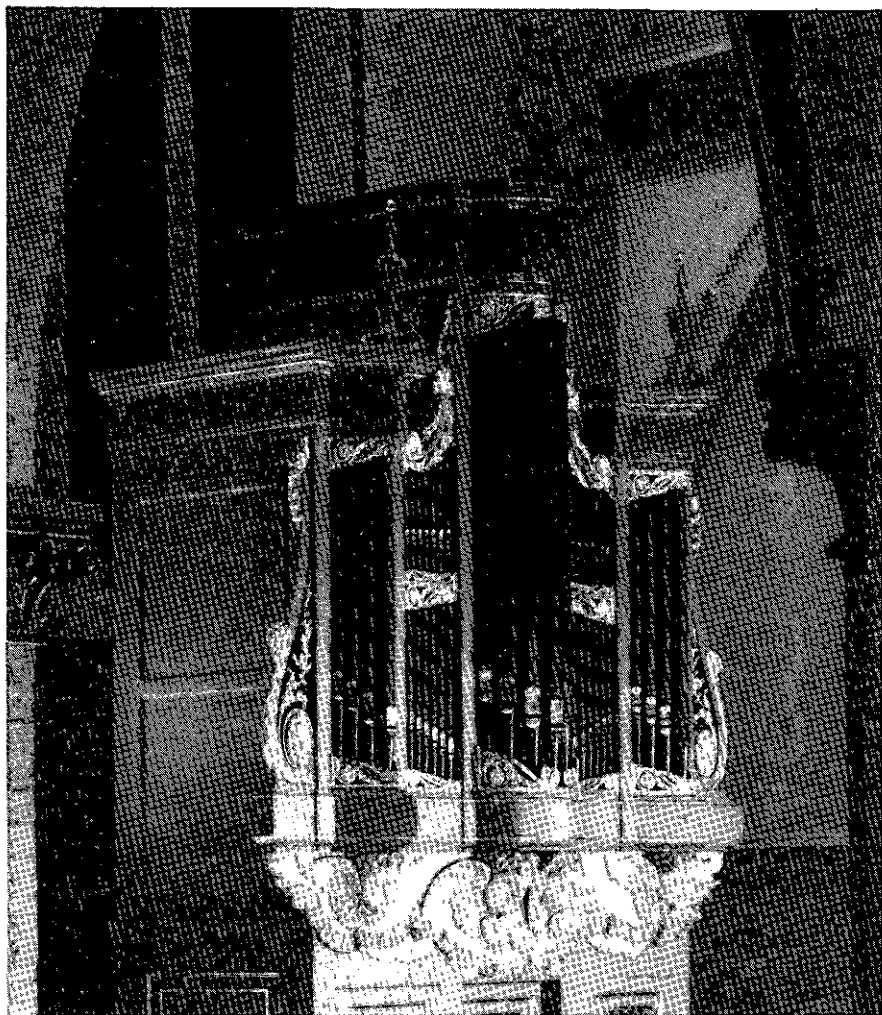
Kort na het verschijnen van het rapport bleek dat het orgel vanwege zijn historiciteit in aanmerking kwam voor plaatsing op de Rijksmonumentenlijst en de restauratie door Rijk, Provincie en Gemeente kon worden gesubsidieerd. Vanaf dat moment ging de voorkeur van het Kerkbestuur naar restauratie uit. Een en ander betekende overigens wel dat wijzigingen in bijvoorbeeld uitbreiding van het instrument, met name met zelfstandige pedaal-registers en een pedaalklavier van gebruikelijke afmetingen niet zouden worden toegestaan. Restaureren betekende volgens de Rijksdienst voor Monumentenzorg in de 70er jaren: herstellen/conservieren van het bestaande concept. Dat van dat principe ook kon worden afgeweken valt te lezen in de volgende aflevering waarbij het orgel van de Nederlands Hervormde Kerk te Bennebroek zal worden beschreven.

Nadat de beslissing was gevallen het bestaande orgel te restaureren, was het de Heemsteedse fotograaf Ton Nelissen die als betrokken parochiaan de subsidieprocedure en het restauratieproces begeleidde. Tevens wist hij met een suggestieve fotomontage het Kerkbestuur ervan te overtuigen dat het te restaureren instrument aan de zuidzijde op de begane grond -op een speciale verhoging - een nieuwe plaats zou moeten krijgen⁵.

De restauratieopdracht ging naar de orgelmakerij fa. L.Verschueren te Heijthuisen. Als adviseur namens de Katholieke Klokken- en Orgelraad werd de reeds genoemde drs. J.J. van der Harst aangetrokken. Aan zijn keuringsrapport ontleen ik het volgende fragment:

“Het klankbeeld is bijzonder fraai. Uiteraard moet men bij het beluisteren bedenken dat het orgel bestemd is geweest voor een kleine ruimte. Desondanks is het een genot te luisteren naar de fraaie prestanten, de boeiende fluiten, de solostemmen cornet en sesquialter en naar de niet opdringerige Franse trompet”.

Na de feestelijke ingebruikname van het gerestaureerde orgel op 28 mei 1972 begon Ton Nelissen orgelconcerten te organiseren. Hij presteerde het om gedurende een periode van 9 jaar ruim 70 concerten

Het orgel na de restauratie van 1972.

te organiseren. Befaamde organisten waaronder Albert de Klerk, Piet Kee en Luigi Tagliavini traden er op. Maar ook koren en instrumentale ensembles musicerden in de goed klinkende ruimte van de Heemsteedse Bavokerk en mondden zelfs uit in radio- en plaatopnamen. Vanwege de teruglopende belangstelling zag Ton Nelissen zich in 1981 echter genoodzaakt zijn activiteiten op dit gebied te staken. Wellicht dat de zuigkracht van de beide Haarlemse Bavo-kerken met

hun eveneens regelmatige gratis concerten hierin een rol heeft gespeeld.

Aan Joop van Goozen - de huidige en begaafde organist van de Heemstedse Bavo - gevraagd naar zijn verhouding tot zijn instrument:

“Ondanks de beperkingen ben ik er bijzonder aan gehecht en zou het beslist niet willen ruilen voor het orgel waarvan in het rapport sprake was”.

- ¹ H.H. Dansdorp 1788-1873 Aanvankelijk Waterstaatsarchitect, werkte - om even bij onze omgeving te blijven - o.a. in Zandvoort waar hij de afgebrante N.H.kerk herbouwde en een hiermee een goede aansluiting vond met de karakteristieke middeleeuwse toren die gelukkig behouden bleef. Het meest bekend werd hij door de bouw van de R.K. St.Jozefkerk in de Jansstraat te Haarlem gebouwd in de jaren 1841-1843 . Deze kerk met de imposante neoclassicistische voorgevel, de schitterende koorbanken en bekend geworden orgel door befaamde kerkmusici als Hendrik Andriessen en Albert de Klerk werd in 1853 tot kathedraal verheven en bleef dat tot 1930, het jaar van de ingebruikname van de huidige bisschopskerk.
- ² Het kreeg een plaats in de R.K.kerk te Monnickendam waaruit het inmiddels is verdwenen en welks lot tot nog toe onbekend is gebleven.
- ³ E.J. Margry, leerling van de beroemde P.J.H. Cuypers leefde van 1841-1891. Veelal geïnspireerd op de 13e eeuwse Franse vroeggothiek, werkte hij vooral in het bisdom Haarlem (o.a. de - helaas gesloopte- R.K.Spaarnekerk in Haarlem). In 1880 associeerde hij zich met zijn broer A. Margry en J.M. Snickers. Later trad ook de zoon van A.Margry, Jos. tot het architectenbureau toe.
- ⁴ Men diene onderscheid te maken tussen de functie van het orgel in de Reformatorische eredienst en die der Rooms-Katholieke. De functie in de eerste categorie had voornamelijk ten doel de gemeentezang op duidelijke wijze te ondersteunen, bij de tweede categorie was het orgel er meer op gericht het koor te begeleiden c.q. te versterken. Na het 2e Vaticaans Concilie is er duidelijk sprake van een groter aandeel van de volkszang bij de liturgische plechtigheden (en derhalve een orgel met voldoende 'power')
- ⁵ Ook de foto's van het Bavo-orgel zijn door hem gemaakt.

Bronnen

Naast de reeds genoemde monografie van G. van Duinen:
B.J. van Houten pr., Gedenkboek bij het 250-jarig bestaan Bavo Parochie Heemstede Berkenrode , uitgegeven 1944

drs. H.P.R.Rosenberg De 19e-eeuwse kerkelijke bouwkunst in Nederland
Staatsuitgeverij 1972

drs. J.J. van der Harst, brochure t.g.v. de ingebruikname van het gerestau-
reerde van den Brink orgel 1972

drs. A.H.Sijmons, Beschrijvingen van Ned.Historische Orgels 21.02
Nrd.Holl. Heemstede, RKKerk St.Bavo, onuitgegeven.

Een verdwenen juweel uit de Gereformeerde Kerk aan de Camplaan te Heemstede

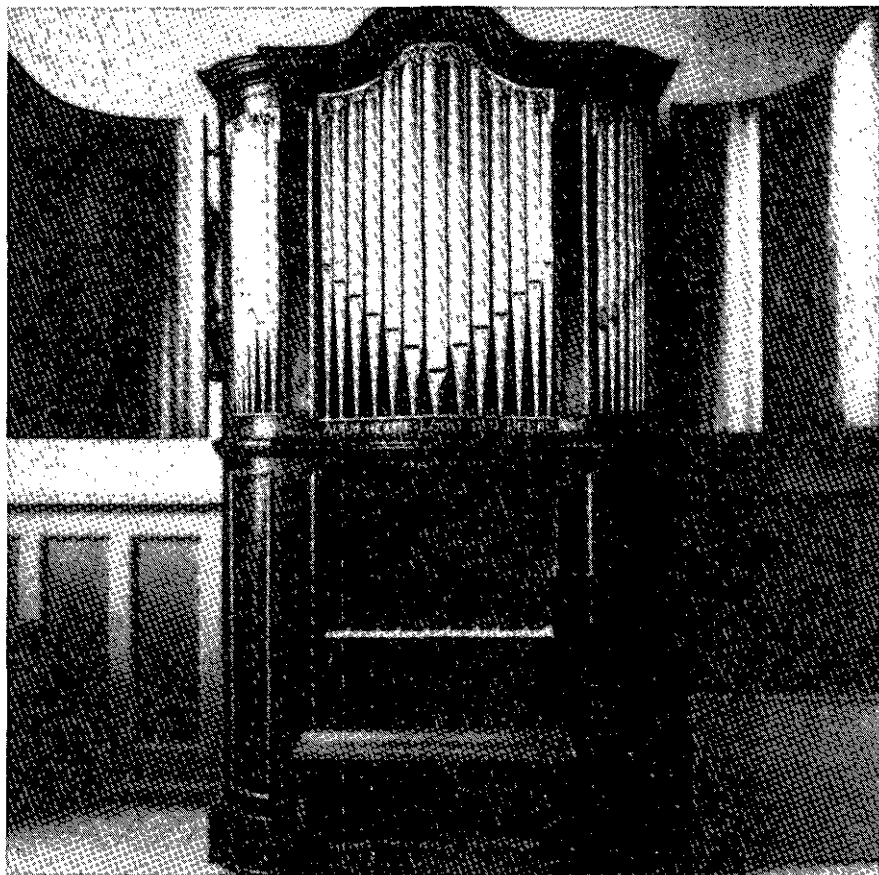
Tot het Heemsteedse orgelbezit kan helaas niet meer gerekend kan worden het kabinetorgel dat in 1777 werd gebouwd en aan de Utrechtse orgelmaker Gideon Bätz - telg uit het roemrijke orgelgeslacht- BÄTZ (o.a. Domkerk Utrecht) wordt toegeschreven.

Een veel verplaatst orgel

Bouw 1777 , eerste eigenaar J.H. Tissel.

In 1816 wordt het orgel geveild en gaat naar de Evangelisch Lutherse Kerk te Beverwijk vanwege aanschaf van een nieuw orgel aldaar, koopsom Fl.236,10

In de Oprechte Haarlemsche Courant van 9 augustus 1875 wordt het te koop aan-geboden en op 13 augustus van dat jaar publiekelijk verkocht. Het orgel brengt Fl.310,- op, koper onbekend. Het orgel was in 1905 van de Hervormde Kerk te Wijk aan Zee naar Medenblik overgeplaatst, eeveneens vanwege aanschaf van een nieuw orgel.

Het kabinet-orgel uit 1777 Gideon Bätz.

In 1939 kreeg de Gereformeerde Kerk van Heemstede het orgel in bezit, vermoedelijk vanuit Medenblik. Het stond in de houten hulpkerk.¹ Bij het betrekken van het nieuwe kerkgebouw in 1957 (de zogeheten Pinksterkerk) achtte men de kleur van het instrument niet in overeenstemming met het moderne interieur. Het instrument waarvan men toen vermoedelijk de waarde niet besepte werd daarom van een witte verflaag voorzien.

Bij de komst van het huidige Pinksterkerkorgel werd het Bätzorgel in 1966 voor Fl.5000,- verkocht aan de Nederlands hervormde Koepelkerk te Purmerend. Daar heeft het tot aan de sluiting van dat kerkgebouw voor de Protestantse eredienst in 1971 dienst gedaan als koororgel.

Nadat deze kerk voor de Hervormde eredienst werd gesloten kreeg het orgel een plaats in de Gereformeerde Singelkerk, eveneens in Purmerend, waar het twee jaar in gebruik is geweest.

Uiteindelijk eindigde de zwerftocht van dit unieke instrument - na een grondige restauratie door de firma Flentrop 1980 - in de raadzaal van het voormalige Stadhuis van Purmerend waar het één à twee maal per jaar wordt bespeeld.

Het instrument heeft één klavier met onderstaande dispositie,

Prestant	8' *	discant	Octaaf	2' *
Holpijp	8' *		Sexquialter II	** discant
Octaaf	4'	bas+disc.	Tremulant	
Fluit	4' *			

Omvang: manuaal C - f''',

Pedaal (aangehangen) C - f

* Voor deze registers gebruikte Bätz ouder pijpwerk

** Thans gesplitst in Quint $2 \frac{2}{3}$ en Terts $1 \frac{3}{5}$

- ¹ Door bemiddeling van de heer D. Swagerman - lidmaat van de Gereformeerde Gemeente en een enthousiast orgelliefhebber - heeft ondergetekende het in 1943 meerdere keren bespeeld en was diep onder de indruk van de uitstraling van dit bijzondere kleynood.

Bronnen:

Gert Oost, De Orgelmakers Bätz Een eeuw orgelbouw in Nederland (1739-1849) pag. 275 e.v. Canaletto 1975

Jan Jongepier, brochure uitgegeven bij gelegenheid van de restauratie van het kabinetorgel mei 1980 .Thans in de raadzaal van Purmerend,

Foto : Jan Zijp

Louk Nelissen

Het verblijf van Tsaar Peter de Grote en Tsarina Catharina I in Heemstede

In VOHB-Nieuwsbrief nummer 59 (1989) schreef ik over de historische woorden die tsaar Alexander I in Bennebroek uitsprak op 2 juli 1814 (1). Nóg een vorst, keizer aller Russen, uit het geslacht Romanov - dat van 1613 tot 1917 over Rusland heeft geregeerd - is in de Hout onder Heemstede minstens één dag op bezoek geweest. Namelijk niemand minder dan Peter I, bijgenaamd de Grote, met zijn gemalin tsarina Catharina (de Eerste, ter onderscheiding van Catharina II). Zij verbleef op buitenplaats 'Hout en Duynzicht in de zomermaanden van 1717 en is acht jaar later na zijn overlijden keizerin van het Russische Rijk geweest van 1725 tot haar dood in 1727. Catharina, geboren Marita Skavronskaja, stamde uit een eenvoudig boerengezin van Pools-Litouwse origine.

Peter de Grote (1672-1725), zoon van monarch Alexej, regeerde Rusland van 1682 tot 1689 met zijn broer Iwan V, en nadien als alleenheerser. Deze tsaar heeft vermaardheid gekregen dankzij zijn pogingen de Westerse beschaving in Rusland te introduceren en door in 1703 de hoofdstad te verleggen van Moskou naar Sint-Petersburg, dat hij liet aanleggen als 'zijn venster op de wereld'. Hij legde de grondslag voor Rusland als een grote mogendheid op het politieke wereldtoneel, enige decennia later door keizerin Catharina II, bijgenaamd de Grote, verwezenlijkt. Tsaar Peter onderscheidde zich ook door zijn enorme lichaamskracht en moet circa 2.05 meter lang geweest zijn. Als zoon van het barbaarse Rusland kon hij zich boers, bandeloos en wreed gedragen (liet bijvoorbeeld zijn oudste zoon tsjarevitsj Alexej op beestachtige wijze ombrengen), brallen en slempen. Daarnaast zich evenzeer diplomatiek gedragen of in intellectueel gezelschap genieten van filosofische conversaties, muziek, kunst en andere cultuuruitingen. Op zijn eerste reis naar Holland (en Engeland) van 18 augustus 1697 tot 3 juni 1698 verbleef hij vier maanden in een huisje op de VOC-Admiraliteitswerf van Amsterdam om als timmermansleerling aan een fregat te werken. Eerder verbleef hij acht dagen in Zaandam waar het in stand gehouden Tsaar Peter-huisje aan herinnert. In die periode moet hij ook een sierkwekerij rond Haarlem

bezocht hebben. Uit een brief die tsaar Peter de Grote vanuit Vyvorg in 1712 schreef aan prins Koerakin, de Russische ambassadeur in

Peter de Grote. Anonieme tekening, uit 1697? Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet.

Nederland, blijkt namelijk: "In Holland, nabij Haarlem, staan gekweekte (dus geen wilde) linden in de zandgrond. (...) Draagt u er zorg voor zo'n tweeduizend stuks van die bomen aan te schaffen.

(...) *Ze moeten op het schip worden ingeladen met de wortels in het zand, dat dan als ballast kan dienen, en van het najaar verscheept naar Petersburg". Deze bomen zijn met andere voorwerpen naar Petersburg verscheept op fregatten onder begeleiding van een Engels en een Nederlands konvooi". (2).*

In 1716-1717 zou Peter (intussen gehuwd met Catharina), ingegeven door een ontembare drang naar nieuwsgierigheid, nogmaals West-Europa bezoeken. Nu niet zoals 20 jaar eerder incognito onder schuilnaam Pieter Timmerman (of Pieterbaas) maar met staatkundige bedoelingen. Tegelijkertijd maakte hij kennis met vele geleerden en ronselde ingenieurs en bekwame ambachtslieden om in het Russische Rijk te komen werken. Peter de Grote verzamelde voorts allerlei objecten, zoals boeken, kaarten, naturalia, rariteiten, beelden en kunstwerken, voor de door hem op te richten 'Kunstkamer' - een museum en bibliotheek - aan de kade van de Niewa in St.Petersburg, Hij genoot van uitstapjes, waarbij zeilen op zijn jacht een geliefde bezigheid was. Op 11 december 1716 passeerde de tsaar met een groot gevolg van een paar honderd man in een stoet van meer dan vijftig rijtuigen de grens van de Republiek. Enkele dagen later arriveerde hij via Nijmegen, Amersfoort en Utrecht met de trekschuit in Amsterdam, alwaar de tsaar is ontvangen in de stadswoning aan de Keizersgracht van zijn vriend, de koopman Christoffel Brants (3). Na een begroeting door de Heren Burgemeesteren in de Grote Doelen nam de tsaar tot teleurstelling van Brants zijn intrek in de woning van Solowjow (Soloffihoff) op de Herengracht bij de Vijzelstraat. Dit paleisachtige herenhuis 'De vergulde Turkse Keyser', tegenwoordig nummer 527, was gehuurd van Jacob Jacobszoon Hinlopen. Solowjow moest daartoe zijn huis helemaal ontruimen. Het 'Groot Moscovisch Gezantschap' (4) nam zijn intrek in de Kloveniersdoelen. Medio januari werd Peter ernstig ziek en diende hij een aantal weken het bed houden. Op 13 februari kwam zijn vrouw Catharina aan, die een maand eerder het prinsje Paul had gebaard, dat kort na de geboorte in het kraambed was overleden. Begin maart voelde Peter zich voldoende hersteld om na 20 jaar de Zaanstreek te zien, gevolgd door excursies naar verscheidene Hollandse steden en buitenplaatsen aan de Vecht. Op 10 april vertrok hij vanuit Middelburg via Vlissingen en Antwerpen naar Frankrijk voor een langdurig privé- en staatsbezoek, gevolgd door een verblijf van een maand in het Belgische kuuroord Spa.

Hofstede Hout en Duynzigt (Vredenhof)

Dimitri Solowjow, die hoofd was van een Russisch handelskantoor, kon dankzij een Amsterdams koopman waarmee hij sinds 1714 zaken deed tijdelijk beschikken over het buiten van Johannes Baelde onder Heemstede in de Haarlemmerhout. Dat betrof 'Hout en Duynzigt', later 'Vredenhof' geheten "*aan de groote Heereweg schuin over de Haarlemmerhout, groot 1 morgen circa 328 roeden*" (5). Nog altijd aan de Wagenweg gelegen, sedert de annexatie van 1927 Haarlems grondgebied, en nadien mede bekend als atelierwoning van de beeldhouwer Mari Andriessen (1897-1979). J. Baelde (1664-1720) woonde sinds 1708 in een herenhuis met stalling en pakzolders aan de Herengracht in Amsterdam.

Hout en Duynzigt, nu Vredenhof, op een litho van P.J. Lutgers (1844).

Dankzij handel op de Levant en de Oostzeekust in goede doen geraakt kocht hij op 12 maart 1710 van de erfgenamen der weduwe van Louis Trip een hofstede 'Hout en Duynzigt' onder Heemstede voor f 5.000,- exclusief f 2.000,- als vergoeding voor overgenomen tuinsieraden en inboedel. Hij verfraaide het buiten en gaf het in de zomer van 1717 in bruikleen aan voornoemde Solowjow, die 'verplicht' was tijdens diens verblijf in Holland zijn stadswoning aan de tsaar af te staan. Vanuit het

huis, gelegen nabij de herberg 'Het Dronkenhuisje', had men noord-oostelijk zicht op de Hout en naar het zuiden en westen op de duinen. Tijdens het staatsbezoek van Peter aan Frankrijk bleef de tsarina - die vanwege haar lage komaf niet meereisde naar het Franse hof met zijn strenge etiquette - in het Amsterdamse huis van Solowjow, *"maar meestentijds op diens buitenplaats in den Haarlemmerhout"* (6). Dat was in de zomermaanden mei tot augustus. De tsarina kon er in de rustieke omgeving tot rust komen na de vermoeienissen van het reizen en het verlies van een pasgeboren baby. Ze wandelde veel in de "wildernisse", ging spelevaren op het Spaarne en beschikte over een onbeperkte wijnvoorraad. De Haagse kunstschilder Carel de Moor (1656-1738) vervaardigde in 1717 een portret van Catharina. Dat gebeurde op voordracht van gezant Koerakin.

Op 24 mei liet het Amsterdamse stadsbestuur te harer ere een spiegelgevecht houden op het IJ, waarbij de jachten die hieraan deelnamen in twee eskaders waren verdeeld. Tegen de avond *"voegden de beide Esquaders zich te zamen, maakten eene Vrede en geleidden Hare Czaarse Majesteyt in triomf na de Stad"*. De slippertjes van Peter met Parijse straatmeiden beletten hem niet een tedere briefwisseling met zijn achtergebleven vrouw te onderhouden. Zij antwoordde te hopen tot haar dood van hem, ook als grijsaard, te blijven houden. In het Heemsteedse buitenhuis vervoegde zich de tsaar toen hij begin augustus uit Frankrijk was teruggekeerd. De biograaf Troyat schrijft: *"Wanneer hij in Holland Catharina terugziet, stroomt hij over van mannelijke tederheid. Zij is de meest bedrogen en meest beminde vrouw ter wereld"*.

Vervolgens ging het echtpaar weer naar Amsterdam waar Peter voor 15.000 gulden het anatomisch kabinet van Seba kocht. Deze apotheker bemiddelde bij de aankoop van de door de Amsterdamse hoogleeraar Frederik Ruysch bijeengebrachte collectie anatomische preparaten ten bedrage van 30.000 gulden.

Voorts zijn via leden van zijn gevolg talrijke schilderijen uit de oud-Hollandse school aangeschaft. Van Rembrandt, Adriaen van de Velde, Ludolf Backhuysen, Jan Steen en anderen die hedentendage in de Hermitage prijken. Behalve bezoeken aan onder andere de Hortus, de Beemster, Texel en het Loo bezocht het paar diverse malen de lusthof 'Petersburg' van zijn vriend Christoffel Brants, resident (handelsagent) van de tsaar in Amsterdam. Dit met prachtige tuinen in geometrische stijl omgeven landhuis, ontworpen door Simon Schijnvoet, was gelegen aan de Vecht tussen Nederhorst den Berg en Nigtevecht (7).

Brants is wegens zijn zakelijke verdiensten verheven in de Russische adelstand. De afscheidsaudiëntie had plaats op 31 augustus en vanwege het noodweer heeft het uitgebreide gezelschap één dag later de terugreis naar het vaderland aanvaard (8). Het vorstenpaar vertrok op het "buitenjagt" over Haarlem en Gouda naar Dordrecht, vanwaar de tsarina weer op eigen gelegenheid verder reisde.

Peter de Grote had zijn tijdelijke residentie in Amsterdam in grote wanorde ('ontramponeert') achtergelaten.

Tot overmaat van ramp is Dimitri Solowjow van ernstige corruptie beticht. Op bevel van de tsaar zijn alle financiële bescheiden in beslag genomen en heeft men de handelsagent naar Rusland teruggezonden, waar hij voorgoed in ongenade viel.

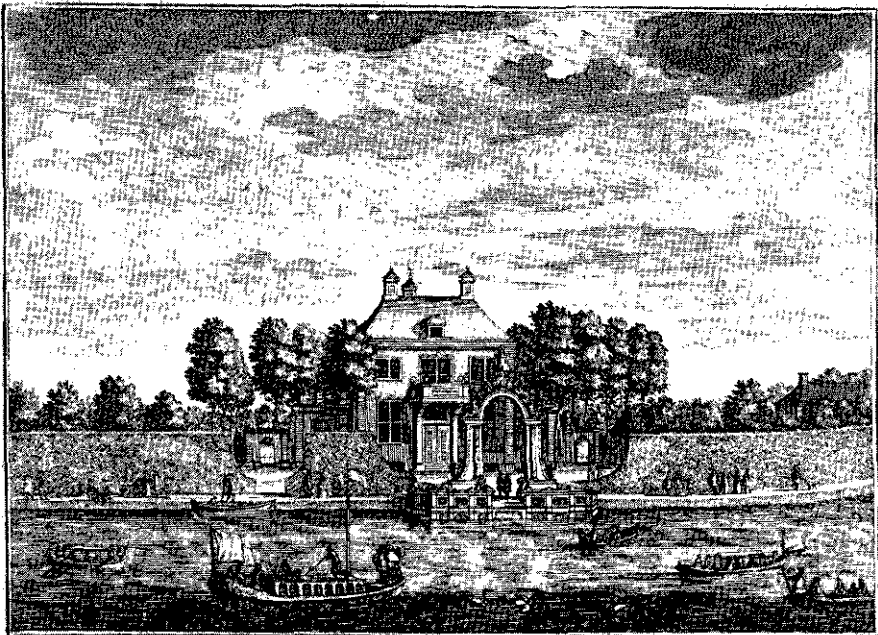
De hofstede Hout en Duynzigt is in 1720 door de weduwe van J. Baelde verkocht aan de Amsterdamse geneesheer François de Vicq. Erfgenamen van laatstgenoemde transporteerden het onder de Heerlijkheid Heemstede gelegen buiten op 30 september 1736 aan Isaäc Lohoff, koopman te Amsterdam (9).

Noten

- (1) Van A.M.Hulkenburg verscheen kort nadien een artikel: 'De keizer aller Russen te Lisse, 1814', opgenomen in het boekwerk 'Uit Leidse bron geleverd'. Leiden, Gemeentearchief, 1989, pp.476-482.
- (2) Citaat uit het boek: 'Culturele en wetenschappelijke betrekkingen tussen Rusland en Nederland ten tijde van tsaar Peter de Grote. Bussum enz., Thoth etc., 1997, pagina 128.
- (3) J.F.L.de Balbian Verster, Peter de Groote te Amsterdam. In: Jaarboek van het Genootschap Amstelodamum, 1919, pp.131-146. J.F.L.de Balbian Verster, Peter de Groote en Amsterdam. In: Jaarboek Amstelodamum, 1920, pp.31-47. J.F.L.de Balbian Verster, Christoffel Brants en zijn buitenverblijf Petersburg. In: Jaarboekje Niftarlake, 1925, pp.41-48. Deze en andere publicaties zijn ten dele gebaseerd op het boek met feiten maar ook veel (minder betrouwbare) overleveringen van: P.Scheltema, Peter de Groote in Holland en te Zaandam in 1697 en 1717. Amsterdam, 1814, tweede druk 1842.
- (4) Volgens een tijdgenoot, mevrouw Maria Schaep (echtgenote van burgemeester Hendrik Bicker), stalen de Russische hovelingen als raven, ook van elkaar, en was bij een bezoek van de tsaar met zijn gevolg niets veilig: "*al 't volck is seer morssig en steelen 't goet van malkanderen en sleepen 't elck naer syn hol, soodat men moet passen op haer handen of 't is wegh*".
- (5) A. van Damme, De buitenplaatsen te Heemstede... Haarlem, 1903, pp.117-

122. E.J.Haslinghuis, Buitenplaats van Soloffihoff in den Haarlemmerhout. In: Maandblad Amstelodamum, 1917, pagina 72.
- (6) J.F.L.de Balbian Verster, Peter de Grootte te Amsterdam in 1717. In: Maandblad Amstelodamum, 1917, pagina 51. Zie ook literaturopgave in noot 3.
- (7) In het plaatwerk 'De Zegepraalende Vecht' uit 1719 zijn niet minder dan 12 kopergravures van Petersburg opgenomen. Op sommige van deze afbeeldingen is het afscheidsbezoek in augustus 1717 van de tsaar en zijn gevolg weergegeven.
- (8) De kosten van het bezoek hebben Nederland én Rusland een vermogen gekost. Deze bedroegen in 1697-1698 ongeveer 200.000 gulden. Inclusief aankopen bovendien minstens 200.000 roebels, in die tijd ongeveer een-tiende van de (armzalige) Russische staatsbegroting. Ook ten aanzien van het tweede Russische staatsbezoek aan de Republiek is sprake geweest van gigantische bedragen, ook al bedroeg de Russische staatsbegroting inmiddels ongeveer 9 miljoen roebel.
- (9) Nog uitgezocht moet worden of het hier - gelet op de voornaam - om een Oostduitse (?) jood gaat dan wel een verwant van Dimitri Soloffihoff.

Hans Krol

PETERSBURG de nieuwste van de Wereld, en de hoofdstad van de Keizer van de Russische Keizerrijk, alsmede de hoofdstad van de Keizer van de Russische Keizerrijk, alsmede de hoofdstad van de Keizer van de Russische Keizerrijk, alsmede de hoofdstad van de Keizer van de Russische Keizerrijk.

PETERSBURG, de hoofdstad van de Keizer van de Russische Keizerrijk, alsmede de hoofdstad van de Keizer van de Russische Keizerrijk, alsmede de hoofdstad van de Keizer van de Russische Keizerrijk, alsmede de hoofdstad van de Keizer van de Russische Keizerrijk.

Nieuwe leden VOHB van juli tot december 1998

Heemstede

G.J. Ginsel
G.K. Wielenga
W.J. Terlouw
Fam. E.van Wier
W.M. Diepstraten
R.T. Lamers
J. Verschoor
Fam. W.van Pel
W. v.d. Berg
C.P.M. van Empelen
A. van Dijk

Hilversum

Mevr. A. von Glahn-Yzer

Haarlem

J. Schoenmakers

Bennebroek

Fam. H.E. van Ittersum

Een oude gedenksteen

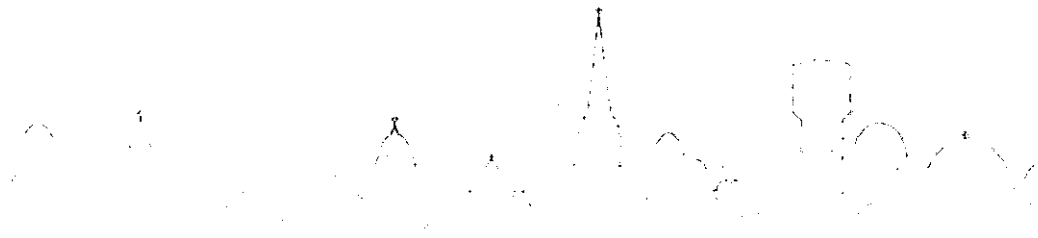
Mr.J.van Lennep en H.ter Gouw berichten in hun boek "De uithangteekens in verband met Geschiedenis en Volksleven beschouwd" (1869): "...Aan de Glip bij Bennebroek leest men aan een molen, waar de Nachtegaal uithangt, op een steen:

*De Nagtegaal hier seer plaisant
Is door Cornelis Beeck geplant
Pieter en Ysbrant Beeck met vleyt
Die hebben de eerste steen geleyt".*

Op 24 maart 1760 ontving Cornelis Beeck consent van Jan Diderik Pauw, geboren Hoeuft consent om de oude molen door een nieuwe van steen te vervangen. Zijn zonen Pieter en Ysbrant hebben de eerste steen gelegd. De stenen romp van de vroegere 'Nachtegaal', thans beter bekend als 'de molen van Höcker' staat nog fier overeind, maar gedenksteen en wieken hebben de tand des tijds niet doorstaan.

Heerlijk- eden

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Heemstede-Bennebroek
26e jaargang No. 100 April 1999

Bestuur:

Mr. F.Th.J. Harm, voorzitter
Adriaan Pauwlaan 7,
2101 AH HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 07 40

A. Koopman, penningmeester
Haya van Somerenpad 6
2104 TL HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 26 58

P.L. van Daalen, secretaris
Valkenburgerlaan 11,
2103 AK HEEMSTEDE
tel. 023 - 529 32 91

J.L.P.M. Krol, archivaris
Johannes Verhulstlaan 26,
2121 XT HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 29 77

Mevr. M. A. van der Eem-
Wildschut, ledenadministratie
Eemlaan 18
2105 XA HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 96 09

Mevr. drs. A. Meddens-
van Borselen
Jan van Galenlaan 1
2121 XG Bennebroek
tel. 023 - 584 50 44

Redactie:

H. Krol
C. Peper (eindredactie)

Redactie-adres: Meerweg 6
2103 VC Heemstede

Het lidmaatschap wordt jaarlijks automatisch verlengd, behoudens schriftelijke opzegging via de ledenadministratie **vóór 1 november**

Contributie minimaal *f.* 20,-

Giro 27.35.06 t.n.v. de Penningmeester v.d. Vereniging Oud-Heemstede Bennebroek te Heemstede.

Foto voorzijde: Oude blekerijpers in Vught, zie pag. 94.

Inhoud	pag.
Jaarvergadering	70
Nummer 100!	71
Jaarverslag 1998	75
Jaarverslag 1998 van de commissie Karakterbehoud	79
Financiële cijfers	83
Historische buitenplaatsen	86
Aanwinsten VOHB-archief 1997-1998 en varia Heemstediaana	87
Nacht und Nebel; een vergeten oorlogsslachtoffer	95
Godlieb Hoffmann; genees- heel- en vroedmeester te Heemstede	103
Haarlemse wegen in Heemstede	112
Armenzorg in Bennebroek. Deel 4.	120
Toen en nu: Hoek Koediefslaan/Binnenweg	128
Serie over Heemsteedse/Bennebroekse orgels: - Bennebroek, Nederlands Hervormde Kerk - Bennebroek: Kapel van het R.K.Sint Lucia- Klooster der Zusters Franciscanessen	131
Incident rond Jan Hanlo in de Linnaeushof.	142

Jaarvergadering

Donderdag 20 mei 1999 om 20.00 uur

De jaarlijkse algemene ledenvergadering van de Vereniging Oud-Heemstede-Bennebroek wordt gehouden in de ontmoetingsruimte van het Trefpunt (Gereformeerde Kerk) aan de Rijksstraatweg 85 in Bennebroek. U kunt uw auto parkeren aan de achterkant van de Akonietenlaan. De buslijnen 50 en 51 hebben vlakbij de kerk op de Rijksstraatweg een halte.

De zaal is open vanaf 19.30 uur.

AGENDA

1. Opening en eventueel mededelingen.
2. Verslag van de algemene ledenvergadering van 13 mei 1998 (zie Nieuwsbrief nr. 97, pag. 110 e.v.). Eventuele vragen en opmerkingen n.a.v. dit verslag graag **vooraf** bij de secretaris indienen.
3. Jaarverslag VOHB 1998 en jaarverslag 1998 van de commissie Karakterbehoud (in dit nummer).
4. Jaarcijfers 1998 en begroting 1999-2000 met toelichting (ook in dit nummer).
5. Verslag kascommissie.
6. Verkiezing lid kascommissie.
7. Rondvraag.
8. Sluiting.

Na de pauze:

Lezing over het onderwerp "Kunst en tuinen in de 19e en 20e eeuw" door mevrouw drs. Marleen Dominicus van Soest. Dit onderwerp past in ons jaarthema "Groen" en sluit aan bij de tentoonstelling Aardse Paradijzen in de Haarlemse Vleeshal. Mevrouw Dominicus is kunsthistorica en heeft zich gespecialiseerd in tuinarchitectuur. Zij heeft samen met dr. Erik de Jong, bij wie zij afgestudeerd is, de catalogus bij de tentoonstelling geschreven.

Het bestuur van de Vereniging Oud-Heemstede-Bennebroek.

Nummer 100!

Met deze honderdste aflevering is een nieuwe mijlpaal in de 52-jarige geschiedenis van de VOHB bereikt. Ruim een kwart-eeuw geleden, februari 1973, verscheen de eerste Nieuwsbrief (toen nog ongenummerd) van de Vereniging Oud Heemstede-Bennebroek. Een gestencild blaadje van zegge en schrijve drie pagina's. Het bevatte o.a. een oproep voor de jaarvergadering met lezing van mw. Luus van Dusschoten. De nog altijd bestaande commissie Karakterbehoud hield zich bezig met een inventarisatie van de Blekersvaartweg. Aan de leden van twee commissies-ad-hoc 1) Statutenwijziging en 2) 25-jarig Jubileum werd dank gebracht. Daarin hadden bekende personen zitting zoals Thijs van Vlijmen, Jan Bomans, Arie Kramer, Fer van Buren, Bennebroeks burgemeester Van der Hoop van Slochteren en mevrouw Coby Riemersma.

Nummer 4 (september 1974) was geheel gewijd aan de Blekersvaart en omgeving, verzorgd door Lies Visser en de onvergetelijke Coby Riemersma. Vanaf aflevering 8 (maart 1976) kreeg het verenigingsblad een omslag. Nummer 14 (oktober 1977) had als thema het Oude Slot en 23 (maart 1980) de vroegere herbergen. Later zijn nog speciale afleveringen gewijd aan hofstede de Hartekamp (34, november 1982), Adriaan Pauw (44, mei 1985), Eikenrode (65, augustus 1990) en de bezettingstijd (86, november 1995).

Het eeuwfeest van 'Van Schagen van 1890' was de aanleiding voor een studie over dit bedrijf (64, mei 1990). Vanzelfsprekend ook het tweehonderd jarig bestaan van de firma Van Houten (Newasco), de enig overgebleven wasserij in Heemstede met een bijdrage in nummer 68 (mei 1991).

Ofschoon nog veel lacunes in de plaatselijke geschiedschrijving resteren en met name in het heerlijkheidsarchief nog menige schat verborgen ligt zijn in de loop der jaren tientallen onderwerpen de revue gepasseerd: zouaven, volksvermaak, bloembollencultuur, archeologische vondsten, sport, kerkgeschiedenis, genealogie, koninklijke bezoekers etc. (1). Voorts zijn diverse artikelen gewijd aan de buitenplaatsen en hun bewoners alsmede aan monumentenzorg. De heer Maarten Verkaik heeft het laatste decennium menig facet uit het Bennebroeks verleden nader belicht. Voordien onderzocht publicist Wouter Slob de historische betrekkingen tussen Heemstede, Bennebroek en Haarlemmermeer.

Oud-bestuurslid ir.B.W.Colenbrander noteerde zijn jeugdherinneringen. Veelal in de vorm van gesprekken is de voorbije 25 jaar over leven en werken in de periode tussen 1915 en 1945 tot nieuw leven gebracht door J.C.A.Beelen, Arie van Beusekom, Maarten Planting, F.H.van de Berg, Harke de Jong, Joop Martin, A.A.van Amerongen, Piet van der Horst, Arie Kramer, H.Dees, Gerard Milatz en H.H.Höcker. De eerste 25 nummers (1973-1980) bevatten 302 bladzijden

26- 50 (1980-1986) 516;

51- 75 (1987-1993) 718;

76-100 (1993-1999) 1210.

In totaal 2746 pagina's. In februari 1987 is dankzij Kees de Raadt als aflevering 51 een bibliografie van alle tot dan verschenen berichten en artikelen verschenen. Een vervolg zou welkom zijn.

De historicus drs.W.van Seggelen maakte ons attent op een onjuistheid in het interview met de heer H.H.Höcker (nr.99, pagina 46). Tijdens de hongerwinter 1944-1945 reed namelijk geen stoomtram Haarlem-Leiden vice versa. De laatste stoomtram is namelijk op Oudejaarsdag 1932 Heemstede en Bennebroek gepasseerd. De elektrische tram stopte bovendien in oktober 1944, toen de elektriciteit werd afgesloten, en reed pas weer na de Bevrijding (2). Als anekdote deelde de heer Van Seggelen mede dat zijn vader in de hongerwinter een zak meel stal bij Höcker, omdat de nood zo hoog gestegen was dat men niet meer normaal te eten had. Die bracht feitelijk in praktijk waarmee recentelijk de Bredase bisschop T.Muskens opzien baarde: dat de armen in tijden van nood brood van de rijken mogen stelen.... Ook in dit jubileumnummer komen naast bestuurs- en verenigingsberichten wederom diverse onderwerpen aan de orde. Ditmaal met een hoog Bennebroek-gehalte. Musicus Louk Nelissen beschrijft twee Bennebroekse orgels en met deel 4 wordt een serie over Armeazorg in Bennebroek afgesloten. De dichter Jan Hanlo maakte in de nacht van 5 op 6 september 1959 in een dronken bui stennis tijdens een nachtfeest in de Linnaeushof, welk voorval hem gerechtelijk en vooral psychisch nog jaren achtervolgde. Medicus in ruste J.W.G.van Doorn speurt veelvuldig in het Rijksarchief van Noord-Holland naar biografische gegevens over vroegere chirurgijns en artsen in Heemstede. Als resultaat van zijn onderzoek publiceerde hij eerder over Jacob Groos, Johannes Groos, Th.W.van Luenen, Albertus Westerman, Jacob Langelaan, Klaas Prins en Jacobus Beeker. Thans krijgt dr.G.Hoffmann postume aandacht, ooit een gewaardeerd geleerde aan de Leidse

Alma Mater. Volgens H.H.B.Binnewiertz in zijn boek 'Heemstede' (1854) oefende Hoffmann een dokterspraktijk in Heemstede uit met nog drie geneeskundigen: J.Groos, J.Langelaan en T.W.van Luenen. Bijgestaan door dorpsvroedvrouw mej.van Dorssen stonden zij onder de Geneeskundige Commissie van het district Haarlem.

De heer D.A.C.van den Hoorn, gepensioneerd redacteur van dagblad 'de Telegraaf' en publicist van enkele boeken, onder andere over de Galapagos-eilanden (met J.P.Strijbos), schrijft een belangwekkende bijdrage over zijn jeugdvriend Jan Oom. Een vergeten oorlogsslachtoffer van wie tot op heden alleen bekend was dat hij in kamp Bergen Belsen is omgekomen. Bevestiging van de verstrekte gegevens door middel van documenten of nog in leven zijnde personen kon tot op heden niet verkregen worden (3). Nog altijd leidt de Tweede Wereldoorlog tot nieuwe geschriften (4).

De heer K.J.B.Keuning, die sinds jaren studie maakt over de Herenweg, bericht over voormalige Haarlemse wegen in Heemstede vanaf 1461 toen het St.Elizabeth's Gasthuis grote stukken grondgebied in de oude ambachtsheerlijkheid verwierf.

Van meer algemeen belang is een raadsbesluit van 25 maart dat een herziening van het bestemmingsplan voorbereidt ter bescherming van het (landelijk) karakter van een aantal weilanden in het veengebied nabij het vroegere Haarlemmermeer. Zomede ten aanzien van recreatiegebied Groenendaal en enkele buitenplaatsen in de strandvlakte ten westen of op de oude strandwal oostelijk van de Herenweg.

Graag ontmoeten we u 20 mei op de aanstaande ledenvergadering in Bennebroek met na de pauze een interessante lezing over tuinen als 'Aardse Paradijzen'.

De VOHB zal met een informatiekraam vertegenwoordigd zijn op de ZondagsVoorjaarsMarkt 30 mei a.s. op de Binnenweg.

Bijdragen voor 'Heerlijkheden' nummer 101, te verschijnen medio augustus, worden gaarne vóór 15 juli ingewacht. Daarmee wordt wederom een stap gezet naar het nieuwe millennium, op weg ook naar nummer 200 dat volgens onze planning in april 2024 uitkomt.

Hans Krol

Noten

- (1) Sinds 1929 verschenen ook enige tientallen artikelen en necrologieën, geheel of ten dele gewijd aan vooral Heemstede, in de jaarboeken van de Vereniging Haerlem. O.a. betreffende het Oude Slot, de bouw van de Oude Kerk, topografische afbeeldingen, de kunstschilder Gerrit Bleeker, Nicolaas Pauw, de familie Van Wickevoort Crommelin, lijfstraffelijke rechtspleging en buitenplaatsen zoals Huis te Manpad, Ipenrode, Eindhoven etcetera.
- (2) Dit wordt bevestigd in het boek 'Verkeer in en om Heemstede en Bennebroek' (1974), waarin auteur Colenbrander schrijft: "De tram staakte - evenals de spoorwegen - gedurende de laatste hongerwinter" (bladzijde 70).
- (3) Jan Oom jr. is op 14 januari 1920 geboren te Haarlem. Zijn vader was vanaf 1910 werkzaam bij het gemeentelijk gas- water en elektriciteitsbedrijf (en brandmeester). De zoon komt voor op een lijst van 89 Heemsteedse oorlogsslachtoffers (exclusief 171 Joodse Heemstedenaren). Omdat nadere gegevens ontbraken is hij in 1995 niet vermeld in de bijgewerkte erelijst "In Memoriam 1940-1945".
- (4) Van dr.A.Huisman-van Bergen verschijnt deze maand het boek 'De Vervolgden; jacht op twee Delftse studenten in 1941' (Amsterdam, Boom. ISBN 90 5352 5203. f 39,50). In verband met de Delftse hoogleraar Schoemaker bevat dit werk tevens gegevens over de Heemsteedse groep van Broeder Joseph.

Openlegging van de middeleeuwse Heemsteedse Kapel september 1976 in de voormalige Sint Janskerk.

Jaarverslag 1998:

Wat heeft de Vereniging in 1998 allemaal gedaan en meegemaakt? Is er iets terechtgekomen van de doelen waar zij zich op richt? En hebben de leden en ook Heemstede en Bennebroek er iets mee gewonnen?

De secretaris moet in staat zijn om in ieder geval de eerste, een deel van de tweede en een klein beetje van de derde vraag te beantwoorden.

Het was, na ons jubileum, toch weer een bijzonder jaar voor de VOHB door de Vrede van Munster, toen 350 jaar geleden. Met de Vrede van Westfalen wordt deze door velen als het begin van het moderne Europa beschouwd. En Adriaen Pauw speelde een niet geringe rol in de lange en ingewikkelde onderhandelingen.

De activiteiten van de VOHB hadden dus veel met deze herdenking te maken.

De heer Krol reisde in februari zelfs naar Munster en deed daarvan uitgebreid verslag in de Nieuwsbrief, een stevige basis voor de informatie die de VOHB in 1998 aan haar leden kon doorgeven.

Tevens was de Vereniging uitgenodigd, en dus door de heren Harm en Krol vertegenwoordigd, bij de nationale herdenking van de Vrede op 5 juni in de Ridderzaal te 's-Gravenhage.

Maar eerst terug naar het Verenigingsjaar. Op 18 april heeft een groep VOHB-leden van een boeiende rondleiding door het Historisch Museum Haarlemmermeer genoten, verzorgd door Mw. Annet van Ekeris. Een oude bekende, voorzitter De Koning van de Stichting Meer-historie, heette ons welkom.

Bijna een maand later, tijdens de Jaarvergadering van 13 mei, hield de heer Ebben van de Leidse Universiteit zijn lezing "Adriaen Pauw en de Vrede van Munster" en verraste ons met een Spaans perspectief op de 80-jarige oorlog.

Op 15 mei, hebben duizenden burgers van Nederland, ook VOHB-leden, hun "Brief aan de toekomst" geschreven. Over 100 jaar kan men dan lezen wat zij toen deden en voelden. Zelfs het teruglezen van mijn eigen brief is al bijzonder. Want een mens doet wel van alles op

één dag maar vergeet er toch het meeste van. Jammer dat we geen brieven hebben van onze dorpsgenoten van 15 Mei 1898!

Op 11 juni opende de fraaie reizende tentoonstelling “Eeuwige Vrede 1648” in het Heemstedse raadhuis. De VOHB, de Bibliotheek en de Gemeente Heemstede hadden er portretten van Pauw en 17e-eeuwse kaarten aan toegevoegd.

Na de zomervakantie was de eerste VOHB-activiteit een bustocht naar het Mauritshuis en het Legermuseum op 5 september, ook in het kader van de Vrede van 1648. We bewonderden het schilderij van Gerard ter Borch, het Tractaat met zijn fluwelen kistje, daarna in Delft het Hofje Van der Dussen-Pauw en toen de krijgskunst van het Staatse leger in het Museum dat zo mooi tussen de grachten ligt. Naast een interessante ook een gezellige dag voor 50 leden.

12 september bracht de Open Monumentendag. Voor de VOHB in een uitzonderlijke vorm, want deze keer was er in heel Heemstede en Bennebroek maar één evenement: de openstelling van de St. Bavo met rondleiding en dia-presentatie. De concentratie van voorbereiding en documentatie op één lokatie is goed bevallen. Het onderwerp van

die nationale dag was "Bouwmaterialen" en de deskundigen in de Vereniging alsmede het Bestuur hadden het onderste uit de kan gehaald. Wijzend op diverse delen van het kerkgebouw schonk het fraai verzorgde gratis informatieboekje aandacht aan allerlei materialen en technieken; de belangstelling (200 personen) en waardering was dan ook groot.

Toen was er, op 19 november, alweer een avond met als thema de Vrede van Munster. En toch was er weer een flinke opkomst. Prof. Groenveld, ook van de Leidse Universiteit, vertelde ons precies hoe de voorbereidingen en onderhandelingen plaatsvonden en uiteraard hoorden we graag en veel over wat onze Adriaen Pauw daarbij heeft kunnen betekenen. De spreker kreeg als eerste de Jaarpremie uitgereikt: een 1648 - 1998 herdenkingsglas.

Ja, die Jaarpremie. Wanneer de Vereniging een boek aanbiedt zou het opvallen wanneer een lid daar 6 of 12 exemplaren van kocht. Maar het Bestuur zag over het hoofd dat zoiets met glazen wel gebeurt. Verscheidene leden konden daardoor niet meer aan de actie deelnemen en spraken het Bestuur er terecht op aan.

Het Bestuur vergaderde 11 maal in dit jaar. Maar in het begin waren er verscheidene andere gezichten aan de tafel te zien dan aan het einde. We hebben dit jaar afscheid genomen van drie Bestuursleden, die tezamen bijna een halve mensenleeftijd hebben meegedraaid: Lenie 't Hooft, Jan Olthaar en Kees de Raadt. Met recht zijn zij in diverse bijeenkomsten uitvoerig daarvoor bedankt. Inmiddels werken de nieuwe Bestuursleden Alexander Koopman als Penningmeester en Paul van Daalen als secretaris al weer maanden in hun nieuwe functie en is er uitzicht op opvolging van Lenie en wellicht een nieuw lid uit Bennebroek. Veel nieuwe gezichten derhalve en een iets gedaald leeftijdsgemiddelde in het Bestuur.

Dan in het kort een rijtje Bestuursactiviteiten:

Op 24 mei stond de Vereniging met een kraam op de Heemstedse Braderie en tijdens de Nieuwe-inwonersdag van Heemstede op 19 september in het Raadhuis. Op 10 oktober was er in Haarlem een grote beurs van de Genealogische Vereniging Kennemerland. Streekhistorie hoort bij de onderzoekssfeer van hun leden en daarom waren er meerdere historische Verenigingen en Archieven uitgenodigd, waar-

onder ook de VOHB, om er met een kraam aanwezig te zijn. Tenslotte werden ook tijdens de beurs "Het verborgen boek" in de Beineshal op 21 november weer boeken en kaarten verkocht door de VOHB, ondanks het feit dat hij zelf ook enigszins verborgen stond opgesteld.

Natuurlijk probeert de Vereniging invloed uit te oefenen op gebeurtenissen in Heemstede en Bennebroek wanneer er historische aspecten aan de orde zijn:

Er was overleg met Wethouder Hardesmeets, er was deelname in de jury voor het Oude Slot-plan, er werd en wordt aandacht gegeven aan de monumentenstatus van de oude molen, aan de Bollenschuur, aan het Peeperkoorn-tableau (Blekersvaartweg), aan de vervanging van enkele oude huisjes op het Bosbeek-terrein en aan de pogingen van een groep Bennebroekers om een oud boerderijtje te behouden.

Het ledental steeg weer licht tot 1.040 personen. Het blijkt uit een gepubliceerde lijst dat een derde daarvan buiten onze dorpen woont. De zusterverenigingen in onze omgeving horen daarbij. Er is een drukke en interessante uitwisseling van nieuwsbrieven.

De VOHB Nieuwsbrief verscheen onder redactie van de heren Krol en Peper in 1998 vier maal, met 234 pagina's, alweer 12 uitgebreider dan in het jaar daarvoor. De Nieuwsbrief verscheen in november voor het laatst zonder naam.

Met de Commissie Karakterbehoud is er regelmatig contact; er is een Bestuurslid in vertegenwoordigd. Ook hielden we in augustus een gezamenlijke vergadering om lopende zaken door te spreken. Maar daarover meer in hun eigen verslag.

Dit heeft de Vereniging in 1998 allemaal gedaan en meegemaakt. Er is duidelijk iets terechtgekomen van de doelen waar zij zich op richt en de leden, Heemstede en Bennebroek hebben ook er iets mee gewonnen: In ruime mate is informatie verspreid over gedenkwaardige historische gebeurtenissen die onze twee Heerlijkheden raakten en de VOHB heeft actief in de gemeenten meegedacht en -gepraat over huidige ontwikkelingen en plannen.

De vragen zijn beantwoord; het jaarverslag is gereed.

P.L. van Daalen

Jaarverslag 1998 van de commissie Karakterbehoud

De commissie bestond - in wisselende samenstelling - uit :

de dames	O.E.I. van der Klooster E.C.M. Visser
de heren	M.M. Bakker H. Huijser (<i>secretaris</i>) A. Koopman A.E.F.H. Meijer A.J. Olthaar O.R. Siderius B. van Tongeren (<i>voorzitter</i>)

De commissie kwam zeven maal bijeen. Zij bracht, gevraagd en ongevraagd, adviezen uit aan het bestuur van de vereniging Oud-Heemstede-Bennebroek.

Het merendeel van de werkzaamheden hield verband met de totstandbrenging van de cultuur-historische kaart. In feite gaat het om het -op grond van inventarisatie en rapportage- opstellen van een lijst van waardevolle elementen, die elders in den lande worden gehanteerd, onder meer als toetsingskader bij het gemeentelijke welstandstoezicht. Het gaat dus om zaken, die niet al op een rijks- of provinciale monumentenlijst figureren, maar lokaal van grote betekenis zijn.

De eerste fase van de inventarisatie is grotendeels voltooid en in kaart gebracht. Deze moet de basis vormen voor een scherpe selectie. Het gaat hierbij vooral om woonhuizen. Daarnaast zijn ensembles opgenomen, d.w.z. groepen woningen die, al dan niet tezamen met hun woonomgeving, een karakteristieke stedenbouwkundige eenheid vormen.

In de Groene Heerlijkheid mogen grote en kleine groenelementen natuurlijk niet aan de aandacht ontsnappen. De kwaliteit van het groen wordt beïnvloed door het beheer ervan en door milieu-aspecten,

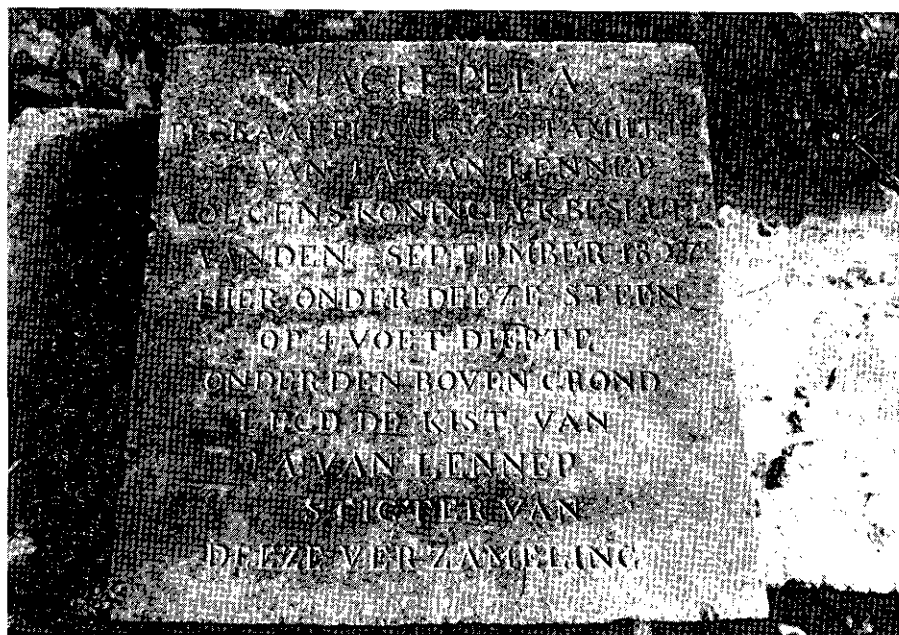

foto V.C. Klep

grafsteen J.A. van Lennep

waarop moeilijk greep valt te krijgen. Van belang is om na te gaan, wat nog rest van de oorspronkelijke tuin- en landschapsarchitectuur. Er is gekeken naar openbare en bijzondere gebouwen, elementen van nijverheid en techniek, funerair erfgoed en naar rest-elementen, zoals bruggen en beeldhouwwerken. Er is een groot aantal foto's en dia's gemaakt. Een aantal hoofdstukken is in concept gereed gekomen. Naast kaart- en fotomateriaal wordt eraan gedacht in kaders enkele anekdotische herinneringen van Heemsteedse senioren toe te voegen. Als illustratie zal een uitgewerkt voorbeeld van de geschiedenis van een bepaald pand worden toegevoegd, bij voorbeeld van het houten huis De Echo aan de Van Merlenlaan.

Een ogenschijnlijk onbelangrijk gebouw kan toch van belang zijn, omdat het een belangrijk element bevat (voorbeeld: een kerkje, waarin zich een 18e-eeuws orgel bevindt). Het project "cultuur-historische kaart" is met wethouder Hardesmeets besproken. Hij staat er zeer positief tegenover. Qua ambtelijke ondersteuning is enige hulp wellicht niet ondenkbaar. De geselecteerde monumentwaardige elementen

moeten uiteindelijk worden overgezet op zogenoemde GIS-kaarten, op schaal minimaal 1:5.000, maar bij voorkeur op schaal 1:2.500.

Ten aanzien van de lopende zaken kan het volgende worden vermeld:

Aangaande het voorlopige plan Sportparklaan e.o. is geconstateerd, dat het cultuur-historische aspect ruimhartig is bejegend.

Het voornemen tot sloop van de zusterflat van Meer en Bosch vormde geen aanleiding tot kritiek. Genuanceerder lag dat ten aanzien van de verbouwing van Bosbeek (Glipperdreef 209) en de vervanging van de karakteristieke panden Glipperdreef 211 en 213 door minder geslaagde nieuwbouw. Het voorstel om het meest karakteristieke pand te behouden is in de procedure gesneuveld.

Het bouwplan De Blizzard, een appartementencomplex gesitueerd aan de zuid-oostzijde van de Dr. Schaepmanlaan werd door de commissie als grenzend aan het toelaatbare beschouwd. Dit vanwege een toch wel zekere massaliteit, de aantasting van de toenadering gezien vanaf de Bennebroekerdijk en het onnodig opofferen van een aantrekkelijk groenelement.

De bollenschuur Herenweg 19-21 heeft een voorlopige bescherming als Rijksmonument gekregen. Deze bescherming blijft van kracht totdat de Minister een besluit terzake heeft genomen. Hetzelfde is op de Molen van Höcker van toepassing. De commissie heeft in deze bescherming actief bijgedragen.

Zoals in een gemeentelijke advertentie is meegedeeld, zijn slechts negen objecten uit de periode 1850-1940 tot Rijksmonument aangewezen.

Met argusogen wordt de toekomst van de RCH-kantine aan de Sportparklaan gevolgd. Dit karakteristieke pand uit de jaren dertig komt namelijk stellig voor plaatsing op de cultuur-historische kaart (verenigingslijst) in aanmerking.

Met een zekere tegenzin is geconstateerd, dat nog circa 7 ton aan restauratiesubsidie dient te worden nabetaald v.w.b. de "restauratie" van Meer en Berg. Dit monument is inmiddels dusdanig aangetast, dat

het, in het verband van de actualisering van de Rijkslijst, waarschijnlijk als monument wordt afgevoerd.

Naar verwachting zal binnenkort met de sloop van Kennemeroord worden begonnen. De commissie maakt zich grote zorgen omtrent de toekomst van het monumentale hek en de ijskelder.

Aan de Cruquiusdijk, in de onmiddellijke nabijheid van het op de Wereld-Erfgoedlijst voorkomende museum-gemaal De Cruquius is een onevenredig fors appartementencomplex gepland. Het is gewenst, dat hiertegen, naar aanleiding van de ter visielegging, die nog moet plaatsvinden, ook vanuit Heemsteedse kring bezwaar wordt ingediend, zowel op culturele gronden als vanwege de aantasting van de bestaande skyline.

In Bennebroek is ongerustheid ontstaan ten aanzien van de te verwachten sloop van twee witte huisjes met fraai geboomte aan de Meerweg tegenover de Reek. Welk project hier tot stand komt, is nog niet geheel duidelijk.

Op 12 september was er weer een Landelijke Monumentendag met als thema: ambacht, restauratie en materiaal. De Heemsteedse Bavo kon worden bezocht. De bezoekers ontvingen een leadermapje inzake Bavo in Berkenrode, waaraan vanuit de commissie een substantiële bijdrage werd geleverd.

In 1998 hebben het VOHB-bestuur en de commissie een keer gezamenlijk in informele sfeer vergaderd met als doel een onderlinge gedachtenuitwisseling. Tevens werd hierbij het zogenoemde gele gemeentelijke Structuurplan Monumenten ter tafel gebracht.

In september vertrokken mevrouw Van der Klooster en de heer Bakker naar Aruba met als doel het opzetten van een bureau monumentenzorg aldaar. Voor de commissie betekende dit voor tenminste een half jaar een belangrijk stuk know-how te moeten ontberen.

H. Huijser

Balans per 31 december

ACTIVA	1998	1997
Voorraad boekwerken	p.m.	p.m.
Debiteuren	450,00	500,00
Verkopen	0,00	2.000,00
Rente	229,55	300,00
Vooruit betaald	0,00	0,00
Contributie	0,00	0,00
Overige vorderingen	0,00	0,00
ABN AMRO	1.182,87	14.248,61
ING	464,14	463,20
Leeuwrekening	2.144,76	466,38
Postbank	1.828,32	3.734,62
Kas	376,15	0,00
TOTAAL ACTIVA	6.675,79	21.712,81

PASSIVA	1998	1997
Vermogen	-19.314,44	-21.418,12
Waarborgfonds	0,00	0,00
Jaarpremiefonds	0,00	0,00
Restauratiefonds	18.655,26	18.655,26
Reserve archief	0,00	3.786,67
Bestemmingssubsidie	5.000,00	0,00
Nog te betalen	2.334,97	20.554,00
Vooruitontvangen	0,00	135,00
TOTAAL PASSIVA	6.675,79	21.712,81

Exploitatierkening

Opbrengsten

1998

	RESULTAAT 1998	BEGROTING 1998	BEGROTING 1999	BEGROTING 2000
CONTRIBUTIE	19.987,50	23.000,00	25.000,00	22.000,00
VERKOPEN	5.991,80	2.500,00	3.500,00	4.000,00
INTEREST	182,77	500,00	500,00	200,00
SUBSIDIES	2.679,00	2.600,00	2.600,00	2.600,00
BIJDRAGEN IN ACT	2.080,00			
DIVERSEN	52,85			
TOTAAL	30.973,92	28.600,00	31.600,00	28.800,00

Kosten

1998

	RESULTAAT 1998	BEGROTING 1998	BEGROTING 1999	BEGROTING 2000
VERENIGING	5.396,55	4.000,00	4.000,00	5.000,00
NIEUWSBRIEF	15.631,82	14.500,00	14.500,00	15.000,00
VERZENDKOSTEN	2.492,59	2.500,00	2.500,00	2.500,00
ARCHIEF	609,15	1.000,00	1.000,00	750,00
JAARPREMIE	2.042,90	5.000,00	5.000,00	2.000,00
EVENEMENTEN	2.362,40	1.000,00	1.000,00	2.000,00
WERKGROEPEN	1.014,30	500,00	500,00	750,00
DIVERSEN	3.107,20			800,00
TOTAAL	32.656,91	28.500,00	28.500,00	28.800,00
SALDO	-1.682,99	100,00	3.100,00	0,00

Toelichting

Balans

Vermogen

<u>Vermogen per 1 januari 1998:</u>	<u>-/-</u>	<u>f</u>	<u>21.418,12</u>
af: nadelig saldo 1998:	-/-	f	1.682,99
bij: vrijval reserve archief	+/+	f	3.786,67
<u>Vermogen per 31 december 1998:</u>	<u>-/-</u>	<u>f</u>	<u>19.314,44</u>

Exploitatierekening

Net als het jaar 1997 is ook het jaar 1998 afgesloten met een nadelig saldo. Gelukkig is het nadelig saldo bijna f 20.000,— lager dan in het jubileumjaar. De voornaamste redenen voor het tekort zijn het gedaalde ledenaantal en de kosten van de nieuwsbrief. Op 31 december 1997 stond er nog een post van f 20.554,— aan crediteuren op de balans. De betaling van deze crediteuren is voornamelijk gebeurd ten koste van de reserves. Er is echter voor gekozen de reserve 'Restauratiefonds' op de balans te laten staan.

Begroting 2000

In verband met gemeentelijke subsidiebepalingen is tevens de begroting voor het jaar 2000 opgenomen. Deze cijfers zijn onder enig voorbehoud.

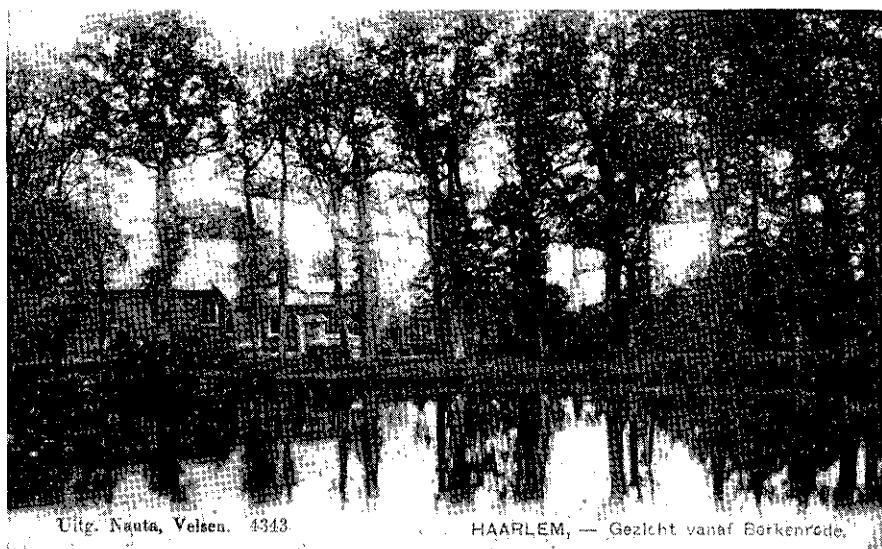
A. Koopman, penningmeester

Historische Buitenplaatsen

Mw. Lucia Albers, landschapsarchitecte, leerde ons met haar lezing op 4 maart jl. in de Heemstedse Bibliotheek met andere ogen te kijken naar de buitenplaatsen in onze omgeving. Ze wees op elementen, die helpen om het verleden te reconstrueren. Een muur, een rijtje bomen, een kom water is voor haar genoeg om aan te tonen welke op papier bewaard gebleven ontwerpen ook werkelijk uitgevoerd kunnen zijn.

Vrijwel alle stoelen van de zaal waren bezet en de leden bewonderden geboeid de diabeelden van de Mw. Albers. Telkens werden de foto's afgewisseld met kaarten, die het ontwerp vormden voor de omgeving van de fraaie buitenwoningen van de rijke families uit voornamelijk Amsterdam. Mw. Albers had sommige kaarten zelf ontdekt en gered.

Op deze avond leerden we wat een slangemuur is, een schellenhuisje, een slingervijver, een zichtas en een heremietenhut. Wij kunnen nu ruim kiezen uit visueel vermaak zoals film, televisie en video. Dit hadden onze voorgangers niet voorhanden en daarom liet wie het kon betalen een park om zijn buitenhuis aanleggen waar men allerlei

Uitg. Nauta, Velsen. 4343

HAARLEM, — Gezicht vanaf Borkenrode.

aangename en verrassende dingen zag tijdens de wandeling over de paden die, vooral na invoering van de Engelse Landschapstijl, vrolijk kronkelden. Bij elke ronding van een hoek moest er weer iets onverwachts te zien zijn. Men liet zelfs bergen, kloven en watervallen aanleggen, bomen kunstig snoeien en natuurlijk allerlei beelden, banken en fonteinën installeren.

Tevens werd steeds verteld wie de ontwerper was van het getoonde landschap, waarbij we de vaag bekende namen van Michael, Speelman, Zoicher, Marot en Springer aan de ons goed bekende buitenplaatsen konden verbinden. Er ontstond een echte tuinkunst, waarbij geometrie, perspectie, schilderkunst en historie verwerkt werden.

De avond was een zeer goede start van het "Groene" verenigings-jaar. Mw. Albers heeft de aanwezigen een welhaast professionele kijk verschaft op landgoederen, buitenplaatsen en hofsteden (Of is dat allemaal hetzelfde? Er is nog veel te leren!)

Wellicht kan door deze aandacht de "cultuurhistorische waarde" een welverdiende rol spelen in het beheer en onderhoud van de 18 prachtige landgoederen die onze omgeving nog rijk is.

P.L. van Daalen

Aanwinsten VOHB-archief 1997-1999 en varia Heemstediana

A. Publicaties

- Aarts, Jac. Onder het stof; een documentair overzicht van twintig jaargangen "Godfried", het tijdschrift van het Godfried Bomans Genootschap. Arnhem/Urecht, 1998.
(Over Bennebroek, zie p.50; Berkenrode p.71,76,83; Heemstede, p.16,19,50).
- Adresboek 1929-1930. Heemstede-Bennebroek; Adresboek 1931-1932; Adresboek 1940.
- Bruggen in het landschap en het stadsbeeld. Zeist, De Torentrens, 1939.
- De Hollandsche Steden. Haarlem-nummer. 1929/1930. Bevat o.a. artikel door P.H.M.Peeperkorn: 'Het Stoomwasscherij-Bedrijf'.

- Klep, V.C. De laatste vlucht van de Halifax Na 347 Royal Air Force in de nacht van 12 op 13 april 1945. Uit het voorwoord: *“De bemanning van een Halifax transportvliegtuig van de Royal Air Force vertrok op donderdagavond 12 april 1945 om 22.58 uur plaatselijke tijd van haar basis Tarrant Rushton in Engeland, voor het uitvoeren van een speciale opdracht boven ons land. Zij had een lading wapens, munitie en springstoffen aan boord voor de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten. De lading moest in de buurt van Ter Aar (ZH), worden afgeworpen. Kort na middernacht werd het vliegtuig in de omgeving van Zandvoort geraakt door afweergeschut en stortte neer in de Amsterdamse Waterleidingduinen. Het grote vliegtuig sloeg op de harde zandbodem uiteen. De zes bemanningsleden kwamen daarbij om.(...)”*.
- Kompagnie, J.H. (eindredactie). Onderzoeksgids POP-gids; personen op papier. Overzicht van archief- en bibliotheekbestanden met gegevens over persoons- en beroepsgroepen in het Algemeen Rijksarchief. Den Haag, 1997.
- Op schrijversvoeten door Heemstede; samengesteld door Marisca van der Eem. VOHB, december 1998.
- Wepster, Corine. De boog; gedichten 1993-1999. Heemstede, 1999.

B. Archivalia

- Diverse stukken, o.a. de RCH-supporter, seizoen 1965-1966.
- Knipsels betreffende Dolf Verspoor (literator, vertaler); geschonken door W.Verspoor in 1998.
- Kinder-legitimatiebewijs van Het Nederlandsche Roode Kruis en persoonsbewijs W.Verkaide uit 1941.
- Kots, Marijke. Het geheim van het geheim. Toneelstuk geschreven in opdracht VOHB en uitgevoerd door leden van de letterlievende vereniging J.J.Cremer. 1997.
- Kunst in Beeld. Schilderkunst. Archief uitgegeven in Heemstede. Losbladig in band.
- “Samson” - van G.F.Händel - door Heemsteedsch Christelijk Gemengd Koor. 2e Oratorium Uitvoering op 18 november 1936 in de Gereformeerde Kerk aan de Koediefsaan (brochure).
- Negen nota's van de wasserij J.Peeperkorn en Zoon te Heemstede, circa 1915.

C. Foto's/afbeeldingen

- Foto van jubileum pastoor IJzerman. Geschonken door de heer C.Prins.
- Foto's van o.a. Floa 1935, geschonken door mevrouw J.Schenkel-van der Klashorst.
- Schenking foto's Heemstede door mevrouw Alice Verwey.
- Hermann Heuff, ets van 'de perenbloesem', geschonken door Kees de Raadt.
- Videofilm van viering jubileumavond VOHB op 20-1-1997 in de Hartekamp met toneelstuk van Marijke Kots.

D. Voorwerpen

- Aardewerken potje. Vondst in Heemstede (Binnenweg). Schenking.
- 'De eerste steen gelegd door Henri Beer, oud 7 jaar, december 1916'. Afkomstig van Herenweg 111, ontvangen via de voorzitter van woongroep 'Wellicht'.
- Promotie-zakmes van firma Hilleshög. Geschonken door E.Heukels, Bennebroek.
- Gedenkpenning Linnaeus door Christien Nijland.
- Glas met inscriptie wapen en Heemstede, geschonken door de gemeente Heemstede bij gelegenheid van het 50-jarig bestaan VOHB in 1997.
- Tegeltje St.Jozefkerk Bennebroek.
- Trotseerloodje. 1931 JR & z. = Jan Roest en Zoon. Ontvangen van de heer H.van Ingen. Vermoedelijk afkomstig van Oude Kerk.

E. Bouwtekeningen

Van alweer enige tijd geleden, maar niet eerder vermeld in ons blad, betreft de aanwinst van een aantal ontwerp- tekeningen, vervaardigd door architect Cornelis van Gelder gedurende de periode 1920-1953. Deze in Haarlem woonachtige bouwmeester overleed 21 december 1987 op 87-jarige leeftijd. Hij was o.a. leraar van de H.T.S. en van 1928 tot 1933 als technisch tekenaar in dienst van de gemeente Heemstede. In die hoedanigheid ontwierp hij de voormalige Dreef-school op de hoek van de Heemsteedse Dreef en het Julianaplein, de tegenwoordige bibliotheek. De ontwerp-mappen hebben betrekking op de volgende panden:

1920 Huizen aan de Wagenweg Heemstede (sinds 1927 gemeente Haarlem);

1920 Huizenrij Havenstraat;

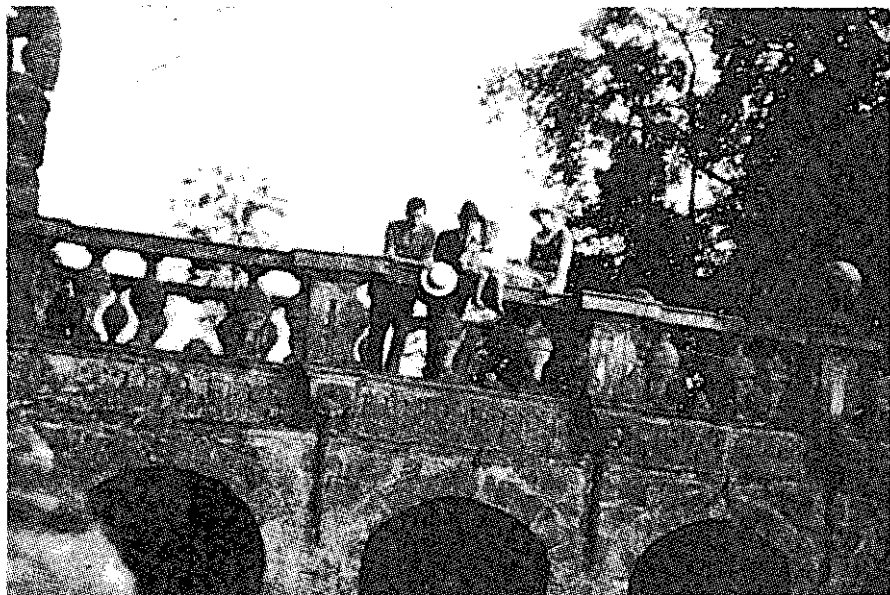
- 1929 dubbel-woonhuis Zandvoorter Allee;
- 1929 Plannen lagere school (Dreefschool);
- 1930 Plan "Valkenburg" + J.H.Felix (Renkum);
- 1930 Bouw van 4 woonhuizen Blekersvaart;
- 1930 Bouw van 3 woonhuizen Molenlaan + verbouwing perceel Molenlaan 3;
- 1931 Schets voor 9 woonhuizen Wipperplein;
- 1931 Plan voor bouw landhuizen aan Valkenburgerplein/ Zomerlaan;
- 1931 Plan voor bouw 9 woonhuizen Rembrandtlaan + verbouwing percelen Joh.Vermeerstraat 26 en hoekhuis M.Hobbemastraat/ Rembrandtlaan;
- 1933 Plan voor bouw woonhuizen aan Meerweg en Meer en Boschlaan;
- 1933 Verbouwing pand Binnenweg 177;
- 1933 Verbouwing pand Raadhuisstraat 67;
- 1934 Plan voor bouw 8 woonhuizen aan de Heemstedse Dreef, hoek Wipperplein en Drieherenlaan;
- 1934 Plan voor bouw dubbele woonhuizen aan Glipperweg/Sportparklaan;
- 1934/1936 Dubbel woonhuis Heemstedse Dreef 148+150;

1935 15 woonhuizen Oude Posthuisstraat 25-29 en 32-44;
1936 Glipperweg 130;
1936 5 woonhuizen aan de Burgemeester van Lennepweg;
1936 13 woonhuizen Burgemeester van Lennepweg;
1936 Burg.van Lennepweg/Oude Posthuisstraat;
1936 Woonhuis Burgemeester van Lennepweg 40;
1937 5 (7) woonhuizen Burgemeester van Lennepweg;
1937 12 woonhuizen Oude Posthuisstraat;
1938 4 woningen, winkel en werkplaats Glipperweg en Prinsenlaan;
1938 1 woonhuis Burgemeester van Lennepweg;
1939 Binnenweg 159;
1940 Binnenweg 151;
1941 Raadhuisstraat 29 en 31a;
1942 Kanaalweg 9;
1949 Huizen Scheldestraat en Vechtstraat;
1950 4 woonhuizen Beethovenlaan (voor Tops);
1950 Dubbel woonhuis Beethovenlaan (voor Van Egmont);
1953 Plan voor kleuterschool.

Voorts losse tekeningen van vier woonhuizen aan de Herenweg en 11 woonhuizen aan de Havenstraat en van het Stoop's Bad en het Kennemer Lyceum, beide gelegen in Overveen, gemeente Bloemendaal.

J.J.Slauerhoff (1898-1936)

Deze dichter en (scheeps)arts was zijn leven lang een rusteloos man die in relatief korte tijd een prachtig oeuvre van gedichten en proza naliet. Midden jaren twintig werkte hij in de Spaarnestad enige tijd samen met de tandheekkundige D. Hessels. In die periode huurde Slauerhoff bovenruimte bij de familie Mari Andriessen aan het Donkere Spaarne. Bijna aan het eind van zijn leven was het adres van z'n moeder en zus Guus zijn 'thuishaven': Binnenweg 209 boven de destijds bekende broodzaak van Franken. Lijdend aan een zware malaria, tuberculose, een geslachtsziekte en een nieraandoening is Slauerhoff korte tijd thuis verpleegd. Zijn moeder huurde voor hem woonruimte in het herenhuis Lentelaan 8, waar Slauerhoff van begin april tot begin juni gewoond heeft en Adriaan Roland Holst hem wekelijks opzoekt. Aldaar liep hij een longontsteking op die zijn laatste krachten sloopte. Aan zijn vriendin Jo Landheer schreef de dichter op 13 mei vanuit de Lentelaan: "*Gister ben ik even naar buiten geweest, maar een scheepsdek is er niets bij*". Zijn laatste bundel verscheen onder de titel

“Een eerlijk zeemansgraf”. Op 4 juni verhuisde Slauerhoff nogmaals, toen naar een pension nabij het Spanderswoud in Hilversum om daar vier maanden later te overlijden. Niet alleen het leven maar ook de dood heeft hij zich anders voorgesteld, want in plaats van een zeemansgraf kreeg hij een urn op Driehuis-Westerveld.

Van Slauerhoff is het gedicht ‘Japansche danseres’ door de Mercatorhandpers (Santpoort) als bibliofiele uitgave gedrukt. In 150 exemplaren en geïllustreerd met een houtgravure van Peter Lazarov. Deze bijzondere uitgave verscheen ter gelegenheid van de zevende Litteraire Salon van het Kennemer Gasthuis in combinatie met het afscheid van drs. Jan Schnerr als directeur op 25 maart 1999.

Op bijgaande foto van de Vredesbrug uit juli 1925 zien we de beeldhouwer Mari Andriessen met echtgenote en zoon. Slauerhoff heeft een strohoed als hoofdbedekking bij zich. In het voorgebouw, tegenwoordig cultureel centrum het Oude Slot, woonde toentertijd de anjelierkweker en schrijver van heiligenlevens Emile Erens.

Schimpnamen

Na een speurtocht van 45 jaar is door Dirk van der Heide, een Groningse rechercheur in ruste, het ‘Groot Schimpnamenboek van Nederland’ gepubliceerd (Bedum, Profiel Uitgeverij, 1998. ISBN 90

5294 170x). Door de samensteller zijn alle bekende bijnamen van Nederlandse plaatsen, per provincie geordend, bij elkaar gezet en van een toelichting voorzien. Opmerkelijk is dat zoveel scheldnamen op dieren teruggaan, van apen (Gramsbergen en Rijsbergen) tot varkens (wel zes plaatsen, waarvan 4 in Noord-Brabant) en regionaal van muggen (Haarlem) tot scharrekoppen (Zandvoort).

Voor het eerst is thans een algemeen overzicht beschikbaar van zogeheten locofaulismen = scheldnamen voor bewoners van een bepaalde plaats (of streek). Ondanks het feit dat Van der Heide een zeer groot aantal bronnen raadpleegde: literatuur, archieven, zegslieden, is deze eerste druk - overigens onvermijdelijk - niet zonder feilen. Onder **Bennebroek** - in het plaatsnamenregister zowel in Noord- als Zuid-Holland gesitueerd (!) - is mijns inziens ten onrechte *Langkousen* vermeld. Zijn dubieuze bron is de Vlaming J. Cornelissen, samensteller van vijf delen 'Nederlandsche Volkshumor op stad en dorp'. De vergissing ligt voor de hand met de schimpnaam *Hangkousen* voor inwoners van het naburige Hillegom.

Bij het lemma **Heemstede** vinden we *Biggenvangers*, *Ezels* en *Muggen*. Feitelijk is enkel de benaming *Biggenvangers* correct.

Een bijnaam die teruggaat op het 19e eeuwse volksfeest en nog voortleeft in de gelijknamige carnavalsvereniging.

Weliswaar staat bij de Beatrixschool het beeld van een ezel, maar de schimpnaam 'ezels' slaat op de ingezetenen van Heemskerk (en verder 13 Belgische plaatsen!), waar in het verleden de tuinders per ezel hun produkten vervoerden naar de veiling in Beverwijk. Ezels liepen er trouwens sowieso weinig rond in Heemstede. In 1853 precies 20, tegenover bijvoorbeeld 245 varkens en biggen. Tijdens de laatste eeuwwisseling was het aantal ezels verminderd tot 1 (korte tijd later overleden), terwijl geiten, bokken en varkens zich tot de Eerste Wereldoorlog aardig wisten te handhaven.

'Muggen' gaat terug op de autobiografie 'Ik ga m'n eige baan' van avonturier en auteur Apie Prins. Vanuit zijn herinnering schreef die over de Heemstedse 'muggen' welke vochten tegen de Haarlemse 'baffen' (=schooiers).

Bloemendalers ten slotte ontvangen in voornoemd boek de schimpnaam *Kruidnoten*. Bloemendaal geniet landelijke bekendheid vanwege de op hoog niveau gespeelde hockeysport en meer nog als rijkste gemeente van ons land, maar heeft volgens de samensteller ook een deel van zijn roem te danken aan de kleine baksels, aangeduid met kruidnoten. In Bloemendaal werden (en worden) inderdaad 'Bloemen-

daalse kruidnoten' gebakken. Als zodanig vermeld in 'Van Dale; Groot Woordenboek der Nederlandse Taal', met als verklaring de naam van zekere (pepernootachtige) koekjes. Van een bijnaam met een spottende betekenis van de bewoners van die gemeente is nochtans beslist geen sprake.

Antieke Linnenpers

Omstreeks 1970 is door wijlen Nico Peepkorn een 19e eeuwse lijnwaadpers geschonken aan de VOHB. Deze stond opgeslagen in het vroegere koetshuis van Meer en Berg en heeft in 1995 een nieuwe bestemming gekregen. De heer Vekemans richtte nabij zijn bedrijf in het Brabantse Boxtel een 'Wasch- en Strijkmuseum' op. De vroegere wasserijpers is intussen in een kast van plexiglas voor zijn bedrijf Rentex Lincare in Vught geplaatst. Nabij de weg Den Bosch - Eindhoven, naar rechts tegenover de afslag naar kasteel Maurik. Bijgaande foto is gemaakt door de heer Co Peepkorn.

VOHB-materiaal bevindt zich in de bewaarcollectie van de Heemstedse Bibliotheek en kan op verzoek worden geraadpleegd via de directeur. Beschikt u over documenten of voorwerpen (betrekking hebbende op

Heemstede of Bennebroek) die in de weg staan of wegens verhuizing dan wel plaatsgebrek voor opruiming in aanmerking komen, kan het nuttig zijn deze voor het nageslacht te bewaren.

Geeft u in zo'n geval even een seintje: persoonlijk, telefonisch, schriftelijk of gewoon elektronisch naar het adres: jlpmkrol@worldonline.nl.

Nacht und Nebel

In 1938 leerde ik hem kennen op de marconistenschool van Radio Holland in Amsterdam: Jan Oom, enige zoon van een opzichter bij de gemeente Heemstede. We woonden niet ver van elkaar verwijderd en raakten spoedig bevriend. In augustus 1939 behaalde Jan het rijks-certificaat van radiotelegrafist, dat ik in 1940 verwierf. Jan wilde naar zee, ik dacht aan de luchtvaart, maar de Duitse inval in ons land, mei 1940, stak daar een stokje voor.

Eind 1940, begin '41 kwam Jan Oom in contact met Johannes Klingen, (we spraken over Pater Jozef, maar dat moest Broeder Jozef zijn, zo bleek later). Broeder Jozef was onderwijzer aan een r.k.school in Heemstede; hij woonde in het naast de school gelegen Broederhuis

De Dreefschool in het eerste leerjaar 1931/1932 van het nieuwe gebouw. De vijfde klas van meester C. van Baaren. Voorste rij helemaal links Jan Oom.

van de Orde Jean Baptist de la Salle. Zijn behuizing aldaar was in die dagen het centrum van één van de eerste grotere verzetsgroepen in ons land, die zich toededen op spionage en radioverbindingen.

Broeder Jozef was een ervaren radio-amateur en bedreven in de bouw van radiozenders. Met zijn kunde en de gedrevenheid om zijn talenten tegen de bezetter te gebruiken bouwden hij en zijn medewerkers enkele zenders, die uitstekend bleken te werken.

Nu trachtte men de door informanten verkregen spionagegegevens naar Londen te seinen, maar "Londen" gaf geen gehoor. Men had daar geen boodschap aan "wildseiners" zonder een onderling afgesproken code.

De Delftse hoogleraar prof. ir. R.L.A. Schoemaker, die met zijn collega prof. ir. J.A.A. Mekel een spionagegroep had gecreëerd, ontwierp voor de inlichtengroep ECH-3 van Broeder Jozef een code. Een kennis van Schoemaker, een "geheim agent" zou met een kotter naar Engeland varen en de code dan overhandigen aan de Britse geheime dienst. Op deze wijze hoopte men in Heemstede een goed functionerende berichtendienst Nederland-Engeland in het leven te roepen.

De "geheim agent", De Wilde genaamd, was in werkelijkheid de Rotterdammer Anton van der Waals, de meest sluwe en gevaarlijke V-Mann van de Duitse geheime politie, die nog maar kort tevoren zijn carrière als verrader van en infiltrant in het Nederlandse verzet was begonnen.

Een duistere figuur, zonder politieke achtergrond maar behept met een passie om met mensen te spelen en ook met een onstilbare honger naar geld; een verrader die meer dan 85 Nederlandse verzetslieden, na eerst hun vertrouwen te hebben gewonnen, aan de Duitse Sicherheitsdienst heeft uitgeleverd. Om zelf buiten schot te blijven bediende hij zich tijdens de oorlog van talrijke vermommingen en zeker 25 verschillende schuilnamen.

Van der Waals alias De Wilde wist zich in april 1941 in te graven in een Haarlemse illegale groep en kwam zo op het spoor van een student aan de MTS in Haarlem, Johannes Bierhuys, die kort tevoren een aanslag had gepleegd op een Duitser, overigens zonder deze te doden. Bierhuys stond zowel met de inlichtingengroep in Delft als met de groep van Broeder Jozef in Heemstede in contact en daar deze groepen nog te weinig beseften wat een professionele "security" inhoudt, kon de vermeende geheim agent zowel in Haarlem als in Heemstede zijn slag slaan.

De Sicherheitsdienst haalde de buit binnen. Schoemaker en Mekel

werden het eerst gearresteerd, en vervolgens een aantal leden van de groep van Broeder Jozef en wel Johannes Klingen zelf, zijn marconist Henk Schoemaker, Johan Tillema, Wim Zietse, Kees van Lent, Bierhuys en de Heemstedse radiohandelaar en uitvinder van de "radiodistributie", A. van Amerongen.

Schoemaker en Mekel kwamen om in Duitse gevangenschap. Bierhuys, Broeder Jozef en Schoemaker werden ter dood veroordeeld en gefusilleerd. Kees van Lent en Johan Tillema kwamen in Duitse gevangenschap om het leven. Wim Zietse overleefde de oorlog en getuigde later in het proces tegen Van der Waals. Van Amerongen kwam ook in Duitse gevangenschap terecht, maar overleefde de oorlog. Hij had in een vroeg stadium radio-onderdelen aan Broeder Jozef geleverd en zich later van de groep min of meer gedistancieerd, daar hij vond dat de leden van de groep met hun leven speelden, omdat ze teveel ruchtbaarheid aan hun illegale activiteiten gaven.

Voor zijn eerste grote klus ontving Van der Waals vijfduizend gulden plus een vaste aanstelling met al spoedig een riant salaris. Door zijn toedoen had de Duitse geheime politie in een boekenkast van Johannes Klingen in het Broederhuis belastend materiaal gevonden, onder meer een door hem geconstrueerde telegrafiezender. Nog een andere door Broeder Jozef gebouwde radiozender hing op dat moment in een afgesloten schoorsteen van zijn ouderlijk huis.

En nu Jan Oom, die zonder een spoor achter te laten uit Heemstede verdwenen is. Dat hij in contact was gekomen met Broeder Jozef had kennelijk beider interesse in de radiotechniek als achtergrond. Of hij een vaste medewerker van Broeder Jozef is geworden weet ik niet. Jan Oom heeft het daar nooit over gehad; wel vertelde hij me dat hij met Kees van Lent kennis had gemaakt.

Broeder Jozef moet kort voor zijn arrestatie hebben vermoed, dat er verraad in het spel was en dat er ernstig onraad dreigde. Om bewijsmateriaal uit huis te krijgen gaf hij één van zijn geheime zenders aan Jan Oom in bewaring.

Hoe weet ik niet, maar ook Jan Oom merkte dat er nog meer loos was. Hij belde me op en vroeg me of ik nog die zelfde dag de zender, die hij onder zijn berusting had, wilde overnemen. Ik fietste naar zijn huis en nam de zender mee naar mijn ouderlijk huis, waar ik hem de gehele oorlog heb verstoppt. Na de bevrijding heb ik de zender ingeleverd bij het Militair Gezag, waar wapens en andere verboden artikelen moesten worden ingeleverd. Ik heb er nog spijt van. De zender was een

De enige foto, die ik van Jan Oom maakte: in augustus 1939 tijdens een tuinfeestje, vlak voor het uitbreken van WO II, toen Jan zijn certificaat van radiotelegrafist had gehaald. De flessen wijn zijn gevuld met limonade. Een macaber detail is het doodshoofd met daarop een uniformpet van Radio Holland en er onder de boord van het uitgaansuniform: een "vadermoordenaar" met een zwart strikje. Op het witte karton had ik gekalkt "Radio Holland opleiding exit" of iets dergelijks.

juweeltje van mij toen nog onbekende mini-techniek.

Een paar dagen nadat ik de zender bij Jan Oom had afgehaald was hij spoorloos verdwenen. Ik heb mijn vriend nimmer teruggezien.

Hier gaan herinnering en realiteit ieder hun eigen weg. Ik nam aan dat Jan Oom was gearresteerd en dat zijn ouders dat ook niet anders wisten. In werkelijkheid wist hij echter te ontkomen aan de arrestatiegolf in Heemstede en naar Parijs uit te wijken.

Bij het nalezen van mijn aanvankelijke manuscript raadpleegde Hans Krol, het meer dan 2.000 pagina's tellende rapport van de parlementaire enquête-commissie die na de oorlog een onderzoek instelde naar het Nederlandse regeringsbeleid in oorlogstijd.

In dit rapport kwam aan het licht dat Jan Oom in Parijs samenwerkte met een groep die een "escape-line" van Frankrijk via de Pyreneeën

Wilhelminaplein 6 Heemstede. Het ouderlijk huis van Jan Oom heeft tegenwoordig niet eens meer een voordeur. Het huis is een gedeelte geworden van een oost-Aziatisch restaurant.

naar Spanje had opgebouwd om Engelandvaarders, Joden en neergehaalde geallieerde vliegers naar Engeland te brengen. Deze van opzet religieuze organisatie (Zevende Dags Adventisten) stond onder leiding van de in Nederland geboren Jean Weidner, zoon van een Zwitserse Adventistenpredikant. Weidners groep (in illegale kring al gauw bekend als Dutch Paris) was in korte tijd tot een 300 leden tellende organisatie gegroeid. Als "rustpunt" in de ontsnappingsroute werd in Parijs het hotel Oréa in de Rue Pigalle gebruikt, dat na verloop van tijd een "broeinest van Hollands verzet" werd genoemd.

Vast staat dat Jan Oom begin 1943 nog vrij man was en voor de escape-line werkte. In Parijs maakte hij in deze tijd kennis met een Nederlandse illegale werkster, Suzie Kraaij, die graag in contact kwam met Dutch Paris. Jan Oom introduceerde haar bij een zekere Arnaud, lid van de organisatie. Deze Arnaud ontpopte zich als een dubbelspion. Zijn werkelijke naam was Christmann en hij fungeerde op dat moment als infiltrant voor de Duitse contraspionage (Abwehr) in de Parijse kring van Weidners escapeline-organisatie.

Een Abwehr-collega van deze Christmann, Rouwendal, koopman uit Deventer, die ook voor Dutch Paris werkte, wilde tot arrestaties laten overgaan, waaraan Arnaud alias Christmann echter geen gevolg gaf. Rouwendal wendde zich vervolgens zelf tot de S.D. in Parijs die vervolgens een groot aantal arrestaties verrichtte. Tot de arrestanten behoorde ook Jan Oom, evenals genoemde Suzie Kraaij, die bij haar arrestatie een notitieboekje bij zich bleek te hebben met namen van verzetsmensen, ook van Jean Weidner. Door Arnauds interventie werden 15 arrestanten na drie maanden vrijgelaten, maar niet Jan Oom. De Parijse S.D. had kennelijk contact opgenomen met de S.D. in Den Haag en daar vernomen dat Jan Oom in 1941 betrokken was geweest bij de verzetsgroep van Broeder Jozef.

Op deze 4e mei worden op tal van plaatsen de doden uit WO II herdacht. Namen van omgekomen verzetsstrijders, op monumenten, op erelijsten, in boeken, in redevoeringen, maar de naam van Jan Oom ontbreekt. Zijn naam is als uitgewist. Toen ik een paar weken geleden bij de gemeente Heemstede navraag deed, wist men aanvankelijk niet eens, dat er een Jan Oom Jr. had geleefd. Ook blijkt de nog in leven zijnde relatie van Broeder Jozef, de genoemde A. van Amerongen, inmiddels een negentiger, geen Jan Oom Jr. te hebben

gekend, althans hij herinnert zich hem niet.

De ambtenaar op de secretarie van Heemstede, de heer A.T.J.M. Böing, loste een deel van het raadsel op: hij vond in het archief van het bevolkingsregister, dat in 1947 Jan Oom was uitgeschreven als "Verhuisd naar Onbekende Woonplaats". Ook ontdekte hij, dat op 11 december 1950 de gemeente Heemstede van het Ministerie van Justitie bericht had ontvangen, dat Jan Oom al op 6 april 1944 was omgekomen in het concentratiekamp Bergen-Belsen op de Lüneburger Heide.

Jan Oom was dus kennelijk één van die "Nacht und Nebel"-gevangenen, die indertijd spoorloos zijn verdwenen, gevangen op een geheime verblijfplaats, zonder post van thuis en ook niet in de gelegenheid post naar huis te sturen. Eén van de achtergronden van zo'n "Nacht und Nebel"-behandeling was, dat gearresteerde Nederlandse "saboteurs", die niet snel genoeg werden veroordeeld en terechtgesteld, door de SD werden afgevoerd om in Duitsland door een soort veemgericht te worden veroordeeld. Eén van de vele marconisten, die slachtoffer werden van het beruchte Engelandspiel -waarin Van der Waals ook een cruciale verradersrol speelde-, H.J. Jordaan, verdween ook als "Nacht und Nebel"-gevangene naar Duitsland, waar hij in het concentratiekamp Mauthausen werd geliquideerd.

De dodelijk verontruste ouders van Jan Oom, Jan Oom Sr. en zijn vrouw Alida, hebben tijdens de bezetting via de officiële kanalen nooit iets over hun zoon te horen gekregen.

In 1943, twee jaar na het verdwijnen van hun zoon kregen de Oom's bezoek van een "illegale werker met bijzondere contacten", die wist waar Jan verbleef: in de Sèvres-gevangenis te Parijs, zo zei hij te weten. Een vreselijke gevangenis, zo vertelde hij. Maar hij was in de gelegenheid hun zoon een voedselpakket in handen te spelen; helaas een dure zaak. Jan Oom's ouders gaven de man, die zich voorstelde als De Wilde, veel geld. Na korte tijd kon De Wilde -het was dus Van der Waals, zoals later bleek- berichten, dat het voedselpakket ter bestemde plaats was overhandigd, maar dat hun zoon was afgevoerd naar het concentratiekamp Bergen-Belsen. Ook nu kon hij wel zorgen voor het verzenden van voedselpakketten naar hun zoon.

Zo is dat de bezettingstijd doorgegaan. De ouders betaalden en betaalden zich arm aan de niet-bestaande voedselhulp. Bergen-Belsen was aanvankelijk een "pakhuis", maar werd steeds meer een "knekelhuis": van de 125.000 ingeschreven gevangenen zijn er 50.000 omgekomen.

De Wilde kwam zelfs nog in het najaar of de vroege (honger)winter van 1944 naar Heemstede om geld te vragen voor zijn imaginaire voedselpakketten. Toen ik het echtpaar in die tijd bezocht, begon ik me af te vragen of Oom Sr. er nog wel in geloofde. Zijn vrouw, die intussen al jaren niets meer van haar zoon had gehoord, was toen al geestelijk ontredderd en het ging haar nog slechter, toen Jan na de bevrijding niet terugkeerde en ook niet als verdwenen of overleden werd opgegeven. Hij leek in het niets te zijn verdwenen.

In april 1950 verhuisden Jan's ouders naar Deventer. In december van dat jaar kwam via het Ministerie van Justitie het bericht binnen bij de gemeente Heemstede, dat Jan Oom in Bergen-Belsen was overleden. Spoedig na deze Jobstijding is mevrouw Oom overleden. De heer Oom, die ik nog enkele malen in Deventer bezocht en die niet meer over het drama kon spreken, overleed enkele jaren later.

Van der Waals had dus via zijn Duitse SD-bazen geweten, waar Jan Oom verbleef en -naar is aan te nemen- wanneer hij is omgekomen. Wat hem niet verhinderde het ongelukkige echtpaar geld af te persen. Zoiets kun je toch niet vatten: dat iemand na zijn judasloon te hebben opgestreken, ook nog eens voor wat bijverdiensten de vader en moeder van (één ? van) zijn slachtoffers steeds meer geld aftroggelt en valse hoop wekt in vertwijfelde harten en zo twee mensen te gronde richt.

Van der Waals werd na de oorlog ter dood veroordeeld. In de vroege ochtend van 26 januari 1950, vlak voor de terechtstelling, zei hij tegen de gevangenispredikant: "Ik ben een heel slecht mens geweest en ik zie nu in, dat ik de doodstraf heb verdiend".

Dick van den Hoorn

P.S. Bij het schrijven van dit treurige verslag ben ik dank verschuldigd aan de heer A.T.J.M. Böing, ambtenaar van de burgerlijke stand te Heemstede, die de overlijdensakte uit het archief van het bevolkingsregister opdiepte en aan de heer Hans Krol, directeur van de gemeentelijke openbare bibliotheek te Heemstede, die me inzage gaf in enkele stukken betreffende de inlichtingengroep van Broeder Jozef. Inzake feiten, niet betrekking hebbende op de persoon Jan Oom, raadpleegde ik de boeken "De zaak Antonius van der Waals" door Frank Visser (1974), de geschiedschrijving van Dr. L. De Jong en "De Verrader" door Auke Kok (1995).

Godlieb Hoffmann (1)

Genees- Heel- en vroedmeester te Heemstede

	Christiaan Hoffmann	x	Margaretha Josee
Johan	Christina	Godlieb	Maria
Jacob	Margaretha		Alida
Benedict		x	
	Caroline Francoise	Westerberg	
Francois Adolph		Christiaan Karel	
		x	
		Alydia	Reijnders

In de schaduw van de Grote Kerk

Ook in het begin van de 19e eeuw was het een levendig stukje Grote Markt, daar tussen de Smedestraat en de Jansstraat. Naast het logement "het Gulden Vlies" stond het huis, waar "Lourens Koster in de gevel stond". (2) Eigenaar en bewoner, Hendrik de Wolf, schoenmaker van origine, hield zich kennelijk niet bij zijn leest en beproefde zijn geluk als koffiehuishouder: Het "Bossche Koffiehuis", dat in de volksmond al gauw de naam van het Boze Koffiehuis kreeg!. Aan de andere kant van "het Gulden Vlies", richting Jansstraat, lag het huis "waarin de apothecarsaffaire werd geëxcerceerd". In 1805 vestigde zich hier ene Christiaan Hoffmann, geboren in Cleve (D), die niet alleen de "winkelgereedschappen en ingrediënten" overnam, maar bovendien een jaar later ook de dochter van de vorige eigenaar tot zijn bruid maakte. (3) De eerste zoon, geboren in 1806, werd bij de doop in de Evangelisch Lutherse gemeente met de namen Johan Jacob Benedict bedeed. In 1809 werd een meisje geboren, dat nog dezelfde dag aan "stuipen" overleed, en dus ongedoopt en naamloos bleef. Evenals haar een jaar later geboren zusje Alida Christina Emelia, dat zes weken oud aan "slijmziekte" overleed, werd zij in de Grote Kerk, tegenover de ouderlijke woning, begraven. In 1812 kwam Christina Margaretha ter wereld, Godlieb werd geboren op 2 juni 1814. Twee jaar later kreeg hij nog een zusje, Maria Alida.

Godlieb was dus nog geen zes jaar oud toen zijn moeder, Margaretha Josée, op 1 april 1820 overleed. Zijn oudere broer nam in 1824 voor zes jaar vrijwillig dienst bij de Nationale Militie. Godlieb zelf werd in

Het Laurens Jansz. Costerhuis, Grote Markt 25, Haarlem. Op nr. 27 (hotel Carillon) stond het geboortehuis van dokter Hoffmann.

januari 1830 als apothekersleerling ingeschreven bij de Latijnse school te Haarlem. Hij was vrijwilliger bij de Haarlemse schutterij, en werd van militaire dienst vrijgesteld wegens broederdienst. Bij de keuring had hij de voor die tijd gemiddelde lengte van 1.74 m, een ovaal

gezicht, rond voorhoofd, grijze ogen, brede neus en grote mond, een ronde kin, blond haar en idem wenkbrauwen. In 1834 werd hij aangenomen als lidmaat van de Evangelisch Lutherse gemeente te Haarlem. Was het aanvankelijk de bedoeling dat hij in de voetsporen van zijn vader zou treden, blijkbaar ging hij later de medische kant op: November 1837 verleende de provinciale commissie van "geneeskundig toezicht" te Haarlem hem de bevoegdheid van plattelandsheelmeeester, een half jaar later ook die van plattelandsvroedmeester. Christiaan Hoffmann, ook wel Jan Christiaan Godfried genoemd, is op 10 mei 1837 overleden. In de Oprechte Haarlemse Courant van die dagen lezen wij:

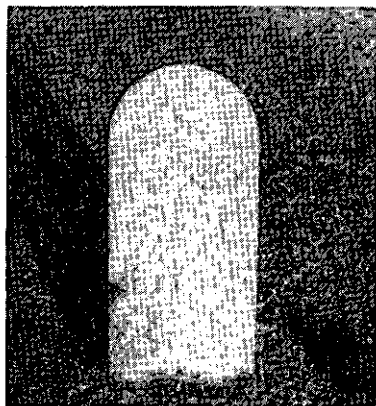
Haarlem den 10den Mei 1837. Heden overleed den Heer J.C.G. Hoffmann, in den ouderdom van 70 en een half jaren, in leven Apotheker binnen deze stad.

De *Apothekers Affaire* zal ten voordeele voor de kinderen, onder toezigt van eenen deskundigen provisi-oneel worden voortgezet.

De "kinderen", oftewel de erfgenamen, Christina Margaretha, Godlieb en Maria Alida hebben begin 1838 het huis aan de Grote Markt verkocht aan de onderwijzer en kostschoolhouder Leendert Koning, de schoonvader van bakker Martinus Tibboel. Godlieb vestigde zich als heel- en vroedmeester te Heemstede, zijn beide zusters boden zich te Haarlem als "dameskledermaakters" aan. (4)

Een stukje Zweden op de algemene begraafplaats

Op het oudste gedeelte van de algemene begraafplaats te Heemstede vinden we op de "1e afdeling" enige rijen graven, zonder grafsteen, maar gemarkeerd door een stenen paaltje met nummer. Op het paaltje nummer 26 zijn bovendien de initialen A.W. en het jaartal 1839 te lezen. A.W. staat voor Adolph Ulrich Westerberg, consul van Z.M. de Koning van Noorwegen en Zweden, (5), wonende in de Warmoesstraat te Amsterdam. Geboren te Stockholm is hij op 27 januari 1837 tijdens zijn verblijf te Heemstede plotseling overleden en aldaar be-

Graf C Nr. 26 !

Het oudste gedeelte van de algemene begraafplaats te Heemstede.

graven. Een jaar later, op 23 april 1840, trouwde Godlieb Hoffmann met Caroline Françoise Westerberg, de dochter van de overledene en diens echtgenote Charlotte Angelique Dedeker. Getuige voor de bruid was haar broer Charles Louis Everard, vice consul van Noorwegen en Zweden, en voor de bruidegom IJsbrand Soll van Koppen, stalhouder te Heemstede. De huwelijksnacht eindigde in het kraambed, daags na de bruiloft werd een zoon geboren, Francois Adolph Hoffmann, die op de leeftijd van drie maanden is gestorven en bij zijn grootvader in het graf nr. 26 werd bijgezet. Op 16 juli 1841 werd opnieuw een zoon geboren, die de namen Christiaan Karel meekreeg.

Maar een maand later verkeerde de vreugde over de geboorte in diepe rouw toen Caroline Françoise Westerberg kwam te overlijden. In de Oprechte Haarlemse Courant gaf Godlieb Hoffmann uiting aan zijn verdriet:

Mogt ik mij op den 16den Julij j.l. verheugen, met de gelukkige bevalling van mijne dierbare Echtgenoot, Carolina Françoise Westerberg, thans is die blijdschap voor mij in de diepe droefheid verkeert, daar het Gode behaagde haar in den jeugdigen ouderdom van 23 jaar, van mij op te eischen, na slechts 16

maanden met dien onvergetelijke, in een allergelukkigste Echt verenigt geweest te zijn.

Ieder die haar edel karakter en zorgvuldigheid gekend hebben, zullen kunnen beseffen wat ik, benevens het Pand onzer liefde, hetwelk zij mij achterliet, in haar verliezen.

Heemstede

16 Augustus 1841

G. Hoffmann

Genees- Heel- en

Vroedmeester

Caroline Françoise Westerberg werd bij haar vader en eerste kind begraven.

De armenpractijk

In 1853 deed dokter Hoffmann van zich spreken toen hij bij de Regenten van het Wees- en Armhuis te Heemstede solliciteerde naar de plaats van armen-dokter, een functie die tot dan werd waargenomen door dokter Langelaan. In het boekje van G. van Duinen: "Het wees- en armhuis te Heemstede, 1796-1861 wordt onder hoofdstuk 22, "geneeskundige behandeling van de armen" de betreffende briefwisseling geciteerd. In eerste instantie waren de Regenten, tevens armmeesters, niet ongenegen het verzoek van dokter Hoffman te honoreren, maar daarmee bleken zij hun bevoegdheid te buiten te gaan. Daarop bood dokter Hoffman aan gedurende het jaar 1854 de armen gratis te behandelen, met als motivatie dat hij daarmee een geschenk gaf aan de armen, aan het gemeentebestuur, en eigenlijk aan alle ingezetenen, die tenslotte door de "dorpsomslag" in de kosten van de armenverzorging bijdroegen.

Gedachtig aan het schriftwoord "Wie de armen wel doet, doet Mij wel" zou zijn honorarium dan tijdens zijn aardse leven op zijn credit in de hemelse boekhouding worden bijgeschreven! Maar alles bleef bij het oude, tot het gemeentebestuur, op voorstel van dokter Langelaan in 1859 besloot Heemstede in drie districten te verdelen en in elk district een van de drie toentertijd in Heemstede practiserende geneesheren, dokter Langelaan, dokter van Luenen en dokter Hoffmann, tegen een vergoeding van f. 50.-- per jaar met de zorg voor de armen te belasten. De medicijnen zouden dan worden berekend volgens de "Pharmacopea pauperum", oftewel de prijslijst van geneesmiddelen ten behoeve van de armen.

CHRISTIANUS CAROLUS HOFFMANN

NAT. IN PAGO HEEMSTEDÉ 16 JULII 1841.
ZOOLOG. PROF. 13 JAN. 1875 IN UNIV. LUGD. BAT.
OB. UTERAE 27 JULII 1903.

*"Natus in pago Heemstede", Prof. Dr. Christiaan Karel Hoffmann.
'Collectie Academisch Historisch Museum'*

Natus in pago Heemstede

Geboren in Heemstede. Christiaan Karel, "het pand onzer liefde" uit 1841, ging op 18 jarige leeftijd te Amsterdam medicijnen studeren. Op 2 maart 1866 promoveerde hij aan de Universiteit van Utrecht (6) tot doctor in de medicijnen op een proefschrift over de anatomische bouw van het reukslijmvlies. In 1871 promoveerde hij bovendien nog te Göttingen tot philosophiae doctor eveneens op een anatomisch onderwerp. Hij was aanvankelijk practiserend arts aan het gesticht Meerenberg te Santpoort, (7), daarna conservator aan het Rijksmuseum voor Natuurlijke Historie te Leiden. In 1874 werd hij benoemd tot hoogleraar in de zoölogie, vergelijkende anatomie en fysiologie aan de Leidse Universiteit. Inmiddels was hij op 7 november 1872 te Haarlem getrouwd met de 44 jarige Alydia Reijnders. Haar oom Jacobus Cornelis van der Laan, en diens zoon Pieter, beiden arts te Bennebroek, waren getuigen.

De "laatste wil"

Godlieb Hoffmann woonde in de Zandvaartbuurt, de laatste twintig jaar aan het begin van de Binnenweg, waar hij eigenaar was van twee naast elkaar gelegen huizen, het ene als woonhuis, in het andere de apotheek, waar Jan Ebbers als apothekersbediende de scepter zwaaide. In de stal stonden een bruin ruimpaard, het dokterskoetsje, en nog een jachtwagentje. Hij is nooit hertrouwd. Toen in het voorjaar van 1886 het moment naderbij kwam dat, zoals hij het al in 1854 in zijn briefwisseling met de gemeenteraad beschreef, "zijn ziel en lichaam zich met elkander in het strijdperk zullen begeven, om zich van elkander los te rukken", verzocht hij notaris Smit een testament op te maken.

Aan Maria Petronella Maasman, gescheiden echtgenote van Gerrit Clausing, die met haar dochter Bertha Johanna Clausing bij hem inwoonde en de huishouding verzorgde, werd "als bewijs van dank voor de vele en goede diensten" het woonhuis aan de Binnenweg gelegateerd, aan haar dochter de inboedel met uitzondering van de boekenkast en de daarin aanwezige boeken, met bovendien nog een bedrag van f. 500,-- contant. Voor de apothekersbediende Jan Ebbers werden de kleren en lijflinnen en het naastgelegen huis waarin de apotheek was gevestigd beschreven. Blijkbaar werd bezwaar gemaakt tegen deze legatering, in een tweede testament werd de wettige

erfgenaam, professor doctor Christiaan Karel Hoffmann, aangewezen als enige en universele erfgenaam en executeur testamentair. Deze gaf op 9 september in de O.H.C. kennis van het overlijden van zijn vader.

Heden overleed te *Heemstede* in den ouderdom van ruim 72 jaren, na een langdurig lijden, onze vader en behuwdvader, de Heer G. Hoffmann, in leven praktiserend Geneesheer aldaar.

Leiden, 9 Sept. 1886

Dr. C.K. Hoffmann

A. Hoffmann-Reijnders

Eenige en algemene kennisgeving.

Uit de boedelbeschrijving bleek dat dokter Hoffmann niet onbemiddeld was. Er was ruim f. 3.000,— in kas en de portefeuille met diverse obligaties werd getaxeerd op bijna f. 36.700,— De gemeente Heemstede stond voor f. 242,08 in het krijt voor geneeskundige diensten, daarnaast was er nog eens ruim f. 11.000,— aan uitstaande vorderingen waarvan ruim f. 3.000,— als "niet inbaar" werd opgegeven. De panden aan de Binnenweg werden door prof. Hoffmann voor f. 5.000,— verkocht aan Jan Ebbers. In het adresboek van 1927 staat op het adres Binnenweg 11 nog een Gustaaf Adolf Ebbers, zoon van Jan Ebbers, als winkelier vermeld.

De twee zusters van wijlen dokter Hoffman zijn ongetrouwd gebleven. Maria Alida overleed te Haarlem op 19 december 1891, Christina Margaretha op 24 januari 1900, eveneens te Haarlem. Drie jaar later deed de huismeester van het Elisabeth Gasthuis bij de Burgerlijke Stand te Haarlem aangifte van het feit dat op 27 juli 1903 het lijk was ingebracht van Doctor Christiaan Karel Hoffmann, 62 jaar, geboren te Heemstede, hoogleraar te Leiden, en echtgenote van Alydia Reijnders. In de Nieuwe Haarlemse Courant van 29 en 30 juli 1903 lezen wij onder de "gemengde berichten": Gisteren middag werd te Beverwijk in de trein komende uit Uitgeest prof. Hoffmann uit Leiden door een der conducteurs, zittende in een eerste klas coupé, dood gevonden. Een der broeders van St. Johannes de Deo te Haarlem, reizende met dezelfde trein, verleende assistentie en nam op verzoek van de stationschef te Beverwijk met een conducteur plaats in de coupé bij het lijk, dat naar Haarlem werd door vervoerd. Bij aankomst constateerde de inmiddels ontboden Dr. Peereboom de dood. Op het lijk werden gevonden enige portefeuilles, waarvan een met een bedrag van p.m. f. 900 in bankpapier. Zonderling mag het heten dat noch portemon-

naie en spoorkaartje te vinden waren, terwijl niet het minste vermoeden bestaat dat hier een aanranding of geweldpleging heeft plaats gevonden.

Prof. Hoffmann logeerde te Bergen (NH). Waarschijnlijk heeft hij een uitstapje willen doen naar Leiden. De overledene was ridder in de orde van de Nederlandse Leeuw.

J.W.G. van Doorn

noten:

- (1) De naam Hoffmann wordt wisselend met en zonder "dubbel n" op het eind geschreven, voor de uniformiteit werd de "dubbel n" aangehouden.
- (2) Dit huis was volgens de overlevering het woonhuis van Lourens Jansz. Coster. Aan de gevel hing een meer dan levensgrote schildering van de uitvinder van de boekdrukkunst. Toen de manufacturenkoopman Carl Joseph Anton von der Möhlen in 1850 het "Gulden Vlies" en het "Bossche Koffiehuis" verbouwde tot zijn manufacturenwinkel (nu het gewezen Studiotheater), werd in de voorgevel onder het borstbeeld van Coster een plaquette aangebracht met de vermelding: Costeri Aedes Typographiae Natales, oftewel Costers woonhuis, geboorteplaats der boekdrukkunst.
- (3) Christiaan Hoffman zal als apotheker waarschijnlijk ook wel de z.g. Hoffmanndruppels hebben toe bereid, zo genoemd naar Friedrich Hoffmann, arts te Halle (D) en geboren in 1660. Het gaat hier om een mengsel van alcohol en ether, dat bij griep en verkoudheid goede diensten zou bewijzen.
- (4) *Johan Jacob Benedict Hoffmann wordt in 1837 niet meer als erfgenaam vermeld. Blijkbaar is hij vóór die tijd, zonder nakomelingen overleden.*
- (5) Noorwegen was tot 1905 in een personele unie met Zweden verenigd.
- (6) Het Athenaeum Illustre te Amsterdam had destijds nog niet het "jus promovendi".
- (7) Het latere Provinciaal Ziekenhuis. Nog in onze tijd kende men de uitdrukking "rijp voor Meerenberg" wanneer aan iemands geestelijke vermogens werd getwijfeld.

bronnen:

- AVK ORA, transportreg. ONA not. Jacob Scholting.
DTB Haarlem: schepentrouwboek; doopboek Ev.Luth.gem. grafboek, "puibookjes"; inschrijving Latijnse school; lidmatenreg. Ev. Luth. Gem. Militieregisters Gemeente Haarlem.
geb., overl. en bev.reg. Haarlem; adresboeken; archief Nieuwe Haarlemse Courant.
- RANH provinciaal blad Noord Holland, staatstoezicht volksgezondheid.
memories successie.
hypotheekkantoor Haarlem, transportreg.

NNA Heemstede, not. J. Dólleman, not. W.H. Smit.
geb. huw. en overl.reg. Heemstede.

Centraal Bureau voor genealogie: familieadvertenties.

ARA Stamboeken militairen na 1813.

Stadsbibliotheek. archief Oprechte Haarlemse Courant.

G. van Duinen, "Het wees- en armhuis te Heemstede, 1796-1861.
uitg. VOHB, 1952.

Algemene Begraafplaats Heemstede. Grafregister.

Academisch Historisch Museum, Leiden.

Haarlemse wegen in Heemstede

In de vergadering van de gemeenteraad van Haarlem op 24 september 1908 werd een voorstel van B en W aangenomen om het gedeelte van de Leidsevaart met naastgelegen weg dat in de gemeente Heemstede lag om niet aan die gemeente over te dragen. Die overdracht zal reeds geruime tijd in de pen hebben gezeten nadat met de ingebruikneming van de spoorlijn Haarlem-Leiden de trekschuitdienst tussen beide steden was opgeheven. De provincie had geen belangstelling voor overname, het Rijk nog minder zodat vroeg of laat een overdracht van het betreffende vaart- en wegedeelte aan Heemstede moest plaatsvinden wilde Haarlem niet ten eeuwigendage met het onderhoud opgescheept zitten. De gemeente Leiden, mede-eigenaar, ging in december van hetzelfde jaar met de overdracht accoord.

Dat is allemaal een duidelijke zaak. De grond benodigd voor de aanleg van de trekvaart en het jaagpad was in 1657 door de steden Haarlem en Leiden gekocht. In genoemde raadsvergadering werd echter eveneens besloten de Kraayenestervaart, de Zuiderhoutlaan, de Bronsteeuweg, de Koediefslaan, de Zandvoortselaan, de Emmauslaan, de Wagenweg en de Schouwtjeslaan aan de gemeente Heemstede over te dragen. In het voorstel van B en W wordt in plaats van Bronsteeuweg gesproken over Heemsteedsche Binnenweg tot aan de Koediefslaan. Deze wegen hadden niets met de Leidsevaart te maken. Zij lagen midden in het Heemsteedse gebied. De grens tussen Haarlem en Heemstede lag in 1908 aanzienlijk noordelijker, namelijk bij de Mr.Lottelaan-Schouwtjeslaan. Een groot deel van de Haarlemmerhout behoorde nog aan Heemstede.

Hoe kon Haarlem nog tot het jaar 1908 eigenaar zijn van een aantal wegen in Heemstede. Moest Haarlem die wegen dan ook onderhouden. En hoe zat het dan met de tol aan de Koediefslaan waar Heemstede tolgelden inde van passanten die van een Haarlemse weg gebruik maakten. Voor een beantwoording van die vragen moeten we om te beginnen vele eeuwen in de geschiedenis terug gaan. Naar de tijd toen nog grote delen van de binnenduinen op de strandwal tussen Oegstgeest en Haarlem bedekt waren met bossen. Die moeten zo dicht begroeid zijn geweest dat het verhaal gaat dat men "conde comen over de Boomen en deur de Tacken sonder ter aerde af te stygen tot aen de Stadt van Haerlem". De bedenker van dat verhaal moet over het hoofd hebben gezien dat er in het noordelijk deel van de in de heerlijkheid Heemstede gelegen strandwal alleen maar kale zandduinen lagen.

Evenals de andere delen van wat men noemde de Wildernissen waren deze zandduinen het eigendom van de Hollandse graven, respectievelijk hun opvolgers de regeerders uit het Henegouwse en Bourgondische huis. De zandduinen waren voor hen een onrendabel bezit. Het gebied leende zich niet voor de teelt van gewassen. Veel te jagen zal er niet geweest zijn want we nemen aan dat valken, korhoenders, patrijzen en ander gevogelte geen brood zagen in een verblijf in die zandmassa's. Het kwam daarom goed uit dat het Haarlemse Gasthuis belangstelling toonde voor dit duingebied. Het gasthuisbestuur wilde het doen afgraven, het zand verkopen en de vrijkomende grond verhuren aan blekerijen, hetgeen een welkome inkomstenbron zou opleveren.

Het Haarlemse Gasthuis was een reeds in de veertiende eeuw bestaande instelling, die zich gelijk andere gast- en godshuizen bezig hield met het spijzigen der hongerigen en het laven der dorstigen. Geen activiteiten die financiële baten opleverden. Men moest het hebben van donaties van welgestelden en van erflaters.

Kersbergen schrijft in zijn Geschiedenis van het St. Elisabeth's of Groote Gasthuis te Haarlem dat in de 15e-17e eeuw niemand in Haarlem of omgeving kon sterven of hij vermaakte iets aan het Gasthuis. Door deze erflatingen en schenkingen kreeg het Gasthuis in de loop der tijden in Haarlem en wijde omgeving een uitgebreid bezit aan landerijen en woningen. Daarvan gingen in 1461 ook de zandduinen op de Heemstedse strandwal deel uitmaken. Op 15 april van

dat jaar schonk hertog Philips van Bourgondien, Philips de Goede, aan de gasthuismeesteren aan het Elisabeth's Gasthuis "binnen onse stede van Haerlem" in eeuwigdurende erfpacht een vierkant stuk verwaaide zandduin gelegen in de ban van Heemstede tussen "den heerwech aen die westsyde, heemstederwech aen die oostsyde, den voorhout aen die noordsyde, ende van die gasthuyslant roeyaen recht oostwärts aen tot den cruuse toe, ende aen die zuytsyde den heerwech synen gewoonlycken pat". De erfpachtsom bedroeg veertig schelling per jaar.

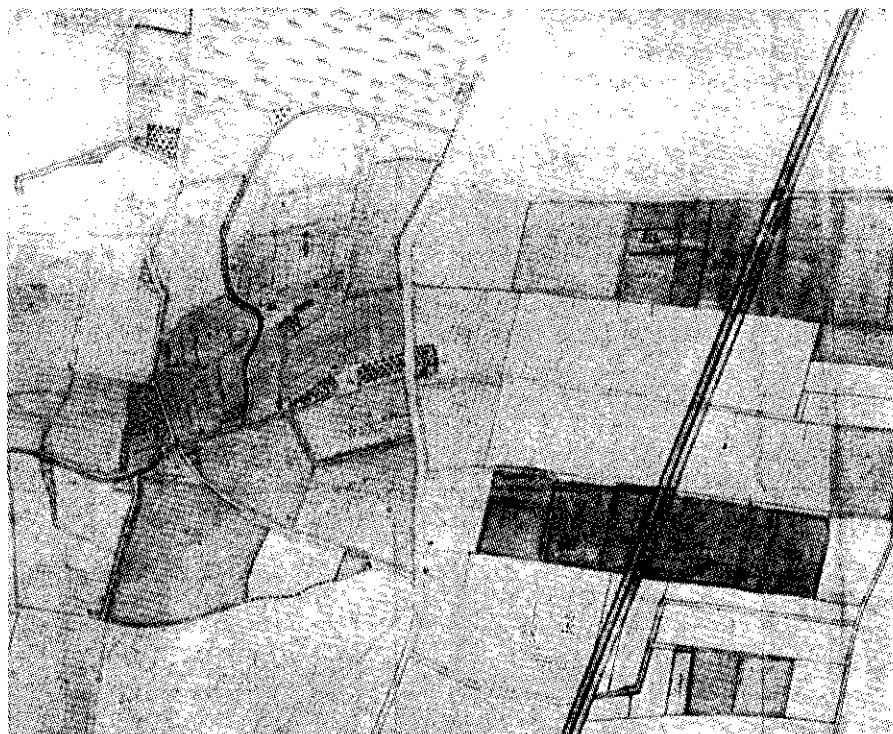
*Kuollelaan. In 1862 te zien met een zamen hangende spate Heemstede
 is nu schone, mitselig. Later braken vier de weggeen hiffen van buke
 de 1. zelt. Grins rijkte de favelle! der hore W.*

De wegen die in de giftbrief van hertog Philips van Bourgondien worden genoemd komen in grote lijnen overeen met de wegen die in de overdracht van 1908 voorkomen. De "heerwech aen die westsyde" is de Wagenweg, die in 1908 nog grotendeels op Heemsteeds territorium lag. De "heemstederwech aen die oostsyde" is de Bronsteeweg resp. de Heemsteedse Binnenweg. De Emmauslaan liep midden door de kale zandduinen. Zij wordt in de giftbrief niet als begrenzing vermeld. De Voorhout is het zuidelijke deel van de Haarlemmerhout op Heemsteeds gebied. De Spanjaardslaan bestond in 1461 nog niet. De zuidgrens van het land dat de gasthuismeesteren in erfpacht ontvingen wordt in de giftbrief omschreven als de trappelberg roeyaen't

yseren cruijslaen. Waar lag in 1461 de Trappelberg en waar moeten we de yseren cruijslaen zoeken. Beide aanduidingen schijnen als grensbepalende elementen ruimte te hebben geboden aan een vrije interpretatie. Vincent van Lockhorst, heer van Heemstede, die beleend was met het duingebied te zuiden van het gasthuisland was van mening dat de heren huismeesteren het van de hertog van Bourgondien verkregen land wat ruim bemeten hadden. Hij vond het nodig dat de grens tussen zijn gebied en dat van het Gasthuis nauwkeurig werd vastgesteld. Na het nodige passen en meten werd in 1591 het akkoord wegens de Limietscheiding tussen de Heerlijkheid van Heemstede en de landerijen van het Elisabeth's Gasthuis gesloten. De grens tussen beide gebieden zal volgens dat akkoord liggen "tussen de Steen staande ten oosten van de Duyn van den Gasthuysse tegens de Cruyslaen en de Steen gestelt een Rynlantsche Roede aan de noortzijde van het huys genaemt De Dorstige Kuyl of ses en zestig Rynlantsche Roeden en drie vierendeel van een Roede van de noortzijde van de Laen van 't Huys te Berckenrode". Zes en zestig en een kwart roede komt overeen met 250 meter. Als we dat uitmeten vanaf Berkenrode komen we op de hoogte terecht van de Koediefslaan. Over de Trappelberg wordt in het Akkoord niet gesproken maar wellicht wordt daarmee "den Duyn" bedoeld. Die lag aan aan de oostzijde van de grenslijn bij de Yseren Cruyslaen, welke laatste als we een rechte lijn trekken zich ter hoogte van de huidige Oosterlaan moet hebben bevonden. Volgens Gröesbeek in zijn boek over de historie van Heemstede was de Yseren Cruyslaen de noordelijke begrenzing van de Lankhorst. Daar stond eertijds een boerderij met die naam met omliggend land. De Lankhorst was in 1502 gekocht door het St.Elisabeth's Gasthuis.

De vraag is of de wegen die in de giftbrief van 1461 worden genoemd deel uitmaakten van de aan het Gasthuis in erfpacht gegeven grond of dat ze daar juist buiten lagen. In het laatste geval zouden anderen dan het Gasthuis eigenaar van die wegen zijn. Daargelaten wat het eigendomsrecht inhield in een tijd waarin sprake was van heerwegen, buurwegen, lijtwegen, notwegen en ambachtswegen. Dat het Gasthuis in Heemstede wegen bezat blijkt uit de tekst van een resolutie, gedateerd 7 september 1761, waarin het stadsbestuur van Haarlem aan het Gasthuis voorschreef "nimmer ter eeuwigen dage te mogen verkoopen aan de Heere van Heemstede eenige vaarten, wegen, erfpachten, regte en geregtigheden deezer Huize competeerende onder Heemstede". Het St.Elisabeth's Gasthuis was in de loop der eeuwen steeds

meer onder toezicht van het stedelijk bestuur van Haarlem komen te staan. De gouden tijd dat schenkingen en erflatingen de kas vulden was voorbij. Integendeel: door de uitbreiding van het werkterrein naar de ziekenverpleging stegen de jaarlijkse kosten. Deze moesten worden gedekt door de verkoop van delen van het onroerend goed bezit. Men was in steeds grotere mate aangewezen op steun van de stad Haarlem, hetgeen gepaard ging met een groeiende zeggenschap van het stadsbestuur over de handelingen van de gasthuismeesteren.

KAART VAN DE BEZITTINGEN ONDER HEEMSTEDE

In de eerste jaren van de negentiende eeuw was de financiële nood bij het gasthuis zo hoog gestegen dat men in een memorandum van 28 december 1802 burgemeester en regeerders van de stad Haarlem verzocht de resolutie van 7 september 1761 in te trekken zodat men de in Heemstede gelegen vaarten, wegen en bruggen zou kunnen

verkopen. Als alternatief werd voorgesteld dat het onderhoud van deze vaarten, wegen en bruggen voortaan voor rekening van de stad Haarlem zou komen. Deze zouden met zeer geringe kosten van stadswegen kunnen worden onderhouden "daar dat onderhoud op verschillende tijden door stadsvolk kan geschieden, wanneer andere werken hunnen dagelijksen arbeid niet vorderd". Zou het onderhoud door de stad worden overgenomen dan zou uit hoofde daarvan "een ontlasting van 't Gasthuis geboren worden, welke in dit tijdstip voor 't behoud der Financie van dit Huis noodzakelijk is".

Twee dagen later reeds, t.w. op 30 december 1802 reageerde de Municipaliteit van Haarlem met een resolutie. Men nam aan dat "de redenen voor de requestanten geallegueerd alle attentie meriteren". Voorts "dat het voor de stad van het uiterste aanbelang is dat het verval van het gesticht zoveel mogelijk moet worden afgekeerd". Uit dien hoofde was men bereid het onderhoud van de vaart (=de Gasthuisvaart), de wegen en bruggen onder de Heerlijkheid Heemstede gelegen voor rekening van de stad over te nemen. "Mits de eigendom van hetzelfde aan de stad overgaat en de beheering en directie daarover voortaan aan de stad behoore".

Zo werd de stad Haarlem eigenaar van wegen in Heemstede. Wilde het Gasthuis een flinke ontlasting van onderhoudskosten hebben dan zal het niet om een of twee maar om het hele pakket wegen zijn gegaan dat het Gasthuis in Heemstede bezat. Die wegen moesten dan voortaan door de stad Haarlem worden onderhouden. "Stadsvolk" van Haarlem moest op gezette tijden in Heemstede bezig zijn geweest wegen te egaliseren want het waren in die tijd alle nog zandwegen. Totdat onder invloed van de toenemende verkeersdrukte de behoefte ontstond de wegen van een hardere bovenlaag te voorzien. Ze kregen een grindlaag of een bestrating met klinkers. De verharding kostte geld. Gemeenten hadden daarvoor vaak de middelen niet. Zij lieten de verharding dan over aan groepen welgestelde particulieren die geld bijeen brachten, een weg lieten bestraten en vervolgens onderhouden. Ter compensatie van de kosten van de bestrating en voor de aflossing van ontvangen leningen mocht de opgerichte maatschap, meestal negociatie genoemd, tol heffen. Zo is de Zandvoortselaan in 1826 bestraat op initiatief van een groep financiers, w.o. jhr. Barnaart, de van Lenneps, Jacq. Enschede en v.d. Vlucht. Het in de gemeente Heemstede gelegen deel van de Zandvoortselaan was door het St. Elisabeth's

Gasthuis aan de stad Haarlem overgedragen. De laan kreeg door de bestrating twee eigenaren. Het wegdek werd eigendom van de negociatie genaamd Commissarissen van de Straatweg naar Zandvoort. De ondergrond, het staal van de weg, was eigendom van Haarlem.

Eenzelfde scheiding van wegdek en ondergrond zien we bij de Koediefslaan en de Binnenweg. De Legger van Wegen in de gemeente Heemstede van 1906 vermeldt voor de Koediefslaan: "De gemeente Haarlem is de eigenares van het staal van den weg en van de beplantingen. De gemeente Heemstede is de eigenares en onderhoudsplichtig van de beharding van de weg en de kunstwerken". Bij de Binnenweg wordt de gemeente Haarlem genoemd als eigenares van het staal van de weg en de beplantingen van de Koediefslaan tot de Dreef bij Haarlem. De gemeente Heemstede is eigenares van de Koediefslaan tot aan de stenen grenspaal rechts op 14.26 meter en verderop van de beharding van de weg.

Zo was de situatie in 1906. Bij de overdracht van wegen in 1908 door Haarlem aan Heemstede ging het in feite om ondergrond, het zandlichaam, van de weg. Wat op het zand lag: klinkers, grind of puin, behoefde geen eigendom van Haarlem te zijn. Dat kon eigendom zijn van de gemeente Heemstede of van een negociatie.

Tot slot: de vermelding in de Legger van de stenen grenspaal op 14 meter van de Koediefslaan is interessant. Is dat soms de grenspaal die genoemd wordt in het eerder vermelde Accoord wegens de Limietscheiding van 1591. In dat accoord staat: "dat de Steen of bepaling staende ten oosten van den Duyn van den Gasthuyse tegens die Cruyslaen so sal blyven onverandert staen ten eeuwigen Dagen gelyk die nu staet". Vraag: waar is die steen gebleven?

K.J.B. Keuning

Overname van vaarten, wegen en gasbuizen.

De Raad der Gemeente Heemstede;

Gezien het besluit van den Raad der gemeente Haarlem van 24 September 1908. No. 11;

Gelet op de artt. 137 en 140c der Gemeentewet:

Besluit:

I. Te aanvaarden de bepaling in dat besluit, dat de levering van gas door de gemeente Haarlem in de gemeente Heemstede, voor zoover zulks met het oog op de daaromtrent gesloten overeenkomsten mogelijk is, met ingang van een nader te bepalen tijdstip zal worden gestaakt.

II. Behoudens goedkeuring van Gedeputeerde Staten der provincie Noordholland, van de gemeente Haarlem in eigendom en voor zooveel noodig, in onderhoud te aanvaarden:

a. de Leidsche Vaart, voor zoover die vaart onder de gemeente Heemstede is gelegen, de Kraayenester Vaart, alsmede de volgende in de gemeente Heemstede gelegen wegen of gedeelten van wegen, de berm en of zijkanten en de daarop staande boomen en het daarop staande houtgewas daaronder begrepen: de Zuiderhoutlaan, den Bronsteeweg, de Koedietslaan, de Zandvoortsche laan, de Emmauslaan, den Wagenweg (in Heemstede genoemd Heerenweg) de Schouwvtjeslaan en, indien daarvoor medewerking van het gemeentebestuur van Leiden wordt verkregen, den weg langs de Leidsche Vaart, een en ander voor zoover het eigendom is van de gemeente Haarlem en met inbegrip van de tot die vaarten en wegen en gedeelten van wegen behorende kunstwerken;

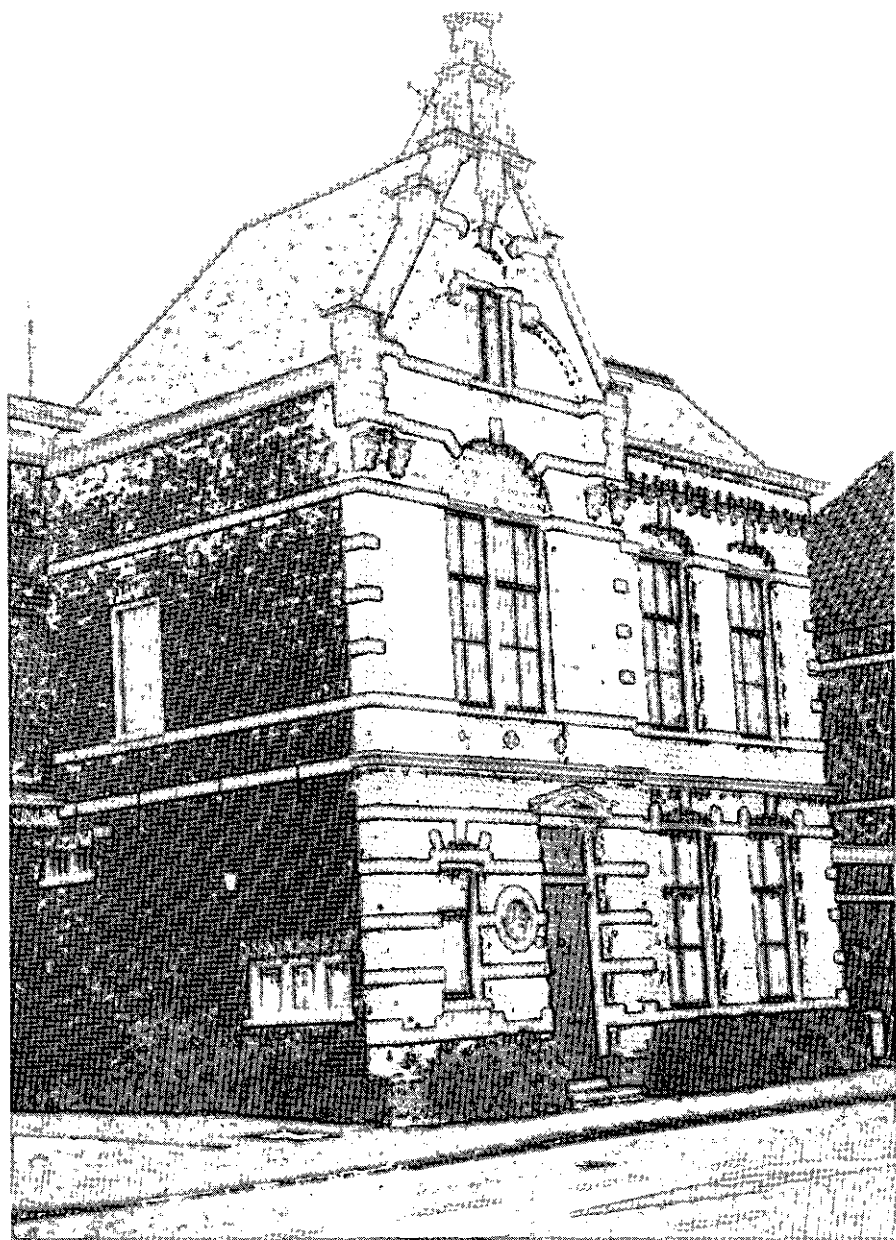
b. het tolhuis, erf en tuin aan de Zandvoortsche laan, voor zoover dit eigendom van de gemeente Haarlem is; geschiedende de onder *a* en *b* genoemde aanvaarding voor den prijs van f 100.— te betalen door de gemeente Heemstede aan de gemeente Haarlem, terwijl de gemeente Heemstede tevens de verplichting op zich neemt, om den tegenwoordigen tolgaarder-wegwerker in haren dienst over te

Armenzorg in Bennebroek IV

Dit is de laatste aflevering van een artikel over de armenzorg in Bennebroek. Inmiddels zijn we met ons verhaal in het midden van de vorige eeuw. De liberale minister Thorbecke probeerde toen wat meer orde te scheppen in de organisatie van de armenzorg in Nederland. Hij stelde in 1851 voor de overheid meer zeggenschap daarin te geven. Hij wilde daarmee doorbreken de tot dan toe bestaande regel, dat particuliere instellingen en de kerken als eerste de verzorging van de armen tot taak hadden. Hij wilde wettelijk vastgelegd zien, dat de overheid verantwoordelijk zou zijn voor de armenzorg en dat kerken en instellingen slechts een aanvullende taak daarin zouden hebben. Tegen het wetsontwerp, dat daarover werd ingediend, kwam krachtige oppositie. Vooral de kerken wilden met het voorstel niet instemmen. De tegenstanders achtten het een plicht van de kerken (een christelijke plicht tot naastenliefde) om als eerste voor de armen te zorgen. De wet kwam door deze oppositie niet tot stand. Het kabinet Thorbecke kwam vooral door deze affaire ten val. Het opvolgende kabinet van Hall liet de bestaande organisatie van de armenzorg praktisch geheel in tact.

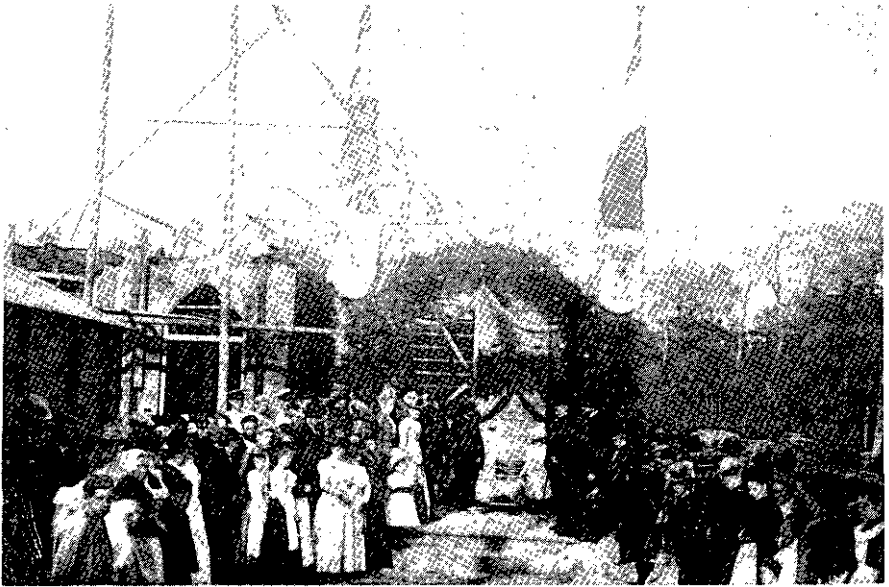
In Bennebroek was men er wel gelukkig mee, dat de grotere overheidsbemoeiing niet doorging. De schaalvaders en de kerken konden daardoor hun zorg voor de armen ongewijzigd voort zetten. Gelukkig was er in die tijd sprake van een goede samenwerking tussen deze instellingen en de burgerlijke overheid (het gemeentebestuur). We kunnen ons nu bijna niet meer voorstellen, dat men er toen zo op gebrand was de armenzorg zoveel mogelijk in particuliere en kerkelijke handen te houden.

In de kring van de katholieken in Bennebroek en Vogelenzang groeiden de activiteiten van de armmeesters van de kerk en van de schaalvaders steeds meer naar elkaar toe. In stukken uit de vorige eeuw lezen we zo nu en dan nog wel eens over het optreden van de katholieke schaalvaders, maar nadat er begin 1900 in Bennebroek een eigen parochieel armbestuur tot stand kwam (los van Vogelenzang dus) zien we de beide zorginstellingen niet meer afzonderlijk optreden. De collecte-rondgang in het dorp, langs de leden van de parochie, werd overigens wel voortgezet.

Het voormalige raadhuis van Bennebroek.

De diaconie van de Hervormde kerk en de Hervormde schaalvaders (lange tijd nog Gereformeerde schaalvaders genoemd) bleven vele jaren naast elkaar in de armenzorg actief, zelfs tot ver in de 20e eeuw. Wel kwam er een steeds nauwere samenwerking tussen die twee instanties. Er is niet exact bekend tot in welk jaar de rondgang langs de huizen met de armenschaal heeft voortgeduurd. Vermoedelijk was dit het geval tot in de tweede wereldoorlog. Het ontbreken van archiefstukken uit die tijd is er vooral de oorzaak van, dat hierover geen duidelijkheid bestaat.

Steenlegging op 8 oktober 1910 bouw bejaardenhuis en huis wijkverpleegster (Van Verschuier-Brants Stichting).

De zilveren collecteschaal

De eerder genoemde zilveren schaal, die sinds 1764 door de schaalvaders voor de huis aan huis-collecte werd gebruikt, is in 1983 (weer) in het bezit van de Hervormde kerk gekomen. De schaal is omstreeks 1950, het jaar waarin "freule" Willink, de laatste ambachtsvrouw van Bennebroek overleed, vanuit haar huis gaan zwerven. Tot dat jaar werd de schaal in het Huis te Bennebroek (of bij een van de schaalvaders) bewaard. In 1983 dook de schaal weer op. Een antiquair uit

Haarlem bood haar toen te koop aan. Via het gemeentebestuur van Bennebroek is de schaal toen door de kerk aangekocht. De schaal is in 1746 gemaakt door de Amsterdamse zilversmid Jan de Vries (1710 - 1753). Het wapen van Bennebroek is er in gegraveerd met daar omheen de inscriptie "Gedenkt den Armen". Gezien de datum 3 augustus 1764 en de woorden "Schaal tot Bennebroek" gegraveerd op de draagbeugel onder aan de schaal, kan worden aangenomen, dat zij in 1764, als geschenk van de ambachtsheer Johannes Nutges, voor het collecteren in gebruik is genomen.

Einde van "De Schael" als armenzorginstelling

De benoeming van schaalvaders (zie een eerdere aflevering van dit artikel) is lange tijd een zaak van de ambachtsheer of -vrouw geweest. Begin deze eeuw kwam daarin langzaam aan verandering. Omdat de activiteit van de schaal steeds meer tot het werk van de beide kerken ging behoren, vond de benoeming van de opvolgende schaalvaders, weliswaar onder het toezicht van de ambachtswouwe, vooral in onderling overleg plaats. De benoemingsperiode werd ook steeds langer, wellicht omdat niet veel mannen meer bereid waren die functie te aanvaarden. De laatste Hervormden, die nog schaalvader genoemd werden, waren J. Mey, tuinbaas van het Huis te Bennebroek (van 1943 tot in de vijftiger jaren) en de kruidenier J. Brouwer. De heer Mey, een bekende figuur in Bennebroek, was in 1943 de opvolger van C van Schooneveld, die tot dat jaar die functie vele jaren had vervuld.

Burgerlijk armbestuur

Na de tot stand koming van de Armenwet 1854 werden overal in het land Burgerlijke armbesturen gevormd. Gemeenten met meer dan 3000 inwoners waren daartoe wettelijk verplicht. In Bennebroek is lange tijd gewikt en gewogen over de wenselijkheid van een dergelijke instelling in Bennebroek. Het is er tenslotte toch niet van gekomen. De gemeentelijke armenzorg bleef daardoor in handen van het College van Burgemeester en Wethouders. We kunnen dit o.a. zien als een bewijs van blijvend goede samenwerking tussen de gemeente en de schaalvaders en de kerken. Uit de jaarlijkse opgaven van de bedeling blijkt overigens wel, dat het aantal bedeelden en de daarmee verband houdende uitgaven zich steeds verder ontwikkelden in de richting van de burgerlijke (overheids)zorg.

Ziekenfonds

We vervolgen nog even het verhaal over de medische verzorging in Bennebroek (zie aflevering III). De chirurgijn moest als gemeentearts de armen dan wel gratis behandelen, er waren ook bijkomende kosten, in elk geval medicijnen en hulpmiddelen en soms kosten van opname in het zieken(gast)huis. Voor de betaling van deze kosten werd veelal een beroep gedaan op de armenzorg-instellingen. In geval van ziekte van de kostwinner moest bovendien aan het gezin financiële hulp worden geboden. Vooral dit laatste gaf aanleiding tot het stichten van ziekenkassen of -fondsen. De Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, eind achttiende eeuw opgericht "tot verheffing des volks", begon in 1858 in Bennebroek een ziekenfonds voor behoeftigen. Men kon daaraan deelnemen voor een dubbeltje per week. De uitkering bij ziekte was aanvankelijk gesteld op f 2 per week, later verhoogd tot f 3 per week. Het aantal deelnemers nam in de eerste jaren van het bestaan van het fonds geleidelijk toe tot boven de dertig. Enkele jaren later daalde dit aantal om onduidelijke redenen. Vermoedelijk ontbrak het aan voldoende steun van en samenwerking met de armenzorg-instellingen in het dorp. Wegens te gering aantal deelnemers had het fonds tenslotte in Bennebroek geen bestaansrecht meer.

Een veel beter resultaat boekte het ziekenfonds, dat in 1890 door de R.K. parochie Vogelenzang werd gesticht. Het fonds was bedoeld voor (alleen) katholieken in Vogelenzang en Bennebroek. In zekere mate, onder bepaalde voorwaarden, konden ook deelnemers uit aangrenzende dorpen worden toegelaten. Ook bij dit fonds ging het om een uitkering in het geval men door ziekte of ongeval geen inkomsten uit arbeid kon verwerven. In korte tijd was er een betrekkelijk groot aantal deelnemers, ultimo 1895 al 419. De bestuursleden en ook de bodes, die de contributie inden en de uitkeringen verzorgden, waren vrijwilligers, die het vele werk aanvankelijk pro deo verrichtten. Ingaande 1896 werd aan de bodes wel een kleine vergoeding betaald "vanwege het slijten van hun schoenen", een flink bedrag was het, wel f 3 per jaar. In 1912 werd de band van het fonds met de R.K. kerk wat losser. De pastoors van de beide parochies mochten niet langer de leiding van het fonds hebben. In 1910 was het ledental van het fonds 542. In dat jaar ontvingen 126 leden ziekingeld; het was toen f 5 per week. Het fonds bleef in z'n oorspronkelijke vorm bestaan tot 1930, het jaar waarin de Ziektewet in werking trad. De liquidatie van het fonds kwam

echter eerst in 1969. In de jaren sinds 1930 fungeerde het als aanvullingsfonds, dwz. er werden uitkeringen gedaan boven of in plaats van ziektebewijzen. Wat in dit verband opvalt is, dat in een verslag van 1900 van het gemeentehuis van Bennebroek aan Gedeputeerde Staten van Noord Holland over een bestaand ziekenfonds niet wordt gesproken. We vinden in dat verslag wel vermeld, dat de kerkelijke instellingen geen medische hulp verstrekken. Aan de armen wordt deze hulp verleend door de gemeentearts (A. Kouwenhoven was dat toen). Naar de mening van het College van Burgemeester en Wethouders, zo lezen we verder in het verslag, vond die hulpverlening tot volle tevredenheid plaats.

Bejaardenzorg

De stichting in 1900 van het Hofje van Verschuer Brants kan een vorm van particuliere bejaardenzorg worden genoemd. Baron en Barones van Verschuer, de eigenaars/bewoners van het landgoed "De Hartekamp", stelden eind vorige eeuw grond en een ruim bedrag aan geld beschikbaar voor de bouw van een complex van tien kleine woningen, met daarbij een woning voor de directrice/verpleegster, een ziekenzaal en een regentenkamer. De woningen waren ten eerste bestemd voor bejaarden, die op De Hartekamp gewerkt hadden. Ook andere bejaarden uit Bennebroek mochten er, onder zekere voorwaarden, wonen. Een deel van de beschikbaar gestelde grond kon worden gebruikt als moestuin. De bewoners waren daardoor in staat aardappelen en groente voor eigen gebruik te verbouwen. De bouw van het woningcomplex vond plaats op initiatief van de Hervormde predikant van Bennebroek, Ds. J.A. Gerth van Wijk, die de eerste bewindvoerder/administrateur werd. Later was dit steeds de opvolgende Hervormde predikant. De bewoners hoefden geen huur te betalen en ontvingen wekelijks een bedrag aan "onderstand". Op de ziekenzaal konden niet alleen bewoners, maar ook bejaarden uit het dorp worden verpleegd. De directrice vervulde in verband hiermee tevens min of meer de functie van wijkverpleegster. De gemeentearts A. Kouwenhoven had tegen een vaste jaarvergoeding de medische zorg van de bewoners op zich genomen. De stichting, zoals het hofje lange tijd werd genoemd, kwam in aanmerking voor plaatsing op de lijst van inrichtingen tot "algemene rust en to genezing en verpleging van zieken en gebrekkigen" in verband waarmee vrijdom van personele belasting was verkregen. Zoals in vele andere plaatsen in Nederland

wonen er in dit hofje thans niet alleen bejaarden. Ook jeugdigen, vooral alleenstaanden, vinden er nu een goede en rustige woonplek.

Giften en legaten

In de afgelopen eeuwen ontvingen de armenzorg-instellingen in Bennebroek regelmatig giften en legaten. In het bijzonder in het Huis te Bennebroek, waar de ambachtsheren en -vrouwen gedurende bijna 300 jaar woonden en belangrijke bestuurders van het dorp waren, droeg men de armen in het dorp een bijzonder goed hart toe. Een voorbeeld uit 1858. In dat jaar meldde ambachtsheer Gerrit Willink, dat zijn kort daarvoor overleden moeder Johanna Maria Willink-Nutges de volgende bedragen legateerde:

aan de gemeente Bennebroek	"	500
aan de Hervormde kerk	"	500
aan de Hervormde schaalvaders	"	400
aan de Rooms katholieke schaalvaders	"	500
aan Ds. de Mazure en koster/schoolmeester Boogaard, samen	"	600

Bij legaten aan de gemeente stond soms vermeld waaraan het geschonken bedrag moest worden besteed, bv. aan uitgaven voor het onderwijs.

In 1892 legateerde de ongehuwde Anna Christina Cramer uit Amsterdam f 3000 aan de "armen van Bennebroek bij Haarlem" met het vriendelijk verzoek of Mr. D.A. Willink en zijn vrouw Lily van Son het beheer daarvan op zich zouden willen nemen. Aangezien D.A. Willink enkele maanden eerder dan mevrouw Cramer overleed en zijn vrouw naar Heemstede verhuisde, kon aan dat vriendelijk verzoek niet worden voldaan. Na enig geharrewar is het bedrag toen aan de gemeente Bennebroek overgemaakt. Daar werd het jaren achtereen als "potje" voor de armen geadministreerd. In later jaren vond een(oud)wethouder de gang van zaken met dit potje niet zo juist. Hij vroeg in 1923 namelijk het Provinciaal Bestuur van Noord Holland daaraan aandacht te schenken. Op- en aanmerkingen van de zijde van de provincie leidden er toe, dat het rmenpotje werd ondergebracht in een stichting met de naam Anna Christina Cramerfonds (als eerbetoon aan de erflaatster). De rente-opbrengst van het inmiddels tot ruim f 6000 aangegroeide legaat werd vanuit het gevormde fonds daarna jaarlijks

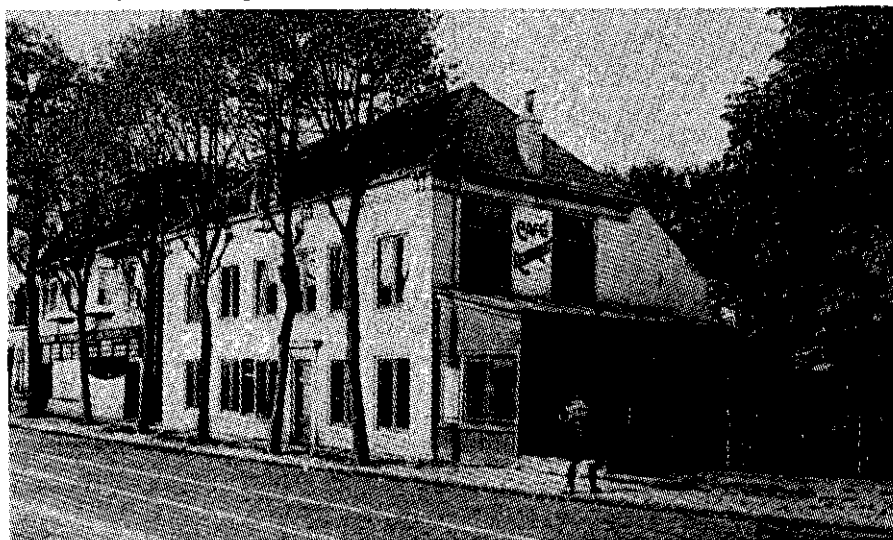

Vlg. NAUTA, VRIJES. 4191

1900

HEEMSTEDE, Kaartfoto

Hoek Binnenweg/Koediefslaan. De panden links op de foto behoren al tot de Bronsteeweg. Hier is o.a. Boekhandel Blokker gevestigd. Rechts ligt het witte tolhuis. Daarachter café Landzicht. Het aanzien van de foto is in zuidelijke richting.

Café Landzicht

verdeeld onder de armenzorg-instellingen in Bennebroek, te weten het R.K.-armbestuur, de Hervormde diaconie, de schaalvaders en de gemeente zelf. Na het tot stand komen in 1965 van de Algemene Bijstandswet zijn de uitkeringen uit het fonds beëindigd. Er is jarenlang gepraat over de vraag wat er met het in de stichting overgebleven en verder aangegroeide kapitaal zou moeten gebeuren. De gemeenteraad heeft tenslotte gekozen voor de volgende bestemming: 50% voor de bejaardenzorg (GOW) en 50% voor de bibliotheek.

M. Verkaik

Toen en nu

Een historische plek van het noordelijk deel van de Binnenweg ondergaat een ingrijpende verandering, en wel de hoek Koediefslaan-Binnenweg. Beide wegen zijn eeuwenoud en komen respectievelijk in de 17de- en 15de eeuw op kaartmateriaal voor.

De Binnenweg werd aanvankelijk 'Heemsteederwech', genoemd. In zeer vroege tijd was de Binnenweg een voetpad van Heemstede naar Haarlem.

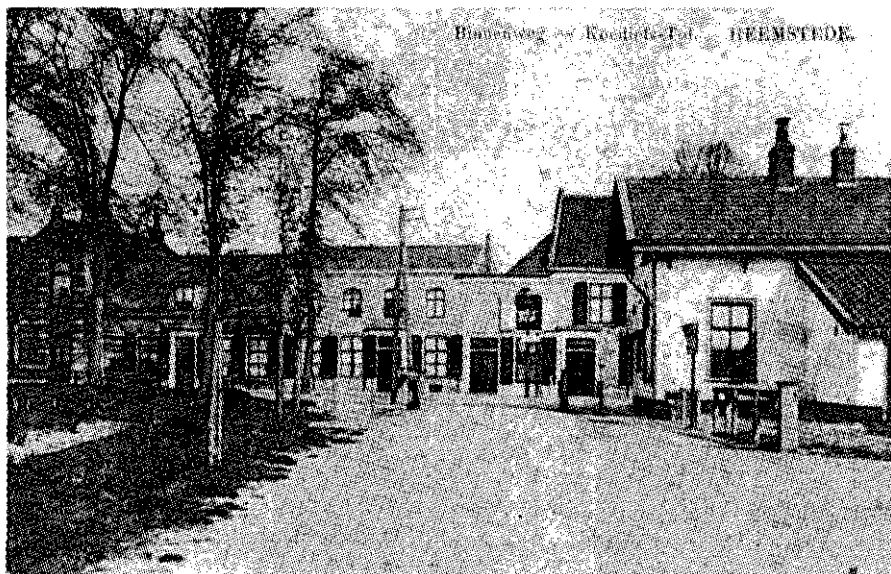
De Koediefslaan kreeg bekendheid door het tolhuis dat gelegen was op de hoek van de Binnenweg. Het tolhuis werd in 1857 gebouwd en in 1916 weer afgebroken. De tolheffing van regelmatige passanten bedroeg f. 12.- per jaar. Voor vrachten hooi en mest was geen tolverheffing verschuldigd.

Naast het tolhuis lag tot 1920 het bekende café-restaurant Landzicht. Dit had jarenlang een goede reputatie van een stamcafé voor middenstanders en blekers. Café Landzicht werd gesloten bij gebrek aan opvolging. De avond voor de sluiting kwamen de stamgasten afscheid nemen in zwarte slipjas, hoge zwarte hoed en een rouwkrans in hun midden dragend. Daarop volgde afbraak van het pand.

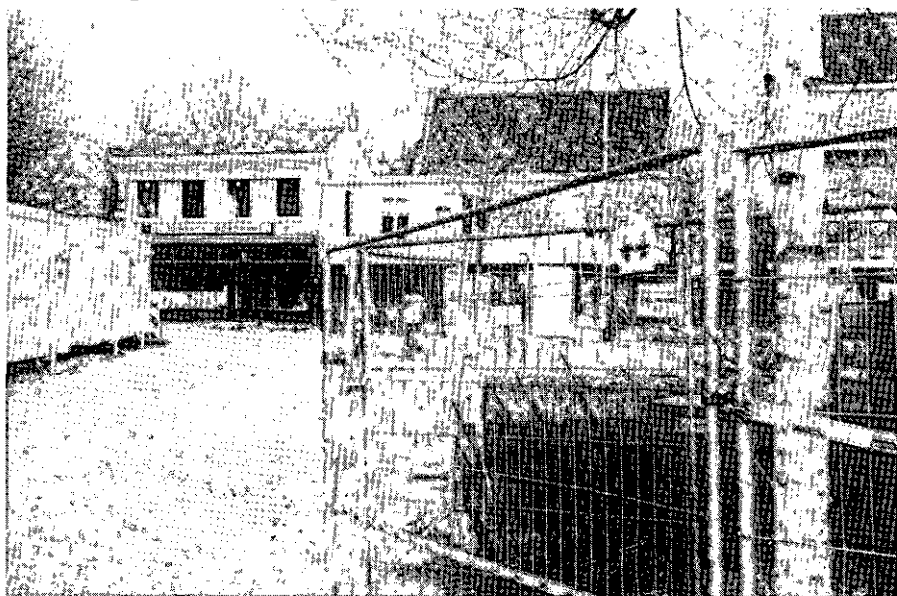
Aan de overzijde van het voormalig café lag de kruideniers- en fouragewinkel van Van der Weiden.

Op de plaats van het café werden woningen en een bedrijfspand gebouwd, waar tot voor kort het autobedrijf van Rhee was gevestigd. De geschiedenis herhaalt zich. Eind 1998 viel dit pand onder de slopershamer om plaats te maken voor een appartementengebouw.

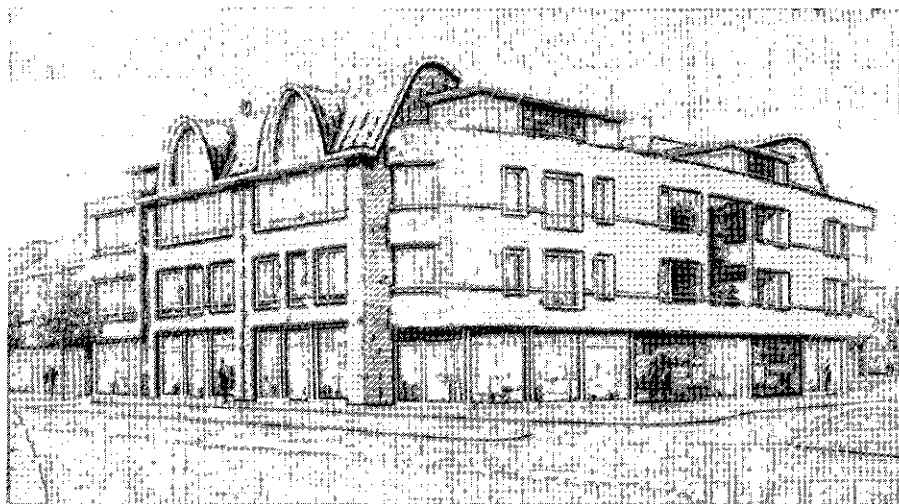
Cees Peper

Zicht op het tolhuis rechts vanuit de Koediefslaan en op de panden van de Binnenweg en Bronsteeweg.

De huidige situatie vanuit hetzelfde standpunt.

Ontwerp van het appartementencomplex.

Aanvulling op de vorige Toen en Nu

Van dhr C. Ph. Janssens ontving de redactie de volgende aanvulling over het deel Raadhuisstraat betreffende de locatie van de wasserij Het Raadhuis.

Waar thans de uitbreiding van het Raadhuis is, stonden tot 1971 drie witte villa's die bewoond werden door mejuffrouw C. van Lennep, een zuster van D. van Lennep. Zij noemde haar huis Klein Welgelegen. Die naam werd ontleend aan het ouderlijk huis van de van Lenneps, namelijk Welgelegen aan de Herenweg hoek Koediefslaan.

Een andere villa werd bewoond door kapitein van der Wal een bekend paardenkenner. In de Haarlemmermeer is een rijpaardenvereniging naar hem vernoemd. In de derde villa woonde de rentmeester van Bosbeek.

Aan de overzijde van de straat stonden huisjes waar destijds kleine neringdoenden woonden. Vrouw de Jong had er een snoepwinkeltje, terwijl zij tevens met een petroleumkarretje door het dorp ging. Verder was er een koffie- en theewinkeltje gevestigd van Anna Snel en de melkhandel van Wildschut. In 1934 zijn deze huisje gesloopt om plaats te maken voor de thans aanwezige woningen. Met dank aan de heer Janssens.

Suggesties en aanvullingen voor deze rubriek ziet de redactie graag tegemoet.

Bennebroek, Nederlands Hervormde Kerk

De Nederlands Hervormde Kerk van Bennebroek werd in 1682 gesticht door de familie Pauw, de toenmalige Ambachtsheren van Bennebroek naar een ontwerp van de architect Pieter Post . Pieter Jansz.Post werd geboren in Haarlem, daar in 1608 gedoopt en is overleden in 's Gravenhage op 2 mei 1669. Hij wordt beschouwd als een belangrijke figuur in de Nederlandse classicistische architectuur met name vanwege het toepassen van de combinatie van natuur- en baksteen. In 1993 wijdde Teylers Museum een tentoonstelling aan deze lang onbekend gebleven bouwmeester.

Werken: In Halfweg het Huis Swanenburgh (1645) achter welks behouden gebleven voorgevel de suikerfabriek werd gebouwd. Even buiten Spaarndam staat het Rijnlandhuis dat blijkens de gevelinscriptie "In de stijl " van Pieter Post is gebouwd. In Den Haag bouwde hij o.a. het Huis ten Bosch (in samenwerking met Jacob van Campen) en de Statenzaal op het Binnenhof, thans vergaderzaal van de 1^e Kamer. Voorts in Maastricht het Stadhuis, in Gouda de Waag en in Middelburg trof ik tijdens een stadswandeling tot mijn verrassing een achthoekige kerk aan die waar het het grondplan betreft reminiscenties aan de Bennebroekse kerk opriep. Het bleek de Oosterkerk te zijn die Post in samenwerking met Arent van 'sGravesande in de jaren 1646-1667 realiseerde.

De kerk te Bennebroek bestaat uit een langwerpige achtkant, van binnen uit twee evenwijdige zijwanden, de voor- en achterzijde uit een flauwe halve cirkel. De gepleisterde (witte) muren en het tongewelf zorgen voor een fraaie akoestiek. Post heeft de feestelijke ingebruikneming van zijn schepping in 1686 niet mogen beleven, hij overleed in 1669, zijn collega architect Adriaan Dorsman heeft de verdere bouw begeleid.

1^e orgel ca.1690 - 1742 bouwer: vermoedelijk Gijsbert Bongaert

Met inbegrip van het huidige stonden in deze kerk achtereenvolgens vier orgels. Het eerste orgel dat reeds tien jaar na de ingebruikneming van de kerk door Adriaen Pauw Jr. werd aangekocht (Heemstede - Oude Kerk- volgde pas in 1819) en waarvan de bouw wordt toegeschreven aan Gijsbert Bongaert werd - vermoedelijk omstreeks 1690

- verkregen via advertenties in de *Extraordinaire Haerlemse Courant* (het huidige Haarlems Dagblad). Het had 7 stemmen en een zgn. verkort octaaf. Het front liep evenwijdig aan de muur, het inwendige pijpwerk stond in een nis waarin zich ook de klaviatuur bevond, de organist moest dus door het pijpwerk heen contact met de voorganger op de kansel houden. De dispositie luidde:

Manuaal

Bourdon	8'
Prestant	4'
Holtfluijt	4'
Quint	3'
Superoctaef	2'
Sexquialtera	
Mixtuur	

Er zijn heel wat adviezen over en weer gegaan alvorens het instrument daar z'n plaats kreeg en uiteindelijk in orde werd bevonden. Veel reparaties en nieuwe adviezen werden aan dit eerste orgel besteed, waaronder die van de Haagse organist Aeneas Veldcamps en de Rotterdamse orgelbouwer Jacob François Moreau (orgel 1737 in de Grote Kerk te Gouda) die in 1732 nog een nieuw voetklavier in Bennebroek aanbrengt (hetgeen de toenmalige organist in 1742 nog opslag deed vragen omdat hij nu ook met z'n voeten moest spelen...) In 1741 - dus ruim 50 jaar na de ingebruikneming - werd door ambachtsheer Willem de Bruijn besloten om tot de bouw van een nieuw orgel over te gaan. Hij verstreekte de opdracht aan de Duitse orgelbouwer Christian Müller die het nieuwe orgel in de bestaande kas diende onder te brengen.

Müller leefde van 1690 - 1765(?) en vestigde zich in Noord-Nederland. Hij heeft wereldwijd bekendgeworden orgels gebouwd, zoals Haarlem Grote Kerk, monumentaal instrument met drie klavieren en 62 registers (1738), Leeuwarden Grote Kerk (1727) Beverwijk Grote Kerk (1757). Zijn twee broers Andreas en Johann Caspar werkten eveneens als orgelbouwer in Noord-Nederland evenals Cristians zoon Pieter.

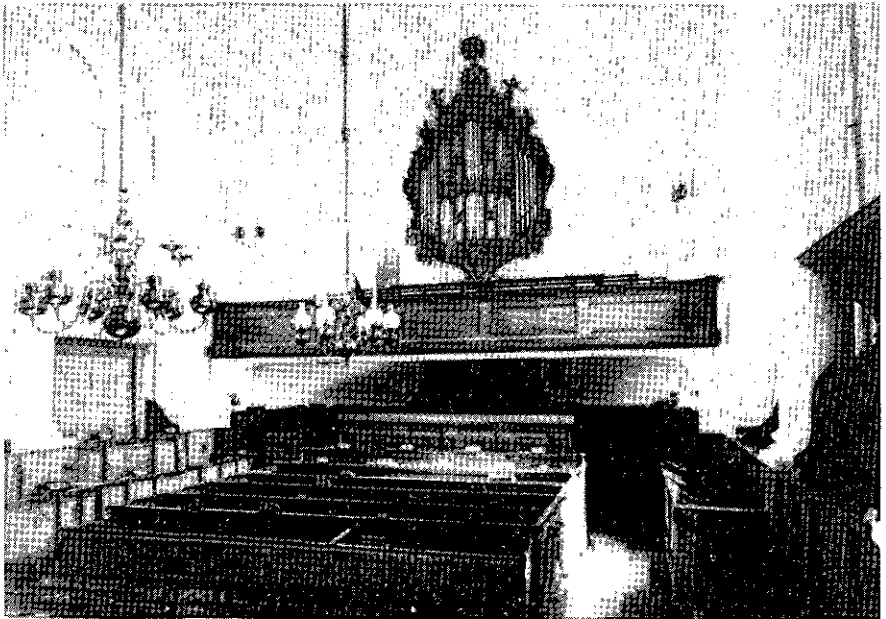
2e orgel 1742 - 1925 bouwer: Christian Müller

Het instrument dat Christian Müller voor Bennebroek bouwde bevatte 11 stemmen, verdeeld over één manuaal en een vrij pedaal met de

volgende dispositie:

<u>Manuaal</u>		<u>Pedaal</u>	
Prestant	8'	Bourdon	8'
Holpijp	8'	Fluijt	4'
Octaaf	4'	Holfluit	2'
Fluijt	4'		
Quintfluijt	3'		
Gemshoorn	2'		
Sexquialter	discant		
Mixtuur.			

Müller vergrootte het bestaande front door er een getrouwe kopie onder te bouwen en twee hoektorens toe te voegen. De plaats van de organist - in het orgel - bleef onveranderd. Vóór dit zogenaamde Zwaluwnestfront* waarvan maar enkele voorbeelden in Nederland zijn te vinden werd ca. 1900 een galerij gebouwd waardoor het optisch effect van deze frontopbouw helaas gedeeltelijk werd verstoord. Doch

Nu nog zwaluwnestfront, foto(ca.1900) collectie M.Verkaik.

de foto uit ca.1900 geeft nog een goed beeld van dit bijzonder type orgelfront.

*Zwaluwnest-front.

Een vrij zeldzaam type orgelfront dat als het ware tegen de muur geplakt zit en dus niet door middel van een onderkas op een vlakke grond staat. Typisch is ook de vaak aanwezige console, een fraai uitwaaiend onderstuk dat zowel één- als meerdelig kan zijn. Eéndelig als in Bennebroek, meerdelig, te weten driedelig, als bijvoorbeeld in Monnickendam. Ook het imposante onlangs geheel gerestaurerde orgel in Leidse Pieterskerk heeft een zwaluwnestfront.

Het Müllerorgel heeft tot 1925 gefunctioneerd. In die periode - van ruim 180 jaar - is er uiteraard regelmatig aan het orgel gewerkt, hetzij onderhoud dan wel reparaties. Verschillende namen van orgelbouwers zijn het vermelden waard: 1778 Mitthenreiter uit Leiden, 1786 Hess uit Gouda, Gabry eveneens uit Gouda 1823-1825, nogmaals Gabry in 1898 maar nu met een ingreep die we in deze periode veel aantreffen; het barokke karakter wordt door registerwijziging ingrijpend gewijzigd: de mixtuur die brille aan het klankkarakter verleent wordt vervangen door een Viola di Gamba 8'(een strijkend register). Van 1921 -1923 wordt het orgel door P.M. van Ingen onderhouden.

3° orgel 1925 - 1976 bouw:Firma Dekker Goes

Vanaf 1925 treedt een periode van verval in door de komst van een pneumatisch, zogenaamd confectieorgel. (de onderdelen komen van een groothandel en worden elders tot orgel geassembleerd)

De Firma A.S.J.Dekker uit Goes kreeg als laagste van vier inschrijvers de opdracht van een kerkbestuur dat zoals te doen gebruikelijk in die tijd gedreven leek door 'moderne' vindingen zoals de komst van de pneumatiek (die de mechanische overbrenging van toets naar pijp vervangt) en de zwelkast, waarbij pijpwerk van meestal het 'zachte' klavier in een speciale kast wordt gebouwd en met aan de frontzijde jalouzieën die door middel van een trede op de speeltafel geopend en gesloten kunnen worden waardoor crescendo- en decrescendo-effecten bereikt worden, alles ter verhoging van de expressiviteit die volgens de toen geldende smaak het orgel een grote meerwaarde zou verlenen. Doch ook de aantrekkelijk lagere prijzen bracht veel kerkbesturen er toe op voordeliger wijze hun kerken met orgelklanken te vullen. Dat een en ander door het gebruik van minder solide materia-

len zoals zink in plaats van tin-lood legeringen voor het metalen pijpwerk de kwaliteit niet ten goede kwam, werd nauwelijks beseft of op de koop toegenomen. De firma Dekker pakte, waar het de zwelkast betreft de zaak wel heel grondig aan en bouwde niet alleen het ene maar ook het andere klavier in een zwelkast.

Een geluk bij een ongeluk was het feit dat het Müllerfront geheel intact bleef, zij het dat de nieuwe speeltafel vóór de onderkant van het orgel, namelijk voor de console en de lambrequins**, kwam te staan zodat deze voor het grootste deel aan het zicht onttrokken werd. Voor de organist betekende zijn nieuwe plaats een hele vooruitgang want hij behoefde niet meer door de pijpen heen contact met de gemeente te onderhouden, hij plaatste eenvoudig een achteruitkijkspiegel boven z'n klavieren! Wat er intussen met het historisch waardevolle pijpwerk en andere onderdelen is gebeurd vermeldt de geschiedenis helaas niet, mogelijk heeft de firma Dekker ze in andere "nieuwe" orgels verwerkt. Of de Orgelcommissie van de Ned.Herv.Kerk is ingeschakeld blijft

Monnickendam Grote Kerk, foto Ton Nelissen.

onvermeld, wel weten we dat als deskundige S.P.Visser uit Hillegom werd aangetrokken die het orgel ook jaren heeft gestemd.

** Lambrequin: horizontaal hangende van onderen getande reep stof - c.q.houtsnijwerk - als draperie aan venster, hemelbed, orgelfront e.d.

De dispositie was als volgt:

<u>Manuaal I</u> (in zwelkast)		<u>Manuaal II</u> (in zwelkast)		<u>Pedaal</u>
Bourdon	16'	Holpijp	8'	Subbas 16'
Prestant	8'	Viola di gamba	8'	Open bas 8'
				(transmissie)
Roerfluit	8'	Vox celeste	8'	
Viola d'Amour	8'	Flute harmonique	4'	
Octaaf	4'	Woudfluit	2'	
Flute dolce	4'	Vox humana	8'	
Piccolo	2'			
Cornet	III			
Basson Hobo	8'			

De pneumatische periode heeft ca.50 jaar geduurd. Gedurende die periode was er voor orgelreparateurs genoeg werk aan de winkel. In 1950 voerde de firma Flentrop een restauratie uit. Orgelbouwer van Leeuwen uit Leiderdorp adviseerde in 1954 tot algehele vernieuwing. Flentrop adviseerde eveneens tot nieuwbouw die op plm. Fl. 18.000,- kwam, en zag ook wel iets in een opknapbeurt, voor Fl. 6000,- die hij vervolgens mocht uitvoeren. Maar de gebreken bleven voortduren en zich ophopen.

4^e Orgel, vroeg 18^e eeuw, bouwer onbekend, 1974 - heden

In 1974 wordt op advies van Klaas Bolt een van Jubbega(Friesland)) afkomstig vroeg 18^e eeuws eenmanualig orgeltje - zonder frontpijpen - aangekocht waarvan de naam van de bouwer niet met zekerheid kon worden achterhaald.

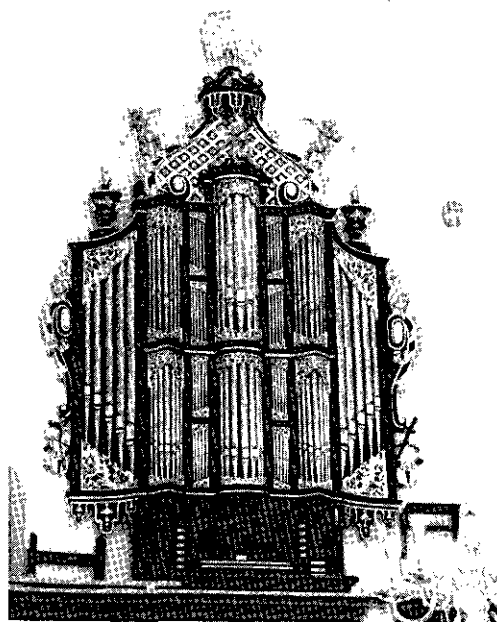
Zwaluwnest-front exit

Monumentenzorg onder welks directoraat ook het Bennebroekse orgel behoort en over het algemeen een historisch gedegen beleid voert

is helaas op instigatie van de adviseur Klaas Bolt* bereid gebleken om het zeldzame Bennebroekse zwaluwnestfront zodanig te wijzigen dat van het zwaluwnest-karakter niets meer overbleef. Immers, wie zal bij een vergelijking van hoe het was en hoe het geworden is de verschillen over het hoofd zien en niet tot de conclusie komen dat deze frontafsnijding nooit had mogen gebeuren? Maar noch in de vakbladen, noch in de pers werd deze misgreep aan de kaak gesteld, ook de voortreffelijke monografie van de Hertog en de Klèr rept met geen woord over deze betreuwenswaardige ingreep, mogelijk heeft het gezag van de adviseur menige stem doen verstommen.

* Medeadviseur was de heer O.B. Wiersma namens de Rijksdienst voor Monumentenzorg

Flentrop orgelbouw in Zaandam heeft de adviezen gerealiseerd, het oude pijpwerk gerestaureerd en een nieuw bovenwerk toegevoegd naar voorbeeld van gelijknamige registers in het bovenwerk van het

1976. Alleen de lambrequins onder de hoektorens bleven behouden, foto Ton Nelissen.

Müllerorgel (1756) te Beverwijk. Helaas waren vanwege de aan te bouwen speeltafel de karakterestieke console en een gedeelte van van de lambrequins gedoemd te verdwijnen - zoals reeds opgemerkt - volgens de adviseur(s) wel te verstaan. Deze versieringen staan weliswaar in het orgelmuseum in Elburg doch benadrukken slechts dat versieringen - eenmaal losgemaakt van een organisch geheel - maar een povere indruk maken.

Wat had er moeten gebeuren? De door Bolt geadviseerde uitbreiding met een tweede klavier had nooit ten koste mogen gaan van een 'afgezaagd' orgelfront, de organist had zijn oorspronkelijke plaats in het orgel moeten behouden. (tot op de huidige dag bevindt de klaviatuur van het orgel te Monnickendam zich achter het middendeel van de driedelige console) De galerij laten vervallen of van ranke pilaartjes voorzien zodat het zicht op het gehele front behouden was gebleven. Nu maar wachten op een maecenas - als bijvoorbeeld de De Nederlandse Bank die geld gaf voor de aankoop van het schilderij van Mondriaan - en het mogelijk maakt dat het Bennebroekse orgel in oude luister kan worden hersteld !

De dispositie is als volgt:

<u>Manuaal I</u>		<u>Manuaal II</u> geheel 1976	
Prestant	8'	Holfluit	8'
Holpijp	8'	Gemshoorn	4'
Octaaf	4'	Nachthoorn	2'
Fluit	4'	Cornet	III
Quintprestant	3'		
Superoctaaf	2'		
Tertiaan	II	1976	
Mixtuur	III	1976	klavieromvang: C - d'''
Dulciaan	8' discant uit	1976	pedaalomvang: C - d' (aangehangen)

Bronnen:

J.J. Terwen en K.A. Ottenheym *Pieter Post* Walburg Pers.

Jaap den Hertog en Herman de Klër. *De geschiedenis van het orgel in de dorpskerk te Bennebroek*. Vereniging Oud-Heemstede - Bennebroek 1991

Jan Jongepier *Vier orgels in de Ned.Herv.Kerk te Bennebroek* in *Het Orgel* 1976 pag.356 e.v.

Carillon

Ondergetekende kon de verleiding niet weerstaan om naast het orgel ook het carillon van Bennebroek te vermelden. Het is toch fantastisch dat een kerk een carillon cadeau krijgt (inplaats van een of andere gedenknaald of bank) Het gebeurde in 1923 door mevrouw J.G. Willink - Willink, toenmalige ambachtsvrouw van Bennebroek die met de schenking van een carillon wilde bereiken dat iedere inwoner van Bennebroek er genoeg aan zou kunnen beleven.

De klokken werden gegoten door de Engelse firma Taylor, totaal 24 klokken C² - C⁴. In 1943 werd het carillon door de Duitse bezetter geroofd maar het kwam gelukkig in 1960 terug, zij het nu geleverd door de Firma van Bergen uit Heiligerlee. Eén klok heeft de klokkenroof van het oorspronkelijke Taylor-carillon overleefd.

Het is jammer dat de teruggekeerde klokken hun aanvankelijke plaats niet hebben terug gekregen. Zij hangen nu binnen in de torenruimte, de open plaatsen waar de klokken zich vroeger bevonden zijn nog te zien. In de lezenswaardige monografie *Hervormde Kerk van Bennebroek 300 jaar* (1980) door M. Verkaik ziet men op pagina 37 (mèt vergrootglas) de klokken op hun oorspronkelijke plaats hangen.

Bronnen:

Ferdinand Timmermans, *Luidklokken en Beiaarden in Nederland* Allert de Lange-Amsterdam 1944 (nr 33 van de Heemschutserie) pag.74: "Bennebroek: 1923, omvang en stemming: b-b2 (min c en d) Geschenk van 23 klokken, kan alleen automatisch bespeeld worden. De schenker maakte bovendien de bepaling dat alleen psalmmelodieën gestoken mogen worden."

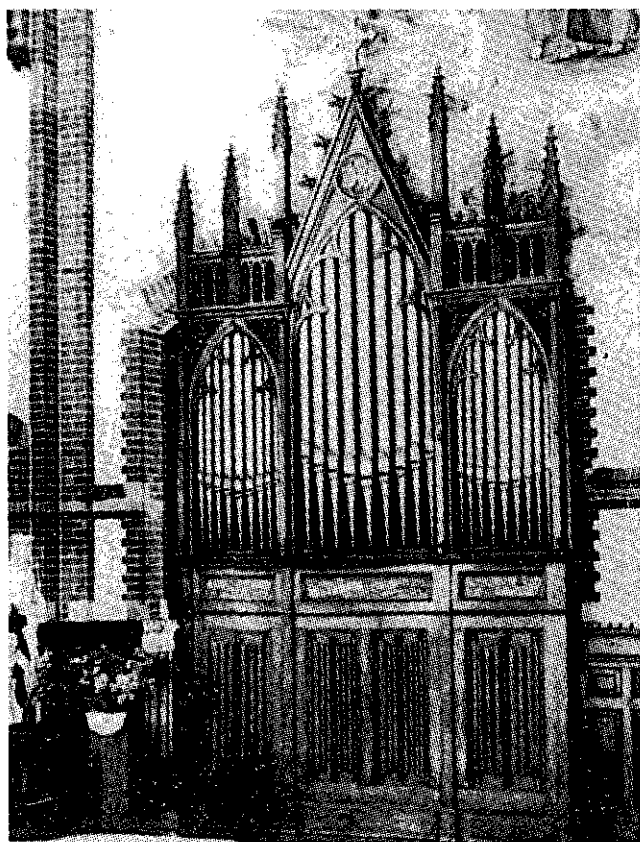
André Lehr *Cultuurgeschiedenis de Lage Landen* Europese Bibliotheek Zaltbommel 1971

M.Verkaik: De reeds genoemde monografie. De auteur was zo vriendelijk mij mede te delen dat het carillon ook door middel van een klavier bespeeld kan worden en zolang hij het zich kan herinneren worden allerlei soorten muziek - dus niet enkel psalmmelodieën - ten gehore gebracht.

Bennebroek Kapel v.h. R.K. Sint Lucia-Klooster der Zusters Franciscanessen

Het St.Luciaklooster is een groot gebouwencomplex dat in 1895 tot stand kwam. Het vormt samen met de r.k. parochiekerk en scholen van Bennebroek een indrukwekkend voorbeeld van rooms-katholieke monumentaliteit, tot voor enkele decennia landelijk gelegen nabij de Ringvaart.

Het orgel is in 1900 gebouwd door de firma Maarschalkerweerd die vooral bekendheid heeft gekregen als bouwer van het grote orgel in het

St. Luciaklooster, foto K.Schippers.

Koninklijk Concertgebouw te Amsterdam. (1891) Maarschalkerweerd bouwde vooral in Rooms Katholieke kerken en in veel van zijn orgels zijn kenmerken van de beroemde Franse orgelmaker Cavallé Coll aanwezig. Wat aan het Bennebroekse instrument vooral de aandacht trekt is de intieme neo-gotische orgelkas die een harmonieuze eenheid vormt met de architectuur van de kapel die tevens gave koorbanken in dezelfde stijl bezit. Stond het orgel aanvankelijk op de zogenaamde koorgalerij achter in de kapel, thans heeft het een zinnigere plaats gekregen vlak bij het altaar op de begane grond in een nis, het front vlak tegen de rechter-zijwand alsof het daar altijd gestaan heeft. Het klankbeeld lijkt een typisch product van de in die tijd heersende opvatting dat de ijle stemmen van een nonnengemeenschap uitsluitend gebaat zijn bij een fluwelige dispositie en een dito intonatie. Ook het ontbreken van hoger klinkende registers en vulstem(men) lijkt in die richting te wijzen. Maar het dient gezegd: uit dat klankbeeld en uit die intonatie spreekt een grote perfectie en een gedegen vakmanschap.

Dispositie:

<u>Manuaal I</u>		<u>Manuaal II</u>		<u>Pedaal</u>
Prestant	8'	Holfluit	8'	Aangehangen C - f °
Bourdon	8'	Aeoline	8'	
Gamba	8'	Fluit Dolce	4'	
Melofoon	4'			

Manuaalomvang C - f''' Koppeling I - II

Bronnen:

Jan Jongepier, Hans van Nieuwkoop, Willem Poot *Orgels in Noord-Holland* Pirola Schoorl 1996

Kloosterarchief: Uit de ruime archiefkamer van het klooster kwam heel wat minder documentatie dan de aanwezigheid van tientallen mappen, banden en ordners deden vermoeden; er bleek in dit archief over het imposante klooster en het charmante orgel niet méér beschikbaar dan een stukje papier waarop de volgende tekst stond geschreven: "Klooster is in 1895 gebouwd. Architect was een zuster van de Sacré Coeur die hier woonden. Franse Zusters van het H.Hart.", de rest was een gedeelte van een brief afkomstig van de orgelbouwer Vermeulen uit Alkmaar en luidde: "Eerwaarde zusters, Het orgel in Uw kapel is een zeer fraai instrument en van een goede kwaliteit, gebouwd door de Fa Maarschalkerweerd in 1900." De brief was gedateerd 1 november 1974 en halverwege afgeknipt.

Louk Nelissen

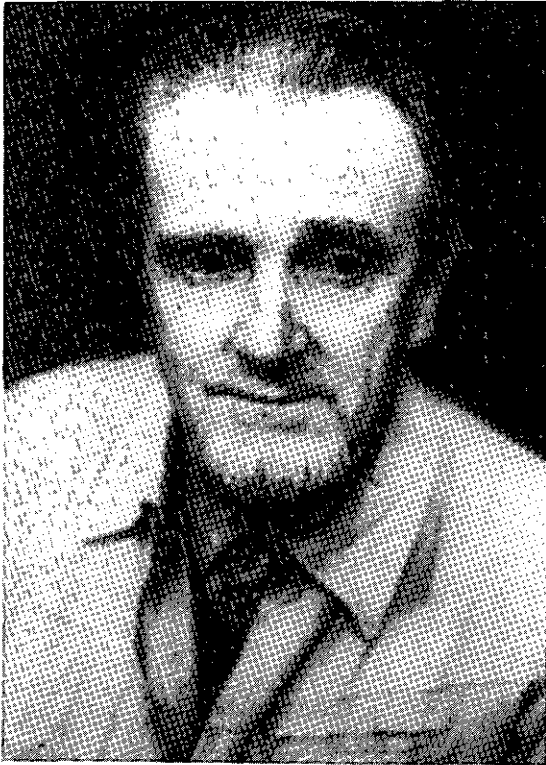
Incident rond Jan Hanlo in de Linnaeushof

Over de dichter en prozaschrijver Jan Hanlo (1912-1969) verscheen eind 1998 een uitgebreide levensbeschrijving van Hans Renders. Een boekwerk van liefst 677 bladzijden dat tevens uitkwam als proefschrift van de Katholieke Universiteit Brabant in Tilburg. Naast diens letterkundig werk komt vooral Hanlo's onaangepast gedrag uitvoerig ter sprake. Literatuurcriticus Kees Fens schreef daarover: *"Hanlo heeft zijn hele leven gedaan waar hij zin in had. En omdat hij zeer veel zinnen had verliep zijn leven uiterst grillig: een kronkellijn zonder weerga"*. In 1962 zat Hanlo een gevangenisstraf van een maand uit in Haarlem, omdat hij op het strand van Zandvoort een 15-jarige jongen over de borst had geaaid.

Drie jaar voordien, in augustus-september 1959, vierde de Haarlemse Jazz Club het 10-jarig bestaan met een tuinfeest in de Linnaeushof. Hanlo die zijn leven lang een grote voorliefde voor de jazz had kreeg hier hoogte van toen hij een week voor de 5e september een jazztentoonstelling bezocht in de Haarlemse Vleeshal teneinde gegevens te verzamelen voor een door hem te houden lezing over jazz. Hanlo liet zich na eerst de nodige borrels in de Spaarnestad te hebben gedronken in de late avond van de 5e september vanuit Haarlem met een taxi naar Bennebroek vervoeren. Het werd een nachtelijk bezoek met voor de dichter pijnlijke gevolgen. Kees Schoevers Jr. publiceerde eerder over deze gebeurtenis in een artikel 'Jan Hanlo en poetry' (Bzzletin 116, 1984). Thans volgt het relaas van biograaf dr. Hans Renders: een incident in het meestal zo rustieke Bennebroek als direct gevolg van Hanlo's drankprobleem.

Hans Krol

"Hanlo werd steeds duidelijker een maatschappelijke outcast. Op 5 september 1959 kreeg hij op veel directere wijze met het gezag te maken, toen hij een tuinfeest bezocht ter gelegenheid van het tienjarig jubileum van de Haarlemse Jazz Club. Er werd flink uitgepakt op die avond. Gasten moesten drie gulden entree betalen, maar kregen daarvoor een stoer musici te horen. The Dixieland Pipers, The Beale Street Seven, The Wanderers, The William B.J. Swing Combo en vele anderen waren voor het feest in de Linnaeushof in Bennebroek gecontracteerd.

Jan Hanlo

De plaatselijke politie had versterking aangevraagd omdat tegelijkertijd met het jazzfeest in de Linnaeushof kermis gevierd werd op het plein van Bennebroek. Maar de avond verliep rustig. Daarom gaf de politie de uitbater van de Linnaeushof toestemming om het jazzfeest na twee uur 's nachts voort te zetten, maar alleen voor het bestuur en genodigden van de Jazz Club. Rijkswachtmeester Van der Velde en zijn collega's lieten zich een drankje aanbieden. Van der Velde dronk een glaasje Sisi. Wat zijn collega's dronken, wist de opperwachtmeester zich later niet meer te herinneren. Het is niet onmogelijk dat ze 'enige borrels' dron-

ken. De opperwachtmeester kreeg al nippend aan zijn glaasje Hanlo in het oog. Hij danste en huppelde wat en hij trachtte aansluiting te krijgen met het gezelschap. Toen duidelijk werd dat Hanlo niet tot de genodigden behoorde, werd hij door iemand van de jazzclub gesommeerd te vertrekken. Omdat Hanlo geen gehoor gaf aan dat verzoek, bemoeide wachtmeester Collignon zich met de zaak. Na een korte woordenwisseling pakte Collignon Hanlo om zijn middel en droeg hem zo naar buiten. Nadat Van der Velde buiten was gekomen, zag hij Hanlo met de wachtmeesters Collignon en Kop praten. Hanlo beweerde dat zijn koffertje nog binnen stond. Collignon wilde niet dat Hanlo het ging halen. Daarom ging Van der Velde naar binnen terwijl Hanlo neuriënd stond te wachten. Het koffertje werd niet gevonden. En in plaats dat Hanlo zelf mocht gaan zoeken, werd hij weggejaagd, 'richting Haarlem'. Dit bevel ging gepaard met enig duwwerk van Collig-

non. Nadat deze zich weer bij Van der Velde vervoegde, zou hij gezegd hebben: 'Dat is een mooie kerel, hij heeft mij geslagen en ik heb hem ook geslagen.' Als ondersteuning van deze opmerking liet Collignon zijn bebloede hand zien. Van der Velde vertelde later aan de rechter-commissaris dat Collignon had beweerd door Hanlo te zijn uitgescholden voor *boerenlul*. Pas de volgende middag vernam Van der Velde van wachtmeester Kop dat een bestuurslid van de Jazz Club Hanlo 's nachts per auto naar het Marine-Hospitaal in Overveen had gebracht. Kop belde naar het hospitaal en liet zich vertellen dat het 'niets ernstigs was'.

Diezelfde dag stuurde Hanlo een brief naar Van der Velde waarin hij hem mededeelde te zijn geslagen en geschopt en dat hij nu overwoog een klacht in te dienen. Hoewel het proces-verbaal pas op 14 september, dus ruim een week na de vroege ochtend van 6 september was gedagtekend, verklaarde Van der Velde toen hij over de zaak gehoord werd, dat al besloten was een proces-verbaal op te maken vóórdat Hanlo's brief binnenkwam. 'Ik heb in de bewuste nacht niet gezien, dat wachtmeester Collignon de heer Hanlo met de gummistok sloeg en met zijn vuist stompte.' Overigens had hij ook niet gezien dat Hanlo de wachtmeester tegen diens scheenbeen schopte of hem een belediging toevoegde.

De rechtbank in Haarlem besteedde op 11, 12 en 20 april 1960 aandacht aan de kwestie-Hanlo en liet daarvoor tien getuigen opdraven. Zo kwam de zestigjarige Aerdenhoutse journalist Valentijn Machiel Polak verklaren dat hij had gezien hoe Hanlo tevergeefs een dame ten dans vroeg. 'Ik zag hem even later huppelen over de dansvloer. Later vertelde men mij, dat dat huppelen dansen was geweest. De heer Hanlo misdroeg zich in geen enkel opzicht. Hij viel niemand lastig.' Wel was hij volgens Polak dronken. Zonder iets te zeggen zou Collignon hem opgepakt hebben en buiten hebben gezet. 'De handelswijze van de wachtmeester Collignon verwonderde mij bijzonder.'

Wachtmeester Petrus Kop dacht dat de dienstdoende politiefunctienaris op die bewuste avond een borrel had gedronken. Hij had zelf twee cognacjes genuttigd. Hij voegde aan zijn zakelijk verslag toe dat het wegdragen van Hanlo hilariteit veroorzaakte. Hij had wel gehoord dat er klappen vielen, maar niet gezien wie ze uitdeelde.

De twintigjarige kelner John A. Muylaert serveerde Hanlo enkele glazen sherry. 'Zijn huppelen wekte hilariteit, als lachnummer vond ik het wel geslaagd.' Muylaert serveerde cognac aan de politie, buiten op het terrein. De kelners Van Poeteren, Schaay en Schoo, die niet door

de rechter maar wel door Hanlo's advocaat M.Verdaasdonk (tussen 1962 en 1996 tevens redacteur van *Tirade*) verhoord werden, wisten zich te herinneren dat Hanlo oude jenever had gedronken. Hanlo zou van tafeltje naar tafeltje zijn gegaan met de opmerking: 'Als dat er een van het bestuur is, dan is het niet veel bijzonders.' De drie werden door Verdaasdonk wijselijk niet als getuige opgeroepen.

Alexander C.Comes (26) vertegenwoordiger, vertelde dat Hanlo een beetje agressief was op de dansvloer. 'Zijn alleen dansen maakte op mij een ongezonde indruk.' Comes had gezien dat Hanlo Bijvoet, een vriend van Comes, ten dans vroeg. Daarna vroeg hij Bijvoets verloofde, zij weigerde omdat ze Hanlo een *engerd* vond. Toen Hanlo daarom maar in zijn eentje ging dansen, struikelde hij over een stoel en nam hij tegenover Bijvoet een soort *bokshouding* aan. Bij het naar buitendragen trappelde Hanlo met zijn benen, verklaarde Comes. Toen Comes naar buiten keek, zag hij een politiemann 'slaande bewegingen' maken. Tegen zijn vrienden zei hij toen: 'Nou slaan ze hem nog op zijn sodemieter ook, dat vind ik geen stijl.' Nadat Comes later die nacht naar huis reed, vond hij Hanlo zittend tegen een hek met een gebroken neus en een bebloed gezicht. Bijvoet bevestigde dit verhaal en voegde eraan toe dat hij Hanlo naar het ziekenhuis had vervoerd. Toen hij de volgende dag Hanlo's koffer naar de politie bracht en zich beklagde over het gebeurde, reageerde wachtmeester Kop met: 'Hij begon.' Ook Comes was de volgende dag naar het politiebureau gegaan om zijn verontwaardiging over het politiegedrag uit te spreken.

Wachtmeester Collignon voegde een nieuw feit toe aan het almaar vager wordende verhaal: 'Hanlo stond op de dansvloer en maakte springende bewegingen, daarbij kreten slakend, terwijl hij tevens een pistooltje, hetwelk hij in zijn hand hield, deed knallen. Ik meen, dat het een kinderpistooltje was.' Hanlo zou ondertussen geroepen hebben: "Ik laat me niet wegsturen, dit zijn Ssmanieren."

Na een gemiste vuistslag en een rake scheenschap van Hanlo gaf Collignon hem twee klappen met de gummistok 'ter hoogte van zijn bovenarm en één op zijn achterwerk.' Hanlo weigerde weg te gaan omdat zijn pyama in het verdwenen koffertje zou zitten. En weer had Hanlo geroepen: 'Denk je, dat ik me door een ouwe lul buiten laat zetten. Je lijkt wel een NSB'er.' Daarna gaf Hanlo hem nog een vuistslag in het gezicht. Collignon gaf hem een vuistslag terug. Hanlo viel toen met zijn gezicht op de weg.

De uitbater van de restauratie, Karel Lodewijk Heussner, had een andere lezing van gebeurde. Nadat hij met zijn personeel had afgere-

Zandvoort, 10 oktober 1965; 47 Jan Hanlo, 48 J. Kemper

kend, bevond hij zich op het donkere pad in de tuin en hoorde 'bars commando-geroep.' In het schijnsel van zijn zaklantaarn zag hij dat het Hanlo was. Hanlo liep met zijn handen omhoog. 'Ik ergerde mij aan het optreden van de politie.' Hanlo belde hem later op over het koffertje. Heussner belde vervolgens de politie, maar die legde de hoorn erop, na hem gesommeerd te hebben zich nergens mee te bemoeien.

Hanlo zelf legde ook een verklaring af. Hij vertelde een liefhebber van jazz te zijn en naar het *Theehuis* van de Linnaeushof te zijn gekomen om gegevens te verzamelen voor een lezing. Dat het *Theehuis* zich in de speeltuin bevond, waar hij wel vaker kwam, vertelde Hanlo er niet bij. tijdens het avondeten zou hij twee glazen bier gedronken hebben, en tijdens het feest nog twee, en naar schatting zeven à acht glazen oude klare. Hij had enkele aanwezigen gevraagd met hem te dansen, maar toen dit geweigerd werd, ging hij alleen de dansvloer op. Het was zijn bedoeling dat er om hem gelachen werd, maar hij had zeker geen aanstoot willen geven.

Toen een wachtmeester van de politie op hem af was gekomen, had Hanlo ironisch gezegd: 'Wat jammer hè, alles is nu zo goed verlopen en nu dit.' 'De wachtmeester heeft mij toen vastgepakt, waar weet ik niet meer. Het is mogelijk, dat ik toen getracht heb mij los te rukken. Vervolgens draaide de wachtmeester mij een halve slag om, sloeg zijn beide armen met kracht om mijn lichaam heen en droeg mij de zaal uit. Toen hij met mij buiten was gekomen zei hij niets tegen mij, dit kan ik

mij tenminste niet herinneren. Toen ik mij bevond op weg naar het hek aan de straatweg, dus nog in het park, voelde ik op mijn rechter schouder harde slagen en ook enige op mijn linker schouder, waarschijnlijk toegebracht met een stok. De wachtmeester zei daarbij: 'Lopen moet je, hard lopen.' Ik ging toen hardlopen in de richting van het hek. Ik heb mij toen niet verzet; ik herinner mij tenminste niet dat ik nog achteruit heb getrapt tegen het scheenbeen van de wachtmeester. Ik zal waarschijnlijk wel een afweerbeweging gemaakt hebben. Toen ik enige meters was voortgelopen in de richting van het hek keek ik om, waarna ik onverhoeds een harde stomp kreeg schuin tegen mijn neuswortel aan. Ik heb gelezen, dat ik door deze klap knock-out ging. Na deze stomp liep ik weer in de richting van het hek voort, waarbij ik nog steeds werd geslagen. Toen ik midden op het pad was, en wel op het donkerste gedeelte daarvan, vreesde ik voor mijn hachje. Zo ging de wachtmeester tegen mij tekeer. Toen ik echter dicht bij het hek kwam zag ik nog een andere wachtmeester staan, hetgeen mij geruststelde. Toen deze wachtmeester in het zicht kwam, was het slaan afgelopen. Buiten het hek gekomen, dus op de straatweg, zei de wachtmeester, die mij geslagen had, tegen mij: 'Nu ga je rechts, anders neem ik je mee naar het bureau.' Hierop antwoordde ik, dat ik zou gaan, maar alleen dan, wanneer ik mijn koffertje had. Mij werd toen gezegd, dat het koffertje zou worden gehaald. Korte tijd daarna werd mij verteld, dat het koffertje in het *Theehuis* niet aanwezig was. Gedurende de tijd, dat naar het koffertje werd gezocht, sprak ik nog met de wachtmeester, welke ik bij het hek had aangetroffen; deze is genaamd Kop, zoals ik later heb gehoord. Deze vroeg nog aan mij waar ik vandaan kwam. Ik ben vervolgens een klein eindje naar rechts over de weg gelopen in de richting Overveen, waar ik aan de kant van de weg ben gaan zitten om wat bij te komen. Een auto stopte toen bij mij waarin waren gezeten bezoekers en medewerkers van het tuinfeest. Op hun verzoek heb ik in de auto plaats genomen, waarna ik gebracht ben naar het Marine-Hospitaal. Een dokter aldaar heeft mijn neus behandeld, waarna ik dit hospitaal kon verlaten. Ik ben toen op eigen gelegenheid gelopen van dat hospitaal naar Haarlem. Vandaar ben ik per trein naar Valkenburg teruggekeerd.

De revers van mijn colbertjasje waren doordrenkt en stijf van het bloed. Tot zelfs in mijn onderbroek zat bloed. Mijn rug was bij mijn rechter schouderblad zwart. De plek was 8 bij 20 centimeter groot. De daaropvolgende dinsdag is mij neus rechtgezet in het St. Joseph-ziekenhuis in Heerlen. Dit deed erg veel pijn.' Nog na verteld te

Dichter-leraar veroordeeld

Van onze correspondent

HAARLEM, vrijdag
Tot / 80 boete of 15 dagen hechtenis veroordeelde de Haarlemse rechtbank de 49-jarige Limburgse dichter-leraar J. H., die voor de Haarlemse rechtbank terecht had gestaan, wegens mishandeling en belediging van de wachmeester Th. C. van de rijkspolitie. Het gebeurde in de donkere tuin van de „Linnaeushof“ te Bennebroek in de nacht van 5 op 6 september 1959. De dichter, die flink onder de invloed was, werd door de wachmeester verwijderd uit het theehuis, waar een jazzfeest aan de gang was.

Volgens de wachmeester had verdachte zich buiten hevig verzet en hem geslagen en gestompt. Hij had de wapenstok moeten gebruiken.

De dichter werd vroeg in de morgen bij het hek buiten de „Linnaeushof“ langs de weg aangetroffen. Hij was flink met de gummistok bewerkt, waarbij onder meer zijn neusbeen gebroken was. Hij erkende gescholden te hebben, maar ontkende ernstig verzet gepleegd te hebben.

De officier had / 100 boete, subs. 20 dagen hechtenis geëist.

hebben dat hij een aanbod om te schikken had afgewezen, verklaarde Hanlo verder zich niet te herinneren over „ss-manieren“, 'ouwe lul' of 'NSB'er' gesproken te hebben.

Op 17 november 1960 kwam de zaak voor de rechter. Hanlo's klacht tegen de politie was al in januari van dat jaar geseponeerd. Over de precieze reden daarvan moest zelfs Verdaasdonk in het duister tasten, want het dossier mocht niet helemaal gelezen worden omdat het een *intern* onderzoek betrof. Verdaasdonk schreef een bezwaarschrift waarin hij tegen deze procedure protesteerde, en waarin hij ook een sterk punt over de zaak zelf inbracht. Namelijk dat het onwaarschijnlijk is dat een agent die geslagen wordt niet onmiddellijk de verdachte in hechtenis neemt of zelfs maar naar zijn naam vraagt. Dat de klacht van de politie pas negentien dagen na het delict werd geformuleerd noemde hij raar. Ook overlegde hij een brief van het Sint-Joseph-

ziekenhuis uit Heerlen, waarin bevestigd werd dat Hanlo kort na de bewuste nacht aan zijn neus behandeld was. Het was allemaal tevergeefs, Hanlo's klacht werd geseponeerd. In plaats daarvan moest hij zich verantwoorden voor een driedelige tenlastelegging:

- 1) mishandeling van een politieagent;
- 2) belediging van de politie
- 3) verzet tegen een ambtenaar in functie

De zitting van de rechtbank werd breed uitgemeten in *De Telegraaf*. Hanlo's naam werd tot initialen ingekort, maar de toevoeging 'de 49-jarige Limburgse dichter-leraar' liet weinig van zijn identiteit te raden over. De verzamelde processtukken kwamen ruimschoots in de krant ter sprake. Hanlo ontkende dat hij de politieman had gestompt. 'Maar ik ben zo erg geslagen, dat ik strepen van 28 cm over mijn rug heb gekregen. Ik zag er uit als een neger.' De eis was f.100,- boete of

twintig dagen hechtenis en twee weken voorwaardelijke gevangenisstraf met een proeftijd van drie jaar. Op 16 december 1960, precies negen maanden na het verhoor, kwam de pijnlijke verlossing. *De Telegraaf* berichtte er weer over: 'Dichter-leraar veroordeeld.' In het bericht stond dat de Limburgse Dichter-leraar J.H. terecht had gestaan wegens mishandeling en belediging van een wachtmeester van de rijkspolitie. Het vonnis luidde f.60,- of vijftien dagen hechtenis. Maar de krant nam ook een alinea in dit bericht op die refereerde aan de klacht die Hanlo tegen de politie had ingediend maar niet ontvankelijk werd verklaard: 'De dichter werd vroeg in de morgen bij het hek buiten de Linnaeushof langs de weg aangetroffen. Hij was flink met de gummistok bewerkt, waarbij onder meer zijn neusbeen gebroken was.'

Hanlo bewaarde een schrijfblok vol aantekeningen over de zaak-Bennebroek. Op binnenstebuiten gekeerde Ligakoekverpakkingen maakte hij allerlei opmerkingen bij de getuigenverklaringen. Hij citeerde delen uit het gedicht '*Die Unzufriedenheit der Menschen*' van Abraham Kästner (1719-1800) om zijn gemoedstoestand te illustreren:

*Steig auf der Leiter der Dinge
Selbst bis zum Throne der Gottheit
Dann strafe, woferne du kannst
die Vorsicht und Ordnung der Erde!*

'Was hij misschien NSB'er?' kriebelde Hanlo op een Ligapak. 'Ik had hem misschien wel dood mogen schieten uit noodweer. Ik dacht, misschien trapt hij me wel in elkaar als z'n sadistische woede ten top stijgt.'

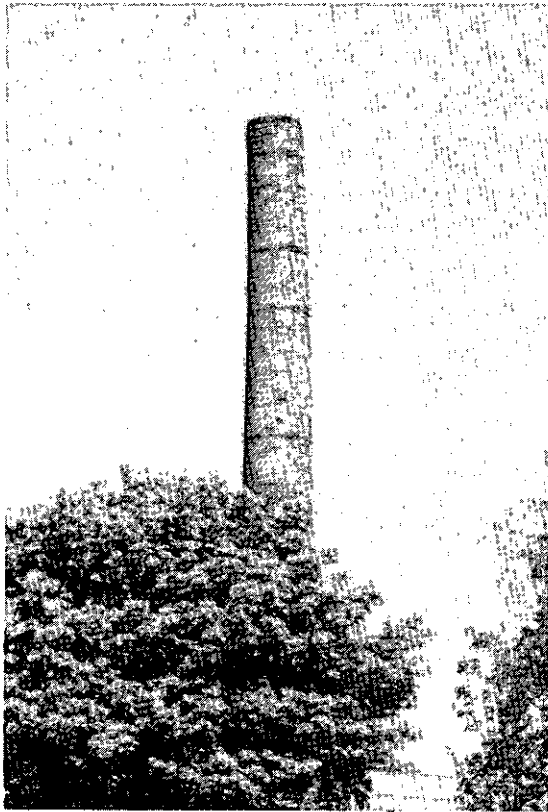
Na het incident in Bennebroek is Hanlo een knipselverzameling gaan aanleggen over mishandeling van burgers door politiefunctionarissen, draagtassen vol berichten uit *De Telegraaf*, *Het Parool* en *De Nieuwe Limburger* over in opspraak gekomen politieoptreden. Ook liet hij zich artikelen over dubieus politiegedrag opsturen door een persknipseldienst. Nog in 1968 schreef hij bij een bericht over een man die ten onrechte door de politie was gearresteerd: *Bennebroek!...*"

Hans Renders

Uit: Zo meen ik dat ook jij bent; biografie van Jan Hanlo.
De Arbeiderspers, 1998 (Open Domein, nr.34).

Heerlijk- eden

Kwartstaftblad van de Vereniging Oud Heemstede-Bennebroek
26e jaargang No. 101 Augustus 1999

Bestuur:

Mr. F.Th.J. Harm, voorzitter
Adriaan Pauwlaan 7,
2101 AH HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 07 40

A.Koopman, penningmeester
Meijerslaan 14,
2105 PC HEEMSTEDE
tel. 023 - 529 05 30

P.L. van Daalen, secretaris
Valkenburgerlaan 11,
2103 AK HEEMSTEDE
tel. 023 - 529 32 91

J.L.P.M.Krol, archivaris
Johannes Verhulstlaan 26,
2102 XT HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 29 77

Mevr. M. A. van der Eem-
Wildschut, ledenadministratie
Eemlaan 18
2105 XA HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 96 09

Mevr. drs. A. Meddens-
van Borselen
Jan van Galenlaan 1
2121 XG Bennebroek
tel. 023 - 584 50 44

Redactie:
H. Krol
C. Peper (eindredactie)

Redactie-adres: Meerweg 6
2103 VC Heemstede

Het lidmaatschap wordt jaarlijks automatisch verlengd, behoudens schriftelijke opzegging via de ledenadministratie **vóór 1 november**

Contributie minimaal *f.* 20,-

Giro 27.35.06 t.n.v. de Penningmeester v.d. Vereniging Oud-Heemstede
Bennebroek te Heemstede.

Foto voorzijde: De laatste schoorsteen aan de Blekersvaartweg kort voor de sloop (foto: V.C. Klep).

Inhoud	pag.
Nummer 101	152
Zomerexcursie	154
Open Monumentendag 1999	156
Verslag jaarvergadering 20 mei	158
Rectificatie	161
Aardse Paradijzen	162
Laatste wasserijschoorsteen niet millenniumbestendig	163
Harddraaverij-Vereniging 't Oude Slot	169
Floris V grondlegger van de heerlijkheid Heemstede	173
Gedenkteken Joodse Slachtoffers WO II Haarlem	177
Een watertoren in Bennebroek?	178
In gesprek met... Wim Verspoor	183
Toen en nu	187
Heemstedenaren en één Bennebroeker filatelistisch verbeeld	190
Verkennergroep De Duintrappers	196
Oproep "Duitse dienstmeisjes in Heemstede"	198
Nieuwe leden juli t/m oktober	199

Nummer 101!

Voor u ligt nummer 101 van het VOHB-tijdschrift 'HeerlijkHeden'. Op onze honderdste uitgave zijn diverse reacties binnengekomen. Met name op de artikelen over oorlogs slachtoffer Jan Oom, geneesheer Godlieb Hoffmann en Haarlemse wegen in Heemstede. De blekerspers afkomstig van Rookmaker/Peepkorn, tegenwoordig in Vught langs de openbare weg tentoongesteld, blijkt aanzienlijk ouder dan gedacht. Deze zou volgens één bron uit 1653 dateren.

Op 22 april van dit jaar overleed de heer H.J. Verkouw op ruim 94-jarige leeftijd. Als gemeentebestuurder heeft hij zich meer dan eens ingezet voor behoud van plaatselijk erfgoed, zoals begin jaren zestig bij de restauratie van de overblijfselen van het Oude Slot.

De VOHB was vertegenwoordigd op Koninginnedag bij Van Schagen met een fotoexpositie over Oud-Heemstede alsmede op de Zomer-Voorjaars Markt van 30 mei. Oud-voorzitter Gerard Schuitemaker verzorgde op verzoek ter gelegenheid van een familiefeest een historische rondwandeling door de gemeente.

De beschadigde tuinvaas die op het Roemer Visscherplein stond is in ere hersteld en heeft een nieuwe plaats gekregen in de tuin van het Raadhuis. Niet ver van het antieke beeldhouwwerk Venus met Cupido (ofwel Aphrodite en Eros) waarover per fax werd bericht dat een voetje van Cupido ontbreekt.

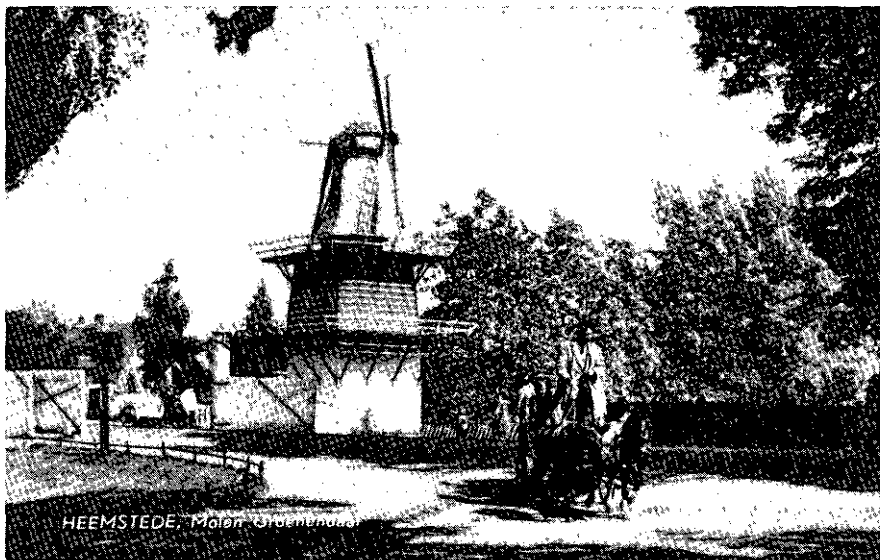
Heemstede krijgt een nieuwe straatnaam nabij de nieuwbouw ter hoogte van het voormalige Centrum 111. 'Duin en Vaart' is een verwijzing naar de vroegere gelijknamige buitenplaats op deze plaats. De hofstede was o.a. bezit van Willem Adriaen van der Stel van 1686-1697, die evenals zijn vader gouverneur van de Kaap (Zuid-Afrika) is geweest. Eerder wordt de Deense edelman Frans van Marselis, heer van Callenberg, als eigenaar genoemd en wel van 1669 tot 1685. Die vermogende koopman trad in het huwelijk met jonkvrouw Adriana Pauw, kleindochter van ridder Adriaan Pauw. Dat is de reden waarom hij evenals zijn echtgenote en acht andere telgen uit het geslacht Marselis, na zijn overlijden is bijgezet in de grafkelder van de familie Pauw onder de Oude Kerk te Heemstede.

Kortgeleden is de inventarisatie van het secretariaarchief van de gemeente Bennebroek over de periode 1930-1974 gereed gekomen. Naar aanleiding hiervan verscheen een bijdrage "Bennebroek, van

oud naar nieuw” in het blad ‘Kennemer Kroniek; Nieuwsblad van de Archiefdienst van Kennemerland’ (april 1999).

Op 26 april jongstleden gaven voorzitter mr. Frans Harm en ing. Ben van Tongeren namens de commissie Karakterbehoud een toelichting op de gestarte inventarisatie van karakteristieke panden in Heemstede voor de Raadscommissie Cultuur en Financiën. De voorbereiding van een gemeentelijke monumentenlijst kreeg ook aandacht in de regionale pers, evenals in een artikel van Mariëtte Polman, gepubliceerd in ‘Heemschut’ (april 1999).

Olga van der Klooster en Michel Bakker, leden van de commissie Karakterbehoud, zijn vele ervaringen rijker terug uit Aruba. Van laatstgenoemde is onlangs een standaardwerk over houten bruggen uitgekomen. Ook eindredacteur Cees Peper liet zich niet onbetuigd. Uitgegeven door de NOVIB verscheen van zijn hand een lesbrief voor scholieren “Het verhaal van De Wereldmars”, een verhaal tegen kinderarbeid.

Ten slotte wordt gewezen op een recente publicatie: ‘De Haerlemse Bloempjes; bloemlezing uit een zeventiende-eeuwse liedboekenreeks’ aanwezig in de Stadsbibliotheek van Haarlem. Daarin wordt de lof gezongen op onder meer de Romeinse wijngod Bacchus en de Griekse wijsgeer Democritus, maar uiteraard evenzeer op de Spaarnestad en

haar arcadische omgeving. In het 'Haerlemsch wandel-lied' schrijft de rederijersdichter Pieter Hoecksteen (1646):

*'(...) Wilt oock mee besien
De Heemsteedsche Weyen,
Wilt u tot verblien (=verblijden)
Voorby 't Oude Slot vermeyen,
Neffens 't Bouwsel deur,
Daer den Somer blijlijck
Nu tooght in zijn fleur (...)'*

Op 4 september vindt de zomere excursie plaats, 11 september is iedereen welkom op de Open Monumentendag en tijdens de "auto-vrije zondag" 19 september kunt u gebruik maken van een door de VOHB uitgegeven fiets- of wandelroute om de omgeving beter te leren kennen.

In deze aflevering komen zowel historische als actuele thema's aan de orde. Twee illustraties zijn afkomstig uit de verzameling van de heer H.J.van Assema.

Wij wensen u veel leesplezier. Kopij voor nummer 102 dient vòòr 1 oktober in het bezit te zijn van de redactie-secretaris.

Hans Krol

Zomere excursie

Zaterdag

4 september 1999

De nieuwe evenementencommissie heeft het niet gemakkelijk Lenie 't Hooft en Henny Nierhoff op te volgen. Maar we hebben ons best gedaan en hopen op een volle bus enthousiaste leden die wij een dag aanbieden rond "De stelling van Amsterdam".

Het programma:

9.00 uur Vertrek per bus vanaf het Raadhuisplein in Heemstede.

9.45 uur Ontvangst met koffie in de Oude Kerk te Weesp.

10.30 uur Rondwandeling onder leiding van een gids door Weesp en rondwandeling door het Bastion aldaar. Dit gebeurt in twee groepen.

12.45 uur Lunch in restaurant "De Schalkse Taveerne" in Weesp aan de Vecht.

Gezien de niet grote afstanden tussen de verschillende lokaties wordt het hele ochtendprogramma te voet afgelegd.

14.00 uur De bus vertrekt naar Aalsmeer

15.00 uur Vanuit Aalsmeer varen we, in twee open boten, naar Fort Kudelstaart. Bij slecht weer vervalt dit onderdeel van het programma.

15.30 uur Rondleiding Fort Kudelstaart.

16.30 uur Terugreis naar Heemstede.

17.00 uur Rond deze tijd is de excursie ten einde. Aankomst op het Raadhuisplein Te Heemstede.

Overige informatie:

De kosten voor de excursie bedragen f.55,00 p.p. voor leden en één deelnemend gezinslid. Overige gezinsleden en niet-leden betalen f.65,00 p.p. In de excursie zijn het vervoer per bus en boot, de koffie 's morgens, de lunch en de kosten voor de rondleidingen inbegrepen. Als de boottocht onverhoopt niet doorgaat, ontvangt u een bedrag hiervoor terug. De genoemde tijden zijn, **behalve de vertrektijd**, bij benadering.

U kunt zich voor de excursie opgeven bij Mevr. A. Kroon, tel. 023-5281008, (vanaf 19 augustus), en bij Mevr. M. van der Eem, tel. 5289609, (vanaf 24 augustus).

Betalen kunt u, door het bedrag over te maken op girorekening 27.35.06 t.n.v. Penningmeester V.O.H.B. te Heemstede onder vermelding van "zomerexcursie". Het bedrag dient vóór 28 augustus op deze rekening ontvangen te zijn. Het maximale aantal deelnemers is 50 personen.

De Evenementencommissie V.O.H.B.
Anja Kroon, Marisca van der Eem, Frans Harm.

De Stelling van Amsterdam is uit toeristisch en cultureel oogpunt daarom zo interessant, omdat dit verdedigingswerk-weliswaar niet meer van strategisch belang- een oase van rust en ook een ecologisch onaangestast gebied vormt.

In een straal van 20 kilometer rond de hoofdstad kan men ervaren hoe gaaf een 100 jaar oud verdedigingswerk bewaard is gebleven. Het is dan ook niet voor niets, dat de Provincie Noord-Holland dit cultuurmonument beschermd heeft verklaard en dat het in 1995 bij de Unesco door de Staatssecretaris voor Cultuur is aangemeld als wereldmonument.

11 september 1999
Open Monumentendag

Ook dit jaar organiseert de Vereniging Oud Heemstede Bennebroek weer de Open Monumentendag. Passend in het jaarthema zijn de lokaties van de Open Monumentendag 1999 gekozen.

U bent welkom op twee lokaties, ieder uniek te noemen.

10.00 uur tot 14.00 uur: De Hervormde Kerk aan de **Binnenweg te Bennebroek.**

Leden van de Hervormde Gemeente zullen u ontvangen en u rondleiden door deze bijzondere kerk. Adriaan Pauw heeft de bouwmeesters Cornelis Dankertsz en Hendrik Jacobsz. Staets opdracht gegeven voor de bouw van deze kerk. In 1625 werd de eenbeukige dorpskerk in gebruik genomen en in 1652 vond een uitbreiding met een noordbeuk plaats. In 1938 werd de kerk vergroot met een travee westwaarts.

U kunt ook het orgel bekijken waarover zo enthousiast werd geschreven in de Nieuwsbrief.

Het oude kerkhof van Bennebroek, naast de Hervormde Kerk gelegen is onder leiding van de heer Verkaik te bezichtigen. Veel heeft hij ons al verteld in de Nieuwsbrief, nu kunnen we het met eigen ogen gaan bekijken. Ook van 10.00 uur tot 14.00 uur.

Op de grens van Heemstede en Bennebroek ligt de prachtige buitenplaats **De Hartekamp**. Namens de directie van de Hartekamp zal o.a. de heer Hans Krol u daar ontvangen en rondleiden.

In 1622 is Thorenvliet, een boerenhofstede annex herenwoning, omgedoopt in Hartecamp. Omstreeks 1700 is het huidige hoofgebouw tot stand gekomen. Verschillende eigenaren hebben dit buiten bewoond en ontvingen vele prominente bezoekers. Keizer Wilhelm II is bijvoorbeeld wel 103 maal op bezoek geweest.

Op de begane grond van het huis bevinden zich de centrale hal en een

aantal vertrekken. Aan de rechterzijde de **Oudhollandse kamer**, met daarachter de **Regentenkamer** en aan de achterzijde de **Spiegelzaal**.

Aan de linkerzijde is de **Gouden Zaal**, waarachter de **Tuinzaal** en de voormalige **Balzaal**.

Niet alleen binnen is de Hartekamp te bezichtigen. U kunt ook “het buiten” bekijken aan de hand van een rondleiding op papier. Deze is binnen gratis verkrijgbaar bij de informatiekraam van onze vereniging. U kunt dan op eigen gelegenheid het beeld van Linnaeus bekijken, over de zicht-assen lopen, om de Oranjerie heen lopen, op een bankje van de groene omgeving genieten enz. Het hele landgoed is toegankelijk voor wandelaars, niet alleen op Open Monumentendag, maar het gehele jaar door.

Open Monumentendag op de **Hartekamp** is van **10.00 uur tot 16.00 uur**.

De Evenementencommissie V.O.H.B.

De Algemene Ledenvergadering

Op 20 mei 1999 vond de ALV, ofwel de gebruikelijke Jaarvergadering van de Vereniging Oud Heemstede-Bennebroek, plaats in het Trefpunt te Bennebroek.

Wat daar gebeurde wordt, in de volgorde van de Agenda, hier aan U doorgegeven:

1. Opening en mededelingen.

Na de opening deelde de voorzitter, de heer Harm, mede dat Mw. Van der Eem en de heer Olthaar zich afgemeld hadden wegens verblijf in het buitenland. Verder werd er aan herinnerd dat de voorlaatste Penningmeester, de heer De Raadt, de volgende dag in het huwelijk zou treden in het Heemstedse Raad(t)huis.

2. Het verslag van de Jaarvergadering van 13 mei 1998, van de hand van de heer Olthaar, werd door de aanwezigen goedgekeurd, onder dank aan onze voormalige Secretaris.

3. Dan kwam het verslag over het jaar 1998 aan de orde, dat verschenen was in "Heerlijkheden" nummer 100. Ook dit werd door de aanwezigen goedgekeurd, onder dank aan de huidige Secretaris.

In ditzelfde nummer werd ook het verslag van de Commissie Karakterbehoud gepubliceerd. Dat gaat om heel concrete zaken en dus werden er verscheidene vragen uit de zaal afgevuurd en zo goed mogelijk vanachter de Bestuurstafel of uit dezelfde zaal beantwoord:

- Hoe is het met de Molen van Höcker? Monumentenstatus is in aanvraag bij het Rijk sinds 1996. Geen reactie tot dusver. De VOHB zal weer navraag doen.
- Klopt het verhaal over een groot resterend subsidiebedrag voor Meer en Berg en wellicht weer afvoeren van de Monumentenlijst in dit verslag? Neen. De Voorzitter zegt een rectificatie toe.
- Waar is die grafsteen "Machpela" van Van Lennep? Onlangs weer schoon en zichtbaar gemaakt op de Alg. Begraafplaats.
- Wat wordt de toekomst van "Kennemeroord"? Voorlopig onderkomen van "Zorgbalans" zelf.

- Blijft de Vereniging aandacht vragen voor de ijskelder daar? Jazeker, en het is niet de enige.

4. De Jaarcijfers.

De Penningmeester heeft dit jaar grote moeite gehad, om de jaarcijfers bijeen te brengen. Zijn voorganger verhuisde tweemaal waarbij de overdracht van de papieren enigszins in het ongereede raakte. Ook had hij graag een meer uitgebreide toelichting willen schrijven. Hij zegt dit toe voor de volgende publicatie van de "Heerlijkheden".

Enkele punten uit de discussie waren:

Het Restauratiefonds moet volgens het reglement in de volgende ALV besproken worden. Dit kan eventueel benut worden om de vermogenspositie te verbeteren. Deze is sterk afgekald door de viering van het tiende VOHB Lustrum in 1997. Er is een legaat van vijfduizend gulden ontvangen.

Het uitblijven van subsidie vanuit Bennebroek moet keer op keer onder de aandacht gebracht worden, vindt de Vergadering.

5. De Kascontrolecommissie.

De heren Van Baarle en Prins brengen verslag uit van hun bevindingen bij de controle van de boeken. De nieuwe Penningmeester komt er prima vanaf en krijgt woorden als 'overzichtelijk', 'punctueel' en 'waardering' te horen, ook geldend voor zijn voorganger. De Commissie stelt dan ook voor, de Penningmeester décharge te verlenen over het laatste boekjaar.

- 6. Er is dan een acute noodzaak, de Kascontrolecommissie aan te vullen met een nieuw lid. Het blijkt dat de heer Bouter zich hiervoor wel beschikbaar wil stellen, tot opluchting van de Vergadering. De heer van Baarle treedt uit de commissie.

7. De Rondvraag.

De enige die hiervan gebruik wil maken blijkt de Voorzitter te zijn. Hij meldt ten eerste dat de VOHB een zomere excursie georganiseerd heeft voor de leden, voor zaterdag 4 september a.s. Het onderwerp is de "Stelling van Amsterdam", de ring van forten en dijken, die samen met een grote Waterlinie onze hoofdstad in het begin van deze eeuw ging beschermen.

Wij bezoeken Weesp, waar de oude binnenstad en het Bastion worden bezichtigd met medewerking van de Oudheidkundige Ver-

eniging aldaar. Ook gaan we naar Aalsmeer voor een boottocht en een bezoek aan één van de Stelling-forten, in Kudelstaart. Dit alles, en ook nog een lunch, blijken we allemaal in één dag te kunnen doen. Het Bestuur verwacht enthousiaste deelname en zal er in het augustusnummer van de "Heerlijkheden" meer informatie over geven.

Ten tweede geeft hij de plannen door van de gemeente Heemstede omtrent het Millenniumcadeau.

De gedachten gaan uit naar een oud/nieuw fotoboek over het dorp met uit het Archief opgedolven prenten tegenover foto's van de huidige toestand. De inwoners moeten tevoren intekenen, want er worden 3.000 exemplaren gemaakt.

8. In de Sluiting geeft de Voorzitter aan dat we na de pauze het openbare gedeelte van de vergadering zullen hebben, met de lezing van mevrouw M. Dominicus. De zaal blijkt dan ook vol te stromen.

"Kunst en tuinen in de 19^e en 20^e eeuw."

Mw. Dominicus heeft meegewerkt aan de inrichting van de tentoonstelling "Aardse Paradijzen" in de Haarlemse Vleeshal en aan de catalogus ervan meegeschreven.

Ze geeft aan dat het onderwerp van de lezing, ondanks de fraaie titel, eigenlijk "Dromen van Tuinen" is. Dit is bij uitstek een onderwerp om aan de hand van dia's te bespreken, met allerlei beeldende kunstvormen waarbij de tuin het onderwerp is. En dat gebeurt op deze avond dan ook.

We zien knipwerk, aquarellen, tekeningen en schilderijen. We zien ontwerpen van tuinen en buitenplaatsen. En we krijgen uitgelegd welke stijlen in de mode geweest zijn zoals de franse stijl en na ca. 1750 de (engelse) landschapstijl.

We zien plaatsen die we herkennen. En ook voor velen niet zo bekende: De buitenplaats "Heemstede" bij Houten, in een indrukwekkende vogelvlucht getekend en Linschoten (niet ver van Woerden). De tuin werd vaak als decor gebruikt in schilderijen. Fotografen deden dit na door hun slachtoffers vóór geschilderde tuinen te plaatsen.

Vanaf ca. 1870 legde men in het buitenland kleurige borders aan in de tuin, met een keur van bloemen. Dit kwam ook in Nederland in zwang, maar dan 60 jaar later. De calvinistische soberheid hield het nog lang tegen?

Pas omstreeks het begin van deze eeuw kwamen er openbare tuinen of parken. De afgebroken stadswallen werden herschapen in wandelparken en voormalige landgoederen werden het publiek aangeboden als recreatiebos, zoals Heemstede deed in 1913. Bloemendaal bouwde overigens al in 1885 een "villapark".

Het inrichten van de openbare ruimte met onder andere het voor de gezondheid van de bevolking zo belangrijke groen werd zelfs een wetenschap (planologie, stedebouwkunde). We zien bijvoorbeeld een plan in getekende vorm voor de parkaanleg in Amsterdam, waarbij op twee cijfers achter de komma nauwkeurig een percentage parkoppervlak wordt gereserveerd voor iedere leeftijdscategorie met bijbehorende activiteiten.

Heel fraai zijn de ontwerptekeningen van de bekende tuinarchitecten zoals Zocher en Springer. Tegenwoordig kun je hiervoor al in de winkel terecht, waar menig tuiniersblad te koop is.

Tenslotte werden ons nog enkele beroemde liefdevol geschilderde tuintaferelen getoond, zoals van Van Gogh en Toorop.

Al met al is ons heel duidelijk door het oog van de kunstenaars benadrukt, hoezeer we van de tuinen en parken om ons heen genieten kunnen. En hoe inspirerend dat kan zijn en niet alleen voor hen. De Vereniging is mevrouw Dominicus dankbaar voor haar bijdrage in het kader van het thema van 1999 ("Groen") aan deze VOHB vergadering.

P.L. van Daalen, secretaris

Rectificatie

Tijdens de bespreking van het jaarverslag van de commissie Karakterbehoud tijdens de jl. ledenvergadering kwam een passage aan de orde over Meer en Berg aan de Glipper Dreef. De woordvoerster merkte op, dat een en ander onjuist was weergegeven. Het VOHB-bestuur heeft zich hiermee verenigd en toegezegd schriftelijk te zullen reageren, hetgeen hiermee gebeurt.

Cijfermateriaal als het onderhavige, dat bovendien niet juist blijkt te zijn, hoort niet in een dergelijk verslag, terwijl de overige weergave van de stand van zaken niet gerechtvaardigd lijkt.

Het bestuur biedt bij deze zijn excuus aan belanghebbenden aan.

Aardse Paradijzen

Op 17 april verzamelde zich een groep enthousiaste leden van onze vereniging voor de Vleeshal in Haarlem om de tentoonstelling 'Aardse Paradijzen' te bezoeken. We hadden twee rondleiders omdat 30 mensen zich hadden opgegeven, die helaas niet allemaal kwamen opdagen. Dit betekende voor de vereniging een extra uitgave want de rondleiders moesten wel gewoon betaald worden.

Aardse Paradijzen past in ons jaarthema omdat het *groen* met *historie* te maken heeft. We hebben gezien hoe de tuin door de eeuwen heen verbeeld werd in schilderijen en prenten, in tuinontwerpen, foto's enz. Hierop was goed de ontwikkeling van de tuin te volgen. Tot ver in de achttiende eeuw was het bezit van een tuin hoofdzakelijk een voorrecht voor de welgestelden in de samenleving. Daarna werd de tuin

langzamerhand meer “algemeen goed”. Er werden stadstuinen, tuindorpen en volkstuincomplexen aangelegd, er kwamen tuintijdschriften, tuinboeken en tuincentra, later ook tuinprogramma’s op de televisie.

De tuin kwam onder bereik voor iedereen. Op schilderijen van bijvoorbeeld Jacobus van Looy, Ferdinand Hart Nibbrig, George Martens en Johannes Heinrich Neuman werd een beeld van verschillende tuinen getoond. Van laatst genoemde schilder is onderstaand schilderij waarop de familie Metelkamp staat afgebeeld (circa 1850). (zie foto)

Een uur lang hebben we geluisterd en gekeken en zijn in grote stappen door de tentoonstelling gegaan onder leiding van een bekwame gids. Daarna was ieder in de gelegenheid de tentoonstelling nog eens op zijn of haar gemak te bekijken want de rondleiding had nieuwsgierig gemaakt naar meer.

Marisca van der Eem-Wildschut

Laatste wasserijshoorsteen niet millenniumbestendig

Eeuwenlang was de blekerij/wasserijnijverheid de belangrijkste vorm van bedrijvigheid in Heemstede (1). Ooit genoot de ‘Haarlemmer Bleek’ internationale faam, ofschoon feitelijk gesitueerd in omliggende gemeenten als Overveen, Bloemendaal, Heemstede en Bennebroek. De wasserijen waren de eerste helft van deze eeuw voor een groot deel geconcentreerd in het Blekersvaartgebied. Aan de Blekersvaarweg vanaf de Kerklaan tot aan de Koediefslaan lagen opeenvolgend de firma’s Van der Weiden, Visser, Breed/Jan van der Weiden, Adam van der Horst/Beelen (“Knapenburg”), J.G.van der Horst, Rhee, Peeperkorn (ooit de grootste) en ten slotte Van Houten. Ruim twintig jaar geleden telde Heemstede nog vijf grote wasserijen. Na vertrek van “t Raadhuis” (Van der Weiden) naar Vijfhuizen resteert enkel Van Houten (aangesloten bij Newasco). Inmiddels met een zevende generatie aan het roer nadat dit bedrijf in 1791 door Hendrik van Houten, afkomstig uit Bennebroek, op dezelfde locatie was opgericht. Als voortzetting van de blekerij van de erven Akersloot.

Onlangs is de laatste wasserijschoorsteen, eigendom van Van Houten, gesloopt. Deze was weliswaar niet zeer oud, namelijk daterend uit 1947 en heeft tot 1982 gewerkt toen men van olie op gas als energiebron omschakelde. Het betrof een ronde gemetselde schoorsteenpijp. Opgemetseld uit harde baksteen was deze ter bescherming vanaf enige hoogte door ijzeren banden omsloten. Omdat de niet meer functionerende pijp in een slechte staat verkeerde is na een eerder verzoek in 1994/1995 thans tot afbraak besloten. Restauratie zou ongeveer even duur zijn geweest als sloop en na 10 of 20 jaar opnieuw herstel nodig zijn. Eerder had men al zeven meter af gehaald van de oorspronkelijk 30 meter hoge pijp, gebouwd door de firma A.Kappenberger in Den Haag, van oude stenen en gegarandeerd tot windkracht 14. Een heerroom van Van Houten die de schoorsteen destijds namat kwam tot de ontdekking dat deze 5 meter minder hoog was dan overeengekomen, waarna Kappenberger deze "omissie" alsnog goedmaakte.

Bleekersvaartkwartier 1982

Op een concept-inventarisatiekaart van het Monumenten Inventarisatie Project uit 1991 is de schoorsteen nog wel opgenomen met als motivatie: *'van belang vanwege de gaafheid en beeldbepalende situering'*. Met als bijzonderheid genoteerd: *'Uniek geworden restant*

van verdwenen stoomwasserijen langs de Blekersvaartweg'. In tegenstelling tot de watertoren is nochtans van opname in het Rijksmonumentenregister afgezien.

Ongeveer een kwart eeuw geleden stonden er nog zes schoorstenen in het Blekersvaartkwartier. Op bijgaande foto van Harm Botman uit 1982 zien we vier schoorstenen. De voorste is in 1988 afgebroken (2), de achterste in de maand juni van dit jaar. Toen het college van B. en W. in 1988 een vergunning gaf om de één na laatste schoorsteen te slopen is hierover uitvoerig gedebatteerd in de gemeenteraadsvergadering van 28 april 1988. Maarten Divendal (3) hield een goed onderbouwd en als geboren Heemstedenaar warm pleidooi voor behoud van bewuste schoorsteen. Na twee schorsingen en nadat andere fracties hadden aangegeven dat de intentie was om één schoorsteen aan de Blekersvaartweg te behouden is het ontwerp-besluit zonder hoofdelijke stemming vastgesteld, onder aantekening dat de PH-fractie geacht wenste te hebben tegengestemd (4).

Thans resteren in Heemstede twee schoorsteenpijpen, één bij het College Hageveld (uit 1922) en één met stookgebouw op het terrein van Meer en Bosch (1954), welke echter geen betekenis hebben in relatie tot de waterrijniverheid. Eén van de grootste kenners van schoorstenen, door hem "toppunten van industrieel erfgoed" genoemd, is de heer A. Barnard, een juwelier uit Hardenberg. Op ons verzoek stelde hij enige jaren geleden een overzicht samen van op het grondgebied van Heemstede gebouwde en gerestaureerde schoorstenen. Dit alles aan de hand van archieflijsten van de firma's De Ridder (Den Haag) en Canoy-Herfkens (Tegelen), twee van de grootste fabrieken van schoorstenen. In de periode van ongeveer 1890 tot 1980 hebben zij elkaar heftig beconcurrreerd en elk ongeveer 2.700 schoorsteenpijpen gebouwd. Berekend is dat minstens 7.000 schoorstenen in ons land moeten hebben bestaan, met concentraties bij kwekerijen rond Aalsmeer en in het Westland. Voorts bij textiel fabrieken in Twente en Tilburg.

In dit verband kan nog opgemerkt worden dat bij het machinepompgebouw Leijduin van de Amsterdamse Duinwatermaatschappij in 1853 een fraaie (vierkante) schoorsteen is neergezet, welke evenals de standpijptoren (bijgenaamd "de garenklos) in het begin van deze eeuw is gesloopt. Een circa 30 meter hoge schoorsteen van Höcker, vermoedelijk eind 19e eeuw tot stand gekomen, toen op stoomtractie was overgegaan, heeft naast de molen het beeld van de Glip bepaald. Deze is vòòr 1936 afgebroken.

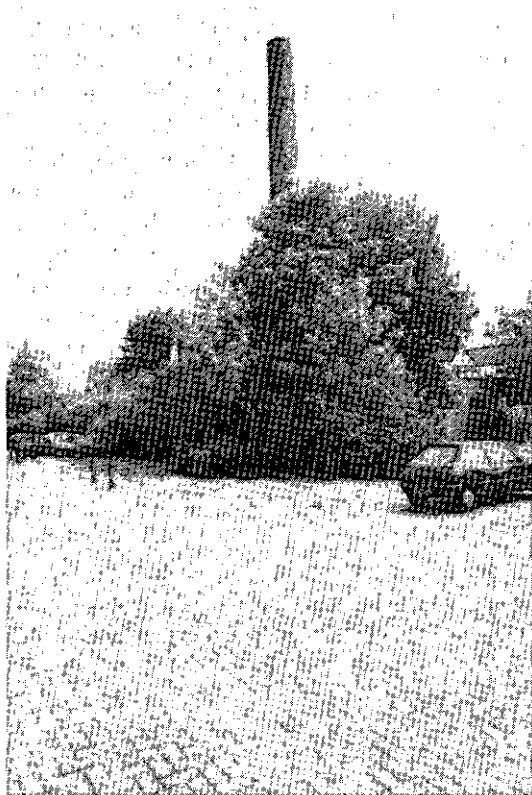
De aannemer Gebr. Van den Putten aan de Kerklaan bouwde in 1933 een schoorsteen voor wasserij "Hollands Roem" te Heiloo. De laatste jaren is het industrieel erfgoed meer in de belangstelling gekomen. Toch ondervinden in ons land nog geen tien schoorsteenpijpen bescherming van de Rijksdienst Monumentenzorg. Daaronder "Tegula" van de vroegere steenfabriek Canoy-Herfkens, die na afbraak van het bedrijf als een eenzaam kunstwerk in het Limburgse landschap ligt. Natuurlijk even over de Ringvaart is ook stoomgemaal De Cruquius, daterend uit 1849, een rijksmonument. Onderstaand volgt een (onvolledig) overzicht betreffende Heemstede. Daaruit blijkt dat eerder, in 1926 voor Van Houten een schoorsteenpijp is vervaardigd, welke mogelijk in de oorlogsjaren is "gesneuveld".

Schoorstenen gebouwd, respectievelijk reparatie (=) uitgevoerd door firma De Ridder in Den Haag: 1911 Stoomwasserij H.J.W. Peeperkorn (architect Doeglas, Haarlem) 30 meter hoog en inwendige diameter 70 centimeter.*

1912 Gemeente Gasfabriek; 25 x 0,70 meter

1922* Wasserij Peeperkorn; 25 x 0,70 meter

1924 Wasserij Rhee (architect Nic.J.Nijman), 20 x 0,60 meter

Schoorsteen vlak voor de afbraak

1925 Wasserij 'Anna' van Reinierse (architect Nijman), 20 x 0,60 meter
 1926* idem Wed.A.Reinierse
 1926* Gemeente gasfabriek
 1926 Voor bakkerij (?). Door gebr.Schouten, ovenbouw in Utrecht. 20 x 0,60 meter
 1926 Firma Van Houten stoomwasserij (architect Nijman) 25 x 0,70 meter
 1926 Firma Van der Weijden (architect Nijman) 25 x 0,70 meter
 1930 Stoomwasserij Jac.Van der Weijden (aannemer Jongeleen, Delft) 25 x 0,70 meter
 1939 Stoomwasserij J.Beelen en Zn. 30 x 0,90 meter.
 1945* Seminarie Hageveld (reparatie door aannemer H.J.van Sambeek)
 1948* Wasserij Beelen
 1954 Inrichting "Meer en Bosch", 25 x 1 meter 20.

Gebouwd door steenfabriek Canoy Herfkens in Tegelen/Venlo:
 vòòr 1905 J.Peeperkorn en Zn. stoomwasserij. 20 meter hoog.
 1922 Seminarie Hageveld. 30 meter hoog.

Van de historische 'Blekervaart' (5), overigens ooit een samenraapsel van bedrijfsgebouwen, resteert weinig meer. In de loop der jaren zijn diverse (bouwvallige) panden afgebroken wegens instortingsgevaar of om plaats te maken voor nieuwbouw. Een historisch relict is het zogeheten "bakkershuisje" bij Beelen. Enkele machines hebben een plaats gekregen in musea te Lisse en Vught. Zélf heb ik één steen van de laatste twee schoorstenen veilig gesteld. De afbraak van de laatste schoorsteen nam ongeveer 2,5 week in beslag. Van de verschillende fases is door de familie Van Houten een fotoreportage gemaakt. Nóg een aandenken blijft over.

Een geglazuurd tegeltableau met opschrift "Stoomwasscherij van J.Peeperkorn & Zn" ligt met medewerking van de gemeente en VOHB in kisten opgeslagen. Hopelijk wordt hiervoor in de toekomst een passende bestemming gevonden als herinnering aan het blekers-tijdperk. Tot op de dag van vandaag wonen hier nog enige honderden nazaten van oorspronkelijk veelal uit Brabant en Limburg afkomstige seizoenarbeiders, die in het Westen welvaart (...en een levensgenoot) vonden in onze gemeente of naaste omgeving. Een erezaak.

Hans Krol

Noten

- (1) In 1588 waren er in Heemstede en Bennebroek tien lijnwaadblekerijen. Aan het eind van het leven van ambachtsheer Adriaan Pauw telde Heemstede 12 grote lijnwaad- en 28 kleerblekerijen. In 1800 waren er nog altijd 28 kleerblekerijen, in 1835: 30 en vijftien jaar later: 24. Volgens onderwijzer H.H.B. Binnewiertz 'beroemde kleeder-blekerijen', waaronder onderwijzer Peeperkorn, Van der Horst, Daniels, Van Halen, Van Houten, Van Lierop, Niesten, Van der Weiden en Visser. In 1883: 16, 1914: 14, 1940: 12, 1948: 7 ("Anna", Van der Horst, Peeperkorn, Rhee, Van Houten, 't Raadhuis en firma H.van der Weiden (behalve de laatste twee alle aan de Blekersvaartweg gelegen); 1975: 5 en anno 1999 zegge en schrijve één: Van Houten met 30 personeelsleden.
- (2) Voorheen van de wasserij Beelen, op dat moment eigendom van de gemeente.

Den Haag, 25 Sept. '47.

Garantiebewijs voor de schoorsteen van
wasserij van Houten te Heemstede.
Gebouwd door de Firma A.Kappenberger te Den Haag.

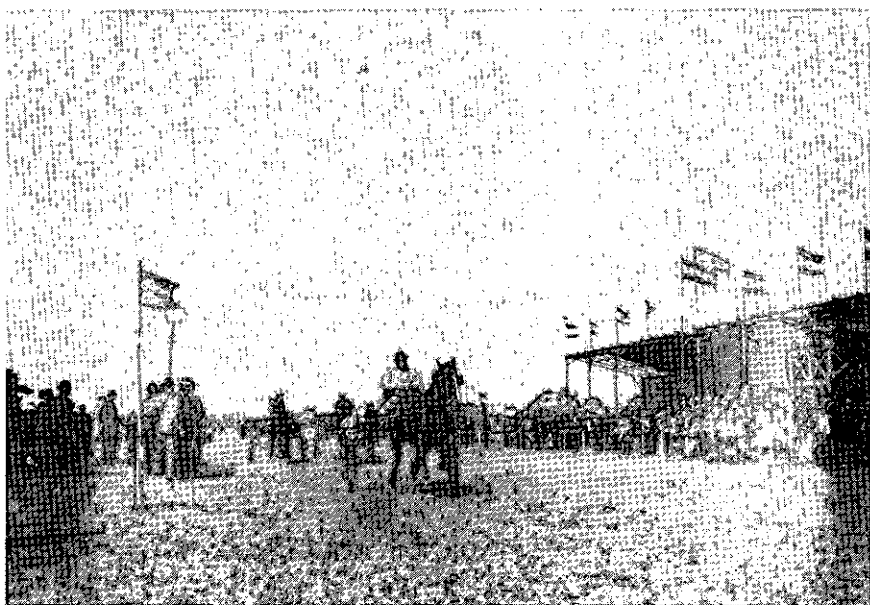
De schoorsteen is dertig M.hoog, binnenwerks 70 c.M.
Buitenwerks: 1.00 M. Gebouwd van oude stenen.
Mocht de schoorsteen binnen vijf jaar scheuren,
wordt het gratis hersteld.
Garantie eindigt 25 Sept. '52. (Negentienhonderd-twee-en-
vijftig)
De garantie geldt ook voor het scheefzakken
van de fundering.

A.Kappenberger
DEN HAAG

- (3) Interessant is in dit verband de voorspelling van Divendal dat mogelijk over een halve eeuw bij de reconstructie van het gebied een commissie van notabelen uit de Heerlijkheid in het leven wordt geroepen om als herinnering aan het verleden een schoorsteen te herbouwen. Vergelijkbaar dus wat met de dorpspomp gebeurd is.
- (4) Toenmalig wethouder S.Baar zegde toe 'te onderzoeken of de overgebleven schoorsteen voor Heemstede behouden kon blijven'.
- (5) We hebben verder nog een galerie "De Bleeker" (in een vroeger bedrijfspand van Beelen). Op een nieuw appartementencomplex waar ooit wasserij Breed lag is de toepasselijke naam 'Camericx' aangebracht. Op de bebouwing van de vroegere bleekvelden en kraken liggen enkele straten met verwijzingen naar het blekersverleden, zoals de Beelenlaan, Van der Horstlaan en Wasserij-Annalaan (voorheen tegenover de Blekersvaartweg aan de Esdoornkade gelegen met een fraaie schoorsteen en daarop in grote letters ANNA geschilderd).

Harddraverij-vereeniging 't Oude Slot

Via veilinghuis Bubb Kuyper in Haarlem is het archief van de VOHB verrijkt met een laat 19e eeuws oblong-folio fotoalbum. Het bevat 17 originele foto's (14: ca.12x19 centimeter en 3: 10,7x15,3 cm.) op karton met op 3 daarvan aan de achterzijde gedrukt: "Harddraverij-Vereeniging 't Oude Slot Heemstede. Woensdag 7 Juli 1897". De fraaie foto's zijn gemaakt door P.Oosterhuis, fotograaf in Amsterdam.

De heer Wouter Slob, deskundige bij uitstek op het terrein van de historie van de hippische sport, zond op ons verzoek enige informatie betreffende de snelheidswedstrijden gehouden op de baan 't Oude Slot te Heemstede op 7 juli 1897. Vermoedelijk is de baan in 1895, of iets eerder, aangelegd en heeft deze tot na 1925 (1) bestaan. De bekende draverpikleur Jan Koster van het Oude Posthuis aan de Herenweg huurde de baan in 1894 volgens gegevens in het boek van Miedema 'Dravend door de tijd'(2). De baan mat circa 1000 meter (omtrek). De tribune kon circa 700 personen een plaatsje geven en beschikte over een "goed buffet". Men vond dat de renbaan gemakkelijk bereikbaar

was met de stoomtram vanuit Haarlem. De ligging van de renbaan werd aangeduid als "bij de protestantsche Kerk tegenover 'Meer en Bosch'". Aan het verslag over 1897 uit het tijdschrift 'Hippos' zijn de volgende gegevens ontleend.

Het bestuur van de Harddraverij-Vereeniging 't Oude Slot bestond uit de heren A.Wijnands, C.v.Holk, W.van Dieren Bijvoet, D.A.van Stralen (1e secretaris-penningmeester) en J.A.v.d.Berg (2e secretaris). Zowel de voorzitter als de 1e secretaris hadden die dag een hit (pony) die meeliiep in een wedstrijd. Het programma bestond uit 7 nummers, waarvan 3 internationaal open waren. Men begon al om 11 uur, daarna pauze met om 13.00 uur de tweede wedstrijd etc. Om 16.30 uur begon het laatste en belangrijkste nummer: Prix Royal (recorddraverij voor aangespannen paarden; minimum afstand 4000 meter. De prijs bedroeg f 500,-. plus een mand rode Bordeaux aangeboden door de heren L.Raynaut Puitet & Co. uit Frankrijk. Ook in de zogeheten aanmoedigingsprijs (een heat-draverij voor aangespannen hitten, die nooit een 1e of 2e prijs hadden gewonnen, te rijden door amateurs over 1200 meter of meer:

f 40,-. benevens een mand champagne, aangeboden door de heren J.D.Kuhn en Co., Zoetstraat 44, Haarlem. Premie (2e prijs):

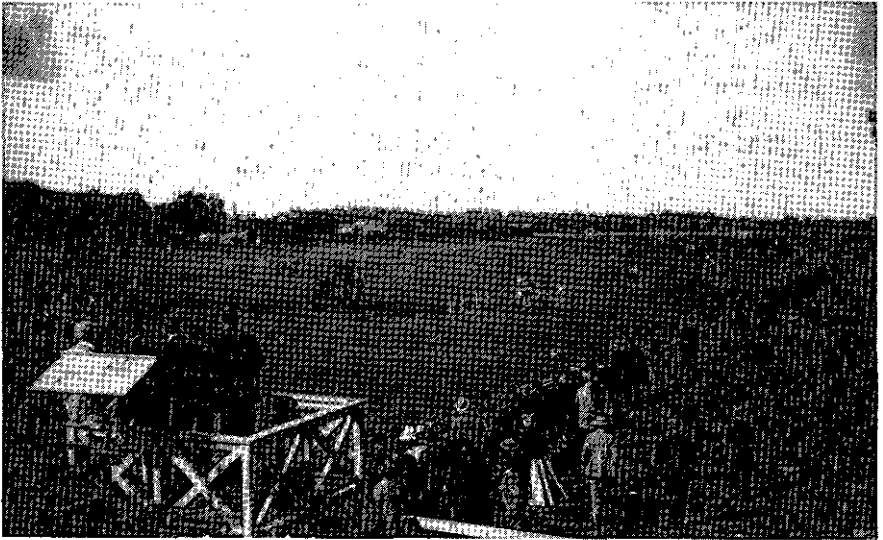
f 10,- en 3e prijs f 5,-.

De Record-Prijs (zie foto) was een heat-draverij, aangespannen voor paarden "die geen record hebben dan 1.50. Paarden met een record van 2 minuten of slechter gaan van start, voor elke betere recordronde 15 meter meer. Min.afstand 1700 meter. Prijs: f 150,-. Inleggeld f 10,-". (een beetje onduidelijke taal voor leken). Het verslag van het verloop was zeer lovend: "Het bestuur beijvert zich de wedstrijden belangrijker te maken en de waarschijnlijkheid bestaat, dat hare invloed ten goede zich op onze harddraverssport meer en meer zal doen gevoelen..". Vooral het werk van de voorzitter en de 1e secretaris werd geroemd. "Alles was: uitmuntend geslaagd. De bochten waren alleen nog te scherp (zie aantekeningen over 1896). Het weder was alleraangenaamst en de opkomst van het publiek beter dan bij vorige gelegenheden".

De "Recordprijs" werd gewonnen door het paard 'Ideaal' (die beide heats won) van 6 deelnemers.

N.B. Dit keer was het populaire 'hitten-nummer' open voor aangespannen paardjes. In 1896 voor dieren zonder het zadel, maar dat was blijkbaar niet zo'n succes, ook al vanwege enige dierenmishandeling (volgens Slob vermoedelijk slaan met een stokje of karwats). Boven-

dien werden de deelnemende pony's in het dagelijks leven altijd aangespannen gebruikt. Het paardje van de voorzitter is gemend door niemand minder dan Aarnoud van Wickevoort Crommelin (van 'Berkrode' en eigenaar van de Cruquius-stoeterij in de Haarlemmermeer).

De op een van de foto's afgebeelde 'juryleden' waren volgens de heer Slob onder meer de kapitein-paardenarts A.F.L.Quadekker, voorzitter, de luitenant C.de Bruyn en het lid G.J.Hoogland (vermoedelijk de later bekende veearts).

Noten

- (1) Op 22 maart 1925 organiseerde de vereniging drie korte-baandraverijen voor aangespannen paarden. In vijf series gingen dertien paarden van start voor de 700 meter. Het paard Quimperle van eigenaar Langendijk uit Velsen kwam in het publiek terecht, hetgeen een fraai plaatje voor de aanwezige fotograaf opleverde (zie M.Bulte, Haarlemse Herinneringen (1994), pagina 78. Ook in de foto-uitgave 'Heemstede in Beeld; van 1900 tot nu' (1993) is op bladzijde 97 een afbeelding opgenomen van de harddraverijen omstreeks 1901 toen drie deelnemers vrijwel gelijktijdig de eindstreep passeerden.
- (2) Heemstede, en Bloemendaal (alsmede de Haarlemmerhout en vooral Zandvoort in de 19e eeuw vanaf 1844) vormden omtrent de eeuwwisseling een zeer belangrijk gebied in de wereld van de draf- en rensport. Blijkens een

bericht is op 23 oktober 1883 te Bennebroek een harddraverij met paard en chais gehouden vanuit de stal van logement 'De Geleerde Man'. Het ging toen om paarden die nooit eerder een prijs gewonnen hadden. De winnaar kreeg f 75,- en de premie voor de tweede aankomende bedroeg f 25,-.

De mooiste baan van ons land was Woestduin (tussen 1901 en 1909) in Vogelenzang, dan de Oude Slotbaan en de Cruquiusbaan even verderop in de Meer gelegen.

De heren Van Wickevoort Crommelin waren in drie generaties internationaal bekend om hun stoeterij. Ook B.A. baron van Verschuer van de Hartekamp, overleden in 1901, was een erkend paardenliefhebber en eigenaar van een grote stoeterij.

En dan de internationale 'crack' uit die dagen Jan Koster, die in 1887 in het Oude Posthuys kwam, daar verbleef tot 1890 en er terugkeerde in 1893 en voor de heren Crommelin reed. Zijn bijnaam was toen 'Jan Posthuis'. Hij organiseerde zelfs een draverij op de Rijksstraatweg langs zijn huis (zie de bijdragen van W.Slob, VOHB-Nieuwsbrief, nummer 31 (maart 1982) en nummer 77 (juli 1993). Burgemeester J.Ph.Dölleman is bij een ongeluk op de renbaan van Woestduin in 1891 omgekomen. A.H.van Wickevoort Crommelin reed in 1881 met paard en rijtuig de Leidse Vaart in en verdronk. Diens kleinzoon A.H.van Wickevoort Crommelin stierf ook al een hippische dood toen hij op 20 juni 1912 na een val met een dogcart overleed.

Opmerkelijk is dat op Heemsteeds grondgebied twee paardengraven liggen: één van het paard Coco uit 1858 op het terrein van Berkenrode (onlangs hersteld) en een graf van twee paarden op het vroegere landgoed Dennenheuvel van de familie Rhodius.

Hans Krol

Monument voor Graaf Floris V in Rijnsburg; grondlegger van Heemstede's zelfstandigheid

Weinig historische gebeurtenissen hebben zo tot de verbeelding gesproken als de laffe moord van enkele edelen op graaf Floris de Vijfde, bijgenaamd "der keerlen God". Dit tafereel is in vorige eeuwen in talrijke afbeeldingen vastgelegd. Ook veel gedichten en toneelstukken zijn gewijd aan leven en dood van deze Hollandse graaf. Nog dit jaar verscheen in een mengeling van roman (detective) en verhandeling een boek van de historicus Ton Oosterhuis: "De moordzaak Floris de Vijfde - Hernieuwd onderzoek naar de ware schuldigen" (1).

De moord van graaf Floris V op een 18e eeuwse ets.

Floris V regeerde als graaf van Holland en Zeeland vanaf 1266 en is begraven in de abdijkerk van Rijnsburg, waar de meeste vorsten uit het Huis van Holland hun laatste rustplaats kregen. Na de opgravingen van 1963, toen de skeletten wetenschappelijk zijn onderzocht, heeft men de stoffelijke overschotten herbegraven in een mausoleum. In Rijnsburg (2) is een stichting in het leven geroepen om een 4,5 meter hoog monument op te richten. Floris V geldt algemeen als één van de

*Graef Floris
XIX Grave
Zeelandt. ende* *de vyfde de
Van Hollandt
vrieslandt*

Portret Floris V, uit een beschrijving van de graven van Holland, Zeeland en Friesland door Petrus Scriverius (1678)

belangrijkste graven in het Hollandse Huis, van wie Gerulf in 889 als stamvader wordt beschouwd. Floris' vader graaf Willem II sneuvelde in 1256 tegen de opstandige West-Friezen in Hoogwoud. De zoon, geboren te Leiden, was toen 1,5 jaar oud. In 1266 is hij op 12-jarige leeftijd meerderjarig verklaard en als graaf beëdigd op de Schepelenberg aan de duinrand bij Heemskerk.

Graaf Floris V, die zijn leven lang veel reisde, moet goed bekend zijn

geweest in onze regio. Van de ongeveer 630 bewaard gebleven oorkonden van de kanselarij zijn er enkele in het grafelijk hof te Haarlem ondertekend/bezegeld en 20 (tussen 1271 en 1294) in Aelbrechtsberg (Bloemendaal), waar hij over een kasteel voor staatszaken beschikte, gebouwd door zijn voorvader Floris II. In Vogelenzang zou hij een lustslot hebben gesticht om aan de jacht deel te nemen. Floris V is ook de feitelijke bouwheer van het Binnenhof en de "Groote Zaal" (Ridderhof) in Den Haag.

Nadat Haarlem in 1245 een aantal privileges (stadsrechten) had ontvangen van graaf Willem II zijn deze vergunningen in 1274 uitgebreid door zijn zoon. De omgeving, vanouds deel uitmakend van het "Haarlemmerambacht", bleef aanvankelijk behoren tot de grafelijke domeinen. Deze gebieden zijn successievelijk als ambachten ofwel heerlijkheden door de landsheer in leen gegeven aan hem trouw gebleken edellieden. Helaas is het charter waarin Heemstede werd beleend aan een telg uit het Vlaardingse geslacht Holy/Hoylede in de loop der tijd verloren geraakt, zowel het exemplaar in de kanselarij als dat in het Heemsteeds Heerlijheidsarchief. De oudste actes in Heemstede dateren uit 1346. Op 6 september van dat jaar is een stuk land, "de kleine Broek", door gravin Margarete verkocht aan heer Gerrit van Heemstede; een dag later de hoge jurisdictie binnen zijn huis en de uiterste grachten aan hem en zijn nakomelingen toegekend. In voornoemde oorkonde, bezegeld in Sint Geertruidenberg, is sprake van belening, gebaseerd op *'enen brieven van de grave Florens...'*

Voorts werd Reinier van Heemstede (voordien Reinier van Hoylede) in een blad van een verloren gegaan register van Floris V genoemd als mede-bezitter van land in Heiloo, Limmen, Hillegom en Aarlanderveen. De andere helft was in 1284 beleend aan de (oude) heer Gerrit Dever uit Lisse. In een oorkondenboek noteert de samensteller J.G.Kruisheer als nummer 921 onder Floris V: *'Beleent een onbekende met het huis en het ambacht van Heemstede men met 45 morgen land in De Lier'*.

Deze belening moet in 1284 of kort daarvoor hebben plaatsgevonden. Meer zekerheid hebben we omtrent de belening van een stuk land, genaamd Berkenrode. Op 5 december 1284, *'in sente Niclaisavont'*, schonk graaf Floris V aan knaap Jan van Haarlem (3), zoon van Vrouwe Aleid, een akker bij het gasthuis in de Haarlemmerhout (4). Op die plek had zekere Willem Terninc de berken gerooid om er cultuurland van te maken, vandaar de naam Berkenrode.

Uit de oudste "volkstellingen" van 1494 en 1514, uitgeschreven voor

de belasting-vaststelling, blijkt dat de inwoners van Heemstede in die periode voornamelijk leefden van landbouw en veeteelt (koeien). Men betaalde hier vanouds - evenals enkele ambachten in de regio - belasting aan de graaf door voor vervoer met paard en wagen te zorgen 'tussen Maes en Zijpe' (geheel Holland). Hieraan is zonder twijfel een concentratie van grafelijke bezittingen in deze streek (Haarlem, Bloemendaal, Vogelenzang) debet geweest.

Het bronzen monument/standbeeld Floris V dat in Rijnsburg moet komen gaat in totaal f 185.000,- kosten. Van het benodigd bedrag is inmiddels ruim een-derde binnen of toegezegd. In een onlangs uitgegeven brochure geeft het comité informatie over de betekenis van Floris V voor Holland, de ridderorde van Sint Jacob door hem in 1290 ingesteld en nog altijd bestaand, alsmede over het monument/standbeeld dat wordt voorbereid. Floris V gaf o.a. opdracht land in te polderen, de polders te bedijken, waterschappen op te richten en stichtte nieuwe ambachten. Ondanks de schaarse bronnen die de tand des tijds hebben doorstaan staat zonneklaar vast dat Heemstede zijn zelfstandigheid als ambachtsheerlijkheid/gemeente uiteindelijk te danken heeft aan graaf Floris de Vijfde.

Hans Krol

Noten

- (1) Uitgeverij Balans; 230 pagina's; f 25,-. ISBN 90 5018 429 4.
- (2) De kloosters van Egmond (Kennemerland) en Rijnsburg (Rijnland) kunnen in de late middeleeuwen als twee van de belangrijkste geestelijke instellingen van het graafschap Holland worden aangemerkt. In de adellijke vrouwenabdij van Rijnsburg (1153-1574) zijn ook enkele vrouwen uit Heemstede als non ingetreden. Omstreeks 1380 vrouwe Jan van Heemstede en in 1460 jonkvrouwen Katherijn en Margriet, dochters van Bouwens Gherytsoon van Heemstede. In 1304 kocht de "Vrouwe van Heemstede" bij de abdis een niet gemaakte kruistocht af voor 20 ponden ten behoeve van haar schoonvader Reinier en echtgenoot Floris (Florentius). Ruim twee eeuwen later, 1520-1521, doneerde heer Jan van Heemstede een glas in lood-raam aan het klooster van Rijnsburg.
- (3) Knaap betekent dat hij uit een adellijk geslacht sproot, maar nog niet de ridderslag had ontvangen.
- (4) J.G.Kruisheer, De oorkonden van de kanselarij van de graven van Holland tot 1299. Deel 2, nummer 688.

Gedenkteken Joodse slachtoffers

W.O.II Haarlem

De Stichting Gedenkteken Joodse Slachtoffers WOII Haarlem is sinds 1995 bezig met het vergaren van de namen van alle Haarlemse slachtoffers. Een overzicht telt thans 689 namen.

Het merendeel is omgekomen in de kampen van Auschwitz en Sobibor.

De Stichting wil hen uit de anonimiteit halen in de vorm van een **gedenkteken met de namen** en een **publicatie**.

De **Voorlopige Lijst** ligt ter inzage in de Openbare Bibliotheken van Zuid-Kennemerland. Deze kan tegen een vergoeding van f 12,50 (incl. port) bij het secretariaat van de stichting worden besteld; Jan van Zutphenstraat 8, 2037 Haarlem, telefoon 023 5335371.

Uit Heemstede geboortig staan de volgende acht personen in de slachtofferlijst vermeld:

Hartog Samuel Chapon, geboren 28-2-1917

Bertha Anna Chapon, geboren 23-7-1818

Jules Chapon, geboren 4-9-1914

Gertrud Funke, geboren 22-12-1923

Annemarie Juliana Funke, geboren 30-4-1927

Erik Happé, geboren 22-4-1931

Wouter Happé, geboren 22-8-1934

Geertruida Hesse, geboren 4-1-1919.

Een watertoren in Bennebroek?

Het scheelde maar weinig of ons kleine dorp Bennebroek werd in 1928 opgescheept (zo mogen we het wel noemen) met een zeer grote watertoren. Na veel discussies en protesten is de bouw daarvan tenslotte gelukkig niet doorgestaan. In het hierna volgende vertellen we wat er aan de voorgenomen bouw voorafging en wat er op volgde.

Aansluiting aan de waterleiding

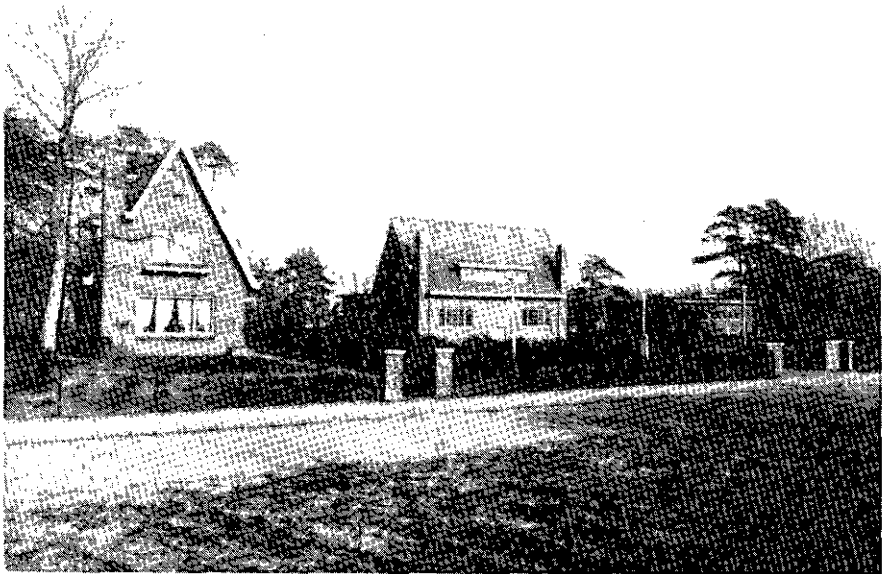
Bennebroek werd in 1921 aangesloten aan de waterleiding. Vooral in het belang van de volksgezondheid was deze aansluiting dringend nodig. De gemeentearts van Aalst meende, dat de kindersterfte, die in de voorafgaande jaren wat aan de hoge kant leek, wel eens mede aan gebrek aan voldoende gezuiverd water kon worden toegeschreven. Daarom adviseerde hij nadrukkelijk tot aansluiting over te gaan. Het Provinciaal Waterleidingbedrijf Noord Holland (PWN), opgericht in 1919, kwam in de loop van 1920 met Bennebroek overeen, dat via een leiding langs de Leidsevaart water zou worden aangevoerd vanuit het pompstation Leyduin van de Gemeentewaterleiding Amsterdam (GWA). Het gebouw van dit pompstation is er nog altijd; het staat aan de vaartzijde van de spoorlijn. Bij de Centenbrug (toen ook nog wel Barnaartbrug genoemd) over de vaart werd van de aanvoerlijn een afsplitsing gemaakt voor de levering van water aan het dorp Vogelenzang. Bennebroek had gekozen voor deze aansluiting aan Leyduin boven aansluiting aan de Heemsteedse waterleiding. De levering van water aan Bennebroek begon in 1921 met 176 abonnementen. In 1957 was dit aantal aangegroeid tot 820.

Problemen met de toevoer van water

In de eerste jaren na de aansluiting waren er met de toevoer van water naar Bennebroek nogal eens problemen. De opjaaginstallatie van Leyduin had blijkbaar niet altijd voldoende capaciteit om de waterdruk op een voldoende peil te krijgen en te houden. Daarvoor werden wel oplossingen gevonden, maar het PWN kwam in 1928 toch met het idee om in Bennebroek, als onderdeel van een totaalplan voor verbetering van de watervoorziening in de regio, een grote watertoren te bouwen. Aan het gemeentebestuur van Bennebroek vroeg men om

vergunning voor die bouw op een terrein aan de Kleine Sparrenlaan, een terrein dat onderdeel was van het zogenaamde Hoge duin. Het betreffende gebied had kort tevoren villabouw als bestemming gekregen. Het PWN zou van de eigenaar van het terrein, J.A. Kemper baron van Ittersum, al de toezegging hebben ontvangen, dat hij bereid was tot verkoop aan het PWN. De toren zou 40 meter hoog moeten worden en een omvang krijgen van iets meer dan 10 bij 10 meter. De reservoir-inhoud moest uitkomen op 600M³. Een reusachtige toren dus, vergelijkbaar met de een jaar tevoren gereed gekomen watertoren van Aalsmeer. Het PWN veronderstelde kennelijk wel, dat men in Bennebroek met zo'n kolossaal gebouw, dat de hele omgeving zou overschaduwen, niet zo blij zou zijn, want men putte zich uit in mooie woorden over hun streven naar "aesthetisch bevredigende" vormgeving. De toren zou "in genedele het landschapsschoon ontsieren", zo dacht men. Integendeel, de toren zou zelfs kunnen bijdragen aan verfraaiing van het landschap, veronderstelde men.

Bennebroek was het volledig oneens met het PWN en weigerde aanvankelijk resoluut het bestemmingsplan voor het Hoge duin te

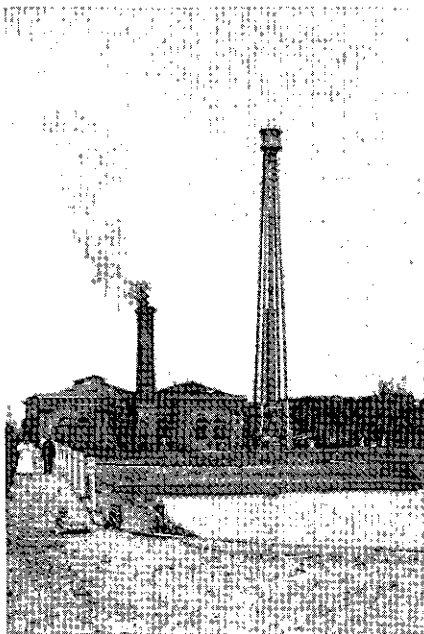
*Gebouwen waterwinning en pompstation aan de Kleine Sparrenlaan
± 1930*

wijzigen en een bouwvergunning af te geven. Toch kwamen er gesprekken. Het PWN drong sterk aan. Het gemeentebestuur van Bennebroek kreeg krachtige steun van particuliere zijde, van bewoners en grondeigenaren in de omgeving. Men was het er volledig mee eens, dat een dergelijk massaal bouwwerk in het kleine dorp, zeker op de aangegeven plaats, de omgeving ten zeerste zou ontsieren. Zodra de plannen bekend werden daalden dan ook de prijzen van bouwgrond in de omgeving. En dat terwijl de belangstelling voor aankoop van bouwgrond op het Hoge duin toch al was afgenomen door debouw van het Psychiatrisch ziekenhuis Vogelenzang, waaraan ook al de bouw van een watertoren op het ziekenhuisterrein langs de Leidsevaart was toegestaan.

Het gemeentebestuur vroeg de Adviescommissie der Noord Hollandse gemeenten voor bouwontwerpen en uitbreidingsplannen om raad. Ook die commissie bleek van mening, dat zo'n toren op de betrokken plaats zich niet in de omgeving zou voegen. Integendeel, het gebouw zou drukken op de idyllische omgeving en een ongewenst conflict oproepen. Aldus de mening van deze adviescommissie. Bennebroek stelde aan het PWN nog voor de toren te plaatsen in het gebied, dat nu het Rottegat wordt genoemd, dwz. dicht tegen de ringvaart rond het Haarlemmermeer. Begrijpelijk ging het PWN op dat voorstel niet in. Een toren in het lage veengebied daar zou zeker vijf meter hoger moeten worden en belangrijk hogere funderingskosten met zich meebrengen. Na veel gesprekken op verschillende nivo's en door verschillende belanghebbenden werd het bouwplan voor de toren ten slotte afgeblazen.

Nieuwe plannen

Enkele jaren later ontwikkelde het PWN een ander plan om aan de grotere vraag naar water te kun-

Watertoren Leyduin

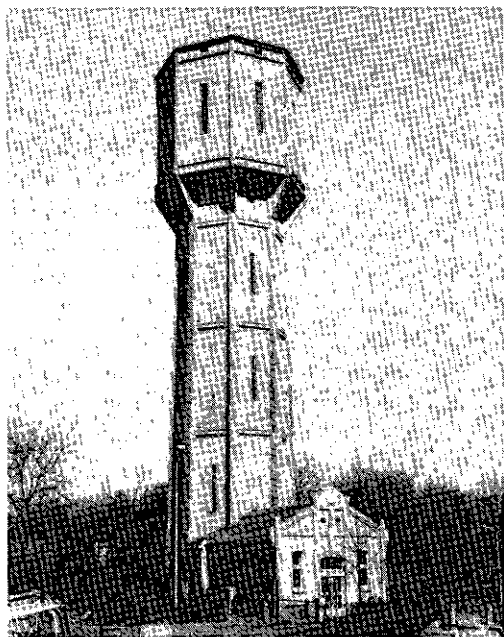
nen voldoen. Men wilde nu op de eerder aangegeven plaats (de grondaankoop had inmiddels plaats gevonden) een reinwater-reservoir en een pompstation met daarnaast een dienstwoning bouwen. Het doel was om het van Leyduin komende water te bergen en onder druk te houden, waardoor er in Bennebroek en omgeving voldoende water beschikbaar zou zijn. Het gemeentebestuur van Bennebroek stemde deze keer toe. Op 12 mei 1931 verleende het College van Burgemeester en Wethouders de vereiste vergunning. Het ging hierbij dus om de inbouw in het duin van waterkelders en installaties met lage opbouw bovengronds. Bij het PWN leefde bij het inwerking treden van dit station al de gedachte, dat in Bennebroek spoedig uitbreiding met waterwinning uit het duin zou moeten volgen. Al in 1933 was het zover. De uitbreiding bestond uit waterwinningsputten en een kleine zuiveringsinrichting ter ontijzering en filtratie van het gewonnen water. De wateronttrekking uit het duin deed wel vraagtekens rijzen. Het PWN verkreeg voor die winning slechts een tijdelijke vergunning. In de jaren daarna werden steeds metingen naar het grondwaterpeil verricht. Die bleek zich ongunstig te ontwikkelen, reden waarom de waterwinning in maart 1938 moest worden stopgezet. De belangen van de omliggende cultuurgronden waren daarbij in het geding. In die jaren was het aangrenzende gebied van het Lage duin als bloembollenland in gebruik. De eigenaren van die grond ageerden regelmatig tegen de waterwinning zo dicht in de buurt. In de oorlogsjaren 1940 - 1945 mocht pompstation bedrijfsvaardig worden gehouden. Van waterwinning mocht ook in die jaren echter geen sprake zijn. Na de oorlog wilde het PWN zo spoedig mogelijk weten of er voor het station alsnog een definitieve vergunning voor waterwinning zou kunnen worden verkregen. Omdat het Rijksinstituut voor Drinkwatervoorziening op verzoek van het PWN een uitgebreid onderzoek instelde, waarvoor veel tijd nodig was, bleef een definitieve beslissing lange tijd uit. Die beslissing bleek in het nadeel van het PWN uit te vallen. Daarom werd tot opheffing van het station besloten. Het was toen inmiddels 1955. Het PWN ontmantelde de bedrijfsgebouwen en de installaties en verkocht daarna in 1958 de grond met de waterkelders en de bedrijfsgebouwen aan de gemeente Bennebroek. Met uitzondering van de dienstwoning liet Bennebroek de opstallen afbreken. De kelders werden echter ongemoeid gelaten. Het terrein is daarna voor villabouw beschikbaar gesteld. In latere jaren zijn op het terrein toen inderdaad villa's gebouwd; enkele daarvan op de waterkelders, die daarbij een onderdeel van de fundering zijn gaan vormen.

Watertorens in Heemstede

De watertoren aan de Nijverheidsweg in Heemstede is er al sinds 1910. In dat jaar werd die 43 meter hoge toren in opdracht van de gemeente Heemstede gebouwd. Het is geen schoonheid, maar toch is deze volgens deskundigen van zodanige architectuur historische betekenis, dat tot opname in de provinciale monumentenlijst kon worden besloten.

Tientallen jaren eerder was er op Heemsteeds grondgebied ook al een watertoren. Die toren werd in 1853 door de toen zo geheten Duinwater-maatschappij gebouwd bij het pompstation Leyduin langs de Leidsevaart. Het was een heel slanke toren van ongeveer 30 meter hoog. Op de top van de constructie was een klein water-reservoir geplaatst. De toren werd in de volksmond Garenklos genoemd naar aanleiding van de vorm van het reservoir. Vanaf 1896 was de gemeente Amsterdam eigenaar van deze toren. In 1907 werd hij afgebroken.

M. Verkaik

Watertoren Heemstede

In gesprek met... Wim Verspoor

Erelid van de VOHB en Heemstedenaar zonder vrees of blaam.

Je bent niet in Heemstede geboren, hè?

Nee, in Den Haag, daarna naar Haarlem en na de 2e klas lagere school in Heemstede terechtgekomen. Eerst drie jaar Voorwegschool en tot slot met de zesde klas op Djokjakarta.

Djokjakarta?

Een voorloper van de Dreefschool. De Voorwegschool werd te groot en moest gesplitst worden en zo kwam de zesde klas van de Voorwegschool in Villa Djokjakarta aan de Kerklaan.

Leuke tijd; vrijbuitersbestaan.

Foto van de zesde klas "Dreefschool" najaar 1929 in de achtertuin van "Djokjakarta" aan de Kerklaan.

Bovenste rij v.l.n.r. G.S.Hackenberg, Lizzie Sara May (de latere schrijfster), onbekend, Coba Zieren, Corry Molenaar, onbekend, onbekend, meester D.Kikkert, Carla v.d.Sluis, Corry Stefels, onbekend, Sjaantje Kolk, onbekend, Jopie Eggers, Catotje Verburg. Middelste rij: Henk den Belder, Jaap Fontein, Piet van Veen, Jaap v.d. Laag, Evert Slijper, Jan Hellings, Han Bakker, Wim van Breda, Simon Hellings, Tonny Dallemagne. Voorste rij: George Simons, Jan Uenhoven, Rob Tonus, v.d.Pols, Jilles Schelling, Louis ("Oela") Hartz, Wim Verspoor, George Leith, Henk Leloux.

Na de lagere school?

Kennemer en MTS-Haarlem. Niet helemaal afgemaakt; jammer, maar toch voldoende om in Hengelo te gaan werken bij Hazemeyer Signaal-apparaten. Dat was omstreeks 1939.

W.O. II brak uit en de Duitsers kwamen. Wat deed jij toen?

Ja.....in Hengelo bij H.S. waren voor de oorlog al veel Duitse anti-nazi vluchtelingen werkzaam. Die in de oorlog ontslagen werden, dus steun (=geld) moesten krijgen. Van het één kwam het ander: Joodse onderduikers werden gesteund, een illegaal krantje werd uitgegeven etc. Je rolde a.h.w. vanzelf in die activiteiten.

Een spannende tijd; ik was blij in juni 1945 weer naar Heemstede terug te kunnen gaan.

Toen nog een baan zoeken. In Haarlem ben ik aangenomen als administrateur van het bewaringskamp Koudenhorn (voor "foute" Nederlanders). Dat duurde niet lang en via een baan in Amsterdam kwam ik bij MILITEX.

Militex?

Een bedrijf om exmilitairen (uit Indonesië) weer op te nemen in de burgermaatschappij. Daar waren namelijk geen sociale voorzieningen voor. Militex was een fabriek voor onderhouds- en reinigingsmiddelen. Aan de Blekersvaart in Heemstede.

Je werd ondernemer?

Ongeveer in 1968 werd ik directeur van Militex en kon toen mijn eigen tijd indelen.

Wat bedoel je daarmee?

Ik ging mij met politiek bezighouden. D'66. Toen nog met ' . Maar ik vond ze te zwevend en ging er weer uit. Van D'66 ging ik toen naar de VOHB.

Het bestuur neemt afscheid van Wim Verspoor.

Stand, v.l.n.r.: Cor van Gasteren, Cees Peper (redacteur Nieuwsbrief), Kees de Raadt, Wim Verspoor, Hans Krol, Jan Olthaar, Gerard Schuitemaker.

Zittend, v.l.n.r.: Henny Nierhoff-Bax, Diny Verspoor, Lenie 't Hooft-van der Linden.

Via D'66?

Ben van Tongeren (destijds D'66-gemeenteraadslid) vroeg me voor het bestuur van de VOHB. Van 1976 tot 1991 was ik secretaris van de VOHB. Daarnaast ben ik ook nog redacteur van de Nieuwsbrief geweest.

Ik hield me bezig met de strijd tegen afbraak, tegen horizonvervuiling etc. In overeenstemming met karakterbehoud, een doelstelling van de VOHB.

En dat niet alleen van Heemstede en Bennebroek, maar ook in de omgeving. Zo protesteerden wij samen met Meerhistorie tegen plannen om hoogbouw te plegen op de plek van de silo aan de Cruquiusdijk.

Binnen het bestuur van de VOHB vond ik je meer een vrede-stichter.

Onze strijd om karakterbehoud vroeg om eensgezindheid en gelukkig hebben we wel wat bereikt. De "Dorstige Kuil", de "Appelkamer" en de voormalige politiepost aan de Glipperweg (met de cel!) bleven gespaard.

We steunden uiteraard alle initiatieven op dit gebied, bijv. Ipenrode en Meerzicht.

Voormalige politiepost aan de Glipperweg.

De heer Silvis in gesprek met Gerard Schuitemaker. Foto: Theo Dekker.

Tot slot: wat zou je nog graag verwezenlijkt willen zien?

Ik zou graag zien dat de gemeenteraden van Heemstede en Bennebroek zich wat minder lieten leiden door projectontwikkelaars. Gemeentelijk karakterbehoud dus.

Een fraaie wens. Ik dank je voor het interview.

Gerard Schuitemaker

Toen en nu

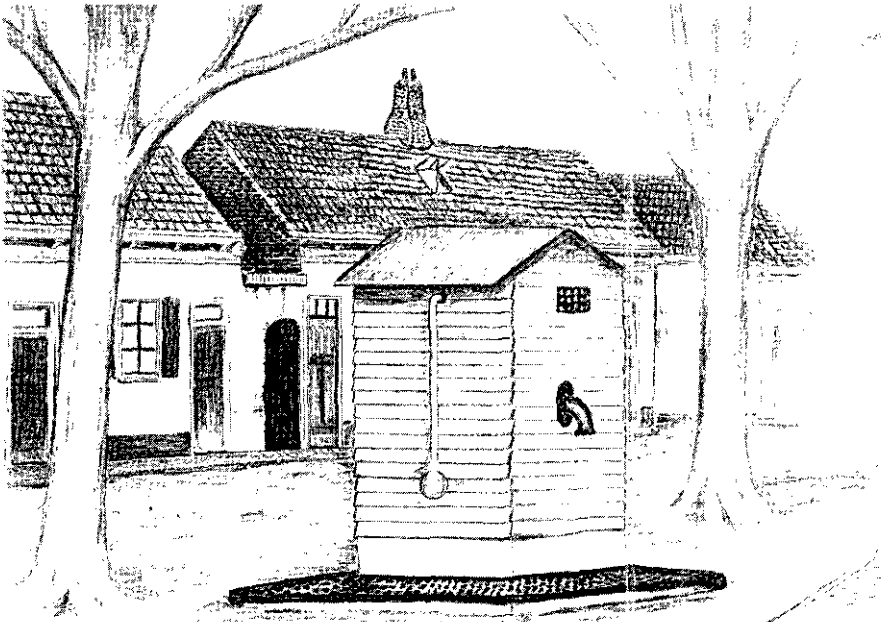
Het Pleintje en pomp aan de Raadhuisstraat

Deze keer een karakteristiek plekje in de Raadhuisstraat, wat destijds het Pleintje werd genoemd en waar een grote waterpomp stond waarvan een nauwkeurige afbeelding niet meer te achterhalen valt. Oud-ingezetenen kunnen zich deze pomp nog wel herinneren, maar een juiste omschrijving ontbreekt.

Een pomp is immers een pomp!

Maar op een foto uit 1916 van de Raadhuisstraat met het pleintje staat welliswaar vrij onduidelijk de dorpspomp afgebeeld. Opmerkelijk is dat de gemeente in 1918 de pompen verwijderde, wellicht door de aanleg van een waterleidingnet.

Aan het pleintje stonden een aantal huisjes afgewisseld door slopjes waarvan er nog een bestaat naast de schoenmakerij van Kaptein. In dit pand was omstreeks 1910 het café van Toliedo gevestigd. Aan de overzijde van het café bevond zich de bekende bakkerij van Habermehl

Jrijttekening van de dorpspomp, vermoedelijk uit eind 19e eeuw

en enige panden in zuidelijke richting de drukkerij van Schellekens, waar zich nog steeds een dergelijk bedrijf bevindt.

In 1898 toen een afdeling van het Witte Kruis werd opgericht verzocht deze instelling aan het gemeentebestuur voor het slaan van openbare drinkwaterpompen ter bestrijding van besmettelijke ziekten als difteritis en tyfus. Deze ziekten werden veroorzaakt door onzuiver drinkwater.

Niet dat de ingezetenen verstoken waren van drinkwater. Op een gevonden tekst staat het volgende te lezen over watervoorziening:

‘Door geheel de Heerlijkheid van Heemstede heen, hebben de bewoners putten of pompen van zoet water; niettegenstaande, op het dorp zelf vooral van de steenen daken zorgvuldig regenwater gevangen wordt, want men heeft hetzelfde de voorkeur, boven grondwater, voor het drinken van getrokken coffij en thee.’

De dorpspomp werd een sociaal ontmoetingpunt voor de dorpingen waar de nieuwtjes en dorpsroddels uitgewisseld werden.

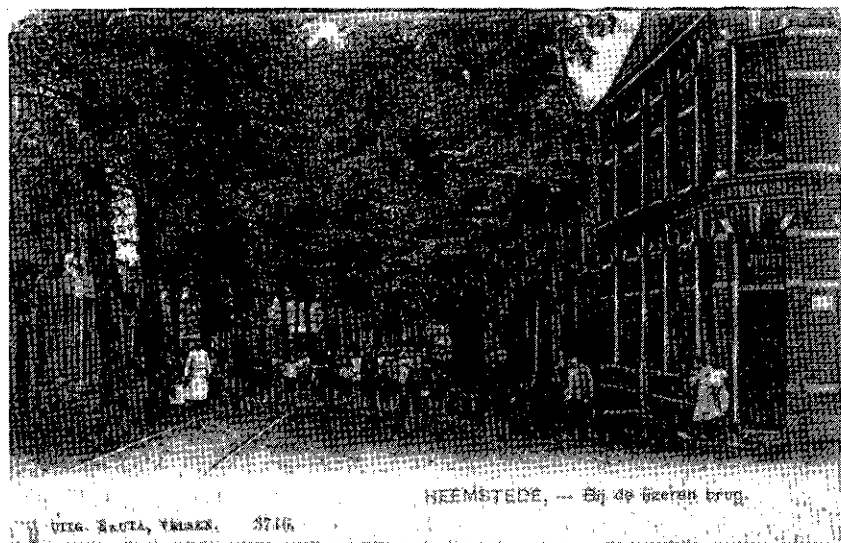
De pomp op het pleintje heeft steeds tot de verbeelding gesproken van de omwonenden, zo zelfs dat midden tachtiger jaren de Stichting Dorpspomp Heemstede werd opgericht. Met vereende krachten en door middel van financiële acties werd het doel verwezenlijkt en al weer tien jaar prijkt de nieuwe pomp, die een karakteristiek aanzien geeft aan het Pleintje van de Raadhuisstraat.

De gegevens zijn ontleend aan de Heemstedse periodieken.

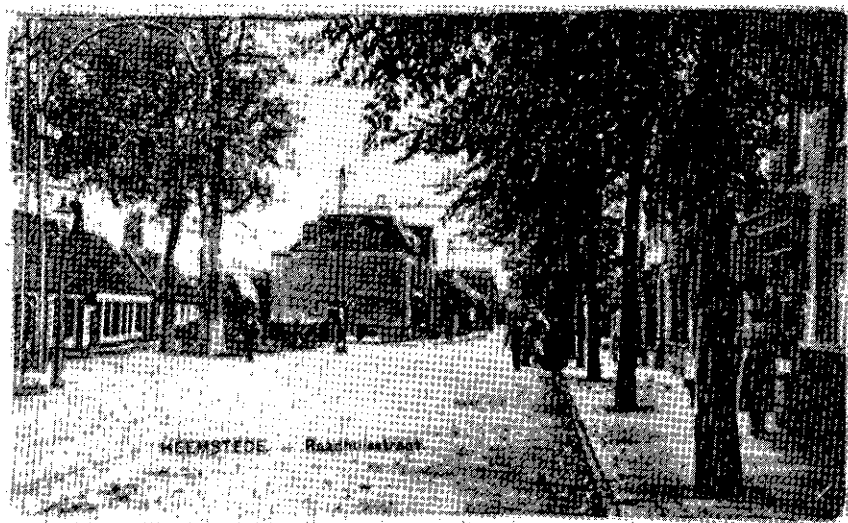
Cees Peper

Huidige situatie met de nieuwe pomp naar een ontwerp van Pauline de Jong

Vanaf de Ijzeren Brug richting Raadhuisstraat waar de pomp zichtbaar is

De Raadhuisstraat zonder pomp

Heemstedenaren en een Bennebroeker filatelisch verbeeld

'Een beeld zegt meer dan duizend woorden' (Chinees spreekwoord)

In het midden van de vorige eeuw ontstond behoefte de betaling van briefport soepeler en meer controleerbaar te doen verlopen. De postzegel bleek hiertoe een zeer geschikt middel. De stadspost van Sydney (gestempelde couverts, 1838) buiten beschouwing gelaten, wordt 6 mei 1840 algemeen erkend als de datum waarop - in Engeland - op initiatief van Sir Rowland Hill de eerste klevende postzegel verschijnt. Op 1 januari 1852 zijn de eerste Nederlandse zegels met afbeeldingen van koning Willem III uitgegeven.

Het begrip filatelie (Gr philos = vriend of liefhebbende, ateleia = vrijstelling van belasting) - de liefhebberij van het systematisch verzamelen, later ook van het bestuderen van ontwerp, produktie, historie, gebruik en dergelijke van postzegels, postdocumenten en alles wat daarmee samenhangt - stamt uit Frankrijk (1864).

Zouden er meer verzamelaars van boeken dan van postzegels zijn? Wel is het zo dat de filatelie wordt aangeduid als *'the king of hobbies and the hobby of kings'*.

Haarlem geniet in filatelistische kringen internationale vermaardheid vanwege grafisch bedrijf Johan Enschedé en Zonen, waar sinds jaren postzegels en waardepapier ook van andere landen worden gedrukt met in het verleden befaamde postzegelontwerpers in dienst zoals Jan van Krimpen (destijds woonachtig in de Weisenbruchweg), Sem Hartz (die zijn jeugd doorbracht in de Amaryllislaan) en de in Bennebroek wonende Pieter Wetselaar. In 1984 zijn de toen uitgegeven kinderpostzegels (vier verschillende waarden) ontworpen door de uit Heemstede afkomstige Haarlemmer Joost Swarte. Tot voor kort de enige postzegel met een Haarlems thema werd ontworpen door Anton Pieck en uitgegeven op 2 mei 1978. Een Europa-zegel, waarde 55 cent, met een afbeelding van het Haarlemse stadhuis, gezien vanaf de Grote ofwel Oude Sint-Bavo-kerk. Dit jaar zijn er kort na elkaar twee 'Haarlemse' postzegels bij gekomen. Op 2 maart gaf PTT Post een postzegelboekje uit met vier bijzondere postzegels, gewijd aan "parken" (en jaargetijden) in Nederland. De herfstzegel stelt het Coster-monument in de Haarlemmerhout voor. Tot stand gekomen om het vierde eeuw-

feest van de uitvinding van de boekdrukkunst in 1823 - toenmaals Heemsteeds grondgebied - te herdenken. Ontworpen door architect J.D. Zocher en vervaardigd door de steenhouwer D.Doeglas, die ook de gedenknaald aan het Manpad maakte.

EERSTE
DAG
VAN
DE EERSTE
FESTI
DAY
OF
ISSUE

Feitelijk een massieve gedenksteen met op de zijden zinnebeeldige voorstellingen en op zijvlakken der kubus de wapens van Coster en Haarlem afgebeeld alsmede een Latijnse en Nederlandse inscriptie.

Terwijl men de Duitser Gutenberg in talrijke landen op een postzegel heeft vereeuwigd is hier sprake van de eerste filatelistische waardering voor de legendarische Haarlemmer Lourens Janszoon Coster, van wie we weinig weten, maar aan wie niettemin honderden geschriften aan zijn gewijd.

In 'Heerlijkheden', nummer 98, schreef ik over de 17e eeuwse schilderijen van Jacob van Ruisdael en navolgers, aangeduid met 'Haerlempjes'. Veelal gezichten op Haarlem vanuit Overveen of Bloemendaal. Op een aantal schilderijen is een panorama te zien vanuit het zuidwesten ter hoogte van de Trappenberg (destijds in de omgeving van Kennemeroord gelegen) met blekerijen op de voorgrond en de Sint Bavokerk aan de horizon. Op 8 juni jongstleden gaf PTT Post twee velletjes bijzondere zegels uit, gewijd aan de schilderkunst uit de Gouden Eeuw: Op één van de 80 cent-postzegels is het doek 'Gezicht op Haarlem' van Jacob van Ruisdael afgebeeld, aanwezig in het Kunsthaus van Zürich, gezien van uit het noordwesten in Bloemendaal.

Schilderijen zijn overigens een geliefd thema op postzegels en wereld-

wijd zijn talrijke doeken van Frans Hals (1), maar tevens schilderijen van ongeveer 15 andere Haarlemmers voor postzegels aangewend.

Willem van Heythuyzen (overleden in 1650) komt voor op een postzegel van Liechtenstein (1951 en 1954). Een voorstelling naar het schilderij van Frans Hals, tegenwoordig in de Fürsterliche Galerie van Vaduz. De vermogende koopman Van Heythuyzen, die zich in 1613 te Haarlem gevestigd heeft, was eigenaar van het buiten Middelhout onder Heemstede. Ten noordwesten hiervan aan de Kleine Houtweg - op de vroegere grens van Haarlem en Heemstede - is na zijn dood een 'liefdadig gesticht' het zogeheten Hofje van Heythuyzen, ontstaan - in 1985 voor ongeveer een miljoen gulden gerestaureerd.

In dezelfde serie van de Nederlandse Posterijen van juni 1999 verscheen een fraai zelfportret van **Judith Leyster** (1609-1660), eigendom van de National Gallery of Art in Washington. Zoals bekend was Judith Leyster gehuwd met de kunstschilder Jan Miense Molenaer en woonde zij vanaf 1648 regelmatig op een kleine buitenplaats 'Het Lam' in Groenendaal. Aldaar overleed zij. Op een thans verloren geraakt uitnodigingskaartje stond gedrukt:

'Teghen Dinsdagh den 10den Februarij anno 1660 naeden middag ten twee uren precys, wordt U.E. ter begraaffenis gebeden, met Judith Leijster, huysvrouw van Jan Mollenaar, swager van Jan Radinger en Gerrit ten Bergh, tot Heemstede, op de Hofstede genaemt Het Lam, aen de E.Heer Paeuw sijn bosch. Als vrient in huys te komen, met de langhe mantel. Heemsteder kerck'.

Na zijn studie in Zweden en promotie te Harderwijk is Carl von Linné (**Carolus Linnaeus**) (1707-1778) in dienst gekomen van George Clifford op landgoed De Hartekamp. Het prachtige boekwerk "Hortus Cliffordianus" en een in 1907 onthuld borstbeeld houden de herinnering aan deze grote natuuronderzoeker levendig. Linnaeus komt op verscheidene postzegels van Zweden voor en is tevens filatelistisch geëerd door o.a. Bulgarije (1958), DDR (1958), Roemenië (1958) en de Sowjet-Unie (1958).

Op een postzegel van Nederland uit 1938 is het portret afgebeeld van de Nederlandse letterkundige en theoloog **Nicolaas Beets** (1814-1903) (2). Geboren in Haarlem als zoon van een drogist/apotheker. Beroemd geworden als auteur - onder pseudoniem Hildebrand - van het boek 'Camera Obscura' (1839). Van 1840 tot 1854 dominee of zoals hij zichzelf noemde 'herder' in Heemstede. Vervolgens predikant en hoogleraar in de theologie te Utrecht alwaar hij als een 'nationale figuur' overleed. In de Haarlemmerhout is in 1962 na decennia van

steeds uitgestelde plannen het zogeheten Hildebrand-monument van professor Bronner onthuld; de originele beeldengroep heeft men intussen verplaatst naar een kasteeltuin te Heino, provincie Overijssel.

Een geliefd thema op postzegels is ook sport. De Haarlemse schaatster en winnares van drie gouden Olympische medailles op de Winterspelen van 1988 te Calgary **Yvonne van Gennip**, is geportretteerd op postzegels van Noord-Korea (1988) en Antigua/Barbuda (1993).

Van de voetballers zijn vooral Johan Cruijff en Ruud Gullit veelvuldig afgebeeld. Ook de in Heemstede geboren **Johan Neeskens**, die zijn voetbalcarrière bij RCH begon, is op een postzegel te zien. Een niet erg natuurgetrouwe Neeskens vecht op een zegel uit Nicaragua (20 c.)

een kopduel uit met de Fransman Dominique Rocheteau. In een catalogus 'Oranje Toppers; Nederlandse voetballers op postzegels' (1996) schrijven de samensteller: *'Het is onduidelijk wanneer deze ontmoeting plaatsgevonden heeft, want in werkelijkheid hebben beide spelers elkaar tot en met het WK van 1978 nooit tijdens een interland ontmoet. Mogelijk waren zij op dat moment in Nicaragua de bekendste Westeuropese spelers'*. Johan Neeskens komt bovendien voor op een elftalfoto van Nederland (Wereldkampioenschappen 1978) op een postzegel van de Centraal Afrikaanse Republiek uit 1981 (waarde 100f).

Betreurenswaardig blijft het, dat op de herdenkingszegel uit 1998 ter herdenking van de Vrede van Münster, de Duitse Posterijen van de Nederlandse delegatie de Zeeuw Johan de Knuyt voorstelde (die nota bene ontbrak bij de eedaflegging van de vrede op 15 mei 1648 in Münster) in plaats van de belangrijkste ambassadeur bij de vredesonderhandelingen: Adriaan Pauw.

Ook één Bennebroeker

In 1936 verscheen een postzegel met voorstelling van **Aritius Sybrandus Talma** (1864-1916), theoloog en staatsman. Hij was Kamerlid en van 1908 tot 1913 minister van Handel, Nijverheid en Landbouw in het kabinet-Heemskerk. Hierna van 1914-1916 predikant van de Nederlands Hervormde Gemeente te Bennebroek. Zijn gezondheidstoestand noopte hem in april 1916 emeritaat aan te

vragen en korte tijd later overleed hij op 12 juli in Haarlem. Te zijner ere is in 1918 op het kerkhof naast de Bennebroekse kerk op initiatief van het Christelijk Nationaal Vakverbond boven zijn graf een gedenk-
teken geplaatst, vervaardigd door de beeldhouwer Dirk Wolbers.

VOC-schip "Heemstede" op 2 postzegels

Het vulkanisch eiland Tristan da Cunha ligt midden in de Atlantische Oceaan, ongeveer 2.500 kilometer ten zuiden van Sint Helena, 3.000 kilometer westelijk van Zuid-Afrika en 3.300 km. ten oosten van Kaap Hoorn in Zuid-Amerika. Het eiland

is ontdekt en vernoemd naar de Portugese zeevaarder Tristao da Cunha, die overigens niet aan land ging. De eersten die dat wèl deden waren schipper Claes Gerritszoon Bierenbroodspot en ongeveer 80 manschappen op het VOC-schip "Heemstede", 17 februari 1643. Na acht dagen van verkenning en ravitaillering is de reis voortgezet naar Batavia. Deze gebeurtenis is tweemaal op postzegels van de Britse kroonkolonie Tristan da Cunha herdacht. In 1965 op een waarde van 1,5d, en in 1983 in een serie op een postzegel van 4p. (3).

Sluitzegel

Geen officiële postzegels zijn de zogeheten sluitzegels, met de bedoeling op de achterzijde van een enveloppe te plakken. Voornoemde Bennebroeker Pieter Wetelaar heeft er - naast postzegels - sinds 1957 vele gemaakt in opdracht van de Koninklijke Nederlandsche Centrale Vereniging tot be-

strijding der Tuberculose. In 1925 verscheen als litho van M.A.Jacobson (Haarlem) een zegel bij gelegenheid van de eerste grote Internationale Voorjaars Bloemententoonstelling Flora op Groenendaal in Heemstede.

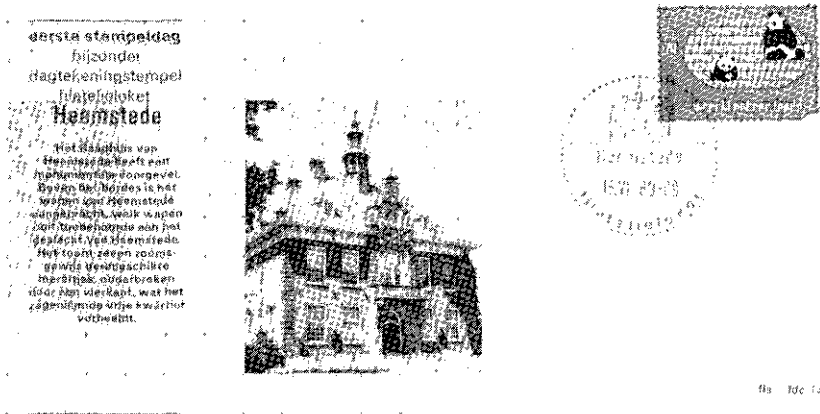

fig. fdc 123

Stempel en fdc met afbeelding van Raadhuis

Op 15 juni 1989 verscheen aan het filatelieloket een eerste dag enveloppe (fdc = first day cover) met een afbeelding van de voorgevel van het monumentale Raadhuis in Heemstede (zie afbeelding). Vooralsnog blijft het wachten op een voorstelling van Heemstede op een échte postzegel.

Hans Krol

noten

- (1) Zie: E.Pellens, Frans Hals op postzegels, in: Postzegelkoerier, 1987 en: Schutterij in Frans Halsmuseum, in: Postzegelrevue, nummer 10, 1988.
- (2) Judith Leyster, Carolus Linnaeus en Nicolaas Beets zijn de enige personen die met trefwoord 'Heemstede' voorkomen in de nieuwste cd-rom editie van de 'Encyclopedia Britannica'.
- (3) Het schip, gebouwd op de sloopstimmerwerf van de Amsterdamse VOC, is op verzoek van bewindvoerder Adriaan Pauw vernoemd naar zijn ambacht Heemstede. Het fluitschip is 9 oktober 1650 verbrand voor de kust van Bengalen. Zie mijn artikelen hierover in Nieuwsbrief VOHB, nummer 36, mei 1983, pp.6-12 en nummer 38, 1983, november, pp.13-17.

De Duintrappers

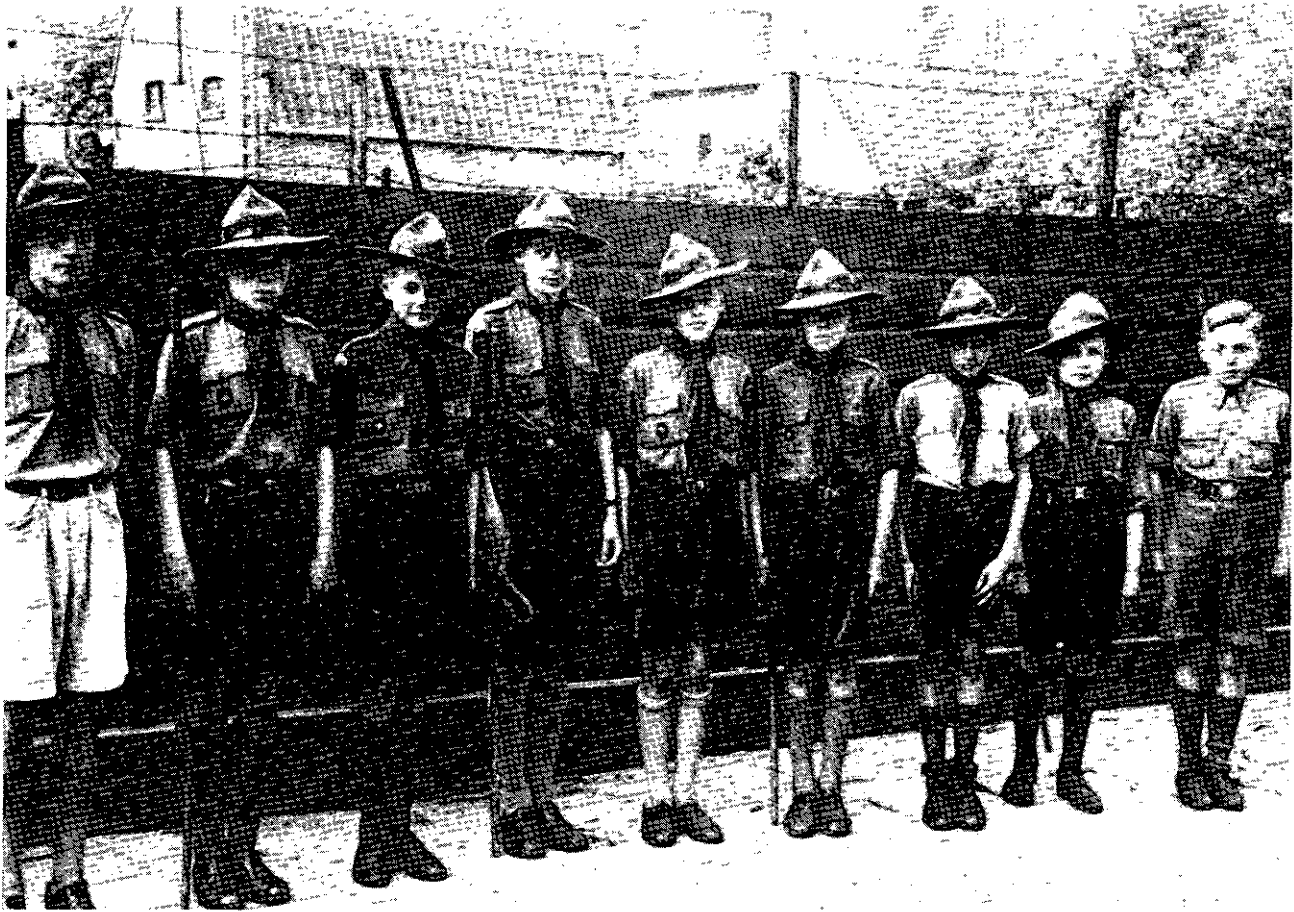
Dit is een foto van de R.K.verkennergroep De Duintrappers, (Sint Stanislaus) genomen in het voorjaar of de zomer van 1945. De padvinderij/verkennerij (dit laatste sloeg alleen op de R.K.jongetjes) was - na verboden te zijn geweest - aan het eind van de Tweede Wereldoorlog in het voorjaar van 1945 weer illegaal op gang gekomen en ging een grote bloeiperiode tegemoet.

De plaats waar de foto is genomen, is niet met zekerheid vast te stellen; voor de hand ligt dat die bij het H(oofd) K(wartier) was. In die tijd 'gevestigd' in de bollenschuur van de firma Braam, links aan het begin van de Oude Posthuisstraat, meteen achter het hoekhuis op de linkerhoek, gezien vanaf de Herenweg. Vergelijking met de huidige bebouwing geeft echter geen houvast voor de plaatsbepaling. De foto zou gemaakt kunnen zijn door de toenmalige hopman Mats Brockbernd.

Op de afbeelding staan van links naar rechts:

Frank Stuijt (vaandrig); woonde in de Johan de Wittlaan; Ewald Holzhaus, van de toenmalige huishoudwinkel aan de Binnenweg, nu Ecla; Tom Mooren, van de toenmalige schoenmakerij Mooren aan de Binnenweg, ongeveer waar nu de Dekamarkt is; Hans Laimböck, van de toenmalige handschoenenfabriek van de firma Laimböck aan de Herenweg en destijds woonachtig in de fraaie villa 'Klein Berkenrode'; Frans Mooren (zie Tom Mooren); Walter Blom, woonde aan de Van Slingelandtlaan (van het bloembollenbedrijf Blom in Hillegom); Kees Peeperkorn van de familie Peeperkorn 'van de Herenweg'; Frans Harm, woonde aan de Zandvoorter Allee; Piet Verzijlbergen, van de fietsenzaak aan de Binnenweg - hij was nog niet geïnstalleerd, wat te zien is aan het ontbreken van de insignes op de borstzakken, geen verkennersdas, geen hoed, geen stok en een wat onwennige houding.

mr.F (Frans) Th.J. Harm

Oproep “Duitse dienstmeisjes in Heemstede”.

In de crisisjaren, de periode van ongeveer 1929 tot 1940 hebben veel Duitse meisjes uit het Ruhrgebied, vooral Duisburg en Hamborn in deze omgeving gewerkt. Sommigen zijn in de bezetting gebleven. Gedurende de meidagen van 1940 zijn de Duitse meisjes en vrouwen niet geïnterneerd geweest in tegenstelling tot hier woonachtige Duitse mannen en enkele Duitse religieuzen.

Zij werkten als hulp in de huishouding, kookster op buitenplaatsen (o.a. de Hartekamp) en in inrichtingen. Of als huishoudster en kindermisje bij welgestelde families in Haarlem, Bloemendaal en Heemstede. Het is bekend dat zij over het algemeen een groot vertrouwen genoten.

Omstreeks 1930 waren in ons land meer dan 30.000 buitenlandse dienstmeisjes werkzaam, van wie circa 24.000 uit Duitsland. Tijdens de crisisjaren is ervoor gepleit de buitenlandse meisjes te vervangen door Nederlandse. Nadat op 1 februari 1939 de toen nog aanwezige dienstboden naar ‘die Heimat’ werden teruggeroepen bleven er in verhouding weinig in ons land.

In het bevolkingsregister van Heemstede bevindt zich een speciaal dienstbodenregister. De heer V.C.Klep, bij wie in het ouderlijk huis enige tijd Hedwig Schween uit Kastrup Rauxel (Ruhrgebied) werkte weet dat in Haarlem een Duits Huis (Deutsches Heim) gevestigd was in het voormalige klooster aan de Koningstraat. Hier konden zij heen; daar werden door Duitse predikanten en priesters op zondagen en andere Christelijke feestdagen speciale kerkdiensten georganiseerd.

De dames Ankie en Janny Doeksen doen thans onderzoek, omdat hun moeder Resi Egger van 1930-1933 bij de familie Knaap in de Overboschlaan werkzaam was. Een vriendin uit Hamborn: Anna Roubal, heeft in die periode gewerkt in Bloemendaal en vervolgens bij de familie Boetje aan de W.v.d.Veldekade 5 en bij de familie Postumus aan de Bronsteeweg 70. Ook uit Tsjechoslowakije zijn hier jonge vrouwen werkzaam geweest, zoals bij de families Mulisch en Harm. De meesten zijn voor de oorlog teruggegaan, maar een aantal is o.a. wegens huwelijk in Nederland gebleven. Indien er lezers van dit tijdschrift zijn die uit eigen ervaring nadere informatie kunnen verstrekken worden zij verzocht met voornoemde dames contact op te nemen. Mw. A en J.Doeksen, p/a Torenweg 4, 8161 AT Epe.

Nieuwe leden VOHB van januari 1999 tot juli 1999

Haarlem

C.E.Schabbing
J. van Lunenburg

Bennebroek

Fam. A. de Winter
M.W.Bijlsma

Heemstede

Mr.E.H.Huisman
Mevr.E.G.Oldewelt
F.H.Rietbroek
Fam.Milatz
Dhr.J.J. van Leeuwen
Dhr.K.Dijkstra
Mevr.E.Eiff
B.Blankenaar
Mevr.A.R.Tjan-Bakker
Dhr. S. van Keulen
Mevr.S.P. Oudt-van Dijk

Dhr.H.A.Brockmeier
Dhr.A.M.Zonneveld
Dhr.A.Noomen
L.J.M. van 't Hof
M.A.L.Wagemaker
H.H.Oudshoorn
Dhr.M.J.Groeneveld
Makelaardij Koopman,
de Ridder en Strijbis
Dhr.J.Graal/Mevr.C.Mudde
F.H. van Dam

Hillegom

M.Burger

Utrecht

C.M.A.Héman

Vianen

Mevr.S.M.H.Gozeling

Exit

Bestands
overzicht

Expert

Mail

Help

zoeken Woorden uit de titel

[Vorige](#) [Volgende](#) [Titellijst](#) [Onderwerpen](#) [Overzicht](#) [Lever Info](#) [...](#)

zoeken (Woorden uit de titel) heemstede
Er zijn 90 treffers, dit is treffer 21

Titel : Oud-Heemstede-Bennebroek

Jaar : 1991-...

Organisatie : Vereniging Oud-Heemstede-Bennebroek, *Heemstede*

Trefwoord : tijdschriften
regionale geschiedenis

Uitgave : **Heemstede** : Vereniging Oud-Heemstede-Bennebroek

Annotatie : Verscheen 4 per jaar

Voortz. van: Nieuwsbrief / Vereniging Oud-Heemstede-Bennebroek

Voortgez. als: Heerlijkheden

ISSN : 0927-8451

Auteur : Vereniging Oud-Heemstede-Bennebroek, *Heemstede*

► [Leen-aanvraag](#) bij deze bibliotheek.

Signatuur : TD 851

Leeninformatie ter inzage

:

[Vorige](#) [Volgende](#) [Titellijst](#) [Onderwerpen](#) [Overzicht](#) [Lever Info](#) [...](#)

Exit

Bestands
overzicht

Expert

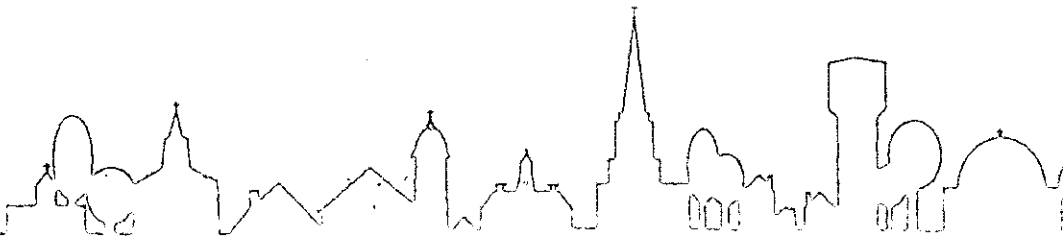
Mail

Help

Heerlijk- Heden

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Heemstede-Bennebroek

26e jaargang No. 102 November 1999

Bestuur:

Mr. F.Th.J. Harm, voorzitter
Adriaan Pauwlaan 7,
2101 AH HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 07 40

A.Koopman, penningmeester
Meijerslaan 14,
2105 PC HEEMSTEDE
tel. 023 - 529 05 30

P.L. van Daalen, secretaris
Valkenburgerlaan 11,
2103 AK HEEMSTEDE
tel. 023 - 529 32 91

J.L.P.M.Krol, archivaris
Johannes Verhulstlaan 26,
2102 XT HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 29 77

Mevr. M. A. van der Eem-
Wildschut, ledenadministratie
Eemlaan 18
2105 XA HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 96 09

Mevr. drs. A. Meddens-
van Borselen
Jan van Galenlaan 1
2121 XG BENNEBROEK
tel. 023 - 584 50 44

Redactie:
H. Krol
C. Peper (eindredactie)

Redactie-adres: Meerweg 6
2103 VC Heemstede

Het lidmaatschap wordt jaarlijks automatisch verlengd, behoudens schriftelijke opzegging via de ledenadministratie **vóór 1 november**

Contributie minimaal f. 20,-

Giro 27.35.06 t.n.v. de Penningmeester v.d. Vereniging Oud-Heemstede Bennebroek te Heemstede.

ISSN: 0297-8451

Foto voorzijde: De Herenweg. Naast het huis van Rozenkrantz/Preijde (nu antiekzaak met motto 'Dare to be different') - helemaal rechts op deze prentbriefkaart uit het begin van de eeuw - lag (en ligt nog) de Zandvoortselaan (toentertijd een pad).

INHOUD	pag.
Premieavond	200
Redactioneel	202
Rectificatie	205
Overlijden P.Quarles van Ufford	205
4 september, een stralende dag rond de Stelling van Amsterdam	206
Hageveld-foto's	209
Cursussen in het Rijksarchief in 2000	213
Archief van Bennebroek 1931-1974	215
Toen en nu: De Camplaan	216
Monumentale bomen	219
Bibliografica	220
Bijweg; van Hofstede tot Villawijk	224
Haarlemmers en Heemstedenaren voor de Grote Raad van Mechelen 1458-1578	233
Vermiste militairen uit Bennebroek en Heemstede in de Franse tijd	236
In gesprek met...Jan J.A. Preijde, Heemstedenaar en hovenier	247
Ontmoetingen met Bad Pyrmont	252
Nieuwe leden	266

Premie-avond 1999 in het teken van De Hartekamp

Het bestuur van de Vereniging Oud-Heemstede-Bennebroek nodigt u uit voor de jaarlijkse premie-avond op donderdag 18 november a.s. in de Aula-Orangerie van de Stichting "De Hartekamp", Herenweg 5 in Heemstede. De avond begint om 20.00 uur, de zaal is open vanaf 19.30 uur. Bij aankomst wordt de gasten een kopje koffie aangeboden.

Vanwege de bijzondere relatie van de jaarpremie met "De Hartekamp" heeft de directie van de Stichting ermee ingestemd, dat wij onze avond op deze toepasselijke plaats kunnen houden. Wij zijn hen hiervoor uiteraard zeer erkentelijk.

Voor wat betreft programmapunt 2 zal deze bijeenkomst tevens het karakter van algemene ledenvergadering hebben, waarvoor deze aankondiging dus een oproeping is.

Programma

1. Opening door de voorzitter, de heer F.Th.J. Harm.
2. Verkiezing van twee bestuursleden .
Voor de vervulling van twee vacatures stelt het bestuur voor mevrouw A.J.M. Kroon-van Helden en de heer J.M.M. Balink uit Bennebroek tot bestuurslid te benoemen. Mevrouw Kroon zal zich met name met de organisatie van de evenementen gedurende het verenigingsjaar bezighouden, terwijl de heer Balink naast het Bennebroekse element de relatie met de commissie Karakter-behoud zal behartigen. Eventuele tegenkandidaten kunnen zich tot 1 week voor de vergadering schriftelijk opgeven bij de secretaris, de heer P.L. van Daalen.
3. Presentatie van de jaarpremie door de vice-voorzitter, de heer H. Krol. Deze premie bestaat uit een facsimile van een plattegrond uit 1708 van de toenmalige Hartekamp. De in kleur uitgevoerde kaart toont een overzicht van de tuin en afbeeldingen van het voor- en achteraanzicht van het huis. Deze heruitgave is voorzien van een eigentijdse toelichting over onder meer het ontstaan van de plattegrond, de bouwheer en een beknopte geschiedenis van het huis.

4. Aanbieding van het eerste exemplaar aan de heer drs. M.de Bruine, directeur beheer van de Stichting "De Hartekamp".
5. Toelichting door de heer De Bruine op de visie van de Stichting "De Hartekamp" over het terrein- en natuurbeheer van haar grondgebied.

Pauze

6. Voordracht over Linnaeus door de heer drs. L.C. Palm:

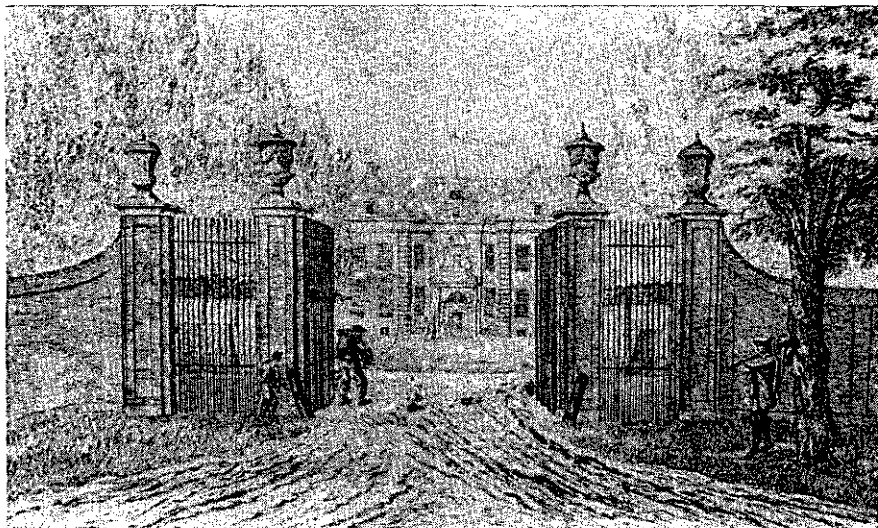
Carolus Linnaeus (1707-1778) en de wetenschap: botanie als sleutel tot Gods schepping

"In de zeventiende en aan het begin van de achttiende eeuw werd de natuurwetenschap omgevormd van een aan de klassieke Oudheid ontleend model in de wetenschap die we nu kennen; deze verandering wordt de 'Wetenschappelijke Revolutie' genoemd. Sommige natuurwetenschappen ondergingen deze revolutie wat later, zoals de natuurlijke historie (thans biologie en geologie). In mijn voordracht zal ik het belang schetsen van het werk van de Zweedse natuuronderzoeker Linnaeus tegen de achtergrond van de Wetenschappelijke Revolutie. De nadruk zal komen te liggen op de wetenschapsopvatting van Linnaeus en op de realisatie daarvan in zijn hervorming van de botanie".

Drs. Lodewijk C. Palm (1949) is als docent verboden aan het Instituut voor Geschiedenis en Grondslagen der Natuurwetenschappen van de Universiteit Utrecht. Zijn specialisatie is de geschiedenis van de biologie van de zeventiende en achttiende eeuw. Naast het geven van onderwijs is zijn hoofdtaak het uitbrengen van het verzameld werk van de Delftse microscopist Antoni van Leeuwenhoek. Deze uitgave, *Alle de Brieven van Antoni van Leeuwenhoek*, komt tot stand onder auspiciën van het Constantijn Huygens Instituut voor tekstedities en intellectuele geschiedenis van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te 's-Gravenhage.

Na afloop van de bijeenkomst kunt u tegen inlevering van de ingevoegde bon 1 exemplaar van de Hartekamp-kaart aanschaffen voor de gereduceerde prijs van fl. 12,50. Vanaf maandag 22 november 1999 tot 31 januari 2000 is de premie op vertoon van de bon verkrijgbaar in de raadhuizen (receptie) en de bibliotheken (informatiebureau) van Heemstede en Bennebroek. Voor niet-leden en voor meer exemplaren bedraagt de prijs fl. 20,-.

Op het terrein van De Hartekamp is ruime, gemarkeerde parkeer-gelegenheid. De Hartekamp is per openbaar vervoer te bereiken met de buslijnen nr 50 en 51; de bushalte is op circa 200 meter vanaf de ingang van het terrein.

Redactioneel

Voor u ligt nummer 102 van 'Heerlijkheden', het laatste nummer van deze eeuw.

Terugblikkend mag de **Open Monumentendag** op 11 september succesvol worden genoemd. Kerk en kerkhof in Bennebroek alsmede de Hartekamp zijn druk bezocht door meer dan 500 personen.

Publiciteit in ANWB-tijdschrift 'de Kampioen' heeft er toe geleid dat ook veel mensen van buiten de regio op de Hartekamp kwamen opdagen. Enkele nazaten van oud-personeelsleden - vóór 1940 in dienst van particuliere eigenaars - waren verheugd op deze manier in de gelegenheid te worden gesteld het gebouw van binnen te zien. Een omstreeks tachtigjarige man meldde trots in de tweede helft van de jaren dertig op de baan van de Hartekamp menigmaal als ballenjongen

voor prins Bernhard en zijn tennispartners te hebben gefungeerd. Zoals door een aantal lezers terecht opgemerkt is bij de aankondiging van het open huis in het kerkgebouw van Bennebroek per abuis een korte historie van het Godshuis in Heemstede afgedrukt.

Mevrouw B.Broekhuis-Hartsuyker maakte ons als aanvulling op het artikel over schoorstenen attent op het feit dat indertijd op de hoek van Borneostraat 46/hoek Celebesstraat in Heemstede Bakkerij Janus was gevestigd. Daar stond ook een grote **schoorsteen**. Later is de zaak overgegaan op bakker De Wijs en nadien zonder opvolging opgeheven. Volgens mevrouw Broekhuys is deze schoorsteenpijp op verzoek van de bewoner/eigenaar van het aangrenzende pand Celebesstraat 14 omstreeks 1970 gesloopt. Vermoedelijk is hiermee de schoorsteen bedoeld, voorkomend op een inventarisatie van A.Barnard, in 1926 gebouwd door De Ridder in Den Haag en Gebr.Schouten (ovenbouw) Utrecht voor een bakkerij in Heemstede.

Gaarne zien we u op de premie-avond van 18 november, bij welke gelegenheid de **Hartekamp èn Linneaus** centraal staan. Zoals in 1999 het **groen** zal het jaarthema van 2000 **water** zijn. Informatie hierover volgt in het komende nummer van 'Heerlijkheden'.

In deze aflevering vindt u onze vaste rubrieken: 'Toen en Nu' alsmede het kwartaal-interview, ditmaal met de heer J.Preijde, een bekende naam in de historie van de bloembollencultuur. Zowel Heemstede als Bennebroek zijn naar onze mening evenwichtig vertegenwoordigd.

De artikelen hebben betrekking op de middeleeuwen, de 17e en 18e eeuw (Huis te Bijweg), de Franse Tijd, en meer recent: het voormalig priesterseminarie Hageveld. Ter afsluiting vindt u naast een summiere opgave van historische betrekkingen tussen Holland en Bad Pymont het verslag van een recente ontmoeting met de gastvrije bewoners van dit fraaie Duitse kuuroord.

Millenniumbestendige kopij voor nummer 103 zien we gaarne vòòr 1 januari 2000 tegemoet.

Beeld van Linneaus in de voortuin van de Hartekamp

Rectificatie

In het vorige nummer 'Heerlijkheden' is op pagina 177 melding gemaakt van het voornemen ergens in Haarlem een gedenkteken te plaatsen als permanente herinnering aan omgekomen Joodse slachtoffers tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Een voorlopige lijst bevat in totaal 1.251 namen van Joodse burgers uit Haarlem waarvan er 689 als slachtoffer de oorlog niet overleefden. Van de acht vermelde personen, geboren in Heemstede, zijn er twee in concentratiekampen overleden, te weten: Hertog Samuel Chapon (12-02-1943 Auschwitz) en Bertha Anna Chapon (12-02-1945 Birkenau). De overige zes personen hebben W.O.11 wèl overleefd.

Wij bieden onze welgemeende excuses aan, voor degenen die door deze onjuiste vermelding onaangenaam zijn getroffen.

Met excuses aan PWN Waterleidingbedrijf Noord-Holland volgt hierbij alsnog de bronvermelding bij het artikel:
"Een watertoren in Bennebroek?" in Heerlijkheden no.101 van augustus 1999:

Foto's op blz. 179,180 en 182: Foto-archief PWN, Bloemendaal.
Tekst: Gemeenterarchief van Amsterdam en Bennebroek
Archief van PWN te Bloemendaal.

Overlijden P. Quarles van Ufford

Op 17 september 1999 overleed op bijna 85-jarige leeftijd in Hilborough, Engeland, jonkheer **Pieter Quarles van Ufford**. Hij groeide op in villa 't **Nieuw Clooster** aan de Binnenweg op de plaats waar zich tegenwoordig de winkelgalerij bevindt.

Vanuit de achtertuin had men nog een vrij uitzicht op het Spaarne en de Haarlemmermeer in een tijd dat wijken als de Componisten- en

Schildersbuurt nog niet gebouwd waren. De heer Quarles van Ufford, oud-firmant van de firma Heldring, Pierson & Heldring, toonde altijd belangstelling voor activiteiten van de VOHB. Nog slechts enkele weken geleden zegde hij toe voor een publicatie zijn herinneringen aan 'Kennemeroord' op papier te zetten, welke intentie niet meer gerealiseerd kon worden.

4 september, een stralende dag rond de Stelling van Amsterdam.

Om negen uur vertrok een bijna volle bus richting Weesp, waar we voor de Oude Kerk werden afgezet. De koffie met koek stond al klaar, een prima begin. Onder het koffiedrinken keken we onze ogen uit in de schitterende kerk.

Vanaf de preekstoel werd ons de geschiedenis van Weesp vol humor verteld.

Tussen 1000-1200 n.Chr. is hier een nederzetting ontstaan en in 1355 kreeg de tot stad uitgegroeide nederzetting stadsrechten. De stadsmuren en poorten die ter verdediging waren gebouwd zijn nu geheel verdwenen.

Drinkwater was in de middeleeuwen in de steden vaak onzuiver, maar Weesp had zuiver Vechtwater en dat werd hier o.a. gebruikt om bier

te brouwen en jenever te stoken. De geschiedenis van Weesp *'druipt van de drank'*. Veel jenever werd door de VOC uitgevoerd. Ook zijden spek van de varkens die met de afvalproducten werden vetgemest. Maar ook door het Weesper porcelein en de Van Houten chocolade-fabrieken werd de stad beroemd. Van Houten was de eerste die chocola in poedervorm produceerde en tot in New York verscheen de reclame *'East West, Van Houten the best'*.

Het stratenplan van Weesp is grotendeels nog middeleeuws. Voor we deze sporen van de geschiedenis op straat gingen volgen, bekeken we eerst het interieur van de kerk waarvan de bouw in 1429 werd begonnen en 33 jaar heeft geduurd. In 1582 werd de katholieke kerk door de protestanten overgenomen. De secco's werden weggeschilderd (een fresco wordt op natte kalk geschilderd en een secco op droge). Bij de restauratie van 1978 kwamen ze weer te voorschijn.

Na de rondleiding in de kerk gingen we onder leiding van onze zeer enthousiaste en bekwame gidsen van de Historische Kring Weesp het historische Weesp bekijken en als afsluiting het bastion.

Ik denk dat het voor bijna alle deelnemers de eerste keer was dat zij binnen in een militair verdedigingswerk kwamen. In tegenstelling tot

veel forten is het bastion Weesp van binnen goed onderhouden en meneer Jongh Visscher bleef zich verbazen over de aangename temperatuur. Een hele ervaring rijker streken we rond kwart voor één naar op het terras van taverne De Schalkse aan de Vecht voor een gezellige lunch.

Om twee uur reed de bus naar Aalsmeer. En dan zie je dat je veel kunt voorbereiden maar dat het toch nog anders kan lopen dan gepland. Want het was feest in Aalsmeer en de door ons gekozen busroute werd geblokkeerd door marktkraampjes en heel veel mensen. Maar we kwamen op tijd bij de boten die ons naar fort Kudelstaart zouden varen.

En ook hier weer zeer enthousiaste gidsen. Onze gids was zelfs zo bevlogen aan het vertellen over de historie van Kudelstaart, de seringenteelt, het Vosse- en Eendegat, de Grote en Kleine Poel en het drijvende moerasbos, dat hij helemaal vergat dat we naar fort Kudelstaart moesten. Maar we hadden zijn extra rondleiding voor geen goud willen missen.

Twintig minuten te laat arriveerden we bij fort Kudelstaart waar we ook weer door twee zeer enthousiaste gidsen werden rondgeleid in en rond het fort. Vorig jaar is dit fort pas open gegaan voor publiek. Ook

fort Kudelstaart is een onderdeel van de Stelling van Amsterdam en de enige van de voormalige forten dat nog steeds eigendom is van het Ministerie van Defensie.

Na een uitgebreid bezoek aan het fort en in het bezit van een boekje over het fort gingen we rond vijf uur terug in de bus naar Heemstede. Alle deelnemers aan deze zeer geslaagde dag kregen een informatieboekje over de Stelling van Amsterdam en een korte geschiedenis over het ontstaan van verdedigingswerken in Nederland. Moe, maar zoals dat heet zeer voldaan namen we afscheid van elkaar met een 'tot de volgende keer'.

Anja Kroon, Marisca van der Eem

Hageveld-foto's

Het bestuur van de VOHB ontving een schrijven van drs.E.C.Hoogervorst, emeritus pastoor, uit Heerenveen. Hij maakt zich zorgen over het gebouw Hageveld, nog steeds eigendom van het bisdom Haarlem, dat het schoolgedeelte verhuurt aan de stichting 'College Hageveld', waarvan de financiering via de gemeente loopt, zoals tegenwoordig gebruikelijk is. In het gebouw zijn ook enige tientallen rustende priesters en religieuzen woonachtig. Intussen is door het stichtingsbestuur van Hageveld 'Interheem Projektontwikkeling B.V.' als projektontwikkelaar aangetrokken teneinde de mogelijkheid van voortzetting van het gebruik als school en de mogelijkheid van alternatieve functies te onderzoeken. De gedachten gaan onder andere uit naar een congrescentrum met hotelkamers. Tot zo lang hebben de inwonende rustende priesters en zusters de garantie gekregen op Hageveld te kunnen blijven wonen.

Van zijn Hageveldse tijd (tijdens de oorlogsjaren en daarna nog tot 1948) beschikte de pastoor over een vijftigtal foto's die hij intussen heeft geschonken aan het archief van onze vereniging. Deze kleine maar interessante collectie omvat, naast een boekje 'Godsdienstige Oefeningen ten gebruike van het Bisschoppelijk Seminarie Hageveld te Heemstede', waarover elke priesterstudent beschikte, afbeeldingen van:

1. feest subregent N.Ph.J.van Ruijven, 3-7-1946 (6 foto's);
2. bezoek van de uit China verdreven kardinaal Tien, 19-3-1947 (5 foto's);
3. toneel op Hageveld uit de jaren 1942 en 1945-1948 (18 foto's);
4. tien ansichtkaarten;
5. vier kleine foto's van de redactie van het schoolblad en negen foto's van het 25-jarig priesterfeest van regent mgr.dr.C.J.Henning op 10 juni 1947 met kermis 9 juli 1947.

Hierbij een foto met leraar Engels Th.Zwartkruis, de latere bisschop van Haarlem (1966-1984) en een met o.a. Ad Simonis, de latere kardinaal, hier als 15-jarige jongen afgebeeld.

Van deze niet eerder gepubliceerde foto's worden er thans vier weergegeven.

Redactie en typografen van het schoolblad 'Rond de Koepel' (1946). De personen zijn, staand v.l.n.r. M.van Buuren, J.Kwaaitaal, Ben Brinkel (Michel van der Plas), F.Keesen, G.Helmer, B.Rozenstraten, B.van Bommel; zittend: B.Hoogervorst.

Nota Bene. Op de buitenmuren zijn nog duidelijk de camouflagedeuren zichtbaar, die de Duitse bezetters erop gespoten hadden. Het grootste gebouw van Heemstede was bezet door de Duitse Kriegsmarine om de kust te bewaken. De bijna 375 studenten hebben tijdens de oorlogsjaren op zeven lokaties elders in het bisdom onderdak gevonden. In principe waren priesterstudenten vrijgesteld van de 'arbeidsinzet', ofschoon sommigen zich toch dienden te melden. Het schooljaar 1944-1945 was Hageveld op non-actief en studeerden de jongens thuis of niet.

Vanaf maart 1944 werd het gehele seminariegebouw van boven tot onder met verf gecamoufleerd in groene, bruine en zwarte kleuren, soms in de vorm van bomen en struiken. Dat alles om het vanuit de lucht minder opvallend te maken. Behalve op de daken was bovendien op de cour een rood kruis aangebracht om Hageveld te kenmerken als hospitaal en zo bombardementen door gallieerde vliegtuigen te ontgaan. Het kruis op de cour was geschilderd op tegels. Men had voor de ene hoek van de witte achtergrond nog wat tegels over, voor de rest werd de witte verf rond het rode kruis gewoon over het grind gespoten. Pas in 1948, toen het huidige Hageveld 25 jaar bestond, werd bij wijze van jubileumgeschenk de verf eraf gezandstraald.

Kardinaal Tien, de door het communistisch regime verbannen bisschop van Peking, maakte in 1947 een rondreis door Europa en wilde ook mgr. Huibers bezoeken. Aangezien deze op de afgesproken dag wegens het Sint Jozeffeest op Hageveld moest zijn, kwam de Chinese kardinaal hem daar opzoeken. Hij werd door bisschop, regent, leraren en studenten ontvangen op het bordes. Wegens de taalbarrière was latijn de voertaal. Het bezoek had plaats op 19 maart 1947. Kardinaal en bisschop J.P. Huibers van Haarlem (rechts) onderhouden zich met elkaar. Regent C.J. Henning (doctor klassieke talen) vertaalde zo nodig het nederlands van de bisschop in het latijn. Op deze foto zijn de camouflagedekleuren van de Duitsers min of meer nog zichtbaar.

Tegen de achtergrond van de draaimolen zien we hier vier medefeestvierende priesterleraren (v.l.n.r.): F.van Ravenstein (klassieke talen), J.van Rek (wiskunde en cosmografie), Th.Zwartkruis (Engels, later bisschop). Let op zijn paraplu, Engelse vlaggetjes op zijn hoed en feestneus) en G.v.d.Poel (Nederlands). Mgr.Zwartkruis had in 1929 als priesterstudent seminarie Hageveld betreden, één jaar na de thans 90-jarige kardinaal mgr.J.G.M.Willebrands, nog actief als Camerlengo (= beheerder van de eigendommen van het kardinalencollege in Rome).

De draaimolen had op de kermis van Hageveld (7 juli 1947) gretig aftrek. In het rechter schuitje zit, tweede van rechts, met sigaret, de jonge Adje (Adrianus Johannes) Simonis, later kardinaal-aartsbisschop van Utrecht. Hij is geboren op 26 november 1931 te Lisse en bezocht het kleinseminarie Hageveld Heemstede in de jaren 1945-1951, dus moet hij hier ongeveer 15 jaar zijn geweest.

Cursussen in het Rijksarchief in 2000

In het Rijksarchief in Noord-Holland , Kleine Houtweg 18 te Haarlem, worden in het jaar 2000 een aantal cursussen gegeven voor mensen die meer willen weten over onderzoek naar hun voorouders en onderzoek in archieven. Naast cursussen genealogie en oud-schrift uit de zestiende en zeventiende eeuw worden er tweedaagse cursussen georganiseerd over de notariële archieven, het kadaster en de gevangenis- en rechtbankarchieven uit de negentiende eeuw.

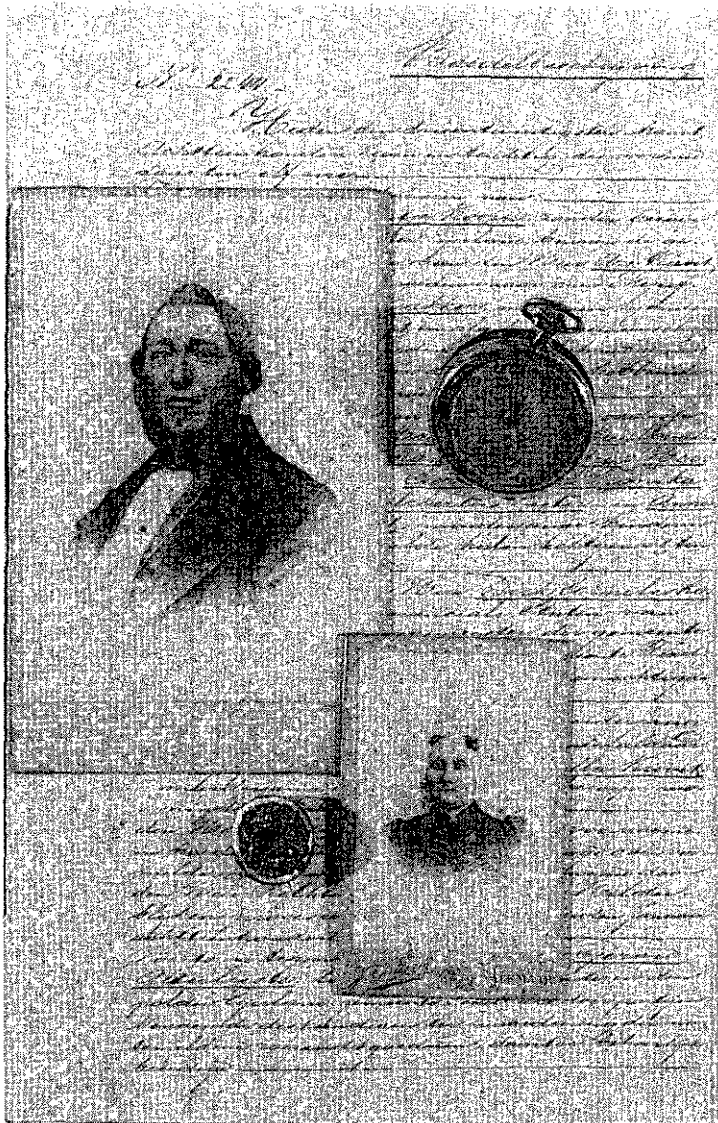
Serie cursussen Archiefschatten

Het Rijksarchief heeft zeer uiteenlopend en interessant bronnenmateriaal in huis. Ter kennismaking met enkele van deze bronnen biedt het rijksarchief in de periode januari tot en met maart 2000 een aantal korte eendagscursussen van twee uur aan. Er worden cursussen aangeboden over oud-rechterlijke archieven vóór 1811, onderzoek naar militairen, memories van successie in de negentiende eeuw en het handelsregister van de Kamers van koophandel in Noord-Holland vanaf 1921. U kunt intekenen per onderwerp, maar u kunt ook een abonnement nemen op alle vier de lessen. U betaalt er dan maar drie.

De tweedaagse cursussen kosten fl. 40,- de eendaagse cursussen fl. 20,- en de cursus genealogie (12 lessen) fl. 125,- en de cursus oud-schrift (10 lessen) eveneens fl. 125,-. Abonnement Archiefschatten fl. 60,-.

U kunt zich telefonisch opgeven bij mw. Jeanne Helling van de Stichting Museaal en Historisch perspectief in Noord-Holland postbus 5348, 2000 GE Haarlem of 023-5318436. Zij kan u ook meer informatie sturen over de inhoud van de cursussen.

Voor de cursussen oud-schrift en genealogie kunt u zich opgeven bij Mw. A. Dunselman (0255-521499).

Boedelbeschrijving RANH uit notarieel archief

Archief van Bennebroek 1931-1974

Onlangs kreeg de *Archiefdienst voor Kennemerland* een aanvulling op het archief van Bennebroek. De stukken van vóór 1931 waren hier al enige jaren toegankelijk gemaakt voor de bezoekers van de archief-

Burgemeester D. van der Hoop bezoekt de St. Franciscusschool in Bennebroek (fotocollectie St. Franciscusschool)

dienst. Eind september 1999 ontving burgemeester C. Dalhuisen-Polano de inventaris van het archief van het gemeentebestuur van Bennebroek over de periode 1931-1974. In de inventaris staan de stukken systematisch op onderwerp geordend. In deze periode is er heel wat in Bennebroek veranderd. Bollenvelden werden omgetoverd tot nieuwbouwwijken. Behalve over de volkshuisvesting zijn in het archief onder andere stukken te vinden over het onderwijs en de verkiezingen. Naast de archiefstukken beheert de Archiefdienst ook een aardige collectie tekeningen, oude prentbriefkaarten en foto's van Bennebroek. Deze zijn gescand en kunnen in de computer op de studiezaal bekeken worden. Iedereen die een duik wil nemen in de geschiedenis van Bennebroek kan de stukken gratis raadplegen bij de Archiefdienst in de Jansstraat 40, geopend dinsdag tot en met vrijdag van 9.00-17.00 uur en donderdag doorlopend van 9.00-21.00 uur.

Toen en Nu

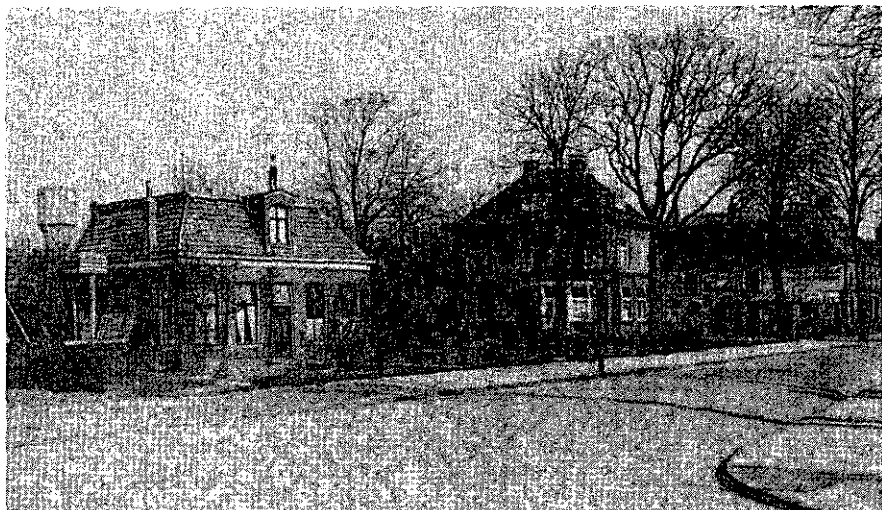
De Camplaan

De Camplaan behoort tot één van de oudste wegen van Heemstede. In de eerste helft van de 16de eeuw komt de naam in een acte al voor. De weg was toen een belangrijke verbindingsweg tussen Haarlem naar Bennebroek. Zo belangrijk, dat de stroomtram van 1881-1917 zijn tracé door de laan had. In het beschreven gedeelte van de Camplaan -ten oosten van de Dreef- waren van oudsher vestigingen van 'neringdoenden' zoals dat destijds genoemd werd. In 1880 was in het pand waar thans een artsenpraktijk is de kruideniers- en grutterswarenwinkel van Peeperkorn gevestigd, later meer dan veertig jaar voortgezet door de familie Kompier, bij vele oudere inwoners nog bekend. Toen de laatste eigenaars het pand verlieten bestond het winkelinterieur nog in oude staat met fraaie ladenkastjes en gruttersbakken, zo ongeveer honderd jaar oud. Het interieur was onherkenbaar geworden toen zich aldaar een supermarkt vestigde, wat ook alweer even tot het verleden behoort. Daarna werd het pand vervangen door de huidige nieuwbouw. In het ernaast gelegen karakteristieke woonhuis met erf was een dorpsdokter gevestigd met annex een apotheek. Achter het huis lagen koetshuis en stal. Aan de andere zijde van de winkel van Peeperkorn

De Camplaan hoek Dreef, richting Wilhelminaplein

was de winkel van de lood- en zinkwerker Jac. Roest. Naast de zaak van de heer Roest was de winkel van de dames Lemmers, die het niet toestonden dat de bezoekers op klompen de winkel binnenkwamen. Daarnaast was in 1852 de Nicolaas Beetsschool gevestigd inclusief de woning van de bovenmeester. In 1905 werd deze school verplaatst naar de Voorweg, weer later naar de Sportparklaan. Tegenover de toenmalige school lag het boerenbedrijf van P. van Staveren, omringd door weilanden waar later de Bosboom Toussaintlaan en Nicolaas

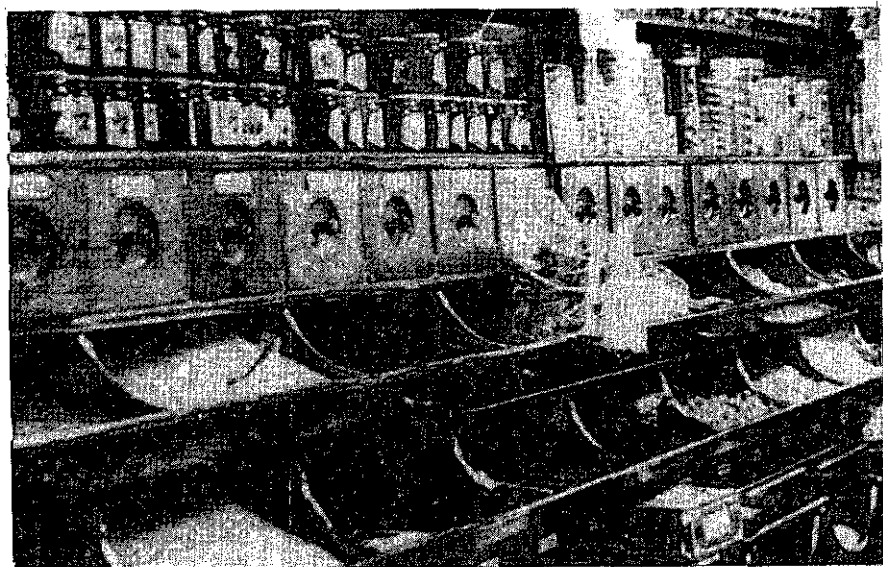
Situatie in dezelfde richting als afbeelding 1. Bij het linker woonhuis staat een bord met het opschrift AFBRAAK. Geheel rechts Hotel Pension Café-restaurant Van Ree

Beetslaan zijn gebouwd. De melk van de boerderij werd elke dag uitgevent in Heemstede. Later was daar de melkwinkel met een fraai wit betegeld interieur. Op de gronden naast het bedrijf van Van Staveren, richting Dreef, werden later drie kleine villa's gebouwd. Een van de huizen draagt het bouwjaar 1896. Op de gronden van het daar tegenover gelegen kerkgebouw speelden zich voordien andere gebeurtenissen af en wel in het Hotel-Pension café-restaurant van Van Ree. Het naast de kerk gelegen woonhuis met grote tuin werd jarenlang bewoond door de huisarts Nout.

Cees Peper

Hotel Van Ree van dichtbij met links het tuin-terras ± 1900

Het interieur van de kruidenierswinkel van Peeperkorn. De voorraadbakken werden regelmatig gevuld door het meelbedrijf van Höcker. Enkele prijzen van omstreeks 1905: zes verschillende soorten rijst van 4 tot 25 cent per pond. Koffiebonen 30, 40 en 50 cent per pond., suiker 25 cent per pond, tabak 6 cent per ons en Lambarco sigaren 21/2 cent per stuk.

Monumentale bomen worden geschouwd

De 'Populus nigra' ofwel Zwarte populier in het park Groenendaal (weiland nabij de Vrijheidsdreef). Geplant tussen 1860 en 1870. Met een omvang van ruim 670 centimeter het dikste geregistreerde exemplaar in Nederland. (foto V.C.Klep)

Via het Internet (www.pz.nl/bomen/schouw) werd de volgende informatie gehaald: 'De Bomenstichting zal in de komende weken alle monumentale bomen in Haarlem en omgeving controleren. Zo worden onder andere de dikste bomen in deze regio gecontroleerd: zoals de 170-jarige bruine beuk aan de Crayenesterlaan die, met zijn omtrek van 6 meter de dikste van de provincie is of de zwarte populier in Park Groenendaal, Heemstede, die zelfs de dikste in zijn soort van Nederland is.

De Bomenstichting beheert het register van monumentale bomen, waarin op dit moment zo'n 10.000 bomen, boomgroepen, parken en lanen vermeld staan. Een monumentale boom is minimaal 50 jaar oud en heeft een landelijke betekenis door zijn schoonheid, zeldzaamheid en/of ouderdom. Bomenschouw Luc Noordman inspecteert deze bomen ééns in de tien jaar. (...)

Op het terrein van *de Hartekamp* staan vanouds veel linden maar ook beuken. *In aanvulling op bovenstaande kan worden bericht dat Eelerwoude Ingenieursbureau in Rijssen op verzoek van Stichting De Hartekamp een boominspectie op het landgoed heeft uitgevoerd. Onderzocht zijn zes oude beuken. Helaas is men tot de conclusie gekomen dat van een ruim 300 jaar oude beuk bij de vijver het wortelstelsel ernstig is ondermijnd. De vitaliteit blijkt dermate achteruitgegaan, dat met de stand van de wetenschap momenteel methodes ontbreken om de actuele aantasting terug te dringen en de beuk te redden. Ten aanzien van andere bomen wordt aanbevolen maatregelen te treffen. Tevens wordt voor alle oude beuken vanwege de gevoeligheid voor zwaminfecties een jaarlijkse inspectie noodzakelijk geacht.*

Hans Krol

Bibliografica

Door op te gaan in de Leidse Hogeschool is **PABO De La Salle** aan de Glipperweg 7 - met een uit 1977 daterend schoolgebouw - niet meer als zodanig in gebruik.

Door het bekende bureau Hopman Projectrealisatie BV uit Zoetermeer is de grond, gelegen op de oude strandwal, aangekocht. Intussen zijn plannen ontwikkeld om in 2001-2002 op het terrein vier appartementenblokken met in totaal 35 luxe woningen te bouwen. Drie gebouwen in drie lagen met een kap en één in vier lagen met een kap.

Voor de toekomstige bewoners zijn ondergrondse parkeerfaciliteiten voorzien. Het overige deel van het terrein - een grasveld, voorheen bleekveld - houdt de bestemming Natuurgebied. Tegelijkertijd wordt overwogen de omliggende bosgebieden van de organisatie 'Noordhollands Landschap' met elkaar te verbinden en voor het publiek open te stellen. Een voorontwerp bestemmingsplan "De la Salle" is tot en met 24 oktober ter inzage gelegd.

Op 10 september is in het Letterkundig Museum in Den Haag deel 7 van de 'Werken' van **Godfried Bomans** gepresenteerd. Met dit laatste deel, waarin naast zeer divers en nagelaten werk, ook het register en de bibliografie een belangrijke plaats inneemt, zijn de Werken voltooid. Dat Godfried Bomans nog altijd in de belangstelling staat moge ook blijken uit het feit dat uitgeverij 'De Boekerij' de correspondentie 'Beste Godfried, beste Simon; Simon Carmiggelt en Godfried Bomans' op de markt bracht. Voorts is de expositie 'Vier lichte letterheren' (Bomans, Carmiggelt, Stip en Van Kooten) na Den Haag van 2 tot 29 november te zien in het 'Haus der Niederlande' te

Blokker's Boekhandel vòòr de verhuizing van de Binnenweg naar de winkelgalerij aan de Binnenweg (foto V.C.Klep)

Münster. Ten aanzien van Godfried Bomans wordt door de Heemstedse Bibliotheek hier met materiaal medewerking aan verleend met materiaal uit de bewaarcollectie.

De geboren Brabander Clemens Hoevenaars is sinds 1966 werkzaam bij de in 1955 door Jacob Blokker opgerichte boekenzaak. Voorts vanaf 1977 directeur van **Boekhandel Blokker**, dé boekhandel in Heemstede, in september verhuisd naar een nieuw pand, Binnenweg 138. Bij gelegenheid van zijn 40-jarig jubileum als boekhandelaar stelde Hans van der Prijt een joyeus geschreven boekje samen: " 'Een boekhandelaar moet een beetje gek zijn'. Clemens Hoevenaars - veertig jaar boekentrouw". Met een bijdrage over Malta van Cees Peper. Ook dit jaar wordt vanuit Heemstede de restauratie van antieke boeken in de Nationale Bibliotheek te Valetta financieel ondersteund.

Van dr. Pieter J.J. van Thiel uit Bennebroek, voormalig directeur van de schilderijencollectie in het Rijksmuseum, verscheen kortgeleden zijn magnum opus: '**Cornelis Cornelisz van Haarlem; a Monograph and Catalogue Raisonné**'. Een prachtig uitgegeven boekwerk van 600 pagina's tekst en 400 illustraties door Davaco Publishers in Doornspijk. Cornelis Cornelisz. (1562-1638) heeft zijn hele leven in Haarlem gewoond en behoorde met Hendrik Goltzius en - theoreticus van de zgn. Haarlemse Schildersacademie - Karel van Mander tot de toonaangevende kunstenaars van zijn tijd. Alledrie tekenden ze naar naaktmodel en zijn ze bekend geworden als de Haarlemse maniëristen. De grote Haarlemse schildersgeneratie uit de Gouden Eeuw heeft veel aan Cornelis Cornelisz., bijgenaamd 'van Haarlem', te danken.

Zijn oeuvre omvat meer dan 300 schilderijen: portretten (o.a. van Coornhert), maar vooral historie- en genreschilderingen met bijbelse of mythologische onderwerpen.

Van de Noordhollandse jeugdboekenschrijver Sjoerd Kuyper zag in 1998 het boek 'Alleen mijn verhalen nam ik mee' het licht. (Amsterdam, uitgeverij Leopold). Deze bundel bevat zeven losse verhalen waaronder 'De bende van het Armpje', dat zich meer dan tweehonderd jaar geleden afspeelt op het **landgoed Eikenroode in Heemstede**. Een spannend griezelverhaal waarin de auteur veel aandacht besteedt aan de compositie. Het verhaal, destijds geschreven op

verzoek van de Stichting Het Noordhollands Landschap, heeft eerder in 1995 in nummer 3 van het gelijknamige tijdschrift gestaan.

Van de heer W.A.de Clercq uit Santpoort komt deze maand bij uitgeverij 'De Bataafse Leeuw' een biografie uit betreffende zijn betovergrootvader, de Réveil-schrijver **Willem de Clercq** (1795-1844), wiens dagboek - op 9-jarige leeftijd aangevangen - zo'n 30.000 bladzijden omvat. De levensbeschrijving omvat ook informatie betreffende Heemstede, omdat De Clercq vooral in zijn jeugd tijdens de zomermaanden veelvuldig op 'Kennemeroord' aan de Herenweg loeerde bij zijn oom Herman Rahuzen en tante Sara de Clercq.

Bij gelegenheid van de tentoonstelling 'Werken van **Jan Elburg**' (1919-1992; dichter-schilder) tot en met 21 november 1999 te zien in Galerie 'De Bleeker', Blekersvaartweg 18, verscheen een bibliofiele oplage in een genummerde oplage van 150 exemplaren. Het gedicht 'Slotverklaring' is geïllustreerd met een tekening van Willem Snitker.

Uit de nalatenschap van mevrouw T.A.Oosterhoorn, Raadhuisstraat 4, ontving de vereniging via mevrouw Tineke Scheffer een buitengewoon fraaie ingelijste prent van de **Nederlands Hervormde Kerk in Heemstede uit 1925**. Deze ets, nummer 62, is vervaardigd door de bekende Haarlemse kunstenaar Jan Poortenaar. Op de afbeelding zijn - zoals ook op oude foto's te zien - de muren van de kerk tot het dak begroeid met klimop. Het VOHB-archief is verder verrijkt met een groot aantal foto's van de **Voorwegschool** dankzij een schenking van mevrouw H.Thürkow. Alsmede van een originele oorkonde door de gemeente Heemstede in 1952 uitgereikt aan de de heer W.H.Dekker, onderwijzer aan de Bronstee-ULO. Dit getuigschrift is getekend door **Jan Wiegman** en bevat afbeeldingen van het raadhuis, (oude) politiebureau, gebouw van Openbare Werken en het gasbedrijf plus de watertoren.

Hans Krol

Huis te Bijweg van Hofstede tot Villawijk

De eeuwenoude weg van Haarlem naar het zuiden heeft een rijke historie. Het is vanouds de rechtstreekse verbinding met Leiden en verder met Den Haag. Elke gemeente waarlangs of waardoor de weg loopt heeft aan deze weg een eigen naam gegeven. In Haarlem is dat Wagenweg, in Heemstede Herenweg en in Bennebroek Rijksstraatweg. In Hillegom heeft men de weg onder andere Haarlemmerstraat en, ten zuiden van het dorp, Leidsestraat genoemd. In Lisse zien we het bordje Heereweg. Zo kunnen we door gaan. Steeds een andere naam of anders geschreven 1). Naar mijn gevoel zou de meest juiste naam langs de gehele route Herenweg zijn. Waarom? Omdat we langs deze weg in het verleden (en ook nu nog wel) zoveel herenhuizen en buitenplaatsen zagen. We horen ook wel eens, dat de naam Herenweg komt van Heirweg (oude legerweg) of dat die naam verband houdt met het feit, dat de weg onder het gezag van de Heren van Rijnland stond. Wie weet wat juist is? Vast staat, dat er ook nu nog buitenplaatsen en oude herenhuizen langs en in de omgeving van deze weg zijn. Enkele daarvan hebben een eeuwenlange historie, doorstonden stormen en oorlogen. Voorbeelden in Heemstede zijn: De Hartekamp, Huis te Manpad, Ipenrode, Berkenrode e.a.

Huis te Bijweg

In het hierna volgende gaat het over een buitenplaats in Bennebroek, die zeventig jaar geleden is afgebroken, te weten Huis te Bijweg aan de Rijksstraatweg. Deze verdwenen buitenplaats grensde aan De Hartekamp. Op het grondgebied van deze plaats is nu een villawijk, die Bijweg of Krakeling genoemd wordt. De naam van het huis is duidelijk, het lag aan de weg, de Herenweg, die later op dat punt Rijksstraatweg genoemd is. Al eeuwen terug werd deze plaats aangeduid als Hofstede Huys te Bijwegh. Het stichtingsjaar is niet exact bekend. Waarschijnlijk is dat tegen het eind van de 16e eeuw geweest. Ruim vier eeuwen geleden dus. De aanduiding Hofstede werd vroeger veel gebruikt. Het ging toen ook meer om een boerderij of een blekerij dan om een riante buitenplaats. In de loop van de tijd zijn die hofsteden verfraaid en uitgebouwd tot echte buitenplaatsen.

Ontwikkelingen 16e en 17e eeuw

Het "Huys te Bijwegh, gelegen aan de groote Heereweg" (zo werd het huis indertijd aangeduid) was voor 1653 eigendom van Pieter Jansz. Dommer te Heemstede. Op 4 februari van dat jaar werd Matthias Eyer te Amsterdam voor f 4.200 "boven zekere belastingen" eigenaar. In de door Schout en Schepenen opgemaakte transportacte lezen we over de hofstede onder andere het volgende: "Hofstede met huysingen, genaamt 't Huys te Bijwegh met omtrent vijftaf margen boomgaert en weyland met alle plantagie daerop staande". Het ging op dezelfde datum mede in eigendom van Matthias Eyer over: "Vele meubele goederen, paarden, wagens e.d." door Schout en Schepenen getaxeerd op f 1.200. Het tot het huis behorende grondgebied werd

ten zuid-westen belend door Willem Schaap van Croesbeek. Ten noord-oosten door de "boomgaerd ende timmeragie van het erf van de heer van Heemstede, Swanenburgh genaamt", en door de erfgenamen van Thorenvliet (later De Hartekamp genoemd).

Hoe lang Pieter Jansz. Dommer voor 1553 al eigenaar was is niet geheel duidelijk. Uit de zogenaamde Morgenboeken van Heemstede blijkt volgens J.W. Groesbeek 2), dat in 1596 ene Pieter Woutersz eigenaar was. In 1633 blijkt dat nog steeds het geval te zijn. In de daarop volgende jaren moet de eigendom dus zijn overgegaan op Pieter Jansz. Dommer.

Na het overlijden van Matthias Eyer transporteert notaris Jacob de Vlieger te Amsterdam op 8 juni 1678 uit de boedel van Eyer "de schone welbeplante Hofstede etc. genaamt 't Huys te Bijweg" aan Mej. Gabrielle Bert, weduwe van Jean de Quesne, koopman te Amsterdam, gewoond hebbend op de Keizersgracht "naast den vergulden Nijptangh". Het Huis te Bijweg was enkele jaren tevoren geheel afgebroken en weer nieuw opgebouwd. Gabrielle Bert breidde haar bezit in Bennebroek in latere jaren uit door de aankoop van het aangrenzende Swanenburgh (zie hiervoor) en verfraaide het Huis te Bijweg aanzienlijk. De hofstede was daardoor een mooie buitenplaats geworden waar het 's zomers heerlijk toeven was.

In 1697 -Gabrielle du Quesne, geboren Bert, is dan blijkbaar overleden- verkoopt haar zoon en erfgenaam Philips du Quesne de verfraaide hofstede voor f 11.000 aan Pieter de Witt, groothandelaar in Italiaanse en Levantsche zijde, bewindhebber van de Oost-Indische Compagnie (VOC) en Kapitein der Burgerij. Ook Pieter de Witt woonde op de Keizersgracht te Amsterdam. Het Huis te Bijweg was voor hem een buitenplaats waar hij met zijn gezin 's zomers woonde. Pieter de Witt was met zijn aankoop blijkbaar erg gelukkig, want hij gaf een VOC-schip, een fluit van 302 ton, dat in 1699 in de vaart kwam, de naam van zijn buitenplaats, Huis te Bijweg dus 3).

Achttiende eeuw

Na het overlijden van Pieter de Witt op 1 januari 1712, werd zijn zoon Mr. Joan de Witt, ook VOC-bewindhebber, eigenaar van de buitenplaats. Dit duurde tot 2 oktober 1739. De eigendom ging toen voor f 12.300 over op Mr. Willem Buys de Jonge, commies-generaal van de Admiraliteit te Amsterdam, Kapitein der Burgerij. De nieuwe eigenaar was dus geen VOC-koopman. Willem Buys was wel een zeer vermogend man. In de belastingadministratie van 1742 stond aangekend, dat hij vijf dienstboden, een buitenplaats, Huis te Bijweg dus, en onder andere een koets met vier paarden had.

Mr. Willem Buys de Jonge overleed kinderloos op 4 oktober 1760. Zijn erfgenamen deden de buitenplaats op 8 januari 1762 over aan Pieter Martens de Jonge 3), heer van Schoten. Het grondgebied rond het Huis was in de jaren daarvoor weer belangrijk vergroot. Van Emmerentia Constantia, gravin van Moens, werd een stuk land gekocht ten zuid-westen van het Huis te Bijweg. Ook was aangekocht een stuk weiland in de Bennebroekerpolder, groot 3 morgen en 400

roeden. In de aankoopacte betreffende de buitenplaats lezen we onder andere: "de Hofstede 't Huys te Bijwegh met tuinmanswoning, speel-huis, glazen voor de perzikkassen en een verguld beeld staande in het droge kommetjie (vijver) etc". De waarde van de gehele buitenplaats was door de vermelde aankopen belangrijk gestegen. Pieter Martens de Jonge betaalde er f 19.500 voor.

De opvolgende eigenaar was niet meer iemand uit Amsterdam maar uit Haarlem, te weten Mr. Herman Gerlings, regerend Schepen en Raad van de stad Haarlem. Hij kocht Huis te Bijweg op 15 december 1775 van de erfgenamen van Pieter Martens de Jonge voor f 25.000. Herman Gerlings overleed in 1808. De buitenplaats werd in verband daarmee op 15 november van dat jaar gesteld op naam van zijn vrouw Sophia Magdalena Crommelin en haar tien kinderen. In de door Schout en Schepenen van Bennebroek hiervoor opgestelde acte werd voor het eerst gesproken over de hofstede 's Gravenmade. Een deel van het land van deze aangrenzende hofstede behoorde toen blijkbaar tot het Huis te Bijweg.

Burgemeester W.H. Gerlings

De erfgenamen van Herman Gerlings bleven eigenaar van de buitenplaats tot 1812. De jongste zoon, Willem Hendrik Gerlings, was in 1840 benoemd tot Schout (burgemeester) van Bennebroek. Later werd hij tevens Schout van Heemstede. Na zijn huwelijk in 1811 met Maria Magdalena Bouwens verhuisde hij van Huis te Bijweg naar de toen aangekochte hofstede Middendorp bij de Rohellerbrug in Bennebroek 4). Mevrouw S.M. Gerlings-Crommelin overleed te Bennebroek in 1812. In dat zelfde jaar nog werd Huis te Bijweg via een openbare veiling verkocht aan Mr. Johan Valckenaer. Deze nieuwe eigenaar bleef daar wonen tot zijn dood in 1821.

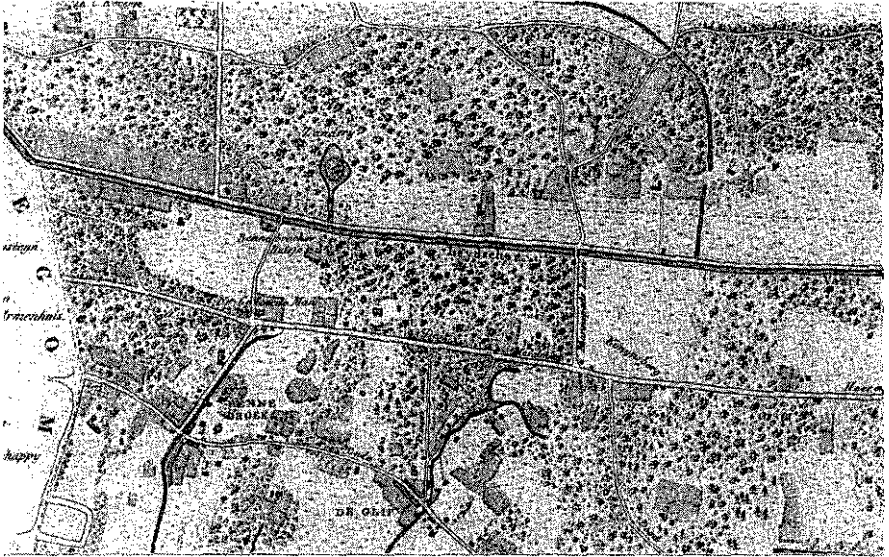
Mr. Johan Valckenaer, - bijgenaamd de dikke Jacobijn

Over Johan Valckenaer, vurig patriot voor en tijdens de Franse tijd, geleerde en staatsman, zijn veel artikelen en boeken geschreven 5). In dit artikel zullen wij over zijn turbulente leven niet te zeer uitwijden. Na zijn reizen naar en zijn (ten dele om politieke redenen gedwongen) verblijf in het buitenland (Frankrijk in het bijzonder) kwam hij in 1801 terug in Nederland. Aanvankelijk woonde hij op de buitenplaats Dijkenburg bij Noordwijk. Ook het daarnaast gelegen Leeuwenhorst verkreeg hij in eigendom. Later kocht hij Meer en Bosch in Heemstede. In 1805 ging hij daar wonen. Nog altijd bleef hij actief bezig, niet

zozeer in de politiek, daarvoor was hij een te omstrede figuur geworden, maar meer in de landbouw en de boomkwekerij. Als hereboer, zoals hij zichzelf wel noemde, werd hij hoofdingeland van Rijnland. Financiële aangelegenheden maakten het voor hem nodig regelmatig in Amsterdam te zijn. Daarom kocht hij een huis aan de Keizersgracht, bij de Leliegracht no 335. Meer en Bosch was toen vooral zijn zomerverblijf. Begin 1812 verbleef hij op de buitenplaats Aelbrechtsberg te Bloemendaal. In 1840 had hij (vanuit Parijs) zijn buitenplaats in Heemstede al weer verkocht. Rusteloos als hij was gaf hij zijn neef Lodewijk Casper Luzac, die veel van zijn financiële zaken behartigde, opdracht uit te kijken naar een plaats waar hij zou kunnen vinden: "zand, duin, gezonde lucht en grond, gelegenheid om er te mullen, te poten en te planten". Het huis mocht niet te ver van Amsterdam zijn omdat hij dacht: "daarheen nog menigvuldige uitstapjes te zullen maken". De gezochte plek werd toen Huis te Bijweg in Bennebroek. In de veilingstukken en de transportacte van oktober 1812 lezen we vele bijzonderheden over het comfortabele landgoed. Het werd aangeduid als een goed gebouwd huis met uitgestrekte landerijen en tuinen. Er waren stallen en opslagplaatsen voor graan, hooi en stro. Bij het koetshuis was een koetsiershuis en een waterpomp. De tuin was in Engelse landschapsstijl aangelegd. Er waren vijvers en wandelpromenades en kassen voor het kweken van vruchten en andere gewassen. Ook enkele tuinkoepels, zowel aan de kant van de Herenweg, met mooie uitzichten naar beide zijden langs de weg, als aan de Leidsevaart. Laatstbedoelde koepel zou een uitsteek over het water gehad hebben. Helaas ontbreken hiervan foto's of tekeningen.

Croesbeek

Valckenaer kocht ook nog acht hectare duingrond in Vogelenzang, dat Croesbeek werd genoemd. Deze grond grensde aan het gebied van het Huis te Bijweg met daar tussen de Leidse vaart. Op die duingrond stond een huis (boerderij?) en wel op de hoek van de weg naar het landgoed Huis te Vogelenzang. Bij de aankopen was ook inbegrepen "Het overzetje", dat wil zeggen het veerhuis aan de Leidsevaart aan het einde van de Zwarteweg, waar de trekschuit een aanlegplaats had. Dit veerhuis werd ook wel het Bennebroeker huisje genoemd 6). De naam Croesbeek kwamen we eerder tegen, te weten bij de beschrijving van de belending van het Huis te Bijweg in 1653. Willem Schaaap was toen de eigenaar van Croesbeek. Vandaar dat Valckenaer dit bezit over de vaart veelal aanduidde met Schapenbosch 7). Valkenaer

Detail uit "Nieuwe kaart van Haarlems Schone Omstreken" van F.J. Nautz (1836) waarop o.a. het Bennebroeker huisje en de Zanderij met eiland in de vijver.

gebruikte de betreffende duingrond vooral voor zandafgraving (afzanding). Hij verbouwde op de afgegraven grond ook wel aardappelen en groenten, zij het vooral voor eigen gebruik en verder om vrienden, vooral de dichter Willem Bilderdijk, die altijd erg kort bij kas was, daarmee van dienst te zijn. In 1818 liet hij op de afgezande grond bij een gegraven vijver een tuinkoepel bouwen. Willem Bilderdijk plaatste op de bovenrand van die koepel het volgende opschrift:

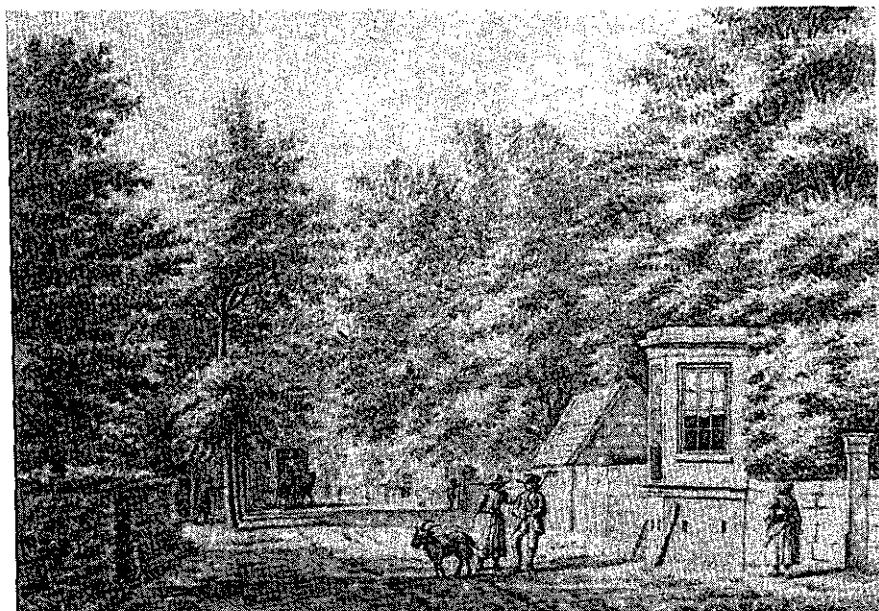
*Aan 't bolwerk dat de zee zichzelve ten teugel wrocht,
Op d'opgedekten grond, bewoond door onze vaderen,
Geniet ik 't zoet der rust, door rustloosheid gekocht
Met kalme vrede in 't hart, en Neerlandsch bloed in de aderen
Wien ooit dit nieuw geboomt zijn lieflijk lommer biedt,
Vergeet in later tijd den noesten plantheer niet.*

Op een elders afgedrukt detail van de Nieuwe kaart van Haarlemschone Omstreken van F.J. Nautz (1836) zien we onder andere het Bennebroeker huisje en (over de Leidse vaart) de zanderij waarop een eiland, waar omheen de zandscheepjes voeren. Valckenaer spande

zich erg in voor de afzanding en het bewerken van de grond. Op 12 december 1817 ontving hij van Bilderdijk een felicitatie met het gereed komen van "de rondgang van Uw eiland" 8). De tuinkoepel was op het eiland gebouwd. Om op dat eiland te komen moest van een bootje gebruik worden gemaakt. Op een tekening uit 1820 zien we een soort aanlegstijger. Er zijn ook tekeningen voor een brug naar het eiland bewaard gebleven. Tot de bouw daarvan is het echter nooit gekomen.

Literaire kring

Het huis te Bijweg was in de jaren, dat Valckenaer daar woonde, een plaats van bijeenkomsten van een kleine literaire kring. Tot die kring behoorden, behalve Valckenaer zelf, in het bijzonder de vroegere Franeker professor Th. van Kooten, de geleerde S.L. Wiselius, A.R. Falck, professor E. Wassenbergh en zo nu en dan ook de hiervoor al genoemde dichter Willem Bilderdijk. Men reisde dan per postkoets of trekschuit naar Bennebroek. Bilderdijk, die een hekel aan reizen had, werd soms vanuit Leiden opgehaald met de koets van Valckenaer.

De Herenweg in zuidelijke richting met grenspaal Heemstede-Bennebroek en de in 1928 afgebroken koepel van De Hartekamp.

In de omgeving van zijn buitenplaats is Valckenaer nooit populair geworden. Hij werd de dikke Jacobijn van het Huis te Bijweg genoemd. Met zijn personeel had hij wel een goede band, maar met de bewoners van Bennebroek en Heemstede had hij praktisch geen contact. Men vreesde hem. Na zijn dood vertelden kinderen, dat het in de buurt van het Huis te Bijweg spookte. Zij hadden een zwarte man met een doodskist op zijn hoofd zien rondwalen. Dat moest wel de geest van Valckenaer geweest zijn, veronderstelden ze.

Valckenaer overleed in Bennebroek op 25 januari 1821. Hij was kort daarvoor 62 jaar geworden. Op zijn eigen verzoek werd hij door zijn "bedienden of werkvolk" vanuit het Huis te Bijweg zonder enige plechtigheid op het kerkhof bij de Hervormde kerk van Bennebroek in het graf van zijn goede vriend Theo van Kooten begraven. Professor van Kooten was daar acht jaar eerder vanuit het Huis te Bijweg te ruste gelegd. Valckenaer had in 1813 op het graf van Van Kooten een zerk laten plaatsen met het volgende Latijnse grafschrift

'Koterium hic posuit Valknari. cura. sodalem
Quo nemo musis. gratior. Oansonis.
ips. Kal. Febt. MDCCCXIII'.

Aan dit grafschrift mocht van Valckenaer na zijn eigen begrafenis niets worden toegevoegd of gewijzigd. In 1945 is de zerk bij een grote ruiming op het kerkhof verloren gegaan. S. Kalff schreef in 1903 in een artikel over Valckenaer, dat de zerk en het grafschrift toen, negentig jaar nadat Van Kooten daar begraven werd, nog goed herkenbaar waren 9).

Valckenaer was in 1812, toen hij het Huis te Bijweg kocht, voor de tweede keer getrouwd. Zijn tweede vrouw heette Marie-Françoise Gervais. Zij was achttien jaar jonger dan haar man. Zij bleef na zijn overlijden op het Huis wonen. Op 24 maart 1845 deden de heel- en vroedmeester J.C. van der Laan en de schoolmeester H.J. Wolbers op het gemeentehuis van Bennebroek aangifte van haar overlijden "in het Huis aan de straatweg" Zij werd 68 jaar.

Hoe het in de periode 1821 tot 1845 op het Huis en met alle bezittingen van Valckenaer rond het Huis is gegaan is (nog) niet geheel duidelijk. Of mevrouw Valckenaer al die jaren dezelfde royale manier van leven, die zij gewend was, heeft kunnen voortzetten is twijfelachtig. In de laatste jaren van zijn leven zijn er voor Valckenaer financiële problemen ontstaan. Zijn vermogen zou daardoor "zeer aanzienlijk zijn verminderd en ingekrompen". Twee maanden voor zijn dood

paste hij door middel van een codicil zijn in 1816 opgemaakte testament daarbij aan. In zijn testament had hij zijn erfgenamen ten sterkste aangeraden "alle mijn onroerende goederen ten spoedigste na mijn overlijden..... te verkopen". In verband met deze raad is onder andere de zanderij in Vogelenzang vermoedelijk spoedig na zijn overlijden in andere handen over gegaan 10). De tuinkoepel bij de vijver is daarna afgebroken. De situatie over de Leidse vaart is mede door de bouw van de spoorbaan Haarlem - Leiden rond 1840 belangrijk gewijzigd. Er zijn aanwijzingen, dat het Huis te Bijweg en de tuinen rondom na 1821 niet meer zo goed zijn onderhouden. In de tijd, dat Valckenaer nog leefde waren er behalve het huispersoneel en een koetsier drie tuinlieden en een jager bij hem in vaste dienst. Onbekend is wie van deze bedienden in de latere jaren aldaar werkzaam gebleven zijn. In een vervolg op dit artikel wil ik vertellen hoe het na 1846 met het Huis te Bijweg en zijn bewoners is gegaan. We volgen dan de gang van zaken en de bewoning tot in de huidige tijd.

M. Verkaik

Noten:

- 1) Zie Arthur van Leeuwen in "Langs de Herenweg" in Elsviers Weekblad van 11-11-1995.
- 2) Hij schrijft dit in zijn boek "Bennebroek, beeld van een dorpsgemeenschap"(1982).
- 3) Ongeveer zestig jaar later werd aan een veel groter VOC-schip (1100 ton) de naam Huis te Bijweg gegeven. Eigenaar van de buitenplaats was toen geworden Pieter Martens de Jonge, heer van Schoten. Het eerder zo genoemde schip was geruime tijd tevoren al buiten de vaart gebracht.
- 4) Zie hiervoor ook "De tijden veranderen" (1997) van Annabelle Meddens - van Borselen.
- 5) Belangrijk is de uitgebreide publicatie (in twee delen): "Het leven van Mr. Johan Valckenaer (1759- 1821)" door Mr. J.A. Sillem (1883).
- 6) De familie Barnaart van Huis te Vogelenzang heeft in 1834 op die plaats een vaste oeververbinding laten maken. De onderhoudskosten aan deze brug werden terug verdiend door tolheffing: een cent per passant. Daarom kreeg deze brug later de naam Centenbrug.
- 7) In een rapport betreffende de inspectie in 1762 van grenspalen wordt behalve over de naam Croesbeek ook al over Schapenbosch geschreven.

- 8) Aldus Marca Bultink in haar doctoraal-scriptie "Willem Bilderdijk en zijn weldoener" (1988). Zij schrijft daarin in het bijzonder over de vriendschap tussen Bilderdijk en Valckenaer. Aan deze scriptie heb ik voor dit artikel belangrijke informatie kunnen ontleen.
- 9) Ir. J.W. Ph. Bosman te Overveen maakte kort voor de ruiming een schets van de grafzerk. Zie daarover Dr. J. Belonje in no 54 (november 1987) van het VOHB-kwartaalblad.
- 10) De zanderij is blijkens stukken betreffende de veiling in 1874 van de Heeren-hofstede Woestduin toch wel bij Huis te Bijweg blijven behoren. A.J.A. baron van Ittersum staat daarop namelijk aangegeven als de eigenaar.

Haarlemmers en Heemsteders voor de grote raad van Mechelen 1458-1578

In de Nederlanden (lage landen) was gedurende de late middeleeuwen de Grote Raad van Mechelen het hoogste rechtscollege. De bewaard gebleven dossiers bevinden zich in het Algemeen Rijksarchief Brussel (1). De periode circa 1470-1578 met bijna 10.000 uitspraken is intussen geanalyseerd en gepubliceerd in zes delen 'Chronologische Lijsten'.

Het was een goed idee van de Vereniging Haarlem de processtukken die betrekking hebben op Haarlem en de regio in een overzichtelijk boekje samen te vatten. Helaas zijn in het personenregister nogal wat foutjes geslopen. Zo wordt bijvoorbeeld Cornelia van Driemberge (=Driebergen), ambachtswrouw van Heemstede, ten onrechte als echtgenote van Roeland van Heemstede opgevoerd in plaats van nieuwe eigenares van de Heerlijkheid.

Voor wat Heemstede en de ambachtsheren van deze heerlijkheid betreft zijn de voornaamste processen die men gevoerd heeft:

1) een langdurig conflict tussen 1515 en 1545 met Haarlem over het tappen van bier en gedistilleerd (2). In de banne van Heemstede en met name in de Hout werd belastingvrij bier, wijn en sterke drank verkocht, hetgeen veel schade berokkende aan de Haarlemse taveerne-houders. In 1518 werd tussen de stad Haarlem en de ambachtsheer overeengekomen dat een halve mijl buiten de vrijdom van Haarlem (het zogeheten '500-roeden-octrooi' ofwel de 'order op de buitenring') geen brouwerijen mochten worden opgericht, met uitzondering van het Slot en daar enkel voor gebruik van de ambachtsheer en zijn

familie. Voorts kondigde keizer Karel V een tapverbod uit tot het huis 'int Mannepat' (alwaar mag worden getapt, maar de stad accijns heft) en het hek bij het Bernardietenklooster. In 1545 nog met 100 roeden uitgebreid tot het Camphek of de Camplaan.

Als compensatie betaalde de vroedschap jaarlijks een erfrente van 50 pond en jaarlijks 10 gouden karolusguldens aan de vorst. Dat tapverbod is overigens door Heemsteedse herbergiers regelmatig overschreden, waarbij de overtredders werden beboet met 3 pond of 10 karolusguldens per overtreding, te innen door de baljuw van Kennemerland. Bij de processtukken van de Grote Raad bevindt zich een plattegrondkaart uit 1539 die is getekend door Symon Meeuwsz. uit Edam. Uit de dossiers blijkt dat de besluiten voor de burgers werden afgekondigd in de rooms-katholieke kerk van Heemstede (3).

Zowel in het Stadsarchief Haarlem als in het Heerlijkheids-archief van Heemstede bevinden zich authentieke afschriften van de gesloten akkoorden.

2) Een geschil tussen mr. Geryt van der Laen uit Leiden met het Bernardietenklooster over de pacht van grond in het ambacht Voorhout. Hieruit blijkt onder meer dat rond 1520 de kloosterbevolking tengevolge van pest aanzienlijk is gedecimeerd. De abdij werd verplicht de aangebrachte verbeteringen op het 'bouwland' te vergoeden.

3) Een conflict omstreeks 1552 tussen ambachtsheer heer Roeland van Heemstede die zich in de schulden stak en in tal van onverkwikkelijke zaken verwickeld raakte waarbij met name erfeniskwesties een rol speelden.

Omdat heer Roeland in gebreke bleef gemaakte schulden ad 2.031 pond te voldoen besloot het Hof van Holland op 31 juli 1547 tot executoriale verkoop van de heerlijkheid Heemstede en is het beroep daartegen door Roeland van Heemstede (die naar het familiegoed in Liesveld was uitgeweken) door de Grote Raad ongegrond verklaard. Voordien was beslist dat hij de uit het kasteel van Heemstede weggevoerde zaken moest restitueren. Eind 1554, toen Roeland in Brussel gevangen zat, is door de Grote Raad besloten tot openbare verkoop van de heerlijkheid. Het Hof van Holland had deze feitelijk al voor 18.000 gulden aangekocht, vervolgens door beleend aan Cornelia van Driebergen, weduwe van ridder Gerrit van Lockhorst. Zich zolang mogelijk vastklampend aan het familiebezit staakte hij moegestreden zijn verzet en deed Roeland van Heemstede pas op 16 augustus 1557 afstand van al zijn rechten. Daarmee kwam definitief een eind aan de

Heemstedse goederen van het roemrijke adellijk geslacht van Heemstede, sinds 1486 in vrouwelijke lijn voortgezet. Ooit aangevangen met Reinier van Holy alias Reinier van Heemstede ten tijde van graaf Floris V, omstreeks 1285. Van Roeland van Heemstede wordt nog gemeld dat zijn echtgenote Johanna Schoofs uit Mechelen scheidde als gevolg van zijn schulden en dat hij in grote armoede en kinderloos verder leefde, onderhouden door zijn moeder.

4) Meer dan een eeuw eerder is in de jaren 1476-1479 een soortgelijk proces gevoerd. Daarbij werd aan Jan van Heemstede, toenmalig baljuw van Kennemerland, bevolen aan het beslag in Heemstede onttrokken goederen naar Den Haag te brengen, waarop de crediteuren behalve hun vordering ook de gemaakte onkosten zouden kunnen verhalen. Omdat hij in gebreke bleef is een stuk land onder Heemstede dat nog zijn eigendom was executoriaal 'bij brandende kaars' verkocht aan mr. Dirk Potter, secretaris van het Hof van Holland en burger van Haarlem. De Grote Raad veroordeelde hem bovendien tot het betalen van een boete.

Ten slotte kan vermeld worden dat de Grote Raad in 1552 een onderzoek instelde naar aanleiding van klachten dat de walkanten van sloten aan de rand van de "wildernisse" in Heemstede en meer zuidelijk gelegen ambachten - ondanks een plakaat ofwel verbod uit 1551 - zo steil waren gemaakt dat konijnen daarin vielen en verdronken. Deze 'konijnenzaak' bevat een twintigtal processtukken.

De publicatie, verzorgd door dr. J. Th. de Smidt en drs. Tony Lindijer, verscheen in de Haerlem-reeks als nummer 14 en kost f 25,-. ISBN 90-805044-1-6.

Noten

(1) Nadat een vonnis was uitgesproken door een plaatselijk gerecht van schepenen, bijvoorbeeld in Haarlem, kon men in beroep gaan bij het Hof van Holland. De Grote Raad fungeerde als hof van appel voor oordelen van gewestelijke hoven: Holland, Vlaanderen, Henegouwen etc. Het vonnis van bindend voor beide partijen. Verder procederen was dus niet mogelijk. Nicolaes Everaerts, president van het Hof van Holland (1509-1528) was tevens enkele jaren praeses van de Grote Raad.

Een dochter van Jan (le Fèvre) van Heemstede, Cornelia, was omstreeks 1540 gehuwd met mr. Florens van Griboval, één van de 14 raadsheren (negen leken en 5 geestelijken) in de Grote Raad. Met het begin van de Tachtigjarige oorlog verdween de Raad voor de Noordelijke Nederlanden.

(2) Als Heemstedse taveernehouders die zich tegen de Haarlemse magistraat verdedigden worden genoemd Claes Dammasz, Dirck Claesz Smalincq,

Lauris Florisz, Pieter Claeszoen, Arent Wielemaker, Katrijn van Yperen, Dierck Janszoen Voech, Jan Floriszoon, Jacop Hugez, Geryt van Grieken en Jan Gilisz.

- (3) Na circa 1600 ging men kwistig voort met het tappen in Heemstede, zonder accijnsen af te dragen, zodat de overeenkomst van 1545 krachteloos was geworden. Althans ten dele, want de Heer van Heemstede bleef toch zijn jaargeld van Haarlem ontvangen. Op 18 december 1625 is een keur uitgevaardigd die het tappen van bier etc. onder kerktijd verbood op straffe van 6 stuivers voor de eerste maal en 12 stuivers voor iedere volgende keer.

Hans Krol

Vermiste militairen uit Bennebroek en Heemstede in de Franse tijd

Door Annabelle Meddens-van Borselen

Inleiding

Conscriptie

In 1811 werden jonge mannen uit Heemstede en Bennebroek ingelijfd bij het Franse leger.

In dat jaar voerden de Franse bezetters in Holland de conscriptie in: de verplichte inschrijving en loting voor de militaire dienst. Het gemeentebestuur stelde lijsten op van jonge mannen, die in 1791 geboren waren. Voor de loting kwamen jongens in aanmerking, die in 1811 twintig jaar waren. De loting werd met terugwerkende kracht ingevoerd: ook jonge mannen die in 1808, 1809 en 1810 twintig waren geworden moesten zich melden en inschrijven voor de militaire dienstplicht. De lotelingen konden gebruik maken van plaatsvervangers, ook wel remplaçanten genoemd. Lotelingen konden tijdelijk vrijstelling krijgen voor de dienstplicht, als een broer in dienst, gesneuveld of gewond was. Ook als de dienstplichtige de enige of oudste zoon was van een weduwe hoefde hij niet in dienst. Ook conscrits, die vóór februari 1811 gehuwd waren, werden vrijgesteld van militaire dienst. In Noord-Holland ontstonden tijdens de invoering van de conscriptie in verschillende gemeenten ongeregeldheden. In de gemeente Wormer kwamen in april 1813 circa vijftig mannen, sommigen gewapend met snaphaan (geweer), de lijsten met dienstplichtigen opeisen bij het

huis van de burgemeester. Ze eisten ook de sleutel van het gemeentehuis en haalden hier trommels weg en verroeste geweren. De burgemeester van Assendelft meldde dat een troep van 300 mannen uit de Zaankant en Krommenie bij hem de lijsten met namen van jongemannen opeisten en deze aan hen had meegegeven. De invoering van de dienstplicht verliep in Heemstede zonder problemen.

Weeskinderen

In hetzelfde jaar bepaalden de Fransen dat jongens, die in armen- of weeshuizen werden opgevoed, ter beschikking van de staat werden gesteld. De burgemeester van Heemstede moest eveneens de namen en leeftijden opgeven van jongens die in het armenhuis van Heemstede verbleven. 169 Nederlandse kinderen werden in februari 1811 naar Versailles gezonden om daar ingedeeld te worden bij de pupillen van de keizerlijke garde. Een tweede groep van 298 kinderen volgde 20 oktober 1811 en een derde van 26 jongens vertrok eind augustus 1812. Uit Nederland verdwenen 1039 kinderen uit wees- en armenhuizen in het Franse leger.

Uit Heemstede vertrokken de weesjongens Arie Kalkhaven en Jan van der Aar naar Versailles.

Veldtocht naar Rusland

In 1811 vormde Napoleon een groot leger (Grande Armée) bestaande uit 350.000 Fransen en 350.000 buitenlanders. Het leger verzamelde zich in Duitsland met de bedoeling Rusland te veroveren. Op 24 juni 1812 trok Napoleon het land binnen. In het Grande Armée waren 15.000 Nederlanders opgenomen. Er zijn er maar enkele honderden teruggekeerd naar hun geboortegrond. Veel soldaten kwamen om van de honger en de kou (35 graden onder nul) of werden door het Russische leger gevangen genomen. Een vijfde van de soldaten stierf op het slagveld. In oktober 1812 keerde Napoleon terug naar Parijs vanwege een staatsgreep. De restanten van zijn leger volgden in paniek.

Na de verpletterende nederlaag in Rusland 1812 vormde Napoleon in het voorjaar van 1813 een nieuw groot leger van 500.000 soldaten om tegen de Pruisen en de Russen ten strijde te trekken. De Franse generaal Davoust versloeg de Russen op 1 juni 1813 in Hamburg. Dit grote Franse leger bleef tot het einde van de oorlogshandelingen in

*Troepen of Jagers van de Lichte Infanterie
in 1812.*

1814 in Hamburg. Op velerlei fronten vochten de Fransen met hun internationale leger tegen hun tegenstanders.

Op 6 april 1814 werd Napoleon tot aftreden gedwongen. De Franse soldaten hadden inmiddels eind november 1813 Nederland verlaten.

Vermisten uit Bennebroek en Heemstede

Een aantal families uit Heemstede en Bennebroek verbleven eind 1814 in onzekerheid over het lot van hun zoon die opgeroepen was in het Franse leger. In december 1814 berichtte burgemeester Gerlings van Heemstede dat vijf jonge mannen uit zijn

gemeente nog vermist waren. Uit Heemstede waren dit Jan Faas, geboren in 1791, Jan Vulders, geboren in 1788, Gerrit van Deursen eveneens geboren in 1788. Uit Bennebroek vermiste men Augustinus van Schooten en Anthonie Konings, beiden geboren in 1793.

Is er iets over deze jonge militaire dienstplichtigen en hun familie terug te vinden? Zijn ze nog naar hun geboorteplaats teruggekeerd?

Jan Faas

Jan Faas was fuselier (jager) in het 146ste regiment. Zijn familie had voor het laatst van hem bericht ontvangen uit Goldberg (Duitsland) eind juli 1813. Hij was gedoopt in Berkenrode in de rooms-katholieke kerk op 29 juli 1791. Zijn ouders waren Leendert Faas, ook wel Faas Leendertse Faas genoemd en Willemijntje Kessels. Zijn moeder overleed in januari 1802. Dit echtpaar kreeg, voor zover bekend, zeven kinderen, waarvan er twee jong stierven. Zijn vader hertrouwde in 1803 met Jansje Wijsman. Uit dit huwelijk werden vier kinderen

FORMATION DE LA LISTE PAR LE MAIRE								
NOM	NOM DE FAMILLE DE PATERNE	LIEU ET DATE DE LA NAISSANCE DU CONSORT	TAILLE DU CONSORT	RESIDENCE PERSONNELLE OU COMMUNE	NOMS ET PRENOMS DU MARIAGE	PROFESSION	INDICATION	
								1
16	Dechoeven Henrik	Heemstede St. Petrus 1796	1 712	Heemstede St. Petrus 1796	Jan Herman (Herman)	Arbiteur	11.11.1812 présente la Mairie	
20	De Jong Jacobus	Heemstede St. Petrus 1802	1 689	Heemstede St. Petrus 1802	Jan Herman (Herman)	Arbiteur	11.11.1812 présente la Mairie	
31	De Vries Jan	Heemstede St. Petrus 1792	1 579	Heemstede St. Petrus 1792	Jan Herman (Herman)	Arbiteur	11.11.1812 présente la Mairie	
30	De Vries Jan	Heemstede St. Petrus 1792	1 680	Heemstede St. Petrus 1792	Jan Herman (Herman)	Arbiteur	11.11.1812 présente la Mairie	
				<p>Wolke la présente Liste de la Belgique et Conscription de la Commune de Heemstede de la Province de Hollande Septentrionale le 11.11.1812</p>				

Alfabetische lijst van lotingen voor de conscriptie (dienstplicht) lichtung 1812 Heemstede (RANH)

geboren, waarvan er twee op jonge leeftijd overleden. De familie Faas woonde op de Glip in Heemstede, waar vader Faas een kleeblekerij had. Jan Faas was daar voor zijn militaire diensttijd kleeblekersknecht. In november 1808 overleed vader Faas. In 1813 werd Jan Faas ingeloot voor de militaire dienst. Waarom betaalde de familie geen remplaçant voor Jan, zodat hij niet in dienst zou hoeven te gaan? Was er onvoldoende geld, wilde men er geen geld voor uitgeven of wilde Jan zelf in militaire dienst? Uit archiefstukken van een paar jaar later blijkt dat er wel voldoende geld was om voor Jan een plaatsvervanger te kopen. Zo maakte notaris Gerlings uit Heemstede in 1819 een boedelinventaris op en in 1820 een boedelscheiding van de nalatenschap naar aanleiding van het overlijden van de vader van Jan Faas. Hierin werd de gehele boedel van de nalatenschap van Leendert Faas beschreven en getaxeed. In 1819 waren toen nog vijf kinderen van de familie Faas in leven. Dit waren Geertrui Faas, getrouwd met Leendert Bommers een kleebleker uit Alkmaar, Leendert (geboren in 1786) kleebleker te Heemstede, getrouwd met Maria Visser, Willem (geboren 1795) eveneens kleebleker, Maria (geboren in 1894) en de jongste Hendrik (geboren in 1809).

Bij het opstellen van de boedelinventaris hoopte men dat Jan nog in leven was. Men meldde dat voor de vermiste Jan Faas een curator was aangesteld. Dit was Hubertus van Eijk, een goede bekende van de familie, die kleebleker aan de Zandvaart was. Ze vertelden dat Jan Faas in 1813 in de Franse conscriptie was getreden en nog niet was teruggekeerd, terwijl men geen bericht had ontvangen van leven of dood. Uit de taxatie van de nagelaten goederen bleek dat de familie over goederen en financiën beschikte. De blekerij had een waarde van fl 4150,-. Hier berustte een hypotheek op van fl. 2000,-. Daarnaast bezat de familie Faas een groot stuk weiland aan de Glip waar voorheen de hofstede Overmeer had gestaan. Dit had een waarde van fl. 800,-. De waarde van het huisraad inclusief koeien, varkens en paarden werd geschat op fl.3164,-. Aan contant geld was er in 1819 ruim 1500 gulden aanwezig. Alle kinderen, inclusief de vermiste Jan Faas, hadden recht op een erfdeel van fl. 568, -.

Hoeveel kostte eigenlijk een plaatsvervanger voor de militaire dienst? In 1814 betaalde men tussen de fl. 287, - en fl. 430, - voor iemand die militaire dienstplicht voor iemand anders wilde vervullen.

In 1841 overleed een broer van Jan, Leendert Faas. Hij overleed kinderloos en bezat een blekerij en huis in Heemstede. In de aangifte

van de successiebelasting staat vermeld dat zijn broer Willem en zuster Geertrui nog in leven waren. Willem Faas was sinds 1833 gehuwd met Catharina Tromp. Hij bleef tot aan zijn dood in 1871 aan de Glip in Heemstede wonen. Jan Faas wordt niet in de akte vermeld. Hieruit kan geconcludeerd worden dat Jan nooit meer is teruggekeerd naar Heemstede. De stiefmoeder van Jan Faas overleed in haar woning aan de Binnenweg te Heemstede in 1859. Zij was toen al 86 jaar oud. Zij liet haar goederen na aan haar dochter Maria Faas die getrouwd was met Jan Peeperkoorn. Aanvankelijk was het haar bedoeling om de kleeblekerij gelegen aan de Glip/Prinsenbuurt aan haar kleinzoon Hendrik Peeperkoorn na te laten. Deze was al voor haar overlijden vernietigd en de gebouwen en percelen waren inmiddels ingericht ten dienste van de landbouw. De dochter erfde het huis en de gewezen bleekvelden aan de Glip. Over de vermiste Jan Faas zijn geen gegevens meer gevonden. Hij is nooit naar Heemstede teruggekeerd.

Jan Vulders

Jan Vulders was corporaal bij de infanterie van het Franse Grande Armee. De familie Vulders had voor het laatste bericht van hem ontvangen in augustus 1813 uit Breslau. Jan was op 5 maart 1788 gedoopt in de rooms-katholieke kerk te Berkenrode. Jan had een oudere zuster Wilhelmina geheten, die in 1786 was geboren en een jongere broer Thijs, die in 1793 was gedoopt. Een jaar voor de invoering van de conscriptie, in 1810 overleed zijn moeder Pieterneel Hijsterbeek. Zijn vader Hendrik Janse Vulders hertrouwde met Jansie Hoogaarts. Vader Vulders was werkmans en kon niet schrijven. Jan Vulders behoorde tot de eerste lichting van dienstplichtigen, die ingelijfd werd bij het Grote Franse leger. Zijn vader had zeer waarschijnlijk geen geld om voor hem een plaatsvervanger te betalen. Jan Vulders nam vermoedelijk deel aan de Russische veldtocht en overleefde deze in 1812. In augustus 1813 verbleef hij nog in Breslau. Hij was in 1819 niet aanwezig als getuige op het huwelijk van zijn zuster Wilhelmina met de kleebleker Gijsbert van den Berg. Hij keerde in ieder geval niet naar zijn woonplaats terug. Bij het overlijden van vader Hendrik Vulders in 1827 bleek alleen dochter Wilhelmina nog in leven. Wat er met Jan Vulders in 1813 is gebeurd, is nooit duidelijk geworden. Niemand heeft ooit meer bericht over of van hem ontvangen na 3 augustus 1813.

Gerrit van Deursen

Gerrit van Deursen (ook wel van Deurzen geschreven) werd op 4 november 1788 gedoopt in de rooms-katholieke kerk te Berkenrode met de doopnaam Gerardus. Hij was geboren op het 'Crayenest' in Heemstede en was de zoon van Jan van Deursen en Wilhelmina van der Horst. Hij was ingedeeld als fuselier in het 123ste regiment, 2^e bataljon van de 1^e compagnie infanterie. Gerrit was vermoedelijk het oudste kind. Zijn vader was timmermansknecht. Gerrit kreeg een aantal broers en zusjes, waarvan er twee volwassen werden. Dit waren Thomas, geboren in 1790 en Dirk, geboren in 1792. Deze jongere broers werden ook opgeroepen en gekeurd voor de militaire dienst. Thomas was palfrenier (later koetsier) en Dirk was dagloner van beroep. Aangezien hun oudste broer dienst had genomen in het Franse leger, waren zij vrijgesteld van de dienstplicht. Op 14 oktober 1822 overleed Wilhelmina van der Horst in haar woning aan het 'Crayenest', de moeder van de kinderen Van Deursen. Vier jaar later in 1826 overleed ook vader Jan van Deursen. Hij overleed in het armenhuis van Heemstede. Van de vermiste zoon Gerrit van Deursen had de familie op 5 december 1813 uit Rijssel (Lille, Frankrijk) voor het laatst een levensbericht ontvangen.

Augustinus van Schooten

Over de Bennebroekse familie Van Schooten en hun vermiste zoon Augustinus van Schooten is weinig in de archieven teruggevonden. Hij was rooms-katholiek gedoopt in het kerkje in Berkenrode op 16 april 1793. Daar waren zijn ouders Frans van Schooten en Marijtje Hendriksdr. Naus ook gehuwd op 3 februari 1793. Uit de conscriptielijst blijkt dat Augustinus bleker van beroep was en zijn vader werkman of dagloner. Hij behoorde tot de lichting van 1813 en was ingedeeld als grenadier in het 10^e regiment van de eerste compagnie grenadiers. Zijn ouders hadden op 5 december 1813 uit Rijssel (Lille) het laatste bericht van hem ontvangen.

Anthonie Konings

In Bennebroek was tot aan het einde van de negentiende eeuw geen eigen katholieke kerk. Katholieke Bennebroekers lieten hun kinderen dopen in de parochie van Berkenrode of de RK kerk in Vogelenzang. De Bennebroekse vermiste soldaat Anthonie (Anthonius) Konings werd in Vogelenzang gedoopt op 5 december 1813. Hij was de zoon

van Jan (Joannes) Konings en Petronella R(e)ijt. Anthonie werd in 1813 ingeloot als soldaat voor het Franse leger en kwam terecht als trompetter in het regiment Curasse. Anthonie was evenals zijn vader werkman of dagloner. Zijn ouders waren in 1790 in Bennebroek gehuwd. Zij behoorden toen tot de klasse van onvermogens en hoefden geen belasting te betalen bij hun huwelijk. Jan Konings en Petronella R(e)ijt kregen voor zover bekend drie kinderen. Hun oudste kind was een meisje, Johanna genaamd, geboren in december 1791. Twee jaar later werd hun zoon Anthonius geboren en in 1797 hun dochter Maria. De familie Konings bezat toen nog geen geld om een plaatsvervanger voor hun dienstplichtige zoon te betalen. In de financiële situatie zou later verbetering komen. Vader Konings liet bij zijn dood een huis na in Bennebroek. Van hun zoon in het Franse leger ontvingen zij op 5 december 1813, rond diens twintigste verjaardag, het laatste nieuws uit Rijsel (Lille). Tot aan zijn dood hield vader Jan Konings (overleden te Bennebroek in 1831) er rekening mee, dat zijn vermiste zoon nog in leven zou kunnen zijn. In zijn testament stond vermeld dat zoon Anthonie sinds 1813 afwezig was. Anthonie werd bij het overlijden van zijn vader opgevoerd als erfgenaam van de nagelaten boedel. Uiteindelijk werd de boedel verdeeld tussen dochter Maria Konings, gehuwd met Klaas van der Laar en kleinzoon Jan Konings, zontje van Johanna, die ongehuwd in 1827 in Bennebroek was overleden.

Heemstedse weesjongens

Van alle vermiste dienstplichtigen uit Heemstede en Bennebroek is na hun laatste levensbericht in 1813 niets meer vernomen. Hoe verging het met de weeskinderen uit Heemstede, die in het Franse leger waren opgenomen? Over de weesjongens Arie Kalkhaven en Jan van der Aar zijn gegevens teruggevonden in de archieven.

Arie Kalkhaven

De Heemstedse Arie Kalkhaven werd al op jonge leeftijd wees. Hij was de jongste zoon van Hendrik Kalkhaven en Trijntje Vogel(s). Hij was gedoopt in Berkenrode op 3 februari 1793. Zijn vader werd begraven op 17 september 1794 in zijn woonplaats Heemstede. Zijn ouders waren onvermogen, zodat de erfgenamen geen belasting op het begraven hoefden te betalen. Zijn moeder overleed twee jaar later in november 1796. Zo werd de kleine Arie op 3 ½ jarige leeftijd al wees.

Hij was, voor zover bekend, het jongste kind uit een gezin van negen kinderen, waarvan er enkele op jonge leeftijd stierven.

Hij verbleef in 1813 in Versailles waar hij gedwongen een militaire opleiding kreeg bij de pupillen van de keizerlijke garde. Arie Kalkhaven overleefde deze periode en keerde terug naar zijn geboorteplaats Heemstede. Hij huwde daar op 7 mei 1817 Hendrika Magdalena van den Berg. Zij was de dochter van Gerrit van den Berg en Antje Bijl. Zij kon de huwelijksakte niet ondertekenen, omdat zij niet kon schrijven. Haar ouders en echtgenoot Arie konden dit wel. Hun oudste kind Hendrik werd in Haarlem op 18 oktober 1817 geboren. Daarna kregen zij nog twee kinderen, die te Heemstede zijn geboren. Dit waren Gerardus, geboren in 1818 en Antje geboren op 15 november 1820. Later ging het echtpaar in Haarlem wonen. Arie was grondwerker en later touwslager van beroep. In Haarlem woonden ook zijn oudste zuster, Jillesje Kalkhaven (overleden 5 september 1847) en een oudere broer Johannes (overleden 29 december 1835). De zoons van Arie Kalkhaven woonden eveneens in Haarlem en waren beiden gehuwd en fabrieksarbeider. In de negentiende eeuw stierven veel mensen op jonge leeftijd. Arie Kalkhaven en zijn vrouw werden zelf oud, maar hun kinderen en kleinkinderen stierven veelal op jonge leeftijd. Zijn dochter Antje werd naaister en woonde bij haar ouders. Zij stierf in 1841 twintig jaar oud. Helaas overleefde het echtpaar ook hun andere twee kinderen niet: Gerardus overleed in 1849 en was dertig jaar oud, Hendrik overleed in 1858 en was veertig jaar oud geworden. Arie Kalkhaven en zijn echtgenote zijn bijna vijftig jaar getrouwd geweest. Echtgenote Hendrika Magdalena van den Berg overleed in april 1867 op 73-jarige leeftijd. Na haar overlijden kwam kleindochter Apolonia Kalkhaven enige tijd bij haar grootvader inwonen. Apolonia was de dochter van zoon Hendrik, die in 1858 al was overleden. Apolonia overleed echter op 27-jarige leeftijd in april 1871. Arie overleed, 83 jaar oud, in zijn woning aan de Gedempte Raamgracht te Haarlem op 23 augustus 1876.

Jan van der Aar

De Heemsteedse weesjongen Jan van der Aar was in 1808 opgenomen in het wees-en armenhuis te Heemstede. Hij was geboren op 29 mei 1794 te Heemstede. Zijn jongere broers Cornelis (geboren 28 februari 1796) en Pieter (geboren 27 februari 1800) verbleven daar ook. Hun vader Pieter van der Aar was in oktober 1800 overleden en

hun moeder (Her)mijntje van den Berg overleed precies acht jaar later. Het oudste kind Jan van der Aar moest op 18 september 1811 vertrekken naar Versailles voor een opleiding bij de pupillen van de keizerlijke garde. Hij keerde 26 juni 1812 weer terug in het weeshuis.

Jan trouwde op 20 december 1820 met Johanna Linssen uit Weert. Zij was kleerblekersmeid in Heemstede. Jan was toen zadelmakersknecht. Uit de huwelijksbijlagen blijkt dat Jan voor zijn huwelijk vijf jaar dienstplicht achter de rug had bij de infanterie van de Nationale militie. Jan en Johanna kregen, voor zover bekend, zeven kinderen in de periode 1821-1837. Jan en Johanna moesten tijdens hun leven drie kinderen op jonge leeftijd begraven: in 1831 stierf hun eenjarig dochtertje Catharina, in 1843 hun negenjarige dochter en in 1846 hun zoon Lambertus. Hij was 22 jaar oud geworden. Jan van der Aar overleed op 18 oktober 1868 in zijn woning aan de Binnenweg te Heemstede. Hij was 74 jaar oud geworden. Zijn echtgenote Johanna Linssen werd heel oud, zij overleed in 1885 op 87-jarige leeftijd in haar woning aan de Zandvaart te Heemstede.

Cornelis van der Aar

Cornelis van der Aar, de jongere broer van Jan van der Aar kreeg vrijstelling van militaire dienst, omdat zijn oudere broer gediend had. Hij werkte rond 1824 op een blekerij als blekerskecht. Daar ontmoette hij de Bennebroekse Pieternelletje van Muyden, die blekersmeid was. Zij trouwden te Heemstede op 28 juli 1824.

Het echtpaar kreeg acht kinderen. Drie van hun kinderen stierven jong: in 1837 overleed dochtertje Willemina, 1 jaar oud, vier jaar later zoon Cornelis, twaalf jaar oud en in 1865 stierf zoon Anthonie 26 jaar oud. Het jaar 1867 was een heel triest jaar voor de familie Van der Aar. Samen met zijn zoons ging Cornelis van der Aar aangifte doen van het overlijden van drie kleinkinderen, kleindochter Alida stierf slechts twintig dagen oud, de kleinzoons die beiden Cornelis heetten stierven op de leeftijd van 21/2 en 6 jaar oud. Eind december 1867 stierf de oude Cornelis van der Aar, 71 jaar oud. Zijn echtgenote Pieternelletje van Muyden overleed in 1875 op 77-jarige leeftijd.

Bronnen:

Rijksarchief in Noord-Holland te Haarlem,
archief Arrondissements besturen 1811-1815;
Notarieel archief Heemstede
Memories van successie
DTB Heemstede en Bennebroek
Archiefdienst voor Kennemerland te Haarlem
Notarieel archief Haarlem
Bevolkingsregister

literatuur

G.J. van Duinen, Heemstede in de Franse tijd
J.W. Naber, Nederland ingelijfd bij Frankrijk

Noten:

- (1) Bennebroek was van 1811 tot 1817 geen zelfstandige gemeente meer, het was samengevoegd bij Heemstede. Bennebroek wordt toch apart genoemd, omdat twee vermiste dienstplichtigen in Bennebroek geboren en opgegroeid zijn.
- (2) Deze conscriptielijsten zijn bewaard gebleven in het archief van het arrondissementsbestuur 1811-1815, aanwezig in het Rijksarchief in Noord-Holland te Haarlem
- (3) Gegevens over ongeregelheden zijn te vinden in Rijksarchief in Noord-Holland RANH te Haarlem ,arr.besturen 1811-1815 inv.nr. 404.
- (4) Het lijstje met de namen van weeskinderen bevindt zich in het rijksarchief, arr.besturen 1811-1815, inv.nr. 290.
- (5) J.W. Naber Nederland ingelijfd bij Frankrijk, p.88, 92.
- (6) Arie Kalkhoven kwam niet op het lijstje met namen van weeskinderen voor. Op de conscriptielijst van Heemstede (lijst met lotelingen) staat hij wel vermeld, met als verblijfplaats Versailles en met de beroepsvermelding: militair. RANH, arrondissementsbesturen 1811-1815, inv.m. 413. Uit onderzoek in de begraafboeken van Heemstede bleek hij wees te zijn.
- (7) J. Ham De avonturen van Cornelis Vreugdenhil (Historisch Jaarboek Westland 1993).
- (8) RANH Notarieel archief (NA) inv.nr.1761, akte 49 van 30 september 1819.
- (9) In het notarieel archief van Heemstede in 1814 zijn diverse akten van remplacement gevonden.
- (10) RANH Memories van successie (Mem.suc) inv.nr. 1601.
- (11) RANH Mem.suc inv.nr. 1631, nummer 32/13562.
- (12) Hendrik Vulders overleed 71 jaar oud op 6 november 1827 te Heemstede. Zijn erfgenaam (dochter Wilhelmina) staat vermeld in de memorie van successie, inv.nr. 1555.

- (13) Zij staan vermeld in de conscriptielijsten van Heemstede, RANH, Arrondissementsbesturen 1811-1814 inv.nr. 410 en 413. In de conscriptielijsten staat vermeld; naam conscrit, namen ouders, geboortedatum en beroep van de dienstplichtige, en beroep van vader of moeder.
- (14) In de memorie van successie staan als erfgenamen vermeld, Jan van Deursen (echtgenoot) en de kinderen Dirk en Thomas. RANH mem.'suc inv.nr. 1545.
- (15) De doopinschrijving van Augustinus van Schooten staat vermeld in het doopboek van Berkenrode: RANH DTB Heemstede 288.
- (16) Doopinschrijving Anthonius Konings: RANH DTB Bloemendaal 14 B
- (17) Huwelijksinschrijving: Rijksarchief DTB Bennebroek 14.
- (18) Gegevens over de nalatenschap van Jan Konings zijn te vinden in de memories van successie aanwezig in het rijksarchief te Haarlem inv.nr. 1567 en het testament aanwezig in het archief van notaris Pieter van der Lee te Haarlem, van 22 mei 1828. (aanwezig bij de Archiefdienst voor Kennemerland te Haarlem).
- (19) Burgemeester W.H. Gerlings gaf dit op (bron: Rijksarchief, arrondissementsbesturen inv.n. 290)
- (20) De kinderen van Jan van der Aar heetten Pieter (geboren 21-4-1821), Lambertus Johannes (12-5-1823), Willemijntje (19-12-1824), Jan (18 1-1827), Catharina (22-11-1829), Wilhelmina (26-11-1833) en Anna Maria (21-6-1837).

In gesprek met Jan. J.A. Preijde, Heemstedenaar en hovenier

Wat bent u meer, Heemstedenaar of hovenier?

Meer Heemstedenaar, hoewel ik geboren ben in Anna Paulowna (1915). Op mijn vierde jaar verhuisden mijn ouders naar Heemstede en daar ging ik naar de kleuterschool, de Antoniuschool (L.S.) tot de vierde klas, gemengd, bij de nonnetjes.

En daarna naar de Josephschool, ongemengd, bij de broeders. Dus getogen in Heemstede, maar de H.B.S. deed ik op het Triniteits in Haarlem.

Hovenier, hoe word je dat?

Ik had als jongen al belangstelling voor planten en bloemen. Na mijn H.B.S.tijd werd ik stagiaire in Aalsmeer. Daarna werkte ik bij de firma Rosenkrantz (hoek Zandvoortselaan-Herenweg). Vervolgens bij Piet van Dort (Jacob van Campenstraat) en bij Carl van Empelen op de

Binnenweg en bij het filiaal in Lisse.

P.B.N.A.-hoveniersdiploma gehaald: zo werd ik van tuinman- hovenier en kon ik voor mijzelf beginnen.

Is er veel veranderd in het hoveniersvak?

Eigen baas worden, dat was de grootste verandering. Dat was ongeveer in maart 1945. Eerst met kruiwagen en hark, later met de motormaaier en op de motorbakfiets. De zaak groeide. Aan het begin meest Heemsteedse klanten en veel tuinonderhoud. Daarna meer tuinen ontwerpen en tuinen aanleggen; ook buiten Heemstede. Bijvoorbeeld Aerdenhout (Mariënbosch).

Met de klanten kon ik in doorsnee goed opschieten, behalve met een mevrouw (aan de Bronsteeweg) die mij een keer opdroeg "een knijper-tje te zoeken in de tuin" en mij ook eens een half rotte peer (met de mooie kant naar mij toe!) aanbood.

Die peer eindigde zijn bestaan tegen de schutting!

Maar met de meeste klanten had ik een intensief contact. Zo was er bijvoorbeeld soms 5 keer koffie op één dag voor de hovenier. En vaak werden klant en hovenier goede vrienden.

Zo ging het door tot ongeveer 1990. Toen moest ik stoppen. Want de oude klanten overleden en anderen haakten af...de zaak werd opgeheven, de motorbakfiets werd verkocht (tot groot verdriet van mijn vrouw) en sindsdien doe ik alleen nog mijn eigen tuin.

Dat is een hele verandering. Vindt u dat er om u heen, in Heemstede, ook veel veranderd is in al die jaren?

Ja, heel Heemstede wordt volgebouwd. Bij de Zandvoortselaan, de Lanckhorstlaan en bij de Oude Posthuisstraat was het vroeger allemaal bollenland.

Bij de Burgemeester van Lennepweg: de bleekvelden (zoals van Gerrit v.d. Weiden). Hier ongeveer was ook de boerderij van Arie van Beusekom. Allemaal verdwenen.

Het was de tijd van de bijnamen: Kees van Piet van Anna (=Breugel), Zwarte Klaas en Lange Klaas (=Roozen), Kaatje Blotekont, maar die mocht je natuurlijk niet zo aanspreken!

Was het vroeger leuker?

Ik heb een zalige kindertijd gehad. Je kon toen nog spelen waar je wilde.

Bloemkwekerij J. Rozenkrantz, voortgezet door J.P.Preijde Gzn (grootvader van de geïnterviewde). In dit huis op de hoek van de Herenweg en de Zandvoortselaan heeft J.J.A.Preijde zijn jeugd doorgebracht. V.Preijde is Veronica Preijde, zus van zijn vader. De destijds alom bekende grote rode beuk (die helaas moest wijken vanwege vernieuwingen) staat hier nog in volle glorie.

Op de voorgrond het terrein, waarin thans de Uitvaart Associatie Kennerland is gevestigd (Herenweg 180). Daar woonde J. Preijde Gzn., later verhuisd naar het pand op de hoek van de Zandvoortselaan en de Herenweg.

De crisistijd (1929 en volgende jaren) was niet prettig en ook de oorlogstijd was ellendig. Ik heb toen nog vastgezeten in de Ripperdakazerne, maar wist hieruit te ontsnappen.
Na de oorlog: eigen baas! Dat deed ik met veel plezier!

Had u nog tijd voor andere dingen?

Fotograferen, wandelen, schaatsenrijden en ik ben nog voorzitter geweest van de Katholieke Jonge Middenstandsvereniging. Maar een zelfstandig bedrijf laat je niet veel tijd voor andere dingen.

Aan het begin van het interview zei u dat u meer Heemstedenaar bent dan hovenier; wat zou u de gemeente Heemstede willen toewensen?

Een beter financieel beleid: kijk bijvoorbeeld naar die Wipperplein-affaire en naar de afwijzing van de f.500,- als dank voor de Canadese bevrijders.

Ook graag verbetering van het verkeer Binnenweg-Raadhuisstraat,

De misdienaars van de St. Bavoparochie in 1927 tijdens het jaarlijkse uitje met kapelaan P.M.Heskes. Tweede van links vooraan: Jan Preijde. Op deze foto staan verder Guus Blom, Jan Hupkes, Wijnand Visser, Constant Keyzer, Jan Vester, Kees Kramer, Meindert Blok, Ton van Bakel, Ton Preijde (broer van Jan), Johan le Fèvre en Ton Bosman.

want de fietser is daar aan de heidenen overgeleverd. En natuurlijk, de pen van de Roos moet blijven zitten.

Heeft u nog persoonlijke wensen?

Dat wij, mijn vrouw en ik, nog lang dit leven samen mogen voortzetten. We hebben het goed en met onze kinderen en onze kleinkinderen gaat het ook goed.

Wat kan een mens dan nog meer wensen?

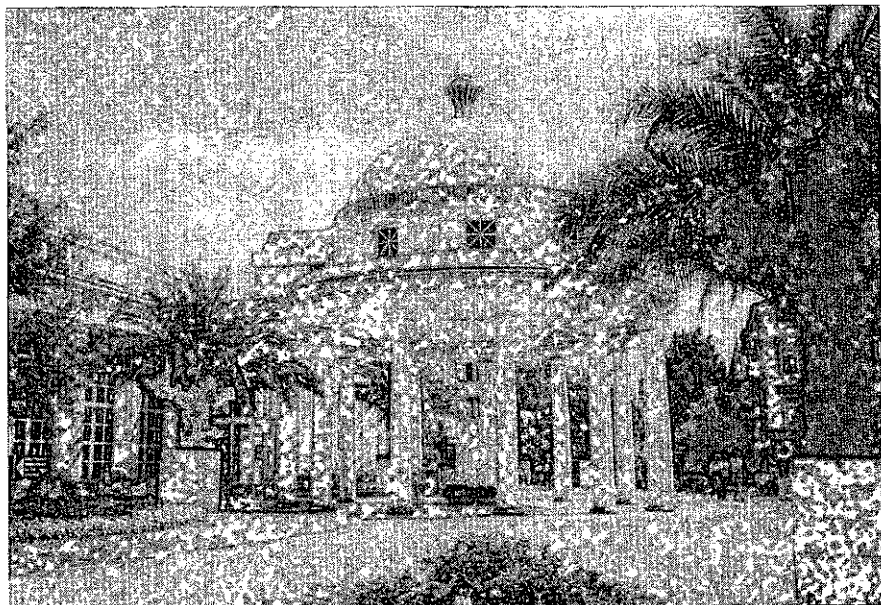
Gerard Schuitemaker

Ontmoetingen met Bad Pymont

Enkele jaren geleden nam de onlangs gepensioneerde onderwijzer Horstman Kirchner van de *'Herderschule'* in Bad Pymont contact op voor een uitwisseling met de Voorwegschool. Sindsdien hebben mede via de Heemstedse Kring voor Internationale Vriendschap (HKIV) en de Duitse *Stadtepartnerschaftsverein* wederzijds enkele bezoeken plaatsgevonden van kleine delegaties uit beide gemeenten. In het weekend van 5 september maakten 10 personen, onder leiding van HKIV-secretaris Rinus Dinkelberg, gebruik van de uitnodiging de *'Goldener Sonntag'* mee te maken. Een feërieke gebeurtenis met duizenden flikkerende lampions in het park en geïllumineerde lanen en huizen. Dit alles omlijst met levende muziek, een taptoe bij het licht van fakkels en aan het eind van de festiviteiten een indrukwekkend vuurwerk. Bad Pymont onderhoudt al jumelagebanden met de Italiaanse vissers- en badplaats Anzio, het antieke Antium ten zuiden van Rome. Aan een recent bezoek van leerlingen van het Humboldt Gymnasium uit Pymont aan die kustplaats hebben ook enkele scholieren van atheneum Hageveld uit Heemstede deelgenomen.

Situering en geschiedenis

Bad Pymont ligt ongeveer 450 kilometer van Heemstede in de deelstaat Nedersaksen, ten zuidoosten van Osnabrück en zuidwestelijk van Hannover, op ongeveer 25 kilometer van de rattenvangerstad Hamelen. De plaats is rustiek gelegen in het Weserberggebied met uitlopers van het Teutoburger Woud. In 1720 ontving Pymont stadsprivileges. Inclusief enkele omliggende kernen telt de gemeente ongeveer 24.000 inwoners, vooral zomers tijdelijk vermeerderd met talrijke kuurgasten in de klinieken en sanatoria alsmede dagrecreanten in hotels en pensions. Zoals het voorvoegsel *Bad* reeds aangeeft is Pymont een kuuroord met in totaal 19 geneeskrachtige bronnen, elk met karakteristieke eigenschappen geschikt voor uiteenlopende aandoeningen. Verder is er op cultureel gebied veel te beleven, is de commerciële dienstverlening (winkels, restaurants) goed ontwikkeld en bevindt zich hier een mineraalwaterbottelarij die onder de naam *'Bad Pymonter'* per jaar ver over de 100 miljoen flessen produceert. Al omstreeks 1800 werd dit water naar vele buitenlandse steden geëxporteerd, onder meer naar Amsterdam. In bijna een halve eeuw is het drinken van mineraalwater zowel in Nederland als in Duitsland verveel-

'Brunnenplatz' en 'Hyllige Born'

voudigd van bijna 4 liter in 1950 per persoon per jaar tot gemiddeld circa 100 liter. De *'Hyllige Born'* (Germaans voor: Heilige Bron) in het centrum is de oudste en meest bekende. Hier heeft men bij graafwerkzaamheden in 1863/1864 een offervondst gedaan van een paarhonderd Germaanse en Romeinse voorwerpen, vooral fibula's, daterende uit de eerste eeuw voor Christus tot de derde eeuw van onze jaartelling. Deze archeologische objecten zijn permanent tentoongesteld in het regionaal historisch museum. Volgens een middeleeuwse in het latijn gestelde oorkonde is de naam Pymont vermoedelijk herleid van *'Petri Mons'* (Petersberg; een burcht gewijd aan de apostel Petrus) die in deze omgeving heeft gestaan. De oudste vermelding van Pymont in een oorkonde stamt uit 889 (ter vergelijking: Heemstede in 1284). De mineraalbronnen die vrijwel zeker al in de prehistorie gebruikt zijn worden sinds ongeveer 1350 genoemd en beschreven. In 1526 is het fort gebouwd omringd door een vijver, waar na 1706 het huidige kasteel tot stand kwam. De graaf van Pymont liet in 1668 hoven de *'Hyllige Born'* een achthoekig tempelgebouw plaatsen, alsmede een met linden omgeven *'Hauptallee'* aanleggen evenals de

'Brunnenstrasse'. Deze lanen waren bedoeld als wandelgebied na het mineraalwater te hebben gedronken. De huidige Bronnentempel evenals daarachter gelegen 'Wandelhalle' zijn uit 1924. De langwerpige hal, waar diverse soorten water uit de grond opborrelen, wordt -momenteel voor 11 miljoen mark gerenoveerd en zal per 1 juni 2000 weer voor bezoekers toegankelijk zijn. Zeer fraai is het oude kuurpark, aanvankelijk uitsluitend een baroktuin maar sinds de 19e eeuw ten dele gewijzigd in een landschappelijke aanleg. In een deel van het kuurpark bevindt zich een palmentuin -de meest noordelijke van deze omvang in Europa- waarvan de exotische planten buiten de zomermaanden in een orangerie zijn geplaatst. Hier vindt men ook grote bananenplanten. In 1736 was Linnaeus de eerste in ons land geweest die de pisang in de tuin van de Hartekamp tot bloei had weten te brengen. Tijdens de zomer van juni/juli 1681 waren tegelijkertijd niet minder dan 31 vorstelijke personen uit Noord-Europa (koningen, prinses en hertogen) in Bad Pyrmont aanwezig voor een kuur en vermaak. In de 18e eeuw ontwikkelde de plaats zich tot een mondaine badplaats, vergelijkbaar met het Belgische Spa, in historisch opzicht 'de moeder der badplaatsen' beschouwd. Beroemde bezoekers van Bad Pyrmont waren Goethe, Herder, Lessing, Alexander en Wilhelm von Humboldt, de musici Telemann en Lortzing, koning Frederik de Grote en koningin Luise van Pruisen, de Engelse vorst George I, de legendarische leugenbaron Von Münchhausen, de Zwitserse theoloog Lavater, de Amerikaanse uitvinder en staatsman Benjamin Franklin en vele anderen.

J.W.von Goethe en tsaar Peter de Grote

Goethe onderging een bad- en drinkkuur op een ongunstig tijdstip in 1801 toen het veel regende. Hij vertrouwde later zijn secretaris Eckermann toe: *"Een kleine verliefdheid is eigenlijk het enige wat een Badkuur draaglijk maakt; anders sterft men van de verveling"*. Zijn liefde gold in Pyrmont een zekere Caroline Scholing, van wie zich een fraai portret in het museum bevindt, en een dichterlijk epigram door Goethe bij zijn afscheid aan haar gewijd. De dichtervorst verbleef in Pyrmont met zijn 11-jarige zoon August en secretaris Geist. Vandaar dat men in de volksmond sprak van *'Vater, Sohn, heil'ger Geist'*. Boudewijn Büch maakte in Bad Pyrmont opnamen voor zijn Goethe-herdenkingsprogramma's die dit jaar door de VARA-televisie zijn uitgezonden. Zoals bekend ging de voorkeur van Goethe uit naar

Zar
Peter d. Große

Katharina I.
von Rußland

Kurgast
in Pyrmont
vom 6.-26. Juni 1716

Bohemen. Vooral Karlsbad en Marienbad zijn talrijke malen door hem vanuit Weimar bezocht. Heel wat positiever over Bad Pymont uitte zich de theoloog en wijsgeer Johann Godfried Herder die in 1772 aan zijn verloofde schreef: *"Ich bin jetzt in der schonsten, kuhnsten, deutschesten, romantischten Gegend der Welt!"*. Geen wonder dat een lokale basisschool naar deze schrijver is vernoemd.

Lang voor J.W.von Goethe was de Russische tsaar Peter de Grote in juni 1716 drie weken te gast aan het begin van zijn tweede Europese reis. Met een groot gevolg van staatsdienaren en liefst 300 paarden. De tsaar logeerde bij de bekende kuurarts dr.Johann Philip Seip (1686-1757), welke o.a. in Leiden medicijnen had gestudeerd en in Utrecht promoveerde. De geleerde Herman Boerhaave (1668-1738) had hydrotherapie als leervak aan de Leidse Academie geïntroduceerd. Een van zijn studenten Friedrich Hoffmann uit Halle uitvinder van de zogeheten Hoffmann-druppels tegen griep en verkoudheid heeft de behandeling met water alsook de drinkkuur in Duitsland ontwikkeld. Diens nazaat Godlieb Hoffmann werkte in de 19e eeuw als genees- heel- en vroedmeester te Heemstede. Tijdens zijn kuur in Bad Pymont werd Peter de Grote bezocht door de Duitse filosoof Leibniz, in dienst van de hertogen van Braunschweig-Luneburg, die allerlei ideeën ontvouwde over de op- en inrichting van een academie, museum en bibliotheek. Deze plannen zijn later op initiatief van de tsaar ten dele uitgevoerd in Sint-Petersburg. Gewend aan het gebruik van grote hoeveelheden gedistilleerd viel de drinkkuur Peter de Grote aanvankelijk zwaar, maar na afloop was zijn gezondheid duidelijk verbeterd. Hij liet personen uit zijn gevolg, waaronder een 'pope' aan het begin van de kuur een aderlating doen. Met name het bloed van de priester was dik en vaal, doch bleek na een tweede aderlating drie weken later *"schoon en van een goede kleur zoals bij de gezondste mensen voorkomt:"* aldus G.W.Leibniz. Als dank voor zijn verblijf in Bad Pymont schonk Peter de Grote een geschilderd portret van de tsaar in vol ornaat aan vorst Anton Ulrich von Waldeck und Pymont, vandaag de dag een van de pronkstukken in het Slotmuseum. In dit museum bezochten we een bijzondere tentoonstelling ter ere van Peter de Grote. Deze was door directeur Dieter Alfter na moeizame en langdurige inspanningen tot stand gebracht. Het materiaal kwam grotendeels uit het Historisch Museum van Moskou, nadat talrijke brieven en faxen naar Sint-Petersburg onbeantwoord waren gebleven.

De kosten van deze unieke expositie bedroegen ongeveer 450.000 mark (waarvan o.a. 20.000 mark voor het museum in Moskou, 130.000 mark voor transport en verzekering en ongeveer 100.000 mark gespendeerd aan publiciteit). In 1717, terugreizend vanuit Parijs, onderging tsaar Peter de Grote nogmaals een kuur, toen in het Belgische Spa, alvorens hij zijn echtgenote Catharina in het ambacht Heemstede ophaalde die in de door Dimitri Solovjov gehuurde buitenplaats 'Hout en Duynzigt' (nu 'Vredenhof') aan de Herenweg was achtergebleven.

Kuuroord

Kuren heeft in ons land in tegenstelling tot bij onze Oosterburen geen traditie. Sinds kort telt Nederland vijf kuurplaatsen: Scheveningen, Nijmegen, Nieuweschans, Arcen en Valkenburg.

In 1883 werd in Vijfhuizen bij hoeve 'd'Yser-rinck' ontdekt dat er uit een put mineraalwater de sloot in liep. Via buizen is dit water naar de Haarlemmerhout vervoerd waar in juni 1895 de feestelijke opening plaatshad van Staalbad- Haarlem. Met een in neo-renaissance stijl opgetrokken Brongebouw (Kurhaus), drinkhal en badhuis voor modderbaden, zwavelbaden etc. De Heemstedse huisarts dr.K.Prins was nauw betrokken bij de oprichting en exploitatie van deze badinrichting voor gewone en medicinale baden. Op diens vistekaartje stond dan ook 'Badarts'. Zijn zoon Apie werd misselijk van het vieze staalwater dat hij als levende reclame van z'n vader moest drinken. Haarlem zou een internationale mondaine badplaats worden, maar mogelijk als gevolg van onze nuchtere aard bleven Hollandse patienten en buitenlandse gasten al helemaal weg. Een financieel debacle was het gevolg. De bron in Vijfhuizen heeft nog tot 1930 Hollandia-tafelwater geleverd. Het brongebouw als kuuroord sloot in 1903 en is nadien gebruikt voor tentoonstellingen, concerten, feesten e.d., maar uiteindelijk in 1932 afgebroken om plaats te maken voor het Sportfondsenbad. Duitsland telt in totaal meer dan 270 door de staat officieel erkende kuuroorden met tot voor kort 8 miljoen gebruikers per jaar, goed voor zo'n 100 miljoen overnachtingen. Een kuur duurt veelal drie weken (tot drie maanden). Tengevolge van bezuinigingen in de gezondheidszorg sinds 1989 is een eigen bijdrage verplicht daalde het aantal kuren met bijna de helft. In Bad Pyrmont bedroeg de vermindering in een decennium ongeveer 30%: van 1 miljoen naar omstreeks 700.000 overnachtingen, waarmee de plaats naar schatting 50 miljoen mark

aan inkomsten derft. In het moderne Zonigin Luise Bad worden allerlei hydro- en balneotherapieën (verpakkingen met modder etc.) gegeven. Rond het Kurpark zijn voorts verscheidene klinieken gelegen, die momenteel ten dele onbenut blijven. Volgens de energieke directeur van het Staatsbad Heinz-Gustav Wagener behoort Bag Pymont nog altijd tot de 15 belangrijkste van het land en kan men zich in kwalitatief opzicht met de allerbeste meten. Volgens de modernste medische inzichten en balneologische therapieën wordt het stromende en opborrelende mineraalwater aangewend tegen kwalen als pijn, rheuma, osteopose, rachitis, psoriasis, astma, stress, pijn etc. Over het effect van kuren bestaat nochtans geen wetenschappelijke eenduidigheid en beschouwen veel artsen een badkuur als een alternatieve geneeswijze. Toch duiden talrijke rapporten op gunstige resultaten, mede omdat men in een kuuroord tot rust komt. Voor chronische patienten is als regel geen blijvende genezing, maar minimaal een tijdelijke verbetering te verwachten.

Vroeger waren het voornamelijk de maatschappelijke bovenlagen die zich een kuur konden permitteren. Trouwens niet enkel vanwege ouderdomsgebreken of kwalen maar evenzeer omwille van de ontmoetingen, promenades en verstrooiing zoals dansfeesten, concerten en natuurlijk de speelbank.

In 1647 bezocht Adriaan Pauw Bad Bentheim in Westfalen, maar zijn belangstelling ging niet uit naar het bronwater, doch naar stenen, zoals de '*Columna Bentheimensis*' die hij naar Heemstede liet transporteren. Bad Pymont is in de 18e eeuw behalve bij de Duitse adel ook bij Hollandse regenten, kooplieden en vermogende renteniers in trek geweest. In 1792 waren hier volgens de Kuurlijst o.a. de Amsterdammers Dirk Willem van der Bruggen en Sebastiaan van Nooten die in het Trippenhuys op de Kloveniersburgwal woonde. Diverse 18e eeuwse reisbeschrijvingen van Nederlanders naar Bad Pymont zijn in archieven en bibliotheken bewaard gebleven. Bijvoorbeeld van mr. Cornelis Hop (1685-1762), schepen van Amsterdam, die in de zomer van 1711 een reis door Duitsland maakte en later eigenaar was van buitenplaats 'Westerduin' in de heerlijkheid Berkenrode. Voorts de schatrijke Pieter Nicolaas van Hoorn, heer van Plooswijk, die in 1771 zijn 'Journaal van mijn reijs na Pymont, Duuytslandt en Italiën' schreef en Pymont zes jaar later nogmaals aandeed. In 1781 beschreef de politicus Hendrik Fagel zijn reis naar Pymont (waar zijn moeder plotseling overleed), in juli 1799 Maria Catharina de Leeuw, gehuwd met Dirk Cornelis Gevers van

Endegeest. Uit 1805 dateert het 'verslag van een excursie naar Pymont' door Hendrik Kluit, die de heerlijkheid Rijsaterswoude bij Leiden in bezit had.

Midden in het fraaie Kurpark van Pymont ligt een open tempeltje dat is gebouwd in herinnering aan een Nederlandse vrouw. In 1781 reisde Anna Maria Boreel voor een gezondheidskuur naar Bad Pymont. Zij was weduwe van de veelbelovende staatsman François Fagel (1740-1773), griffier van de Staten-Generaal die in de bloei van zijn leven de dood vond. Als vrouw van stand logeerde zij in het 'Fürstliche Badelogerhaus'. De dame was volgens tijdgenoten charmant en direct geliefd bij alle gasten. Zonder enig voorteken stierf zij volkomen onverwacht in de middag van 16 juli 1781. Omdat de doodsoorzaak raadselachtig bleef was de verwarring algemeen. Haar familie plaatste in het park een gedenksteen met latijnse inscriptie, die momenteel bij de toegang van het Slotmuseum is te vinden. Drie jaar na de tragische gebeurtenis verscheen van kuurdokter Macard een tweedelig werk over Bad Pymont met daarin de aanbeveling -na het heilzame water te hebben gedronken- nimmer ongewassen vruchten en al helemaal geen aardbeien te nuttigen. Daarmee was voor de Pymonters de doodsoorzaak verklaard. Ter ere van mevrouw Fagel-Boreel is een open tempel met acht Dorische zuilen tot stand gekomen zoals destijds wel meer gebruikelijk in parken. Deze rotonde wordt sedertdien de 'Erdbeertempel' genoemd. In het boek 'Sagen um das Pymonter Tal' staat vermeld dat het sierlijke tempeltje als een zichtbaar teken voor alle badgasten een waarschuwing inhoudt tijdens een kuurverblijf op de nuchtere maag na een bekertje bronwater nimmer van ongewassen aardbeien te genieten! In 1857 maakte de amateur-tekenaar Pieter van Loon (1801- 1873), uit een familie van patriciërs, en van beroep ingenieur bij Rijkswaterstaat, een rondreis door het Weserdal. Hij vervaardigde minstens 87 aquarellen, waarvan er zestien taferelen in Bad Pymont uitbeelden. De bladen zijn omstreeks 1900 in een album geplaatst. Enkele jaren geleden verwierf het 'Heimatmuseum' dit schetsboek door aankoop met tekeningen van o.a. het kasteel, het park, de 'Hauptallee', 'Brunnenplatz', kuurgasten en dergelijke.

Van Heemstedenaren is bekend dat onder meer de bewoner van Bosbeek jonkheer J.B.van Merlen (1833-1909) in Bad Pymont kuurde. C.van Lennep (1823-1874), burgemeester van Heemstede en Bennebroek kampte met gezondheidsproblemen vanwege een overmatig gebruik van alcohol. In april 1873 gaf de minister van Binnen-

De arbeientempel

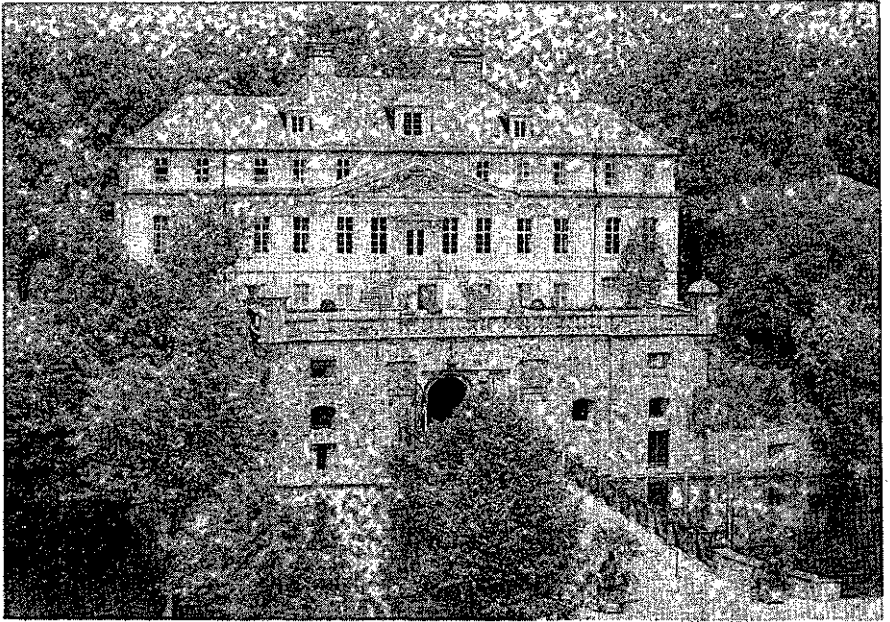
De vorstelijke familie in de zomerresidentie Slot Pyrmont omstreeks 1910

landse Zaken hem verlof voor een drank- en badkuur van drie maanden in Karlsbad. Dat heeft tijdelijk geholpen, maar al op 2 juli van het jaar daarop overleed de heer Van Lennep op 41-jarige leeftijd. Hij liet een echtgenote met negen kinderen achter. Daaronder David Eliza die in 1891 op 26-jarige (!) leeftijd als burgemeester van Heemstede is benoemd.

Waldeck-Pyrmont

In 1706-1710 is op de plaats van de vroegere waterburcht het Slot-Pyrmont gebouwd, lange tijd zomerresidentie van de vorsten van Waldeck-Pyrmont, waarin nu o.a. het 'Heimatmuseum' in is gevestigd. In 1682 werd graaf Georg Friedrich in de vorstenstand verheven. Oud-president Theodor Heuss noemde hem ooit "een Duitse, welhaast Europese figuur". In verscheidene Europese legers heeft hij als veldheer gewerkt en als diplomaat ook aan diverse hoven. Deze vorst Van Waldeck-Pyrmont ondersteunde de troonsbestijging van stadhouder Willem III van Oranje, graaf van Nassau, als koning van Engeland, Schotland en Ierland en vertegenwoordigde hem in de Nederlanden tot zijn overlijden in 1692. Als ervaren generaal-diplomaat was deze Von Waldeck een van Willem's intiemste vertrouwelingen. Na 1770 was de beroemde Duitse portretschilder J.F.A.Tischbein een aantal jaren in dienst van de vorst van Waldeck en Pyrmont. Een door hem gedecoreerde ruimte in het Kasteel-Pyrmont, tegenwoordig ook Tischbeinzaal genoemd, herinnert aan hem. Tischbein werkte tot zijn overlijden in 1812 ongeveer zes jaar in Nederland waar Amsterdamse patriciërsfamilies en telgen van het Oranjehof tot zijn klantenkring behoorden. Van hem zijn geschilderde portretten bekend van jonkheer Willem Philip Barnaart (Huis te Vogelenzang) en van mr. Jan van de Poll (Ipenrode). In 1805 stond de toenmalige vorst van Waldeck-Pyrmont het graafschap Pyrmont af aan zijn broer Georg, die enige jaren later de erfelijke vorstentitel ontving. Met de nederlaag van Duitsland in de Eerste Wereldoorlog kwam ook een eind aan het Duitse keizerrijk en de talrijke vorstendommen.

Prinses Emma, dochter van Georg-Victor en vorstin Helena van Waldeck-Pyrmont, bracht haar jeugd voornamelijk door op het slot Arolsen en zomers in het kasteel van Pyrmont. Na het overlijden van koningin Sophie (3 juni 1877) was de intussen impopulair geworden koning Willem III van Nederland genoodzaakt iemand te vinden die hem een troonopvolg(st)er zou geven. Beide zonen uit zijn eerste huwelijk boden geen perspectief: de oudste een frivool leven leidend, de tweede een uitgesproken vrouwenhater. In het enige interview dat koningin-regentes Emma (1858-1934) ooit aan een krant heeft gegeven zei ze in 1929 over haar jeugd: 'Weet u hoe omslachtig het reizen vanuit Arolsen toen was? Als wij naar Pyrmont trokken 's zomers....geen spoortrein! Zo'n uur of acht in een rijtuig. Onze vader was vorst van Waldeck en Pyrmont. Wij voonden daar in een oud kasteel met een gracht erom en

Het barokslot Bad Pyrmont uit 1710 achter de 16e eeuwse vestiging. Tegenwoordig in gebruik als museum en cultureel centrum.

een ophaalrug. Het kasteel behoort nog aan mijn broer". Over hoe Emma haar man heeft leren kennen doen verschillende lezingen de ronde. Aangenomen wordt dat haar moeder, die ziekelijk en hypochondrisch van aard was haar opfleurde als een geschikte huwelijkskandidaat voor één van haar vier dochters aan de horizon verscheen, als koppelaarster gefungeerd heeft. Vaststaat uit o.a. de 'levensbeschrijving' van graaf Dumonceau, die als adjudant van koning Willem III getuige was, dat de eerste ontmoeting plaats had in het Slot-Pyrmont. Op 28 juli 1878 is een speciale trein voor de koning en zijn gevolg gereden voor de reis van Stuttgart naar Bad Pyrmont. Daar werd de vorst in het Hollands verwelkomd, omdat George-Victor von Waldeck-Pyrmont in het verleden enige tijd als soldaat had doorgebracht in de kazerne te Harderwijk. De (zelfingenomen) Duitse 'Fürst' zou zich enigszins geschaamd hebben voor "de geringheid van zijn paleis dat meer op een fort geleek". De ontvangst vond plaats in een grote salon waar vorstin Helena, geboren prinses van Nassau, op een sofa zat met

haar twee nog huwbare dochters Pauline en Emma. De Hollandse koning had aanvankelijk meer oog voor Pauline (die later in het huwelijk trad met de vorst van Bentheim), maar zij zou volgens de Pymonters uiteindelijk gezegd hebben dat ze al voorzien was (met andere woorden hem feitelijk te oud vond). Emma, zou iets gezegd hebben in de zin van: "Ik kan de oude man toch niet alleen naar Holland laten terugreizen".

Verbroedering van Pymonters en Heemsteders op 'Goldener Sonntag', 5 september 1999 (Foto: Carla Vreeburg)

Voorname adjunct schreef in zijn memoires na over prinses Pauline te hebben gerept "(...). "Daarna bespeurde ik ineens duidelijk dat hij verrukt was van prinses Emma, die knapper was". Op 2 augustus werd Pymont verlaten en kwam het gezelschap aan het eind van de middag op paleis Het Loo aan. De koning deelde zijn adjunct mee dat hij voornemens was prinses Emma ten huwelijk te vragen. Na haar spoedige verloving heeft Emma aan haar broer Friedrich geschreven: "God alleen weet, hoe innig en hartstochtelijk ik wens, dat ik de koning gelukkig maken kan, en mijnerzijds vertrouw ik erop, dat hij mijn wensen en verwachtingen zal vervullen". Het leeftijdsverschil bedroeg meer dan 40 jaar. Hier was sprake van een verstandshuwelijk waarin later ook liefde verscheen. Na het huwelijk in 1879 volgde op 31 augustus 1880 de geboorte van een erfopvolgster, prinses Wilhelmina. Op 23 september 1892 brachten koningin-regentes Emma en de 12-jarige prinses Wilhelmina een officieel bezoek aan Heemstede. Tegenwoordig neemt de 'Oranje-route: In het: spoor van de Oranjes' in

Duitsland in toenemende mate aan populariteit toe, waarin uiteraard ook Bad Pyrmont in het reisprogramma is opgenomen.

Kras SterVakanties schrijft hierover in de reisgids: *“Wie Bad Pyrmont zegt, zegt Emma van Waldeck-Pyrmont, moeder van Wilhelmina en de Duitse prinses die het Oranjestad voor uitsterven behoedde. Als oudste Duitse kuurbadplaats is een bezoek aan dit plaatsje een absolute must”*.

Op weg naar een jumelage.....

Met een roemrijk verleden wordt in Bad Pyrmont hard aan de toekomst gewerkt en al het mogelijke gedaan de 'Bronnenstad' te promoten en de bezuinigingen in de Duitse gezondheidszorg op te vangen. Kuur, natuur en cultuur worden in harmonie met elkaar gebracht. Vrij recent is een verlenging van de historische 'Hauptallee' waarbij water van boven naar beneden loopt met een modern langwerpig kunstwerk verrijkt waarin het leven van de geboorte tot de dood tot uitdrukking is gebracht. Met deelstaathoofdstad Hannover wordt samengewerkt in het kader van EXPO 2000 teneinde bezoekers te trekken en subsidies te verwerven voor onderhoud en vernieuwing. Natuur en cultuur zijn posten die zwaar op de gemeentebegroting drukken, maar vanwege de kuurgasten ook weer inkomsten genereren. Slechts 7% van de buitenlandse bezoekers is afkomstig uit Nederland, vooral dagrecreanten omdat, zoals reeds vermeld, kuren bij ons een betrekkelijk onbekend fenomeen is.

Complimenten ten slotte voor de wijze waarop onze Duitse gastheren en -vrouwen de Heemstedenaren het naar de zin hebben gemaakt. Met name de heer Joachim Krause uit het nabijgelegen Lügde, organisator Klaus Raudi en anderen. Alleen een bezoek aan het Casino ontbrak, waar overigens enige weken voordien een bestuurder uit onze gemeente gesignaleerd was. Op 10 september jongstleden berichtte de 'Pyrmontener Nachrichten': *“Positives Signal: “Wir wollen Heemstede mit ins Boot nehmen”*“. Ook wanneer nog geen officiële jumelagebanden gerealiseerd zijn wil men Heemstede in het nieuwe millennium uitnodigen voor een bezoek aan de Duitse jumelagepartner van Bad Pyrmont: Wilhemshafen. Zoals burgemeester Klaus-Henning Demuth terecht opmerkte kunnen beide gemeenten veel van elkaar leren. Hijzelf heeft Heemstede nog niet bezocht, in tegenstelling tot andere Pyrmonters van wie iemand vertelde dat de 'niedrige' huisjes in Heemstede (!) (in positieve zin) de meeste indruk hadden achtergelaten.

Hans Krol

Nota Bene

Uitgebreide informatie over de stad en Staatsbad Bad Pyrmont is aanwezig in de bewaarcollectie van de Heemstedse Bibliotheek.

Zie ook op Internet onder andere de volgende websites:

www.bad-pyrmont.de/

www.bad-pyrmont.de/literatur

Nieuwe leden Augustus-September

HEEMSTEDE:

H.Moleman

Mevr.A. van Nierop-Vermeulen

Fr.Balm

Fam.Davids- 't Hart

P.J.Swens

BENNEBROEK:

A.v.d.Baan

VOGELENZANG:

W.J. van Geest

KB

Exit

Bestands-
overzicht

Expert

Mail

Help

Pica 1997 ©

zoeken

[Vorige](#) [Volgende](#) [Titellijst](#) [Onderwerpen](#) [Overzicht](#) [Lener-Info](#) [IBL](#)

zoeken (Woorden uit de titel) heemstede
Er zijn 90 treffers, dit is treffer 21

Titel : Oud-Heemstede-Bennebroek

Jaar : 1991-...

Organisatie : Vereniging Oud-Heemstede-Bennebroek, Heemstede

Trefwoord : tijdschriften
regionale geschiedenis

Uitgave : Heemstede : Vereniging Oud-Heemstede-Bennebroek

Annotatie : Verscheen 4 per jaar

Voortz. van : Nieuwsbrief / Vereniging Oud-Heemstede-Bennebroek

Voortgez. als : Heerlijkheden

→ **ISSN** : 0927-8451

Auteur : Vereniging Oud-Heemstede-Bennebroek, Heemstede

► [Leen-aanvraag bij deze bibliotheek.](#)

Signatuur : TD 851

Leeninformatie ter inzage

[Vorige](#) [Volgende](#) [Titellijst](#) [Onderwerpen](#) [Overzicht](#) [Lener-Info](#) [IBL](#)

Exit

Bestands-
overzicht

Expert

Mail

Help